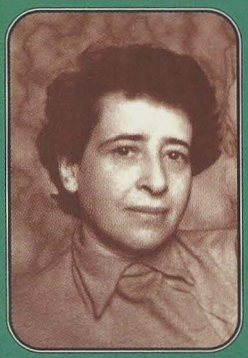
TOTALİTARİZMİN KAYNAKLARI /1

Antisemitizm

Seçme Eserler 3

HANNAH ARENDT

İLETİŞİM

THG
0011683
CGH
683 CGH

The Origins of Totalitarianism
© 1951 Hannah Arendt, Penguin USA, Akcalı Telif Ajansı

İletişim Yayınları 395 • Politika Dizisi 20
ISBN-13: 978-975-470-590-4
© 1996 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1-4. BASKI 1996-2012, İstanbul
5. BASKI 2014, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Bahadır Sina Şener
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HANNAH ARENDT

Totalitarizmin Kaynakları-1

Antisemitizm

The Origins of Totalitarianism

ÇEVİREN ***Bahadır Sina Şener***

iletişim

HANNAH ARENDT 1906 yılında Hannover'de, bir Yahudi mühendisin tek çocuğu olarak doğdu. Marburg ve Freiburg'da üniversite eğitimini tamamladıktan sonra Heidelberg'de Martin Heidegger ve Karl Jaspers'ten felsefe öğrendi ve yirmi iki yaşında yine burada doktorasını verdi. Hitler'in iktidara gelmesi üzerine 1933'te Almanya'dan ayrılarak Fransa'ya geçti ve Yahudi göçmen hareketi içerisinde aktif olarak yer aldı. Daha sonra Amerika'ya yerleşti ve 1951'de ABD vatandaşlığına geçti. Amerika'daki ilk yıllarında akademik bir iş bulmakta epey zorlandıktan sonra 1953 yılında Princeton'da Christian Gauss konferanslarına çağrıldı. Böylece California, Chicago, Columbia, Northwestern, Cornell ve başka üniversitelerde verdiği dersleri içeren seçkin akademik kariyerine başladı. 1975 yılında öldüğünde New York'taki New School for Social Research'te felsefe profesörüydü. Kitapları: *The Origins of Totalitarianism*, (1951) [*Totalitarizmin Kaynakları 1 - Antisemitizm* (İletişim Yayınları, 1997), *Totalitarizmin Kaynakları 2 - Emperyalizm* (İletişim Yayınları, 1998)], *The Human Condition* (1958) [*İnsanlık Durumu* (İletişim Yayınları, 1994)], *Between Past and Future* (1961) [*Geçmişle Gelecek Arasında* (İletişim Yayınları, 1996)], *On Revolution* (1963), *Eichmann in Jerusalem* (1963), *Men in Dark Times* (1968), *Crises of the Republic* (1972), *On Violence* (1970) [*Şiddet Üzerine* (İletişim Yayınları, 1997)].

YAYINEVİNİN NOTU

Hannah Arendt, başyapıtı *Totaliratizmin Kaynakları*'nın çevirisinde, uluslararası literatürde kullanılan orijinal İngilizce metin esas alındı. Yazar 1955'te, ilkin İngilizce olarak yazdığı bu kitabın Almancasını yayımlarken çok sayıda ek yapmıştır (*Elemente und Ursprünge Totaler Herrschaft*, Europaeische Verlagsanstalt). Elinizdeki kitapta, bu Almanca versiyonda yer alan kimi önemli eklemeler, Tanıl Bora tarafından çevrilerek dipnotta veya köşeli parantez içinde verilmiştir.

Heinrich Blücher'e

İÇİNDEKİLER

Birinci Baskıya Önsöz *9*
İkinci Genişletilmiş Baskıya Önsöz *13*

BİRİNCİ BÖLÜM
Sağduyuya Bir Tecavüz Olarak Antisemitizm *19*

İKİNCİ BÖLÜM
Yahudiler, Ulus-Devlet ve Antisemitizmin Doğuşu *35*
I. Kurtuluşun İkili Niteliği ve Yahudi Devlet Bankerleri *35*
II. İlk Antisemitizm *63*
III. İlk Antisemitik Partiler *75*
IV. Solcu Antisemitizm *85*
V. Altın Güvenlik Çağı *100*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Yahudiler ve Toplum *107*
I. Parya ve *Parvenu* Arasında *110*
II. Kudretli Büyücü [Benjamin Disraeli] *131*
III. Erdemsizlik ve Suç Arasında *150*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Dreyfus Davası ***167***

I. Davanın Olguları ***167***

II. Üçüncü Cumhuriyet ve Fransız Yahudileri ***177***

III. Cumhuriyete Karşı Kilise ve Ordu ***185***

IV. Halk ve Ayaktakımı ***196***

V. Yahudiler ve Dreyfusçular ***213***

VI. Özel Af ve Anlamı ***216***

Birinci Baskıya Önsöz

Bir kuşağın ömrüne sığmış; kesintisiz yerel savaşlar ve devrimler zincirinin birbirinden ayırdığı; ne mağluplara barış anlaşması ne de galiplere soluk alma olanağı tanıyan iki dünya savaşı, geri kalan iki dünya devleti arasında üçüncü bir dünya savaşı bekleyişi ile son buldu. Bu bekleyiş anı, ölen umutların ardından çöken bir sükûnete benziyor. Artık bütün gelenekleriyle eski dünya düzeninin onarılabileceğine ya da savaşların ve devrimlerin yarattığı, her şeye rağmen bu şiddetten uzak kalabilmiş olanların da etkilerinden kaçamadığı, yıkım ve çürümenin yol açtığı bir kaosa sürüklenmiş beş kıtadan insanların yeniden bütünleşebileceğine dair en ufak bir umudumuz kalmadı. Bu son derece farklı koşullar ve benzersiz durumlar altında hep aynı fenomenin gelişmesini izliyoruz; daha önce görülmedik ölçekte bir yurtsuzluk, daha önce görülmedik derinlikte bir köksüzlük.

Geleceğimiz hiç bu denli öngörüden uzak olmamış; bizler, özçıkarın ve sağduyunun kurallarını gözetmekten bu denli uzak siyasal güçlere -önceki yüzyılların ölçütleriyle

değerlendirilecek olursak, düpedüz cinnet halindeki güçlere- hiç bu ölçüde bağımlı olmamıştık. Sanki insanlık, insanın mutlak güç olduğuna inananlar (yeter ki kitlelerin nasıl örgütleneceği bilinsin, her şey mümkündür diye düşünenler) ile, yaşamlarında sadece iktidarsızlığı tanımış kimseler arasında ikiye bölünmüş gibidir.

Tarihsel içgörü ve siyasal düşünce düzeyine, bütün uygarlıkların asıl temelinin çökme noktasına geldiğine dair genel, belirsiz bir anlaşma hâkim. Bu temel, dünyanın bazı yerlerinde diğerlerine nazaran daha iyi korunmuş gibi görünebilir, ama hiçbir yerde yüzyılın olanaklarına yön verememekte ya da korkulara yeterince yanıt olamamaktadır. Olayların merkezine dengeli bir yargıdan, ölçülü bir içgörüden çok, umarsız bir umut ve umarsız bir korku egemen görünüyor. Yazgıdan kaçılamayacağı inancına bağlananlar da, en az kendilerini pervasız bir iyimserliğe koyverenler kadar zamanımızın başlıca olaylarını unutmuş durumdalar.

Bu kitabın arka planında, pervasız bir iyimserlik ve pervasız bir umutsuzluk yatmaktadır. Kitapta, İlerlemenin ve Yazgı'nın aynı madalyonun iki yüzü olduğu; bunların imana değil boş inanca konu olan şeyler oldukları savunulmaktadır. Elinizdeki kitap, siyasal ve tinsel dünyamızın bütün geleneksel unsurlarını çözen ve şeylerin özgül değerlerini yitirmesine yol açarak onları insan kavrayışının tanıyamayacağı, insanî amaçlarla kullanılamayacak hale sokan bir birikintiye dönüştüren gizli mekanizmaları bulup çıkarmanın mümkün olması gerektiği gibi bir kanaatten yola çıkarak yazıldı. Sadece "tarihsel zorunluluk" gibi sahte bir görkemliliği varsaydığından değil, aynı zamanda onun dışında kalan her şey cansız, kansız, anlamsız ve gerçek dışı gibi görünmeye başladığı için de bu yalın parçalanma sürecine teslim olmak, karşı konulması olanaksız bir iğva haline geldi.

Yeryüzünde olup biten hiçbir şeyin insanın kavrayışının

dışında olamayacağı yargısı, tarihin, beylik, basmakalıp yargılarla yorumlanmasına yol açabilir. Aşırılıkları inkâr eden, olmayanı olandan çıkarsayan ya da görüngüleri benzeşimler ve genellemelerle açıklayan kavrama edimi, artık gerçeğin etkisinin ve deneyimin yarattığı şiddetli sarsıntının hissedilmediği anlamına gelmez. Tersine -ne varlığını yadsıyarak ne de ağırlığı altında ezilerek- yüzyılımızın omuzlarımıza yıktığı yük her ne ise onu incelemek ve bilinçle taşımak anlamına gelir.

Bu anlamda, Yahudi Sorunu ve antisemitizm gibi küçük (ve dünya politikası bakımından önemsiz) bir fenomenin, ilkin Nazi hareketi, sonra bir dünya savaşı ve son olarak da ölüm fabrikalarının kurulmasında bir katalizör işlevi görmesi (bu sağduyuya aykırı gerçek); ya da ekonomik güçlükler birkaç onyılda dünyanın her yanındaki siyasal koşullarda derin bir dönüşüme yol açtığında, emperyalizm çağını başlatan neden ve etki arasındaki bu grotesk oransızlık; veya totaliter hareketlerin malum sinik "realizm"i ile gerçekliğin bütün dokusunu bariz bir biçimde hiçe sayan tutumları arasındaki garip çelişki; yahut modern insanın (her zamankinden daha büyük, tam da evreninin varlığına meydan okuyabilecek kadar büyük) gerçek gücü ile modern insanların kendi kudretlerinin eseri olan bir dünyada yaşamak ve bu dünyayı anlamaktaki aczleri arasındaki can sıkıcı uyuşmazlık; bütün bunlarla yüzleşmek ve onları anlamak mümkün olmalıdır.

Yerkürenin fethini ve bütünsel tahakkümü amaçlayan totaliter girişim, bütün kördüğümlerin en yıkıcısıdır. Onun zaferi, insanlığın yok olması demek olabilir ancak; egemen olduğu her yerde insanın özünü yıkmıştır. Yüzyılımızın bu yıkıcı güçlerine sırtımızı dönmenin hiçbir yararı yoktur.

Sorun şuradadır: Zamanımızda iyi ile kötü, öylesine garip bir biçimde birbirine karışmıştır ki, emperyalistlerin "yayıl-

ma uğruna yayılma"ları olmasaydı dünya hiçbir zaman tek bir dünya haline gelemeyebilirdi; burjuvazinin "iktidar uğruna iktidar" şiarı olmasaydı, insanın kudretinin boyutlarını keşfetmek asla mümkün olamayabilirdi; zamanımızın temel belirsizliklerini benzersiz bir açıklıkla ortaya koyan totaliter hareketlerin farzî dünyası olmasaydı, olup bitenlere tam olarak uyanamadan bir felaketin içine sürüklenmemiz işten bile olmazdı.

Ve totalitarizmin son evrelerinde mutlak (mutlak, çünkü bunun insanın anlayabileceği güdülerden çıkarsanması olanaksızdır) bir kötülüğün boy gösterdiği doğru olduğu kadar, onsuz Kötülük'ün radikal doğasını asla tam olarak bilemeyeceğimiz de doğrudur.

(Sadece Yahudilere duyulan nefretten ibaret olmayan) antisemitizm, (sadece fetihten ibaret olmayan) emperyalizm, (sadece diktatörlükten ibaret olmayan) totalitarizm; her biri diğerinden daha acımasız olan bu [fenomenler], insan onurunun yeni bir güvenceye ihtiyacı olduğunu göstermiştir. Bu güvence, yerküre üzerinde bu kez insanlığın tümünü içine alacak biçimde geçerli olması gereken yeni bir yasada, yeni bir siyasal ilkede bulunabilir ancak. Bu yasa ve ilke, gücünün köklerini yeni bir biçimde tanımlanmış ülkesel varlıklardan almalı; gücü bu varlıklarca denetlenmeli ve kesin olarak sınırlandırılmalıdır. Artık geçmişte iyi olanı alıp ona basitçe "işte bizim mirasımız" diyecek; kötü olanıysa, zamanla unutulup gidecek ölü bir yük olarak düşünüp atacak durumda değiliz. Batı tarihinin alt akıntısı sonunda yüzeye çıkarak geleneğimizin onurunu gaspetmiştir. Yaşadığımız gerçek budur. O yüzden, bugünün aman vermez şartlarından kaçarak hâlâ bakirliğini koruyan bir geçmişe sığınmaya yönelik bütün çabalar boştur.

Yaz, 1950

Genişletilmiş İkinci Baskıya Önsöz

Bu kitabın ilk kez yayımlandığı 1951 yılından bu yana, yeni bir yönetim biçimi olarak anladığımız totalitarizm ve bütünsel tahakküm hakkındaki düşüncelerimizi doğrudan etkileyen sadece tek bir olay olmuştur. Bu olay, Stalin'in ölümü ya da Rusya'da ve uydu ülkelerde birbiri ardına patlak veren bunalımlar değil, bir halkın bütünsel tahakküme başkaldırısının ilk ve henüz tek örneğini oluşturan Macar devrimidir. Bu başkaldırının üzerinden henüz iki yıl geçti ve kimse şimdiden bu olayın, 1789'dan sonra kendini bir dizi Avrupa devrimi içinde duyurmuş bir ruhun sadece son ve umutsuz bir parlaması mı olduğunu, yoksa kendi sonuçlarını yaratacak yeni bir şeylerin tohumunu da mı içerdiğini söyleyemez. Her iki durumda da olayın kendisi, totalitarizm hakkında bildiklerimizi ya da bildiğimizi sandığımız şeyleri yeniden gözden geçirmeyi gerektirecek kadar önemlidir. Okur bunu, yeni baskıda, eski bir öyküyü güncelleştirmeye çalıştığım son bölümde, Sonsöz olarak görecektir. Ancak 1958'de meydana gelen gelişmelerin gözönünde bulundurulmadığını unutmamak gerekir. 1958'deki olaylara

bakıldığında, Sovyet Rusya'da ve uydu ülkelerde kısmî bir "yeniden Stalinistleşmenin" güçlü bir olasılık olarak varolduğu izlenimi uyanıyor. Ama kitapta bu söylenmediği gibi, tamamlanmış bir olgu olarak da incelenmiyor.

Bu, sadece bir ek değil. Bu konularda zaman zaman olduğu gibi, şimdi bana da, bütünsel tahakküm unsurlarına ilişkin kitabın üçüncü kısmında yapılan çözümlemeden doğrudan çıkartılabilir gibi görünen daha genel ve kuramsal yapılı belli görüşler varmış gibi gelmektedir. Fakat 1949'da özgün el yazmalarını bitirdiğimde böyle düşünmüyordum. Şimdi bu görüşler, ilk baskının sonunda yer alan ve oldukça yetersiz olan "Sonsöz"ünün yerine konan (ancak "Sonsöz"ün bazı kısımları diğer bölümlere dağıtılmıştır) elinizdeki baskının "İdeoloji ve Terör" başlıklı XIII. Bölümü'ne dahil edilmişlerdir.

Bu değişiklikler, kitabın gözden geçirildiği anlamına gelmemektedir. Bu baskıda iki yeni bölüm bir yana, (partilerin hareketlere dönüşmesi ile devletsizlik gibi totaliterlik öncesi fenomenlerin ele alındığı) Emperyalizm'e ilişkin II. Kısmın son bölümleri ve Totalitarizm üzerine olan III. Kısım epey genişletilirken, Antisemitizm'le ilgili I. Kısım ile Emperyalizm'le ilgili 5-8. Bölümler olduğu gibi bırakıldı. Ancak bunlar, ilk metindeki savları ve çözümlemeleri değiştirmeyen teknik ilaveler ve kaydırmalardır. Bu kitabın yazılışının üzerinden geçen sürede Hitler rejimi hakkında daha çok belge ve kaynağa ulaşmak mümkün hale geldiğinden, bu değişikliklerin yapılması zorunluydu. Örneğin Nürnberg ile ilgili belgeleri kısmen ve o da İngilizce çevirilerinden biliyordum; savaş sırasında Almanya'da yayımlanan kitaplar, broşürler, dergiler, bu ülkede [Amerika] bulunmuyordu. O nedenle ilaveler ve kaydırmalar daha çok, ikinci el kaynaklar yerine şimdi özgün kaynakları kullandığım dipnotlarda ve metin içindeki alıntılarda yapılmıştır.

Ne var ki kaynaklar için yapabildiklerimi, son yıllarda Nazi Almanya'sı ve Sovyet Rusya hakkında oluşan o devasa yazın için yapamadım. Hatta önemli katkıların hepsini anmak bile mümkün olamadı. Bu eksiklikten son derece üzgün olmakla birlikte, savaştan sonra Nazi ve diğer Alman görevlilerinin yayımladığı ciltler dolusu kitabı değerlendirmeleriminin dışında bırakmış olmaktan dolayı hiçbir üzüntü duymuyorum. Bu tür savunmacı ve özürcü yazılardaki namussuzluk çok açık ve can sıkıcı, ama yine de anlaşılır tarafları var; ne ki bu kişilerin olaylar sırasında oynadıkları rollerin yanı sıra gerçekten olup bitenlere ilişkin sergiledikleri kavrayış noksanlığı hayret vericidir.

Arşivi taramama ve kitabım için yararlanmama izin verdiği için, California Stanford'daki Hoover Kütüphanesi'ne, Paris'teki Centre de Documentation Juive'e ve New York'taki Yiddish Scientific Institute'ye teşekkür ederim. Nürnberg Mahkemeleri ile ilgili belgeler, Nuremberg File Number'dan alınmıştır; atıfta bulunulan diğer belgelerinse, şu anda bulundukları yer ve arşiv numaraları belirtilmiştir.

Bu baskıda yer alan iki yeni bölüm, daha önce, Temmuz 1953 tarihli *Review of Politics*'de, "İdeoloji ve Terör: Yeni Bir Yönetim Biçimi" ve Şubat 1958 tarihli *Journal of Politics*'de "Totaliter Emperyalizm: Macar Devrimi Üzerine Düşünceler" adlarıyla yayımlanmıştır.

Macar Devrimi'ne ilişkin çözümleme dışında, bu baskıda yapılan ilaveler ve genişletmeler, ilk kez 1955'de yayımlanan Almanca baskıda yer almıştır. O nedenle çevrilerek İngilizce baskıya dahil edilmeleri gerekti. Bu yorucu çevirme ve düzeltme işini Bayan Therese Pol yaptı. Kendisine şükran borçluyum.

HANNAH ARENDT
New York, Nisan 1958

Bu yüzyıl Devrimle başlayıp, Dreyfus Davası ile kapanan dikkate değer bir yüzyıldır! Ama belki de çöplüğe atılacak bir yüzyıl olarak anılacaktır.

ROGER MARTIN DU GARD

BİRİNCİ BÖLÜM

Sağduyuya Bir Tecavüz Olarak Antisemitizm

Pek çok insan, Nazi ideolojisinin antisemitizm etrafında odaklanmasını ve Nazi politikasının tutarlılığından en ufak bir sapma göstermeden Yahudilere zulmetmesini ve nihaî olarak onları yok etmeyi amaçlamış olmasını hâlâ bir raslantı olarak görmektedir. Bu nihaî felaketin yarattığı dehşet ve hayatta kalmış olanların yurtsuzluk ve köksüzlükleri nedeniyledir ki, "Yahudi sorunu" savaş sonrasında günlük siyasi yaşamımızın başlıca konularından biri haline gelmiştir. Bizzat Nazilerin baş keşiflerinden biri olduğunu iddia ettikleri şey -Yahudilerin dünya politikasındaki rolleri- ve baş ilgi konuları -dünyanın her yanındaki Yahudilere zulmetmek-, kamuoyu tarafından, kitleleri kazanmak için uydurulmuş bir bahane ya da ilgi çekici bir demagoji hilesi olarak görülmüştür.

Nazilerin sözlerinin ciddiye alınamamasında anlaşılmayacak bir taraf yoktur. Ancak çağdaş tarihimizde, yüzyılımızın çözülmemiş bütün büyük siyasi sorunları bir yanda dururken, bunca küçük ve önemsiz görülen Yahudi meselesinin o devasa saatli bombanın pimini çekmesi kadar ra-

hatsız edici ve gizemli bir yan daha bulmak neredeyse olanaksızdır. Neden ve etki arasındaki bu tür oransızlıklar, tarihçinin denge ve uyum duygusunu altüst etmesi bir yana, sağduyumuza hakarettir. Antisemitizme ilişkin yapılan bütün açıklamalar olaylarla karşılaştırıldığında, bu oran duygumuzu ve sağduyuya bağladığımız umutları vahim bir biçimde tehlikeye atan bir konuyu sanki alelacele ve tehlikeli bir şekilde hasıraltı etmek için uydurulmuş gibi görünmektedir.

Alelacele yapılan bu açıklamalardan biri, antisemitizmi taşkın bir milliyetçilik ve buna bağlı olarak patlak veren yabancı korkusundan *(xenofobi)* doğan galeyanlarla özdeşleştirmek olmuştur. Ne yazık ki gerçek şudur: Modern antisemitizm, geleneksel milliyetçiliğin gerilemesine koşut olarak yükselmiş ve tam olarak Avrupa ulus-devletler sistemi ile onun kararsız güçler dengesinin çatırdadığı bir dönemde doruk noktasına varmıştır.

Nazilerin bilinen anlamda milliyetçi olmadıklarına daha önceden de dikkat çekilmişti. Nazilerin milliyetçi propagandaları inanmış mensuplarına değil, sempatizanlarına yönelikti. Esas üyelerinin, gözlerini partinin ulus-ötesi hedeflerinden çevirmelerine bir an olsun izin verilmemiştir. Nazi "milliyetçiliği", savaş sırasında Sovyetler Birliği'nde sadece kitlelerin önyargılarını beslemek amacıyla kullanılan milliyetçi propaganda ile pek çok ortak özellik taşıyordu. Naziler, milliyetçiliğin sığlığını, ulus-devletin taşracılığını horlarken samimiydiler ve bu tutumlarından hiçbir zaman geri adım atmadılar. Tıpkı Bolşevik Parti gibi, kapsamı bakımından uluslararası nitelik taşıyan "hareket"lerinin kendileri için, mecburen belli bir toprak parçasıyla sınırlı olan herhangi bir devletten çok daha önemli olduğunu yeri geldikçe tekrarladılar. Ve sadece Naziler değil, en az yetmişbeş yıllık antisemitizm tarihi de, antisemitizmi milliyetçilik ile

özdeşleştirmenin karşısında bir kanıt olarak durmaktadır. Yine 19. yüzyılın son on yılında kurulan ilk antisemitik partiler de uluslararası düzeyde biraraya gelen ve [uluslararası] bir dünya görüşüne dayanan ilk partilerdi (erken dönem sosyalist partiler işçi sınıfının çıkarlarıyla kayıtlıydılar). Daha başından itibaren uluslararası kongreler yaptılar ve uluslararası etkinlikleri arasında, en azından Avrupa ölçeğinde, bir eşgüdüm oluşturmaya çalıştılar.

Ulus-devletin gerilemesi ile antisemitizmin yükselişinin çakışmasında olduğu gibi, genel eğilimleri sadece bir nedenle tatminkâr biçimde açıklamak pek mümkün değildir. Bu gibi durumların çoğunda tarihçi, bir etkeni "zamanın tini" olarak içinden çekip çıkarmakta kendini neredeyse serbest hissettiği, ama aslında ne yapacağını bilemediği son derece karmaşık bir tarihsel durumla karşı karşıyadır. Ancak yardımcı olacak birkaç genel kural da yok değildir. Amaçlarımız açısından en başta geleni, Tocqueville'nin (*L'Ancien Regime et la Revolution*, Kitap II, Bölüm 1), Fransız Devrimi patlak verdiği sırada kitlelerin aristokrasiye karşı beslediği şiddetli nefret duygularına ilişkin yaptığı büyük keşiftir. (Burke'u, devrimin bir kralın tacından çok "bir beyefendinin durumu"nu yakından ilgilendirdiğini söylemeye iten de bu nefret duygusuydu). Aslında bu şaşırtıcıydı, çünkü o sırada Fransız soyluları güçlerinin doruğunda değildi ve iktidarlarının baskı ve sömürü gibi doğrudan etkileri ortadan kalkmıştı. Görünen o ki, tam da bu açık güç kaybı halkın öfkesini tahrik etmişti. Tocqueville'in açıklamasına göre, Fransız aristokrasisinin güç kaybı beraberinde servetlerinin azalmasını getirmemiş, böylece halk birdenbire bir servet ve hiçbir egemenlik işlevi içermeyen belirleyici toplumsal ayrım pâyeleri görmüştü. Halkın öfkesini kabartan, kelimenin tam anlamıyla fuzuli olan bu fazlalıktı. Gerçek anlamıyla asla bir kişinin mülkiyetinde olmadığı ve di-

ğer insanlara yönelik olması itibarıyla insanlar arası ilişkilerde gerçeklik kazandığı içindir ki, iktidar ve güç asla fuzuli ve fazlalık olamaz. Servet sahiden de bireysel bir meseledir -zengin olan tüm bir sınıf da olsa böyledir. İktidar ise, mahvedici de olsa, daima cemaat oluşturucudur. Baskı anında bile, yönetilenler, iktidarın cemaat oluşturucu işlevini hissederler. Nitekim aristokrasi geniş yargılama yetkilerine sahip olduğu sürece sadece hoşgörülmekle kalmıyor, saygı da görüyordu. Ama soylular mutlakiyetçi monarşiyle beraber diğer ayrıcalıklarının yanında sömürme ve baskı uygulama ayrıcalıklarını da yitirince, halk onları ülke idaresinde hiçbir gerçek işlevi bulunmayan asalaklar olarak görmeye başladı. Başka bir deyişle, asıl tahrik edici olan, pek ender durumda salt baskı ve sömürüdür; gözle görülür bir işlevi olmayan zenginlik çok daha katlanılmazdır, çünkü kimse ona neden katlanılması gerektiğini anlayamaz.

Aynı şekilde antisemitizm de doruk noktasına vardığında, Yahudiler kamusal işlevlerini ve nüfuzlarını yitirmiş ve ellerinde servetlerinden başka hiçbir şey kalmamıştı. Hitler iktidara geldiğinde Alman bankaları zaten neredeyse *judeinrein* (Yahudilerden arındırılmış) olmuştu (ki Yahudiler yüzyılı aşkın bir süredir buradaki kilit görevleri ellerinde tutmuşlardı) ve bir bütün olarak Alman Yahudiliği, toplumsal statü ve sayılarında uzunca bir dönem yaşanan yükselişin ardından, istatistikçilerde birkaç onyıl içinde ortadan kalkacakları beklentisini yaratacak bir süratle düşüşe geçmişti. İstatistiklerin mutlaka gerçek tarihsel süreçleri yansıttığını söylemek doğru olmaz; ancak Nazi zulmünün ve yok etme politikasının bir istatistikçiye herhalükârda gerçekleşmesi beklenen bir süreci anlamsızca hızlandırmak gibi görünebilecek olması da kayda değer bir olgudur.

Aynı durum hemen hemen bütün Batı Avrupa ülkeleri için de geçerlidir. Dreyfus Davası, Fransız Yahudiliğinin re-

fah ve nüfuz bakımından dorukta olduğu İkinci İmparatorluk döneminde değil, Yahudilerin siyaset sahnesinden değilse de bir zamanlar ellerinde bulundurdukları önemli mevkilerden silindikleri Üçüncü Cumhuriyet döneminde patlak vermişti. Avusturya antisemitizmi de kendini bütün şiddetiyle, Metternich ile Franz Joseph'in Yahudilerin gerçekten önemli roller oynadığı saltanatları sırasında değil, Habsburg monarşisinin yıkılışından Yahudiler kadar nüfuz ve saygınlık kaybına uğramış bir grup bulmanın pek mümkün olmadığı savaş sonrası Avusturya Cumhuriyeti'nde duyurmuştur.

Güçsüz ya da güç kaybına uğramış grupların uğradığı zulüm hiç hoş bir manzara olmayabilir, ama sebebi sadece insanların alçaklığı değildir. Kişilerin reel iktidara boyun eğmelerini ya da hoşgörüyle bakmalarını, öte yandan iktidardan yoksun ama servet sahibi insanlardan nefret etmelerini sağlayan şey, iktidarın\gücün belli bir işleve ve belli bir genel yarara sahip olduğuna ilişkin beslenen politik içgüdüdür. Hatta sömürü ve baskı, yine de toplumun işlemesini ve belli bir düzen kurulmasını sağlar. Sadece güçten yoksun bir servet ve politikası olmayan bir kibir, asalaklık, yararsızlık ve iğrenme duygusu yaratır; çünkü bunlar insanları birbirine bağlayan bütün bağları kopartır. Sömürmeyen bir zenginlik, sömüren ile sömürülen arasındaki ilişkiden bile yoksundur; iktidar iradesinden yoksun bir kibirde, zorbanın mazluma gösterdiği o asgari ilgiden bile eser yoktur.

Ne var ki Batı ve Orta Avrupa Yahudiliğinin yaşadığı bu genel gerileme, sonraki olayların boy vereceği iklimi yaratmıştır sadece. Aristokrasinin uğradığı güç kaybı Fransız Devrimi'ni tek başına ne kadar açıklayabilirse, bu gerileme de sözkonusu olayları o kadar açıklayabilir. Yine de tarihin bu genel tecrübelerini hatırda tutmak, sağduyunun bizleri şiddetli nefret duygusunun ya da beklenmedik anda patlak

veren isyanların, mutlaka iktidarların boğucu uygulamalarından ve muazzam istismarlardan doğduğuna ve dolayısıyla Yahudilere karşı beslenen örgütlü nefretin, Yahudilerin sahip oldukları önem ve güce duyulan tepkiden başka bir şey olamayacağına inanmaya iten intibaları çürütmek bakımından iyidir.

Sağduyu kaynaklı bir başka hipotez, tersine, Yahudilerin iktidarsızlığından\güçsüzlüğünden hareket ederek, onların modern politikada oynadıkları rolü, bir supap ve günah keçisi olmaya müsait konumlarına bağlar. Bu açıklamanın en iyi örneğini -ki en iyi çürütülmesidir de-, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra anlatılan ve pek çok liberalin yüreğinde yer etmiş şu fıkrada bulmak mümkündür. Bir Yahudi düşmanı savaşı Yahudilerin çıkardığını iddia eder. "Evet" der karşısındaki, "Yahudiler ve bisikletçiler". "Neden bisikletçiler?" diye sorar adam. "Neden Yahudiler?" der öteki de. Yahudilerin her zaman günah keçisi olduklarını söyleyen kuram, başka birilerinin de pekala günah keçisi olabilecekleri ihtimalini içinde taşır. Bu kurama göre kurban tümüyle masumdur. Ve bu masumiyet kavramında, sadece kurbanın bir kötülüğünün olmadığı, ama yapılanların da sözkonusu meseleyle herhangi bir bağlantısının olmadığı ima edilir. Ancak bu kuramı benimseyenler, ne zaman şu ya da bu günah keçisinin oynadığı role niye bu denli uygun düştüğüne ilişkin özenli açıklamalar yapmaya kalksalar, kuramı bir yana bırakıp, -şimdiye dek, tarihin çok sayıda grup tarafından yapıldığı ve aralarından bir grup özel bir rol üstlendiğinde bunun tarihsel nedenlere dayandığı ilkesi dışında keşfedilmiş herhangi bir kuralın bulunmadığı- mutat tarihsel araştırmalara koyulurlar. Günah keçisi adı verilenler, dünyanın günahlarından sorumlu tuttuğu ve sayelerinde cezadan kurtulmak istediği masum kurbanlar olmaktan çıkıp, hepsi de dünya işlerine bulaşmış olanlar arasından bir grup insan haline gelmektedir.

Yakın zamana kadar bu supap ve günah keçisi kuramının iç tutarsızlığı, ilmini hayatın yükünden kaçmaktan alan diğer kuramlarla birlikte ıskartaya çıkarılması için yeterli bir sebepti. Ancak terörün, devlet yönetiminin başlıca silahlarından biri olarak ortaya çıkması, bu kurama da daha önce sahip olmadığı bir itibar ve güvenilirlik kazandırdı.

Modern diktatörlüklerle geçmişin bütün tiranları arasındaki temel farklılık, terörün artık öncelikle muhalifleri korkutmanın ve yok etmenin bir aracı değil, tamamen boyun eğmiş halk kitlelerini yönetmenin daimi aygıtı olarak kullanılmasında yatmaktadır. Modern terör, bir muhalefetin tahrikine muhtaç değildir ve kurbanları, zorbanın bakış açısından bile masum kimselerdir. Yahudilere, yani düşüncelerine ve eylemlerine bakmaksızın belli ortak özelliklere sahip bir grup insana karşı tam bir terörün uygulandığı Nazi Almanya'sında durum buydu. Sovyet Rusya'nın durumu biraz daha karışıktır, ama rejim temizliklerin ve tasfiyelerin önceden belirlenmiş oranlara göre yürütüldüğünü ve mağdurların davranışlarıyla hemen hiçbir ilgisi olmadığını asla kabul etmese de, benzeri bir durum vardır. Bir yandan Bolşevik sistem, Nazilerden farklı olarak, masum insanlara karşı terör yapılmasını teorik olarak asla benimsememiştir ve her ne kadar bazı uygulamalara bakıldığında bir ikiyüzlülük gibi görünse de, bu oldukça önemli bir ayrım noktasıdır. Öte yandan Rusya'daki uygulama bir açıdan Almanya'dakinden bile daha "ileri"dir:* Eski sınıf kategorileri uzun zamandan beri terkedilmiş olmakla birlikte, terörün keyfîliği önünde ırksal farklılık gibi bir sınırlama bile bulunmamakta, dolayısıyla Rusya'daki herkes ansızın polis terörünün kurbanı haline gelebilmektedir. Biz burada terörle yönetmenin yara-

(*) Almanca baskıda Arendt bu iki cümleyi şöyle toparlıyor: "Devrim zamanından kalma belirli bir gözboyamacılığı muhafaza eden -ki böyle bir şeye gerek duymamaları Naziler açısından karakteristiktir- Sovyet pratiği, Nazi Üçüncü Reich'ından bile biraz daha 'ileri'dir." - e.n.

tacağı nihaî sonuçla -yani kimsenin, hatta terör yapanların bile korkudan kurtulmuş olamadıkları gerçeği ile- ilgilenmeyeceğiz. Bağlamımızı, kurbanların seçilmesindeki keyfîlik oluşturmaktadır; bu noktada belirleyici olan nesnel açıdan masum olmaları, ne düşünmüş, ne yapmış ya da ne yapmamış olduklarına bakılmaksızın seçilmiş olmalarıdır.

İlk bakışta bu, gecikerek de olsa eski günah keçisi kuramının olumlanması gibi görünebilir ve modern terör kurbanının günah keçisinin bütün özelliklerini gösterdiği doğrudur: O, nesnel ve mutlak anlamda masumdur, çünkü yaptığı ya da yapmadığı hiçbir şeyin kaderiyle ilişkisi yoktur. O nedenle kurbanı sorumluluktan otomatik olarak soyan bir açıklama tarzına geri dönmekte şöyle bir iğva vardır: Bu açıklama, bütün masumiyetiyle bir dehşet aygıtının içinde sıkışıp kalmış ve kaderini değiştirmekten büsbütün âciz birey kadar -tıpkı Yahudilerin başına geldiği gibi- bizi derinden etkileyen bir şeyin bulunmadığı bir gerçekliğe son derece uygun düşüyor gibi görünür. Ne var ki terör, gelişiminin ancak son evresinde arı bir yönetim biçimi haline gelir. Totaliter bir rejim kurmak için, terörün belli bir ideolojinin gerçekleştirilmesinin aygıtı olarak sunulması gerekir; ve bu ideoloji, terör devamlı ve istikrarlı bir yapıya kavuşturulmadan önce, çokluğun, hatta çoğunluğun taraftarlığını kazanmış olmalıdır. Bir tarihçi için asıl mesele, modern terörün asıl kurbanları haline gelmeden önce, Yahudilerin Nazi ideolojisinin merkezini işgal etmiş olmasıdır. Çünkü terörden farklı olarak, insanları ikna eden ve harekete geçiren bir ideoloji kurbanını keyfî olarak seçemez. Başka bir deyişle, şayet çok sayıda insan "Siyon Bilgelerinin Protokolleri" gibi galiz bir saçmalığa, bunu bütün bir siyasi hareketin incili haline getirecek kadar inanıyorsa, tarihçinin görevi artık bu propagandanın bir yanıltmaca olduğunu yüzüncü kez kanıtlamak değildir. Tarihsel açıdan zaten bütün

dünyanın bildiği, bunun bir yanıltmaca olduğu olgusu ikincil önemdedir.

Bu nedenle günah keçisi açıklamaları, antisemitizmin ciddiliğinden ve Yahudilerin olayların yarattığı fırtınanın ortasına itildikleri gerçeğinin taşıdığı anlamdan kaçmak için gösterilen çabalardan biridir.Yine, günah keçisi kuramının tam tersi olan "ebedî antisemitizm" öğretisi de aynı oranda yaygın bir başka kuramdır. Buna göre Yahudilere duyulan nefret, tarihin olsa olsa vesilesini oluşturduğu olağan ve doğal bir tepkidir.Yahudilere yönelik galeyanların özel bir açıklamaya ihtiyaçları yoktur, zira bunlar ebedî bir sorunun doğal sonuçlarıdır. Bu öğretinin meslekten antisemitikler tarafından benimsenmesi doğaldır: Bütün mezalimin olası en iyi mazereti saklıdır burada. Eğer insanlığın aşağı yukarı ikibin yıldır Yahudileri azimle katlettikleri doğruysa, bu durumda Yahudi öldürmek olağan, hatta insanca bir meşguliyettir ve Yahudilere duyulan nefret, temellendirilmeye ihtiyaç göstermeyen, kendi başına meşru bir şeydir. Bu açıklamayı, ebedî antisemitizm varsayımını daha da şaşırtıcı kılan özellik, çok büyük sayıda yansız tarihçi ve Yahudi tarihçilerin neredeyse hepsi tarafından benimsenmiş olmasıdır. Sözkonusu kuramı bunca tehlikeli ve kafa karıştırıcı kılan da bu garip raslantıdır. Kuramın kaçışçı temeli her iki örnekte de aynıdır: Nasıl ki antisemitiklerin somut cinayetleri için dünya tarihinden mazeretler bularak sorumluluktan kaçma istekleri anlaşılır bir şeyse, saldırıya uğrayan ve savunma durumunda olan Yahudilerin kendi sorumluluklarına düşen payı hiçbir hal ve şartta tartışmak istememeleri de aynı şekilde, hatta belki de daha anlaşılır bir durumdur. Ancak Yahudilerin durumunda da, bu öğretinin ağırlıklı savunucusu olan Hıristiyanların* durumunda

---

(*) Almanca baskıda, "bu öğretinin ağırlıklı savunucusu olan Hıristiyanların" yerine "Yahudi olmayanların" denmektedir - e.n.

da resmî özürcülerin kaçışçı eğilimleri daha az rasyonel, ama tarihsel açıdan daha önemli saiklere dayanmaktadır.

Herkes bilir ki, modern antisemitizmin doğuşuna ve yükselişine, Yahudilerin asimilasyonu, eski dinsel ve tinsel Yahudi değerlerinin sekülerleşmesi ve sönmesi eşlik etmiştir. Yahudiliğin bakış açısından, bu, Yahudi halkının büyük kesimlerinin aynı anda hem içerden çözülme, hem de dışardan fiziksel olarak yok edilme tehlikesi ile karşı karşıya kalması demekti. Bu durumda halklarının bekasından kaygılanan Yahudiler, garip ve umarsız bir yanlış yorumla, hepsi bir yana antisemitizmin Yahudileri birarada tutmanın mükemmel bir aracı olarak kullanılabileceği, hatta ebedî antisemitizm varsayımında Yahudi varlığının ebedî garantisinin de içerildiği gibi avutucu bir fikre saplandılar. Yüzlerce yıldır Hıristiyan düşmanlığı ile birlikte yaşayan Yahudiler, bunun kendileri için siyasî olduğu kadar tinsel açıdan da bir tür korunma aracı olduğunu görmüşlerdi. Ve bu reel tecrübe, Tanrı tarafından seçilmiş olmaya ve Mesihçi umutlara beslenen inançta içkin olarak varolan ebediyet fikrinin seküler tebdili (travestisi) olan bu hurafeyi güçlendirdi. Yahudilerin hatası, Hıristiyan-karşıtı ırkçı antisemitizmi, Yahudilere duyulan eski dinsel nefretle karıştırmak oldu. Bu hatanın önemli bir nedeni de, uğradıkları asimilasyona rağmen Hıristiyanlık hakkında pek az şey bilmeleri ve içinde asimile oldukları uygarlığın esas Hıristiyan karakterini çoğunlukla görmezden gelmeleriydi. Karşılarında Hıristiyanlığın gerilemesi gibi bariz bir belirti olunca, onlar da bütün cehaletleriyle sözde "Karanlık Çağlar"ın belli bir anlamda yeniden canlandığını düşündüler.* Kendilerini bekleyen gerçek ve evvelce benzeri olmayan tehlikeleri vahim bir bi-

(*) Almanca baskıda: "Hitler Hareketinin, 'Karanlık Çağlar'ın geri dönüşü olduğu doğrultusundaki aptalca ve tehlikeli laflar da bu nedenle tam da Yahudiler tarafından yaygınlaştırılabildi" - e.n.

çimde küçümsemelerinin sorumlusu, kısmen, kendi geçmişleri hakkındaki bu bilgisizlikleri ya da yanlış anlamalarıydı. Ama yine de şunun akıldan çıkartılmaması gerekir: Siyasî yetenek ve değerlendirme noksanlığı, tam da Yahudi tarihinin doğasından; yönetimsiz, ülkesiz ve dilsiz bir halkın tarihinden kaynaklanan bir şeydi. Yahudi tarihi, tarihini iyi tanımlanmış bir tarih anlayışıyla başlatan, hatları iyi belirlenmiş bir planı yeryüzünde gerçekleştirmek üzere hemen hemen bilinçli bir kararlılık gösteren ve bu planın başarısızlığından sonra, Kudüs'teki tapınağın yıkılışından Basel'deki Birinci Siyonist Kongresi'ne dek ikibin yıl boyunca bütün siyasî eylemlerden uzak duran benzersiz, olağandışı bir halk manzarası sunar. Sonuçta olan şudur: Yahudi halkının siyasî tarihi umulmadık, raslantısal etkenlere diğer ulusların tarihinden daha bağımlı bir hale gelmiştir, öyle ki Yahudiler bir rolden diğerine durmadan sürüklenip durmuş ve hiçbirinden de kendilerini sorumlu görmemişlerdir.

Yahudileri tamamen yok olmanın eşiğine getiren bu nihaî felaket açısından bakıldığında, "ebedî antisemitizm" tezi hiç olmadığı kadar saçma ve tehlikeli bir hal aldı. Bugün bu tez, Yahudilere karşı işlenmiş, kimsenin havsalasına sığmayacak kadar büyük suçların bile mazereti olabilmektedir. Antisemitizmin Yahudi halkının bekasının gizemli bir güvencesi olduğu iddiası da olaylarla feci biçimde boşa çıkarılmıştır. Antisemitizm, tam da olduğunu iddia ettiği şeydir: Yahudiler için ölümcül bir tehlike -başka da bir şey değil. Teorilerin sıklıkla gerçeklik tarafından boşa çıkarıldıktan sonra da hayatlarını sürdürdükleri bilinir; bu nedenle, gerek supap teorisinin gerekse ebedî antisemitizm varsayımının bugün de birçok yerde savunuluyor oluşu bizi şaşırtmamalıdır. Bunun tek nedeni, her ikisinin de farklı akıl yürütmelerine rağmen nihayetinde mükemmel ve bu nedenle gayrı insanî bir masumiyeti ve kurbanın başına gelenlerle

ilişkisizliğini (bu soyutluğuyla toplama ve imha kamplarında sahiden karşımıza çıkan, yani en yeni tecrübelerimize tekabül eden) yerleşikleştirmesi değildir. Esas neden, antisemitik hareketin politik anlamını açıklamaya çalışan yegâne girişimler olan bu iki hipotezin, Yahudi tarihinin bizzat antisemitizmle bir ilişkisinin olmadığı ve zaten bu konuda tarihsel kavrayışın olağan araçlarıyla iş görmenin yakışık almayacağı doğrultusundaki sessiz varsayımlarıdır. Günah keçisi kuramıyla karşılaştırıldığında şu kaçınılmaz soruya bir biçimde yanıt vermek gibi bir üstünlüğü de vardır: Neden Yahudiler de başkaları değil? Ne var ki cevap, sadece görüntüyü kurtaran ve soruyu çarpıtan bir cevaptır: "Doğal ebedî düşmanlık".

Burada içkin olarak varolan insan davranışının anlamının olumsuzlanışı açısından bakıldığında, keyfî terör yoluyla insan etkinliğini ortadan kaldıran yönetim biçimleri ve modern uygulamalarla bu hipotezler arasında dehşetengiz bir benzerlik bulunmaktadır. Sanki bu hipotezlerin Yahudilere duyulan nefretin nedenlerine ilişkin belirlemeleri, imha kamplarında işlenen cinayetlerin açıklaması gibidir: Ne yapıp yapmadıklarına, erdem ya da erdemsizliklerine bakmayın! Üstelik sadece emirlere uyan ve işlerini, duygularını karıştırmadan, liyakatle yapmakla övünen katiller tekin olmayan bir biçimde, olayların kişilerin dışında izlediği gayrı insanî seyirin "masum" (ki ebedî antisemitizm de onları böyle görmekteydi) aygıtları olarak görünmüşlerdi.

Açıkça yanlış kuram ile açıkca caniyane pratik arasındaki bu ortak paydalar, bu tür kuramların dönemsel niteliğine işaret etseler ve yığınların kulağına neden bu denli akla yatkın, makul geldiklerini açıklasalar bile, kendi başlarına tarihsel hakikatin belirtisi değildirler. Tarihçi onlarla ancak tarihin bir parçası oldukları ölçüde ve hakikati arayışı sırasında önüne çıktıkları için ilgilenir. Kendisi de [olayların]

bir çağdaş[ı] olan tarihçinin, başka herkes kadar bu görüşlerin ikna edici güçleri karşısında pes etmesi olasıdır. Tarihin bütün eğilimlerini açıklama savı taşıyan genel kabul görmüş görüşleri ele alırken ihtiyatlı davranmak, modern zaman tarihçileri için özellikle önemlidir. Çünkü geçen yüzyıl, tarihin anahtarını sunarmış gibi görünen, ama aslında eylemler ve gelişmeler karşısında politik sorumluluktan kaçmak için yapılan umarsız çabalardan başka bir şey olmayan yığınla ideoloji üretmiştir. Bu anlamda 19. yüzyıl ideologları modern dünyanın sofistleridir.

Ama antik dünyanın sofistleriyle modern dünyanın sofistleri arasında hayli önemli bir fark vardır. Eski sofistlere karşı ünlü kavgasında Platon, sofistlerin "insan aklını savlarla büyüleme sanat[lar]ı"nın (*Phaedrus* 261) hakikatle bir ilgisi bulunmadığını, tam da doğaları gereği değişken olan ve ancak "anlaşma anında ve anlaşma sürdüğü [inanılır görüldüğü] sürece" (*Theaetetus* 172) geçerli olan görüşleri hedef aldıklarını keşfetmişti. Yine Platon, dayanaklarını "hakikatten değil, iknadan aldıkları" için görüşlerin oluşturduğu bu dünyada hakikatin son derece güvencesiz bir konumda olduğunu farketti. (*Phaedrus* 260). Eski ve modern sofistler arasındaki en belirgin farklılık, eskiler bir savın hakikat pahasına elde ettiği geçici zaferle yetinirken, modernlerin hakikat pahasına daha kalıcı bir zafer elde etmeyi istemelerinde yatmaktadır. Başka bir deyişle biri insan düşüncesinin, diğeriyse insan eyleminin onurunu yoketmiştir. Filozof, eskinin mantık cinlikleriyle ve savlarla gözbağcılık yapanlarla uğraşmak zorundaydı; tarihçinin karşısında ise olgularla oynayan modern cambazlar bulunmaktadır. O anlamda, olgular artık geçmiş ve şimdiki dünyanın birer parçası olarak görülmeyip, şu ya da bu görüşü "kanıtlamak" üzere kötüye kullanıldıklarından tarih yok edilmiş ve -gerçeğini insanlar tarafından canlandırılmış olmaktan, dolayı-

sıyla onlar tarafından anlaşılabilir olmaktan alan- kavranabilir olma niteliği tehlikeye düşmüştür.

Bütün bunlar tarih yazımını hiçbir zaman olmadığı kadar güvensiz ve güvenilmez kılıyor. Gelenek artık geçerli değilse ve görüşlerden feragat etmek lazımsa, bize devreden olguların oluşturduğu kaos nasıl düzene sokulabilecektir? Ancak zamanımızda yaşanan derin altüst oluşlar ve bunların Batılı insanlığın tarihsel yapılarında yarattığı kaotik değişimler düşünülecek olursa, bu tür zorluklar devede kulak kalır. Bu zorluklar, modernlik için karakteristik olan genel sağduyu kaybından tarihçinin de etkilendiğini gösterir. İdeolojilerin bir amacı da, sağduyunun artık geçerli olmayan kurallarını ikame etmektir; modern kitlelerin ideolojiye yatkınlığı, sağduyunun (bu *common sense*'tir, hepimiz için müşterek olan dünyayı anlamamızı ve orada yolumuzu bulmamızı sağlayan ortak duyudur) kamusal politik dünyayı ve onun olaylarını anlamamıza artık yetmeyişi ölçüsünde büyür. Tarih yazıcısı, sağduyunun artık hiçbir modern olaya uymayan basmakalıplaşmış, değerini kaybetmiş kuralları ile ideolojilerin çılgın iddiaları arasında yolunu bulmak zorundadır -bu da demektir ki hoşuna giden birçok alışkanlığından ve yönteminden vazgeçecektir. Korkuluklara tutunmadan düşünmeyi öğrenmek zorundadır. Bu metodolojik mülahazalardan daha ağırı, çağdaş altüst oluşun şimdiye dek tarihsel görüşümüzün dışında kalmış bütün unsurları ortaya çıkarmış olmasıdır. Daha birkaç onyıl öncesine kadar sarsılmaz özler olduğunu sandığımız pek çok şeyin yüzeysel oldukları görülmüşse de bu, (Roma'nın düşüşünden beri Batı tarihinde yaşanan belki de en derin bunalım olan) bu bunalımda yerle bir olanın sadece yüzeyden ibaret olduğu anlamına gelmez.

Avrupa ulus-devlet sisteminin çökmesi ile antisemitik hareketlerin ortaya çıkması arasındaki koşutluğun; kamuoyu-

nu ikna mücadelesi veren önceki bütün rakip "izm"ler üzerinde antisemitizmin zaferini hazırlayan, ulusal temelde örgütlenmiş Avrupa'nın yıkılışı ile Yahudilerin yok edilmesi arasındaki bu çakışmanın, antisemitizmin kaynağını göstermek bakımından ciddiye alınması gerekmektedir. Modern antisemitizm, ulus-devletin daha genel gelişim çerçevesi içinde ele alınmalı ve aynı zamanda antisemitizmin kaynağı Yahudi tarihinin belli veçhelerinde, özellikle son yüzyıllarda Yahudilerin yerine getirdiği işlevlerde aranmalıdır. [Ulus-devlet sisteminin] çözülmesinin son evresinde şayet antisemitik sloganlar büyük halk kitlelerini emperyalist genişleme ve eski yönetim biçimlerinin yıkılması yönünde örgütlemenin ve esinlemenin en etkin araçları olduklarını kanıtlamışlarsa, bu durumda belli toplum grupları ile Yahudiler arasında husumetin doğmasına ilişkin temel ipuçlarının Yahudiler ile devlet arasındaki ilişkinin daha önceki tarihinde varolması gerekir. Bu gelişmeyi, izleyen bölümde özetlemeye çalışacağız. Üstelik, sürekli büyümekte olan modern ayaktakımı -yani bütün sınıfların dışlanmışları-, Yahudilerin siyasî bir ideolojinin merkezini oluşturacak denli önemli olup olmadığı sorusunu dert edinmemiş ve onun önderleri geçtiğimiz yüzyılın yetmişli yıllarından beri "tarihin anahtarı"nın ve bütün kötülüklerin başlıca nedeninin Yahudiler olduğunu ileri sürebilmişse, o zaman ayaktakımı ile Yahudiler arasındaki hasmane ilişkilerin temel göstergelerinin Yahudiler ile toplum arasında o döneme dek varolan ilişkilerin tarihi içinde bulunması gerekir. Yahudiler ile toplum arasındaki ilişkileri üçüncü bölümde ele alacağız. Dördüncü bölüm, bizim zamanımızda oynanacak olan oyunun bir tür provası niteliği taşıyan Dreyfus Davası'na ayrılmıştır. Aksi takdirde antisemitizmin 19. yüzyıl politikaları çerçevesinde önemli bir politik silah olma potansiyeli gizli kalacakken, kısa bir tarihsel anda görülmesini

sağlayan özgül bir fırsat olduğu ve görece iyi dengelenmiş bir aklilik taşıdığı için bu olay bütün ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Bütün olarak antisemitizm unsurunun totaliter egemenlik ve hareket biçimlerinin inşasındaki işlevi hakkında söylenecek şey ise, bu işlevin tam anlamıyla ancak ulus-devletin çözülme sürecinde, yani emperyalizmin politik gelişmelerin ön planına çıkmaya başladığı bir zamanda gelişmiş olmasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

Yahudiler, Ulus-Devlet ve Antisemitizmin Doğuşu

I. KURTULUŞUN İKİLİ NİTELİĞİ VE YAHUDİ DEVLET BANKERLERİ

Ulus-devlet, gelişiminin doruğuna çıktığı 19. yüzyılda Yahudi uyruklarına eşit haklar tanımıştı. Yahudilerin yurttaşlıklarını, yüzyıllar boyunca milliyeti yurttaşlığın bir önşartı ve nüfusun türdeşliğini de siyasî kuruluşun en belirgin niteliği haline getirmiş hükümetlerden almasındaki varolan anlaşılması zor bariz tutarsızlığın ardında çok daha derin, eski ve mukadder çelişkiler bulunmaktadır.

1792 tarihli Fransız Bildirgesi'ni temkinli ve ikircikli bir biçimde izleyen bir dizi özgürleştirici kararnamenin öncesinde de ulus-devletin Yahudi uyruklarına karşı ikili bir tutum içinde olduğu gözlenmekteydi ve kararnameler sırasında da bu yaklaşımını sürdürdü. Feodal düzenin yıkılması yeni bir devrimci eşitlik anlayışına yol açmıştı. Buna göre "ulus içinde bir ulus"a hoşgörüyle bakılması artık mümkün olamazdı. Yahudilere tanınan kısıtlamaların ve ayrıcalıkların diğer bütün özel haklar ve özgürlüklerle birlikte kaldı-

rılması gerekiyordu. Ne var ki bu eşitliğin ortaya çıkması, ister aydınlanmış bir despot, ister anayasal bir hükümet biçiminde olsun, tamamen yalıtılmış, sınıfların ve partilerin üstünde, bir bütün olarak ulusun çıkarlarını yönetebilecek ve temsil edebilecek bağımsız bir devlet aygıtının doğuşuna bağlıydı büyük oranda. O nedenle 17. yüzyıl sonlarından başlayarak devletin ekonomi ve iş yaşamına ilişkin çıkarlarında yeni bir artış ortaya çıktı ve devlet, daha önce görülmeyen bir borçlanma ihtiyacı içine girdi. Ne var ki Avrupalı halklar arasında hiçbir grup, ne devlete borç vermeye ne de devlet yatırımlarının geliştirilmesine etkin biçimde katılmaya hazırdı. Tefecilik konusunda çok eski tarihlere uzanan bir deneyime sahip olmaları ve -sık sık yerel korunma talep ettikleri ve karşılığında malî olanaklarından yararlandırdıkları- Avrupa'nın soylu aileleri ile ilişkileri nedeniyle yardım için Yahudilere başvurulması son derece doğaldı; Yahudilere belli ayrıcalıklar tanımak ve onlara ayrı bir grup olarak davranmak bu yeni devletin ekonomik çıkarlarına son derece uygundu. Yahudileri, devlete borç para vermeye yanaşmayan, devletin malî işlerine girmekte ve geliştirmekte gönülsüz davranan ve özel kapitalist girişimin yeknesak örüntüsüne sadık kalan nüfus içinde tamamen erimiş görmek, hiçbir hal ve şartta bu devletin işine gelmezdi.

Bu nedenle 19. yüzyıl boyunca Avrupa'daki ulus-devlet sisteminin bir bağışı olarak Yahudilerin kurtuluşunun çifte kökeni ve her zaman ikili bir anlamı olmuştur. Bir yandan bu kurtuluş, ancak siyasal ve yasal eşitlik halinde işleyebilecek yeni bir siyasî kuruluşun siyasal ve yasal yapısından kaynaklanıyordu. Hükümetler eski düzenin eşitsizliklerini mümkün olduğunca eksiksiz ve süratle temizlemek zorundaydılar. Öte yandan başlangıçta sadece tek tek kişilere, sonraları bu kişiler eliyle varlıklı Yahudilerin oluşturduğu küçük bir gruba tanınmış olan Yahudilere özgü ayrıcalıkların,

yavaş yavaş genişlemesi kaçınılmazdı; ancak bu küçük grup, devletin büyüyen ekonomik taleplerini artık karşılayamayacak duruma geldiğindedir ki, bu ayrıcalıklar da bütün bir Batı ve Orta Avrupa Yahudiliğine genelleştirilmiştir.[1]

Şu halde Yahudilerin kurtuluşu aynı zamanda ve aynı ülkelerde hem eşitlik hem ayrıcalık; hem Yahudi topluluklarının eski özerkliklerinin ortadan kalkması hem Yahudilerin toplumda ayrı bir grup olarak bilinçle muhafazası; hem özel kısıtlamaların ve özel hakların kaldırılması hem bu hakların sayıları giderek artan bireyler grubuna yayılması anlamına gelmekteydi. Bütün ulusal gruplara eşitlik tanınması bu yeni siyasî kuruluşun öncülü oldu ve bu eşitlik fiiliyatta en azından eski hâkim sınıflar yönetme ayrıcalıklarından yoksun edildiği ve eski ezilen sınıfların hakları korunduğu ölçüde gerçekleşirken, bu süreç, ulusal grupları ekonomik ve toplumsal bakımdan tekrar en az eski rejim kadar birbirinden ayıran bir sınıflı toplumun doğuşuyla çakıştı. Jakobenlerin Fransız Devrimi'nde anladıkları şekliyle eşitlik sadece Amerika'da bir gerçeklik haline geldi, Kıta Avrupa'sında ise yerini hemen yasa önünde resmî eşitlik koşuluna bıraktı.

---

1 17. ve 18. yüzyıllarda Saray Yahudilerine tanınan haklar ve özgürlükler çağdaş bir tarihçiye sadece eşitliğin habercileri gibi görünebilir: Böylelikle Yahudiler diledikleri yerde yaşayabileceklerdi; kendi egemenliklerindeki bölgelerde özgürce seyahat etmelerine, silah taşımalarına izin verilecekti; yerel yetkililerden özel koruma görme hakları olacaktı. Prusya'da manidar bir şekilde *Generalprivilegierte Juden* [Almanca: Genel İmtiyazlı Yahudiler] denen bu Saray Yahudilerinin yaşam koşulları, aslında halihazırda neredeyse ortaçağ kısıtlamaları altında yaşayan Yahudilerden daha iyi değildi, ama Yahudi olmayan komşularından daha iyi yaşıyorlardı. Yaşam standartları çağdaş orta sınıflarınkinden daha yüksekti ve sahip oldukları ayrıcalıklar da çoğu durumda tacirlere tanınanlardan daha fazlaydı. Bu durum çağdaşlarının gözünden elbette kaçmadı. 18. yüzyıl Prusya'sında Yahudi kurtuluşunun önde gelen savunucularından Christian Wilhelm Dohm, I. Friederich Wilhelm döneminden itibaren yürürlükte olan ve zengin Yahudilere, çoğu zaman "çalışkan, yasal [yani Yahudi-olmayan] yurttaşlar pahasına ve onlar ihmal edilerek"her tür kayırma ve destek" bahşeden uygulamalardan yakınmıştı. *Denkwürdigkeiten meiner Zeit,* Lemgo, 1814-1819, IV, 487.

Yasa önünde eşitliğe dayanan bir siyasî kuruluş ile sınıf sisteminin eşitsizliğine dayanan bir toplum arasındaki temel çelişki, yeni bir siyasî hiyerarşinin ortaya çıkması yanında, yaşama olanağına sahip cumhuriyetlerin gelişmesini de engellemiştir. Kıtada sınıf mensubiyetinin bireye armağan ettiği ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar neredeyse doğuştan gelen aşılmaz toplumsal eşitsizlik, buna rağmen siyasî eşitlikle yan yana varolabilmiştir. Sadece Almanya gibi siyasî bakımdan geri ülkelerde birkaç feodal tortu varlığını sürdürmüştür. Bu ülkede, bir bütün olarak kendini sınıfa dönüştürmekte hayli yol katetmiş olan aristokratların ayrıcalıklı bir siyasî statüleri vardı ve bu nedenle bir grup olarak devletle özel bir ilişkiyi sürdürebiliyorlardı. Ama bunlar da tortuydu. Tam gelişmiş sınıf sistemi, bireyin statüsünün devlet ya da aygıtları içerisindeki konumuyla değil, üyesi olduğu sınıfla ve diğer sınıflarla olan ilişkisiyle tanımlanması anlamına gelmekteydi.

Bu genel kuralın biricik istisnası Yahudilerdi. Ayrı bir sınıf oluşturmadıkları gibi, yaşadıkları ülkelerde varolan sınıflardan hiçbirine de ait değildiler. Bir grup olarak ne işçi, ne orta sınıf, ne toprak sahibi, ne de köylüydüler. Servetleri onları sanki orta sınıfın bir parçası yapıyordu, ama bu sınıfın kapitalist gelişmesinde hiçbir payları yoktu; sanayide seyrek olarak boy gösteriyorlardı ve Avrupa'daki tarihlerinin son evrelerinde şayet büyük ölçekte birer işveren haline gelmişlerse de çalışanları, işçi değil, beyaz yakalı personeldi. Başka bir deyişle statüleri Yahudilikleriyle tanımlanmaktaydı, bir başka sınıfla ilişkilerine göre değil. Devletten gördükleri (ister eski açık ayrıcalıklar biçiminde olsun, ister bir başka grubun gereksinim duymadığı ve toplumun husumetine karşı sık sık sağlamlaştırılması gereken özel bir kurtuluş beratı şeklinde olsun) özel koruma ve hükümetlere sundukları özel hizmetler kendilerini bir sınıf olarak

oluşturmaları yanında, sınıf sistemi içinde kaynayıp gitmelerine de engel oluyordu.[2] O nedenle toplum tarafından kabul gördüklerinde ve topluma katıldıklarında, aristokrat olsun, burjuva olsun, her sınıf içinde kendi bütünlüğünü koruyan iyi tanımlanmış bir grup haline gelmişlerdir.

Ulus-devletin, Yahudilerin özel bir grup olarak korunmalarında ve sınıf toplumuna asimilasyonlarının önlenmesindeki çıkarı ile Yahudilerin kendilerini koruma ve bir grup olarak beka [hayatta kalma] saiklerinin birbiriyle çakıştığına kuşku yoktur. Bu çakışma olmasaydı hükümetlerin çabaları da büyük bir olasılıkla sonuç vermeyecekti; devlet cenahında bütün yurttaşları eşitlemeye yönelik güçlü eğilimlerin varlığı ile toplum cenahında her bireyi bir sınıfa dahil etme süreci (ki her ikisi de Yahudilerin tam anlamıyla asimilasyonu demekti), ancak hükümet müdahalesi ve gönüllü işbirliğinin oluşturduğu bir bileşim tarafından boşa çıkartılabilirdi. Her şey bir yana, Yahudilerle ilgili resmî politikalar, sadece nihaî sonuçlarına baktığımızda inanabileceğimiz kadar tutarlı ve kararlı olmamıştır.[3] Yahudilerin olağan kapitalist girişimlerdeki ve iş yaşamındaki şanslarını nasıl bir tutarlılıkla teptiklerini görmek aslında oldukça şaşırtıcıdır.[4] Ama hükümetlerin çıkarları ve uygulamaları ol-

---

2 Yahudi sorununa ilişkin ilk tartışmalar sırasında Jacob Lesthinsky, Yahudilerin herhangi bir toplumsal sınıfa ait olmadıklarını belirtmiş, (*Weltwirtschafts-Archiv*'de, 1929, Band 30, 123 ve devamında) *Klasseneinschiebsel*'den [Yahudilerin sınıflı toplumun içine sokuşturulmuş ayrı bir varlık olduklarından] söz etmiş, ama bu durumun sadece Doğu Avrupa'da dezavantajları olduğunu, Batı ve Orta Avrupa ülkelerinde ise büyük avantajlar sağlamadığını belirtmiştir.

3 Örneğin Yedi Yıl Savaşları'ndan sonra II. Friederich'in yönetiminde Prusya'da Yahudileri bir tür merkantil sisteme dahil etmek için kararlı bir çaba gösterilmişti. 1750 tarihli eski genel Yahudi Tamimi'nin yerini, sadece servetlerinin önemli bir miktarını yeni manifaktürel girişimlere yatıranlara dağıtılan nizami ruhsatlar sistemi almıştır. Ama başka her yerde olduğu gibi burada da bu hükümet girişimleri tamamen başarısız olmuşlardır.

4 Felix Priebatsch ("Die Judenpolitik des fürstlichen Absolutismus im 17. und 18. Jahrhundert", *Forschungen und Versuche zur Geschichte des Mittelalters und*

masaydı, Yahudilerin grup olarak kimliklerini korumaları hemen hiç mümkün değildi.

Diğer bütün grupların tersine Yahudiler siyasî kuruluş tarafından tanımlanmıştır ve konumları onun tarafından belirlenmiştir. Ancak bu siyasî kuruluşun başka bir toplumsal gerçekliği olmadığından, toplumsal açıdan ifade edersek Yahudilerin konumu muallâktaydı. Toplumsal eşitsizlikleri, sınıf sisteminin eşitsizliğinden tamamen farklıydı; bu da esasen Yahudilerin devletle olan ilişkilerinin bir sonucuydu; buna göre bir Yahudi olarak doğmak ya -yönetimin özel koruması altında- aşırı ayrıcalıklı olmak ya da asimilasyonlarını önlemek amacıyla belli hak ve fırsatlardan yoksun bırakıldıkları için ayrıcalıksız olmak anlamına geliyordu .

Avrupa ulus-devlet sisteminin ve Avrupa Yahudiliğinin aynı anda yükselişi ve yıkılışına ilişkin yapılan bu şematik açıklamalar kabaca aşağıdaki evrelere ayrılabilir:

1. 17 ve 18. yüzyıllarda mutlak monarkların vesayeti altında yavaş yavaş ulus-devletlerin gelişmesine tanık olunmaktadır. Tek tek Yahudiler hemen her yerde içinde bulundukları koyu karanlıktan sıyrılarak, devlet yatırımlarını malî yönden destekleyen ve prenslerinin malî işlerini çekip çeviren, bazen şaşaalı ama her zaman nüfuz sahibi Saray Yahudileri konumuna yükselmişlerdir. Bu gelişme, bir bütün olarak Yahudi halkını da, az çok feodal bir görünüm arzeden bir düzende yaşamayı sürdüren kitleleri de hemen hiç etkilememiştir.

2. Bütün bir Kıta Avrupa'sındaki siyasî koşulları ansızın değiştiren Fransız Devrimi'nden sonra, malî işlemleri, şimdiye dek Saray Yahudilerinin bir prensin emrine sundukla-

---

der Neuzeit, 1915 içinde) 18. yüzyıl başlarına ait tipik bir örnek zikreder: "Aşağı Avusturya'da hükümetin sübvanse ettiği Neuhaus cam fabrikası üretimde bulunmadığında Yahudi Wertheimer, İmparator'a burayı satın alması için para verdi. Kendisinden fabrikayı devralması istendiğinde, malî işlerin zamanını aldığını söyleyerek bu öneriyi geri çevirmişti".

rından çok daha büyük bir sermaye ve borç miktarını gerektiren modern anlamda ulus-devletler ortaya çıktı. Hükümetlerin bu yeni büyüyen gereksinimlerini ancak, Batı ve Orta Avrupa Yahudiliğinin daha zengin tabakalarının, önde gelen Yahudi bankerlerine bu amaçla havale ettiği birleşik servetleri karşılayabilirdi. Bu dönem beraberinde, o zamana dek sadece Saray Yahudileri için zorunlu görülmüş olan ayrıcalıkların, 18. yüzyılın daha önemli kentsel ve malî merkezlerine yerleşmeyi başarmış servet sahibi sınıfa da tanınmasını getirmiştir. Sonunda tam olgunlaşmış ulus-devletlerde Yahudilere kurtuluş bahşedildi. Sadece sayılarından ve bu bölgelerin genel geri kalmışlığından ötürü Yahudilerin hükümetlerinin malî yardımcısı olmak gibi ekonomik bir işlev üstlenen ayrı bir özel grup halinde örgütlenemedikleri ülkelerde bu kurtuluş kendilerinden esirgendi.

3. Ulusal hükümet ile Yahudiler arasındaki bu sıkı ilişki burjuvazinin genelde siyasete, özelde de devlet maliyesine karşı takındığı kayıtsız tutuma dayandığı için, dönemin ardından etkin bir siyasî yardım ve devlet müdahalesi olmadan kapitalist ekonominin genişlemiş haliyle artık sürdürülemediği 19. yüzyılın sonunda emperyalizm ortaya çıktı. Öte yandan emperyalizm tam da ulus-devletin temellerini oyarak Avrupa uluslarının müşterek hayatına iş yaşamının yarışmacı ruhunu taşıdı ... Bu gelişmenin ilk onyılında Yahudiler devletin ekonomik yaşamındaki özgül konumlarını emperyalist kafalı işadamlarına bıraktılar; her ne kadar tek tek malî danışman ve Avrupa çapında çalışan komisyoncular olarak nüfuzlarını korumuşlarsa da, bir grup olarak önemleri azalmıştı. Ancak -19. yüzyıl devlet bankerlerinin tersine- bu Yahudiler geniş Yahudi topluluğuna, sahip oldukları servete rağmen 17. ve 18. yüzyıl Saray Yahudilerinden çok daha az ihtiyaç duymaktaydılar. O nedenle Yahudi topluluğu ile bağlarını tam anlamıyla koparmışlardı. Yahudi

toplulukları artık malî yönden örgütlü değildi ve yüksek mevkilerde yer alan tek tek Yahudiler, Yahudi olmayan dünyanın gözünde bir bütün olarak Yahudiliği temsil etmeyi sürdürüyor olmakla birlikte, bunda çok az bir gerçeklik payı vardı.

4. Bir grup olarak Batı Yahudiliği, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önceki onyıllarda ulus-devletle birlikte parçalanmıştı. Savaşın ardından Avrupa'nın yaşadığı hızlı düşüş onları zaten eski güçlerinden yoksun kaldıkları ve servet sahibi kişiler güruhu içinde atomize oldukları bir sırada yakaladı. Emperyalist çağda Yahudi zenginliğinin bir anlamı, önemi kalmamıştı; uluslar arasında güç dengesine ve Avrupa dayanışmasına ilişkin hiçbir duygusu olmayan bir Avrupalı gözünde ulusal olmayan, inter-Avrupalı* Yahudi ögesi, zenginliğinin bir yararı olmadığı için genel bir nefretin ve güçten yoksun olduğu için de horgörünün nesnesi haline gelmişti.

Düzenli gelire ve güvenilir malî kaynaklara ihtiyaç duyan ilk hükümetler, ulus-devletin içinden doğduğu mutlak monarşiler olmuştur. Feodal prenslerin ve kralların da paraya hatta borçlanmaya ihtiyaçları vardı -ancak sadece belli, somut hedefler ve geçici faaliyetler için; hatta daha 16. yüzyılda malî olanaklarını devletin emrine verirken Fuggerler, henüz yaptıklarının devleti borçlandırmak olduğunu düşünmüyorlardı. Mutlak monarklar başlangıçta malî gereksinimlerini kısmen savaş ve yağma gibi eski yöntemlerle, kısmen de yeni vergi tekeli aracılığıyla sağlıyorlardı. Bu durum, halkın artan düşmanlığını yatıştırmaksızın, soyluluğun iktidarının temellerini oydu ve iflas ettirdi.

Mutlak monarşiler uzun bir zaman toplumda, feodal monarşinin sırtını soyluluğa güvenle dayayışında olduğu gibi, yaslanabilecekleri bir sınıf aradılar. 15. yüzyıldan beri Fran-

(*) Avrupalılararası, Avrupalı-uluslar-arası - ç.n.

sa'da loncalar ile onları devlet sistemine dahil etmek isteyen monarşi arasında bitmeyen bir mücadele süregelmekteydi. Bu deneyimlerden en ilgi çekici olanı şüphesiz merkantilizmin yükselişi ve mutlak devletin ulusal iş yaşamı ve sanayii üzerinde mutlak bir tekel oluşturma gayretleriydi. Bunun sonucunda, yükselen burjuvazinin kararlı direnişinin yol açtığı iflaslar ve yaşanan felaket gayet iyi bilinmektedir.[5]

Kurtuluş beratlarından önce Avrupa'daki her hükümdarlık hanedanının ve her monarkın elinin altında malî işlerini gördürecek bir Saray Yahudisi bulunmaktaydı. 17 ve 18. yüzyıllarda bu Saray Yahudileri daima Avrupa genelinde bağlantılara ve kredi olanaklarına sahip tekil kişilerdi; uluslararası bir malî varlık oluşturmuyorlardı.[6] Tek tek Yahudi

---

5 Ancak merkantil deneyimlerin gelecekteki gelişmeler üzerindeki etkisi fazla abartılmamalıdır. Fransa, merkantil sistemin tutarlılıkla denendiği ve varlığını devlet müdahalesine borçlu ilk manifaktürlerin boy verdiği yegâne ülkeydi; asla da bu deneyiminden kendini kurtaramadı. O da merkantil sistemin bir ürünü olan Fransız bürokrasisi merkantil sistemin çöküşünden etkilenmezken, serbest girişim çağında Fransız burjuvazisi yerli sanayiye korunmasız yatırım yapmaktan kaçınmıştır. Bürokrasi de bütün üretken işlevlerini yitirmişti, ama Fransa açısından burjuvaziye nazaran çok daha tanımlayıcıdır ve Fransa'nın toparlanması önünde burjuvaziye nazaran daha büyük bir engel oluşturmaktadır.

6 Kraliçe Elizabeth'in Marrano Bankeri ile Cromwell'in ordularının Yahudi finansörlerinden bu yana (ki o dönemde Londra Borsası'na girmesine izin verilen oniki Yahudi simsarından birinin bütün devlet borçlanmasının dörtte birini gerçekleştirdiği söylenmekteydi) İngiltere'de (bakınız; Salo W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, 1937, cilt II: *Jews and Capitalism*); sadece kırk yıl içinde Yahudilerin hükümete açtığı kredinin 35 milyon florini aştığı ve Samuel Oppenheimer'ın 1703'de ölümünün gerek devlet gerekse İmparator için muazzam bir malî bunalım yarattığı Avusturya'da; 1808'de bütün hükümet borçlarının yüzde sekseninin Yahudiler tarafından tasdik ve ciro edildiği Bavyera'da (bakınız; M. Grunwald, *Samuel Oppenheimer und sein Kreis*, 1913); merkantil koşulların özellikle Yahudilerden yana olduğu, Colbert'in Yahudilerin devlete yaptıkları büyük yararlardan övgüyle sözettiği (Baron, *a.g.e.*, loc.cit.) ve 18. yüzyılın ortasında Alman Yahudisi Liefman Calmer'in, "Devletimize ve Şahsımıza" yaptığı hizmetler ve gösterdiği bağlılıktan ötürü kadirşinas bir kral tarafından baron yapıldığı Fransa'da (Robert Anchel, "Un Baron Juif Français au 18e siecle, Liefman Calmer", *Souvenir et Science*, I, s. 52-55'de); ve

bireylerin ve ilk küçük zengin Yahudi topluluklarının 19. yüzyılın herhangi bir anından çok daha güçlü oldukları bu dönemlerin özelliği,[7] Yahudilerin ayrıcalıklı durumlarının ve ayrıcalıklı olma haklarının değerlendirilişindeki açık yüreklilik ve yetkililerin Yahudilerin devlete verdikleri hizmetin önemine ilişkin yaptıkları açık tanıklıktı. Verilen hizmetler ile bahşedilen ayrıcalıklar arasındaki bağlantı hakkında en ufak bir kuşku ya da bulanıklık sözkonusu değildi. Fransa, Bavyera, Avusturya ve Prusya'da ayrıcalıklı Yahudilerin soyluluk unvanları almaları son derece doğaldı, dışardan bakıldığında bile sadece zengin adamlar olmanın ötesinde bir konuma sahip bulundukları belliydi. Rothschild'lerin Avusturya hükümetinin onayladığı bir unvanı almak için karşılaştıkları zorluklar (ki 1817'de muratlarına erebildiler), Saray Yahudiliğinin bu altın çağının sona erdiğinin bir işareti oldu.

18. yüzyılın sonlarında, çeşitli ülkelerdeki tabaka ya da sınıflardan hiçbirinin yeni hâkim sınıf olma, yani kendilerini soyluların yüzyıllardır yaptığı gibi yönetimle özdeşleştirme arzusunda olmadıkları ya da buna yetenekleri bulunmadığı anlaşıldı.[8] Mutlak monarşinin toplum içinde mütte-

---

yine II. Friedrich'in Münzjuden'ine ünvan verildiği ve 18. yüzyıl sonunda 400 Yahudi ailesinin Berlin'in en zengin gruplarından birini oluşturduğu Prusya'da durum buydu. (18. yüzyıl dönümünde Berlin ve Berlin'in cemiyet hayatında Yahudilerin rolü hakkında yapılmış en iyi tasvirlerden biri Wilhelm Dilthey'in *Das Leben Schleiermachers*'inde yer almaktadır, 1870, s. 182 ve devamında).

7 18. yüzyılın başında Avusturyalı Yahudiler, Eisemenger'in *Entdecktes Judentum*'unu [Keşfedilen Yahudilik] 1703'de ülkeden sürmeyi başardılar ve bunun sonunda *The Merchant of Venice* [Venedik Taciri] Berlin'de ancak (kurtulmamış) Yahudi izleyicilerden küçük bir özürün dilenmesiyle oynanabildi.

8 Konuyla ilgisi olmamakla beraber belki yegâne istisna, Fransa'da, hükümete belli bir miktar ödemeyi garanti ederek devletten vergi toplama hakkını alan *fermiers-generaux* adı verilen vergi tahsildarlarıydı. Büyük servetlerini mutlak monarşiden sağlamışlardı ve doğrudan ona bağımlıydılar; ama hem çok küçük bir gruptular hem de ekonomik etkinlikleri kendileriyle sınırlı yalıtılmış bir fenomen oluşturuyorlardı.

fik bir sınıf bulmayı başaramaması, ulus-devlet ile onun sınıflarüstü, toplumdan ve tekil çıkarlardan tamamen bağımsız, bir bütün olarak ulusun gerçek ve yegâne temsilcisi olma savının tam anlamıyla gelişmesine yol açtı. Öte yandan bunun, devlet ile ulusun siyasî kuruluşunun üzerine dayandığı toplum arasındaki açıklığın derinleşmesi gibi bir sonucu oldu. Bu olmasaydı, Yahudileri eşit koşullarda Avrupa tarihine sokmak gerekmeyebilirdi, hatta bu mümkün de olmayabilirdi.

Toplum içinde büyük sınıflardan birinin müttefikliğini sağlayamayan devlet, bunun üzerine kendini dev bir işletme olarak kurmayı seçti. Elbette burada idari amaçlar sözkonusuydu, ama malî ve diğer çıkarlar ile maliyetler öylesine büyüktü ki 18. yüzyıldan itibaren ekonomi devlet işlerinin özel bir alanı haline geldi. Zamanın malî yönden kudretli güçleriyle, devlet müdahalesinden uzak kalarak kendi özel yatırım tarzını sürdüren ve "üretken olmayan" bir yatırım olarak gördüğü işlere malî yönden etkin bir biçimde katılmaya yanaşmayan burjuvazi arasındaki çatışma, devlet ekonomisinin bağımsız bir biçimde gelişmesine neden oldu. Dolayısıyla devletin kurduğu işlere malî destek vermeye ve yazgılarını bu ekonominin gelişmesine bağlamaya gönüllü yegâne halk kesimi Yahudilerdi. Kredi olanakları ve uluslararası bağlantılarıyla Yahudilerin durumu, ulus-devletin, zamanın en büyük yatırımcıları ve işverenleri arasına girmesine yardım etmeye son derece uygundu.[9]

---

9 Bu politikaları yaşama geçirenlerin kararlı Yahudi karşıtı görevliler olması, hükümet\devlet yatırımları ile Yahudiler arasında bu bağların kurulmasını mecbur eden aciliyetler hakkında fikir verebilir. Örneğin Bismarck gençliğinde, Reich'ın Şansölyesi Bleichroeder'in çevresine girebilmek için birkaç antisemitik konuşma yapmıştı. Veliaht konumunda 80'lerin bütün antisemitik hareketlerine büyük yakınlık duyan Yahudi karşıtı Prusya soylularının bir üyesi olsa da II. Wilhelm, taht kendine kaldığında antisemitik görüşlerini değiştirmiş ve antisemitik mahmilerinden [himaye görenler] bir gecede kurtulmuştu.

Bu hizmetlerin yerine getirilmesinin zorunlu bedeli ve aynı zamanda üstlenilen büyük tehlikelerin ödülü, Yahudilere durumlarında belirgin değişikliklere yol açan büyük ayrıcalıklar tanınması oldu. En büyük ayrıcalık da eşitlikti. Prusyalı Friederich'in *Münzjuden*'i [Sikkeci Yahudi] ya da Avusturya İmparatorluğu'nun Saray Yahudileri, yarım yüzyıl sonra bütün Prusya Yahudilerinin kurtuluş ve eşit haklar adı altında elde edecekleri statüyü "genel ayrıcalıklar" ve "patent"ler sayesinde elde ettikten sonra; 18. yüzyılın sonunda, servetlerinin doruğundaki Berlinli Yahudiler, akranları olarak görmedikleri yoksul din kardeşleriyle "eşitlik"lerini paylaşmayı umursamadıkları için Doğu illerinden Yahudi akışını önlemeye çalıştıklarında; keza Fransa Ulusal Meclisi döneminde Bordeaux'lu ve Avignon'lu Yahudiler, Fransız hükümetinin Doğu illerindeki Yahudilere eşitlik tanımasına karşı sert itirazlarda bulunduklarında, Yahudilerin, eşit hakları değil, ayrıcalıkları ve özel özgürlükleri esas aldıkları ortaya çıktı. Gerçekten de hükümetlerinin ekonomik faaliyetleriyle sıkı ilişkileri olan ve statülerinin doğasının ve durumunun tamamen farkında olan ayrıcalıklı Yahudilerin, hizmetleri karşılığı bir bedel olarak sahip oldukları, dolayısıyla herkes için bir hak haline gelmesi hemen hiç mümkün olmayan bu özgürlük armağanının bütün Yahudilere verilmesini gönülsüz karşılamaları şaşırtıcı değildir.[10]

Ancak 19. yüzyılın sonunda, emperyalizmin doğuşuyla birlikte mülk sahibi sınıflar devlet yatırımları konusunda başlangıçtaki yargılarını değiştirmeye başladılar. Şiddet

---

10 18. yüzyıl başlarında, nerede devlete yararlı olabilecek yeterlilikte servet sahibi Yahudi grubu varsa toplu ayrıcalıklara sahiptiler ve hatta aynı ülkede bulunan daha az zengin ve yararlı din kardeşlerinden bile bir grup olarak ayrılmaktaydı. Prusya'daki *Schutzjuden* [himaye gören Yahudiler] gibi Fransa'daki Bordeaux ve Bayonne Yahudileri de Fransız Devrimi'nden çok önceleri eşitliğe sahip olmuş, hatta 1787 tarihli Convocation des Etats Generaux'da diğer Genel Tabakalarla birlikte şikayetlerini ve önerilerini sunmaya çağrılmışlardı.

araçlarının giderek mükemmelleşmesi ve devletin bu araçlar üzerindeki mutlak tekeliyle birlikte emperyalist genişleme, devlete ilgi çekici bir ekonomik önem kazandırdı. Elbette bu, Yahudilerin de yavaş yavaş ama otomatik bir kesinlikle kendilerine özgü, benzersiz konumlarını yitirmeleri anlamına geliyordu.

Ama Yahudiler sadece yükselen ulus-devlet içinde salt ekonomik bir işlevle sınırlı kalsalardı, onlara karanlıktan çıkıp, siyasî bir anlam ve önlem kazandıran iyi talihlerinin sonu çok daha önce gelirdi. Geçen yüzyılın ortalarından itibaren bazı devletler, devlet borçları için Yahudilerden destek görmeksizin de işlerini yoluna koyma konusunda yeterince kendilerine güven kazanmışlardı.[11] Öte yandan ulusal grupların, giderek daha çok ülkelerinin kaderine bağımlı hale geldiğini farketmeleri, onları hükümetlere daha çok kredi açmaya hazır hale getirdi. Eşitlik, ulusal savaşlarda yurttaşlarının mallarını ve mülklerini koruyabilecek yegâne âmilin devlet olması gibi basit bir nedenden dolayı, sonunda en güvenilir sermaye yatırım biçimi olarak görülmeye başlanan devlet tahvillerine herkesin ulaşabilir olmasında simgesini buluyordu. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Yahudiler ancak hâlâ oynayacak daha önemli ve yazgısal (bu arada devletin yazgısındaki hisseleriyle de sıkı sıkıya ilişkili) bir başka rolleri daha olmasından ötürü, üstün konumlarını koruyabildiler. Kendilerine ait ne bir toprakları ne de

11 Jean Capefigue (*Histoire des grandes operations financieres, Tome III: Banque, Bourses, Emprunts*, 1855) Temmuz Monarşisi sırasında sadece Yahudilerin, özellikle de Rothschild ailesinin Fransa [Merkez] Bankası'na dayanan devlet kredisinin güçlenmesini önlediğini iddia etmektedir. Yine Capefigue, 1848 olaylarının Rothschild'lerin faaliyetlerini boşa çıkardığını öne sürmektedir. Raphael Strauss da ("Orta Avrupa'nın Ekonomik Evriminde Yahudiler", *Jewish Social Studies*, III, 1, 1941) 1830'dan sonra "devlet borçlarının daha az risk içermeye başladığını, dolayısıyla Hıristiyan bankaların artan boyutlarda bu işe girmeye başladıklarını" belirtmektedir. Zamanın genel eğilimi olduğuna hiç şüphe bulunmamakla birlikte bu yorumların karşısına Rothschild'ler ile III. Napolyon arasındaki mükemmel ilişkiler çıkartılabilir.

devletleri olan Yahudiler, her zaman inter-Avrupalı bir unsur olagelmişlerdir; Yahudilerin malî yardımlarına bel bağladığı için ulus-devlet de bu uluslararası statüyü korumuştur. Ama ekonomik yararlılıkları son bulduğunda bile Yahudilerin inter-Avrupalı statüleri, ulusal çatışmalar ve savaşlar sırasında büyük ulusal önemini sürdürdü.

Ulus-devletlerin Yahudilerin hizmetlerine olan gereksinimleri, Avrupa tarihinin genel bağlamına uygun olarak yavaş ve mantıksal bir biçimde gelişmesine rağmen, Yahudilerin siyasî ve ekonomik önemlerindeki artış, komşuları kadar kendileri için de ani ve beklenmedik bir olaydı. Orta çağın sonlarında Yahudi tefeciler eski önemlerini yitirmişlerdi ve 16. yüzyıl başlarında da kentlerden ve ticaret merkezlerinden köylere ve kırsal kesime sürülmüşlerdi. Bu durum, daha yüksek otoritelerin uzaktan sağladığı nispeten birörnek korumanın yerini küçük yerel soyluların sağladığı güvensiz bir durumun alması demekti.[12] 17. yüzyıl bir dönüm noktası oldu. Otuz Yıl Savaşları sırasında Avrupa'nın hemen her yanına dağılmış bu küçük ve önemsiz tefeciler, savaş lordlarının uzak diyarlardaki paralı askerlerinin her tür ihtiyacını sağladılar. Askerler bu küçük satıcılar sayesinde gittikleri her yerde erzak bulabildiler. Bu savaşlar, diğer sınıfların hiç ilgisini çekmeyen, halktan hiçbir yardım görmeyen, prenslerin yarı-feodal, az çok özel işlerinden ibaret kaldığı için, Yahudilerin statülerindeki ilerleme oldukça sınırlıydı ve gözle görülür değildi. Ama her feodal hanedanın Saray Yahudisinin muadili birilerine ihtiyacı olduğundan Saray Yahudilerinin de sayısı arttı.

Bu Saray Yahudileri soylu sınıfın üyeleri olarak, hiçbir merkezî otoriteyi temsile talip olmayan bu küçük feodal lordlara hizmet ettikleri sürece, toplumda sadece tek bir grubun bendeleriydiler. Çekip çevirdikleri mülk, borç ver-

12 Bakınız Priebatsch, *a.g.e.*

dikleri para, karşıladıkları ihtiyaçlar, hepsi de efendilerinin özel mülkü olarak görülmekteydi. O nedenle bu etkinlikler siyasî konulara katılmalarını sağlayamıyordu. İster nefret, ister kayırılma konusu olsun, Yahudiler önemli bir siyasî mesele haline gelemedi.

Ancak feodal lordun işlevi değişip bir prens ya da hükümdar haline geldiğinde, yanındaki Saray Yahudilerinin işlevleri de değişti. Çevrelerindeki değişikliklerle pek ilgilenmeyen, yabancı bir unsur olan Yahudiler, statülerinin yükseldiğinin farkına varan en son kişiler oldular. Yine özel işlerini yapmayı mümkün olduğunca sürdürdüler ve bağlılıkları, siyasî düşüncelerle ilgisi bulunmayan kişisel bir mesele olarak kaldı. Bağlılık, namus ve dürüstlük demekti; bir çatışmada taraf olmak ya da siyasî nedenlerle gösterilen bir sadakat değil. Orduya erzak sağlamak, giydirmek, yedirmek, paralı asker tutulması için borç vermek, sadece bir iş ortağının iyiliğini ve refahını gözetmek anlamına geliyordu.

Yahudilerle aristokratlar arasındaki bu ilişki tarzı, o zamana dek Yahudileri toplumdaki bir başka tabakaya bağlamış yegâne ilişkiydi. Bu ilişki 19. yüzyıl başlarında ortadan kalktığında, yeri doldurulamadı. Bu ilişkiden Yahudilere kalan, (Avusturya ve Fransa'da) aristokratik unvanlarla, yükselen burjuvaziye karşı Yahudilerle soyluluğu biraraya getiren bir çeşit malî ittifak oldu.Yahudilerin genel kurtuluşu gibi bir durum mevcut olmadığı sürece, bu [ittifakın] savı, Prusya ve Fransa'da belli bir makullük taşıyordu. Saray Yahudilerinin ayrıcalıkları aslında soyluluğun hak ve özgürlüklerini andırıyordu ve Yahudiler de en az aristokratlar kadar ayrıcalıklarını yitirmekten korkuyor ve eşitliğe karşı aynı savları ileri sürüyorlardı. Çoğu ayrıcalıklı Yahudiye küçük unvanların verildiği 18. yüzyılda ve Yahudi topluluklarıyla bağlarını yitirmiş zengin Yahudilerin yeni toplumsal statüler aradıkları ve aristokrasiyi örnek aldıkları

19. yüzyılın başlarında bu makullük daha da büyüdü. Ancak, öncelikle soyluluğun gerilemekte olduğu, oysa Yahudilerin sürekli statü kazandığı son derece açık olduğu için ve aynı zamanda da aristokrasi özellikle Prusya'da antisemitik bir ideoloji yaratan ilk sınıf durumuna geldiğinden, bütün bunların pek bir önemi yoktu.

Yahudiler savaşta tedarikçi ve kralların hizmetkârlarıydılar, ama bizzat çatışmalara katılmadıkları gibi, kendilerinden böyle bir şey de beklenmiyordu. Bu çatışmalar ulusal savaşlar boyutuna vardığında Yahudiler hâlâ, önemleri ve yararları hiçbir ulusal davayla bağlı olmamaktan gelen uluslararası bir unsur olmayı sürdürdüler. Artık devlet bankeri değildiler ve savaşta tedarikçilik yapmıyorlardı (bir Yahudinin malî olarak desteklediği son savaş 1866 tarihli Prusya-Avusturya Savaşı'ydı. Bu savaşta Bismarck gerekli krediyi Prusya Parlamentosu'ndan almayı reddettiğinde, kendisine Bleichroeder yardım etmişti). Barış anlaşmalarının malî danışmanları ve yardımcıları olmuş, fazla düzenli ve belirgin olmasa da taraflar arasında haber getirir götürür olmuşlardı. Yahudi yardımı olmadan gerçekleştirilmiş en son barış anlaşması, Fransa ile diğer Kıta devletleri arasında yapılan Viyana Kongresi olmuştu. 1871'de Almanya ile Fransa arasındaki barış görüşmelerinde Bleichroeder'in rolü, savaştaki yardımlarından çok daha önemliydi.[13] Rothschild'lerle olan bağlantıları sayesinde Bismarck ile Benjamin Disraeli arasında dolaylı bir haberleşme kanalı sağladığı 1870'lerin sonlarında ise çok daha önemli hizmetlerde bulunmuştur. Versay Barış Anlaşması, Yahudilerin danışman

13 Yaşam öyküsünü yazan herkesin aktarmadan geçemediği bir anekdota göre, Bismarck Fransa'nın 1871'deki yenilgisinden hemen sonra şunları söylemiştir: "Her şeyden önce Bleichroeder'in Paris'e gitmesi, Yahudi dostlarıyla biraraya gelmesi ve bankerlerle konuyu (beş milyar tutarındaki savaş tazminatını) görüşmesi gerekmektedir". (Bakınız: Otto Joehlinger, *Bismarck und die Juden*, Berlin, 1921.)

olarak belirgin bir rol oynadıkları son anlaşma idi. Ulusal sahnedeki ününü ve önemini uluslararası Yahudi bağlantısına borçlu olan son Yahudi, Weimar Cumhuriyeti'nin talihsiz Dışişleri Bakanı Walter Rathenau idi. Meslektaşlarından birinin dediği gibi, "uluslararası finans dünyasındaki saygınlığını ve dünyanın her yanındaki Yahudilerin desteğini,[14] uluslararası sahnede tanınmayan bu yeni cumhuriyetin bakanlarının emrine sunmasının" karşılığını yaşamıyla ödemişti.

Antisemitik hükümetlerin Yahudilerden ne savaş ekonomisinde ne de barışta yararlanmayacakları açıktır. Ama Yahudilerin uluslararası sahneden tasfiyesinin antisemitizmden daha genel ve derin bir anlamı vardı. Yahudilerden sadece gayrı ulusal bir unsur olarak yararlanıldığı için, ancak savaş sırasında herkes barış seçeneğini bilinçli olarak saklı tuttuğu sürece, bir anlaşmaya varılması ve *modus vivendi*'nin [geçici anlaşma] yeniden kurulması herkesin amacı olduğu müddetçe, Yahudilerin savaşta da barışta da bir değeri olabilirdi. Oysa "ya zafer ya da ölüm" tayin edici bir politika durumuna gelir gelmez ve düşmanın yok edilmesi savaşın fiili amacını oluşturmaya başladığında, Yahudilerden de artık herhangi bir yarar umulamaz oldu. Her ne kadar siyaset sahnesinden bu çekiliş, hatta grup yaşamının sönmesi, mutlaka Yahudilerin fiziksel olarak imhasını getirmese de, bu politika nereden bakılsa Yahudilerin kolektif varlıklarının yok olması anlamını taşıyordu. Mamafih, tıpkı İtalyan Yahudilerinin faşizm ırkçı yasalar çıkarmadan önce İtalyan Faşist Partisi'ne üye olmaları gibi, şayet Almanlar kadar kolaylıkla harekete katılmalarına izin verilmiş olsaydı

---

14 Bakınız Walter Frank, "Walter Rathenau und die blonde Rasse", *Forschungen zur Judenfrage,* Band IV, 1940. Nazi dönemindeki resmi görevine rağmen Frank, kullandığı kaynaklar ve yöntemler konusunda bir ölçüde özenini korumuştur. Bu makalede, *Israelitisches Familienblatt*'da (Hamburg, 6 Temmuz, 1922), *Die Zeit*'da (Haziran 1922) ve *Berliner Tageblatt*'da (31 Mayıs 1922) yer alan Rathenau hakkında yazılmış taziyeleri anmaktadır.

Alman Yahudilerinin de Nazi olacaklarına ilişkin sıkça tekrarlanan iddia, ancak yarı yarıya doğrudur. Bu sav, çevrelerinde hâkim olan psikolojiden büyük farklılık arzetmeyen Yahudi bireylerin psikolojileri için geçerlidir sadece. Tarihsel anlamda ise alenen yanlıştır. Antisemitizm olmadan da Nazizm, Yahudilerin Avrupa'daki varlığı açısından öldürücü bir darbe olurdu; ona rıza göstermek yalnızca Yahudi kökenli bireyler için değil, bir halk olarak Yahudiler için de intihar olurdu.

Son yüzyıllarda Avrupa Yahudiliğinin kaderini belirleyen ilk çelişkiye*, yani eşitlik ve (biçimsel olarak ve ayrıcalık maksadıyla bahşedilmiş eşitliğin ifade ettiği) ayrıcalık arasındaki çelişkiye*, bir ikinci çelişkiyi* daha eklemek gerekir: Uluslar sisteminde ansızın yaşanan çöküş, ulusal olmayan yegâne Avrupalı halk olan Yahudilere herkesten daha çok zarar vermişti. Bu durum ilk bakışta görüldüğü kadar paradoksal değildir. İster Robespierre'den Clemenceau'ya kadar ulusun Jakoben temsilcileri olsun, isterse Metternich'den Bismarck'a dek Orta Avrupa reaksiyoner (tutucu) hükümetlerinin temsilcileri olsun, hepsinde ortak bir özellik vardır: Hepsi de bütün içtenlikleriyle Avrupa'daki "güçler dengesi"nin üzerine titriyorlardı. Elbette her biri bu dengeyi kendi ülkelerinin yararına değiştirmeye çalışmıştır, ama ne kıtanın her yanında bir iktidar tekeli kurmayı, ne de komşularını toptan ortadan kaldırmayı hayal etmişlerdi. Onları bu kararsız dengenin çıkarına kullanan Yahudiler, Avrupa uluslarının ortak çıkarlarının bir tür simgesi durumundaydılar.

O nedenle Avrupalı halkların felaketi andıran yenilgilerinin, Yahudilerin başına gelen felaketle başlaması hiç de raslantı değildir. Avrupa'nın kararsız güçler dengesinin çözülmeye Yahudilerin tasfiyesiyle aynı anda başlamasını anla-

(*) Almanca kitapta: "çifte anlamlılık" - e.n.

mak pek kolay, bu tasfiyenin olağandışı zalim bir milliyetçilikten ya da "eski önyargılar"ın vakitsiz canlanmasından daha fazla bir şeyler içerdiğini anlamak ise bir o kadar zor olmuştur. Felaket gelip çattığında Yahudilere, tarihleri ayrıksı yasalar izleyen ve o nedenle kaderleri genelleştirilemeyecek "özel bir vaka" olarak bakıldı. Avrupa dayanışmasının bu yıkılışı, aynı anda bütün Avrupa'daki Yahudi dayanışmasının yıkılışını da yansıtmaktaydı. Alman Yahudilerine yönelik zulüm başlatıldığında, diğer Avrupa ülkelerindeki Yahudiler de Alman Yahudilerinin, kaderleri kendilerininkine benzemesi mümkün olmayan bir istisna oluşturduğunu keşfettiler. Aynı şekilde Alman Yahudiliği de çökmeden önce, her biri sahip oldukları temel insan haklarının -Birinci Dünya Savaşı'nın emektar askeri olmak, emekli asker çocuğu olmak, şehit bir babanın gururlu oğlu olmak gibi- özel ayrıcalıklarla korunabileceğine inanan ve bunu uman sayısız hizbe bölünmüştü. Öyle görünüyordu ki sanki Yahudi kökenli bütün bireylerin yok edilmesi, Yahudi halkının kendi içinde çözülmesi ve kansız bir yok edilme süreci tarafından öncelenmişti; sanki Yahudiler varlıklarını münhasıran başka halklara ve onların nefretine borçlu gibiydiler.

Yahudilerin, mevcut ya da büyüyen bir uluslar dünyasında, gayrı ulusal bir inter-Avrupalı unsur olmalarından dolayı Avrupa tarihine etkin bir biçimde girmiş olmaları, Yahudi tarihinin hâlâ en dokunaklı yanlarından biridir. Devlet bankerleri olarak yerine getirdikleri işlevlerinden daha kalıcı ve daha temel olduğunu kanıtlamış olan bu rol, Yahudilerin sanat ve bilimlerdeki üretkenliğinin yeni modern tarzının maddî nedenlerinden biridir. Diğer kusurları ne olursa olsun, tamamen Avrupalı bir unsura gereksinim duyan ve ona müsamaha gösterebilen bir sistemin ve siyasî bir yapının yıkılışıyla kendi mahvoluşunun çakışmış olması, tarihsel bir adaletten başka nedir?

Son yüzyıllarda Yahudi tarihinde varlığından kuşku duyulmayan daha az çekici yanlara bakıp, tutarlı bir şekilde Avrupalı kalmış bu varlığın azametini unutmamak gerekir. "Yahudi Sorunu"nun bu yanının farkında olan birçok az Avrupalı yazar, Yahudilere özel bir yakınlık göstermeyip, bütün Avrupa'nın durumuna ilişkin tarafsız bir değerlendirmede bulunmuşlardır. Yahudilere düşmanlık beslemeyen ve Yahudilerin varlığında farklı uluslardan Avrupalılar arasında yararlı bir bağ gören yegâne 18. yüzyıl Fransız filozofu Diderot; Yahudilerin Fransız Devrimi ile kurtulmalarına tanıklık eden ve Fransız olmakla evrenselliklerini yitirdiklerini söyleyen Wilhelm von Humboldt;[15] ve son olarak Bismarck'ın Alman Reich'ından [imparatorluk] duyduğu tiksintinin, Yahudilerin Avrupa tarihinde oynadıkları rolün önemini doğru değerlendirmesini mümkün kıldığı ve [gerek garezin gerekse] ucuz filosemitizmin tuzaklarına düşmekten ya da "ilerlemeci" tutumlara iltifat etmekten alıkoyduğu "iyi Avrupalılık" deyişinin yaratıcısı Friedrich Nietzsche bunlar arasındaydı.

Yüzeysel bir fenomenin doğru tarifi olmakla birlikte, bu değerlendirme Yahudilerin aykırı siyasî tarihlerinde cisimleşmiş en ciddi paradoksa hakettiği değeri vermemektedir. Bütün Avrupalı halklar arasında Yahudiler, kendilerine ait bir devleti olmayan ve tam da bu nedenden dolayı neyi temsil ederlerse etsinler, hükümetlerle ve devletlerle müttefik olmaya son derece istekli ve uygun tek halktılar. Öte yandan Yahudilerin siyasî bir geleneği ve deneyimi bulunmuyordu; yeni rollerinin içerdiği bariz tehlikelerden ve güç

---

15 Wilhelm von Humboldt, *Tagebücher,* yayına hazırlayan Leitzmann, Berlin, 1916-1918, I, 475. —Büyük bir olasılıkla Diderot'un yazdığı *Encyclopedie,* 1751-1765, cilt IX'deki "Juif" maddesi: "Zamanımızda dağılmış durumda olan ... [Yahudiler] en uzak ülkeler arasında iletişim aygıtları haline gelmişlerdir. Bütün kısımlarını birleştirmek ve birarada tutmak için büyük bir binada gerek duyulan kirişler ve çiviler gibidirler".

olanaklarından ne kadar bîhaberseler, toplum ile devlet arasındaki gerilimden de o kadar haberdardılar. Siyaset hakkında yok denecek kadar az bilgilerinin ya da geleneksel pratiklerinin kaynağı, Roma İmparatorluğu'nda Romalı askerlerden gördükleri himaye ile Ortaçağ'da halka ve yerel yöneticilere karşı monarşinin ve kilise görevlilerinin uzaktan sağladığı korumaydı. Yahudiler bu deneyimlerinden otoritenin, özellikle de yüksek otoritenin kendilerini kayırdığı ve aşağı mevkilerdeki görevlilerin, özellikle de sıradan halkın kendileri için tehlike oluşturduğu sonucunu çıkarmışlardı. Kesin bir tarihsel gerçeği ifade eden, ama artık yeni koşullara karşılık gelmeyen bu önyargı, tıpkı Yahudi olmayanların Yahudiler hakkında taşıdıkları mukabil önyargılar gibi, Yahudilerin ezici bir çoğunluğunun yüreklerine yer etmişti ve bilinçsizce paylaşılmaktaydı.

Yahudiler ile hükümetler arasındaki bu ilişkinin tarihi, devrimci değişikliklerden sonra bile Yahudi bankerlerin bağlılıklarını bir hükümetten diğerine ne denli süratle değiştirdiklerine dair örneklerle doludur. 1848'de Fransız Rothschild'ın, önce Louis Philippe hükümetinin, sonra kısa ömürlü yeni Fransız Cumhuriyeti'nin ve tekrar III. Napolyon'un hizmetine koşması 24 saat bile almamıştı. Biraz daha yavaş seyretmekle beraber aynı süreç İkinci İmparatorluğun düşmesinde ve ardından Üçüncü Cumhuriyet'in kurulmasında da tekrarlandı. Almanya'da ise bu ani ve kolay değişmeler, 1918 Devrimi'nden sonra bir yandan Warburg'ların malî politikalarında, öte yandan Walter Rathenau'nun değişken siyasî emellerinde ifadesini bulmuştur.[16]

---

16 1921'de Weimar Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanı ve Almanya'nın demokrasi yolundaki yeni iradesinin önde gelen temsilcilerinden biri olan Walter Rathenau, 1917 sonlarında "monarşiye olan inançlarının derinliği"nden söz etmişti. Buna göre ülkeye ancak "şansı yaver gitmiş bir sonradan görme" olmayan, "kutsanmış" biri yön verebilirdi. Bakınız, *Von kommenden Dingen,* 1917, s. 247.

Bu tarz davranışlarda, "başarının başaramayacağı şey yoktur" şiarından hareket eden basmakalıp burjuva yargısından fazlası vardır.[17] Yahudiler sözcüğün sıradan anlamında burjuva olsaydılar, yeni işlevlerinin içerdiği devasa güç olanaklarını doğru bir biçimde değerlendirebilir ve antisemitiklerin her fırsatta onlara uygun gördüğü, hükümetler kurup ve yıkan hayalî bir gizli dünya gücü olma rolünü en azından oynamaya çalışırlardı. İktidar hakkında ne bilgisi ne de ilgisi olan Yahudilerin aklına, kendilerini savunma amaçlı ılımlı baskılarda bulunmaktan fazlası gelmedi. Bu emelsizlik, sonraları Yahudi banker ve işadamlarının daha asimile olmuş oğullarını derinden etkileyecekti. Bazıları, Disraeli gibi, ait olabilecekleri ama asla varolmamış gizli bir Yahudi toplumunun hayalini kurarlarken, daha fazla bilgi sahibi olan Rathenau gibi diğerleri de kendilerini, ne iktidar ne de toplumsal statü sahibi olan zengin tüccarlara karşı yarı antisemitik tiradlar atmaya kaptıracaklardı.

Yahudi olmayan devlet adamları da tarihçiler de bu masumiyeti [naifliği] asla tam anlayamadılar. Öte yandan Yahudi temsilcileri ve yazarları için iktidara kayıtsızlık öylesine olağan bir şeydi ki, kendilerine yöneltilen saçma vehimler karşısında şaşkınlıklarını gizleyemedikleri durumlar dışında, bu konuyu ağızlarına bile almamışlardır. Geçen yüzyılın devlet adamlarının anılarında, Londra'da veya Paris'te ya da Viyana'daki Rothschild'ler istemediği için savaşın olmayacağı izlenimini yaratan pek çok söze rastlanabilir. Hatta J.A. Hobson gibi temkinli ve güvenilir bir tarihçi bile 1905 yılının sonlarında şu sözleri söyleyebilmişti: "Rothsc-

17 Ancak bu basmakalıp burjuva yargısının da unutulmaması gerekiyor. Şayet sadece kişisel güdüler ve davranış kalıpları ile ilgili bir mesele olsaydı, Rothschild ailesinin yöntemleri Yahudi olmayan meslektaşlarından çok farklı olmazdı. Örneğin Napolyon'un bankeri Quvrard, Napolyon'un Yüz Gün Savaşı'na malî yardımda bulunduktan hemen sonra hizmetini geri dönen Bourbon'lara sunmuştu.

hild ailesi ve avanesi yüz vermeyecek de bir Avrupa devleti büyük bir savaşı göze alabilecek ya da büyük bir devlet borcu kabul edilecek; buna kim inanır?"[18] Bu yanlış yargı, Metternich'in "Rothschild ailesi(nin) Fransa'da herhangi bir yabancı hükümetten daha büyük bir rol oynadığı"na ilişkin samimi inancı kadar ya da 1848'deki Avusturya Devrimi'nden kısa bir süre önce Viyanalı Rothschild'ler için kendinden emin bir şekilde yaptığı şu küçümseyici kehanet kadar gülünçtür: "Ben mahvolursam, siz de benimle birlikte mahvolursunuz". Meselenin gerçeği şudur: Rothschild'lerin de diğer Yahudi bankerler gibi, bırakalım uzaktan savaş telkininde bulunmak gibi tanımlı, belirgin bir amacı, Fransa'da ne yapmak istediklerine dair en ufak bir siyasî düşünceleri bile yoktu. Tersine diğer Yahudi benzerleri gibi Rothschild'ler de şu ya da bu hükümetle değil, daha ziyade hükümetlerle, otorite denen şeyle ittifak kurmuşlardır. Şayet o zaman ve daha sonra monarşik yönetimlerden yana belirgin bir tercihte bulunmuşlarsa, bunun nedeni sadece cumhuriyet hükümetlerinin, hiçbir zaman güvenemedikleri halkın iradesine çok daha büyük oranda dayanıyor olmalarından duydukları haklı kuşkuydu.

Yahudilerin devlete ne denli derin bir inanç beslediklerı ve Avrupa'daki mevcut koşullar hakkında nasıl da fantastik bir cehalet içinde bulundukları, epeydir geleceklerine ilişkin mantıklı korkular duyan Yahudilerin politikaya olan yeteneklerini bir defalığına sınamaya kalktıkları, Weimar Cumhuriyeti'nin son yıllarında iyice ortaya çıktı. Yahudi olmayan birkaç kişinin de yardımıyla daha terimlerde çelişki arzeden, "Devlet Partisi" (Staatspartei) adını verdikleri bir orta sınıf partisi kurdular. Siyasî ve toplumsal mücadelede kendilerini temsil edecek "partileri"nin bizzat devlet olması gerektiği gibi son derece naif bir kanaatleri vardı ve [böyle

18 J.H. Hobson, Imperialism, 1905. Değiştirilmemiş 1938 baskısının 57. sayfasında.

bir partinin ancak yarı-faşist bir parti olması gerekeceğini] asla sezemediler. Bu saygıdeğer ve şaşkın baylar partisi (bundan rahatsız bile olunsa) ancak ardında meşum güçlerin devleti ele geçirme planlarının bulunduğu bir sadakat görüntüsü olarak ciddiye alınabilirdi.

Yahudiler, devlet ile toplum arasındaki artan gerilimden tamamen bîhaber oldukları gibi, aynı zamanda şartların kendilerini çatışmanın merkezine ittiğinin de farkına varan son kişilerdi. O nedenle antisemitizmi nasıl değerlendireceklerini asla bilemediler ya da daha ziyade toplumsal ayrımın siyasî bir sava dönüştüğü anı asla göremediler. Yüzyıldan fazla bir zamandır antisemitizm, [umutsuzca ayrışmış kamuoyunun] ansızın üzerinde hemfikir olacağı şey haline gelinceye kadar, hemen hemen bütün Avrupa ülkelerindeki neredeyse bütün toplumsal tabakalar içinde yavaş yavaş, tedricen yer etmişti. Bu sürecin basit bir gelişme yasası vardı: Toplumun devletle bir şekilde çatışmaya girmiş her sınıfı, devleti temsil eder görünen yegâne toplumsal sınıf Yahudiler olduğundan, antisemitik olmuştu. Ve antisemitik propagandaya karşı neredeyse bağışıklığı olduğunu kanıtlayan tek sınıf, sınıf mücadelesine gömülmüş ve Marksist tarih açıklamasıyla donanmış olduğundan devletle değil, toplumun bir başka sınıfıyla, Yahudilerin kesinlikle temsil etmediği ve asla önemli bir parçasını oluşturmadığı burjuvaziyle doğrudan çatışmaya girmiş işçilerdi.

18. yüzyıl dönümünde bazı ülkelerde Yahudilerin siyasî bakımdan kurtulmaları ile Orta ve Batı Avrupa'da konunun tartışılmaya başlanması her şeyden önce devlete karşı tutumlarında belirgin bir değişiklik yaratmıştı. Bu değişiklik bir ölçüde Rothschild'lerin yükselişinde anlatımını bulmuştu. Diğer ülkelerin Saray Yahudileriyle uluslararası ilişkileri sayesinde belli bir prense ya da hükümete hizmet etmekle artık yetinmeyip, uluslararasılaşmaya ve Almanya'da, Fran-

sa'da, Büyük Britanya'da, İtalya'da ve Avusturya'daki hükümetlere eşzamanlı olarak hizmet etmeye karar verdiklerinde, tam gelişmiş ilk devlet bankerleri olan bu Saray Yahudilerinin yeni politikası da belli oldu. Daha önceleri bir örneği olmayan ve büyük ölçüde Rothschild'lerden kaynaklanan bu süreç, eşitlikle birlikte bu ülkelerde yaşayan Yahudilerin ulusallaşmalarına yol açma ve tam da Yahudi bankerlerin üzerine dayandıkları inter-Avrupalı üstünlükleri yok etme tehdidini içeren gerçek kurtuluşun yaratacağı tehlikelere karşı bir tepkiydi. Ailenin kurucusu yaşlı Meyer Amschel Rothschild, Yahudilerin inter-Avrupalı statülerinin artık güvenlikte olmadığını ve bu benzersiz uluslararası konumu kendi ailesi içinde gerçekleştirmekten başkasının elinden gelemeyeceğini gördü. Kendince Yahudilerin kurtuluşunun yaratacağı can sıkıcı sorunlardan ustaca sıyrılmanın yolunu, Avrupa'nın beş malî merkezine -Frankfurt, Paris, Londra, Napoli ve Viyana- beş oğlunu yerleştirmekte buldu.[19]

Rothschild'ler göz kamaştırıcı meslek yaşamlarına, zamanının önde gelen tefecilerinden olan ve onlara iş yaşamının inceliklerini öğretip, pek çok müşteri kazandıran Hessen Prensi'nin yanında maliye memuru olarak başlamışlardı. 19. yüzyıl başlarında kent halkının yaklaşık yüzde 10'unu Yahudilerin oluşturduğu ve asla bir sürgünle karşılaşmadığı yegâne büyük merkez olan Frankfurt'ta yaşıyor olmaları, Rothschild'ler için büyük bir şanstı. İşe, bir prensin ya da bir Özgür Kent'in yargılarına bağlı olmadan, Viyana'daki İmparatorun doğrudan otoritesi altında Saray Yahudisi olarak başladılar. Bu sayede Ortaçağ'da Yahudi statüsüne tanınmış bü-

19 Kız çocukların ve kocalarının aile yasaları uyarınca ailenin iş yaşamından tasfiye edilmiş olmaları Rothschild'lerin güçlerinin kaynaklarını gayet iyi bildiklerini göstermektedir. 1871'den sonra kızların Yahudi olmayan aristokratlarla evlenmelerine izin verildi, hatta buna özendirildiler de; erkek torunlar sadece Yahudi kızlarla ve mümkünse aile üyeleriyle (ki ilk kuşakta bu genel bir durumdu) evlenebiliyorlardı.

tün imtiyazları kendi zamanlarındaki imtiyazlarla birleştirdiler. Kendilerine benzeyen Saray Yahudileri ile karşılaştırıldığında soyluluğa ya da diğer mahalli otoritelere bağımlılıkları çok daha azdı. Ailenin bundan sonraki malî faaliyetleri, biriktirdikleri olağanüstü servet (servet sözü az kalır) ve 19. yüzyılın başlarından itibaren edindikleri simgesel ün, yeterince bilinmektedir.[20] İngilizlerin Kıta devletlerine yaptığı yardımların neredeyse yarısının ellerinden geçtiği Napolyon Savaşları'nın -1811'den 1816'ya kadar- son yıllarında büyük iş hayatının sahnesine çıktılar. Napolyon'un yenilmesinden sonra, kıtanın her yanında devlet aygıtlarının yeniden düzenlenmesi ve malî yapıların Bank of England modeline göre oluşturulması için borç para ihtiyacı doğduğunda, Rothschild'ler devlet borçları konusunda neredeyse bir tekel haline geldiler. Bu durum üç kuşak sürdü. Bu zaman zarfında Yahudi olsun olmasın bütün rakiplerini bozguna uğratmayı başardılar. Capefigue'nin dediği gibi,[21] "Rothschild Ailesi, Kutsal İttifak'ın başveznedarı haline geldi".

Rothschild ailesinin uluslararası bir boyut kazanması ve çok kısa bir zamanda diğer bütün Yahudi bankerlerin üzerine çıkması, Yahudilerin iç yapısını bütünüyle değiştirdi. Benzersiz bir fırsattan yararlanabilecek kadar kurnaz Yahudilerin, bir insanın yaşam süresi içinde zenginliğin doruğuna çıkıp sonra da yoksulluk batağına batması; bu Yahudilerin uzaktaki Yahudi cemaatlere hâmilik ve ricacılık ettikleri zamanlar dışında, bu kaderin bir bütün olarak Yahudilerin ortak yazgılarının yanından bile geçmemesi; servet sahibi tefecilerin sayısı ya da tek tek Saray Yahudilerinin nüfuzları ne olursa olsun, toplu olarak özel ayrıcalıklara sahip ve toplu olarak özel hizmetler sunan belirgin bir Yahudi grubunun

20 Özellikle bakınız: Egon Cesar Conte Corti, *The Rise of the House of Rothschild*, New York, 1927.

21 Capefigue, *a.g.e.*

varlığına ilişkin hiçbir işaretin olmaması -bütün bunlar planlanmamış, düzenlenmemiş, raslantısal gelişmelerdi. Yahudi sermayesinin büyük bir yüzdesinin devlet ekonomisinin kanallarına yönlendirilmesini mümkün ve zorunlu kılanın ve bu sayede Orta ve Batı Avrupa Yahudiliğinin yeni bir inter-Avrupalılık bağı kazanması için doğal bir temel sağlayan etkenin, Rothschild'ın devlet borçları üzerinde kurduğu tekel olduğuna kuşku yoktur. 17. ve 18. yüzyıllarda farklı ülkelerden tek tek Yahudiler arasında varolan düzensiz ilişkiler, bütün önemli Avrupa kentlerinde fizikî olarak varolan, Yahudi halkının bütün kesimleriyle sürekli temas halinde bulunan ve örgütlenme için gerekli bütün bilgi ve fırsatlara tamamen sahip tek bir şirketin dağıttığı fırsatlar tarafından düzene sokulmuştu.[22]

Rothschild ailesinin Yahudi dünyasındaki bu istisnai konumu, belli bir ölçüde dinsel ve manevî geleneğin kadim bağlarını ikame ediyordu. Bu gelenek Batı kültürünün etkisi altında yavaş yavaş gevşemeye uğramış ve bu durum ilk kez Yahudi halkının varlığını tehdit etmeye başlamıştı. Dış dünyanın gözünde tek başına bu aile, ulus-devletler ve ulusal olarak örgütlenmiş halkların oluşturduğu dünyada Yahudi enternasyonalizminin mevcut gerçekliğinin bir simgesi haline gelmişti. Gerçekten de şu fantastik "Yahudi dünya devleti" tasavvuru için, aralarında sık sık vuku bulan çatışmaların aralarındaki çıkar dayanışmasını bir kez bile olsun sarsmadığı en az üç farklı devletle (Fransa, Avusturya ve İngiltere) yakın işbirliği içinde, her yerde seçkinliğini muhafaza eden, beş farklı ülkeden ulusal grupları içinde barındıran [beş kardeşin beş ayrı milliyette devlet bankeri olduğu] bu aileden daha iyi bir kanıt nerede bulunabilirdi?

22 Rothschild'lerin kendi iş ilişkilerinde yararlandığı Yahudi sermayesinin boyutlarını ve Yahudi bankerler üzerindeki denetimlerinin ne ölçülere vardığını kestirmek asla mümkün olamamıştır. Aile, arşivlerinde hiçbir bilimsel çalışma yapılmasına izin vermemiştir.

Yahudilerin -başka halkların tersine- kan ve aile gibi daha yakın bağlarla birbirlerine bağlandığı yolundaki halk inancının kaynağı, büyük oranda, Yahudi halkının neredeyse bütün ekonomik ve siyasî önemini şahsında toplayan bu aile olmuştur. Yahudi sorunuyla hiçbir ilgisi olmayan sebeplerden dolayı ırk sorunları siyaset sahnesine çıktığında, Yahudilerin, halkları kan bağları ve aile özellikleriyle tanımlayan bütün ideolojilere ve öğretilere tamtamına uyması mukadder bir sonuçtu.

Ancak Yahudi halkına ilişkin bu imgenin açıklanmasında, daha az raslantısal nitelik taşıyan bir başka olgu daha vardır. Yahudi halkının kendini korumasında aile, soyluluk haricinde hiçbir Batılı siyasî ya da toplumsal bünyede görülmeyen bir rol oynamıştır. Aile, Yahudilerin asimilasyona ve çözülmeye karşı direnmelerini sağlayan en inatçı, en başeğmez unsurlar arasında yer almaktaydı. Çökmekte olan Avrupa soyluluğunun evlilik ve hane ile ilgili yasalarını perçinlemesi gibi, Batı Yahudiliğinde de manevî ve dinsel çözülme yüzyıllarında aile bilinci son derece artmıştı. Mesihçi kefarete ilişkin eski umuttan ve geleneksel âdetlerin oluşturduğu sağlam zeminden yoksun olan Batı Yahudiliği, yabancı ve çoğu düşman bir çevrede bekasını sağlamak zorunda olduğunun iyice farkına varmıştı. Aile ortamını bir tür son mevzi gibi görmeye ve kendi grup üyelerine sanki büyük bir ailenin üyeleriymiş gibi bakmaya başlamışlardı. Başka bir deyişle Yahudi halkını kan bağlarının birleştirdiği bir aile olarak resmeden antisemitik imgenin, Yahudilerin kendilerini görüş tarzlarıyla ortak yanları bulunmaktadır.

19. yüzyılda antisemitizmin doğuşunda ve sürekli yükselmesinde bu durum önemli bir etkendi. Belli bir ülkede, belli bir tarihsel anda hangi halk kesiminin antisemitik olacağı, onları devletle şiddetli bir çatışmaya sokan genel koşullara bağlıydı. Ama tekrar tekrar kendiliğinden yeniden

üretilen savlar ve imgeler arasındaki bu dikkat çekici benzerliğin, çarpıttıkları hakikat ile sıkı bir ilişkisi bulunmaktaydı. Yahudilerin daima uluslararası bir ticarî örgütlenme; her yerde aynı çıkarlara sahip dünya ölçeğinde bir aile şirketi; bütün hükümetleri bir gölge oyununa döndüren, tacın gerisinde ipleri tutan gizli güç olarak gösterildiklerini görüyoruz. Devletin iktidar güçleriyle yakın ilişkilerinden ötürü Yahudiler, şaşmaz bir biçimde iktidarla özdeşleştirilmişlerdi ve toplumdan uzak durup, yakın aile çevresi etrafında toplaştıklarından, hep güçlerini bütün toplumsal yapıları yıkmaya çalışmakta kullandıklarından kuşku duyulmuştur.

II. İLK ANTİSEMİTİZM

Çoğu zaman unutulsa da, Yahudi karşıtı hissiyatın, ancak büyük bir siyasî sorunla birleştirildiğinde ya da Yahudilerin bir grup olarak çıkarları toplumdaki büyük bir sınıfla açık bir çatışmaya girdiğinde siyasî bir anlam ve önem kazandığı açıktır. Polonya ve Romanya'da karmaşık sınıf şartları halkta Yahudilere karşı şiddetli bir nefretin doğmasına yol açmışsa da, Orta ve Batı Avrupa ülkelerinden bildiğimiz kadarıyla modern antisemitizmin sebepleri ekonomik olmaktan ziyade siyasîydi. Hükümetlerin toprak sorununu çözmekteki ve köylüleri özgürleştirerek ulus-devlete asgari bir eşitlik kazandırmaktaki aczlerinden dolayı bu ülkelerde feodal aristokrasi sadece siyasî başatlığını sürdürmekle kalmadı, aynı zamanda normal bir orta sınıfın doğmasını da engellemeyi başardı. Nüfusça büyük ve diğer her bakımdan zayıf durumda bulunan bu ülkelerdeki Yahudiler, çoğu dükkân sahibi ve tüccar olduklarından ve bir grup olarak büyük toprak sahipleri ile mülksüz sınıflar arasında yer aldıklarından, orta sınıfın işlevlerinden bazılarını yerine getirmekte-

diler. Ancak küçük mülk sahipleri kapitalist ekonomide olduğu gibi feodal ekonomide de varolabilirler. Başka yerlerde olduğu gibi burada da Yahudiler sanayi kapitalizmi çizgisinde bir gelişme gösteremediler ya da bunu istemediler. Bunun sonucu olarak faaliyetlerinin net getirisi, [büyük yoksullukları yanında] elverişli bir üretim sisteminden yoksun, dağılmış, parçalanmış, verimsiz bir tüketim örgütlenmesi oldu. Bu beklentiyi karşılayacak yetenekten yoksun olmakla birlikte sanki ekonomik ilerlemeyi sağlayabilecek yegâne kimseler olarak görüldüklerinden, Yahudilerin konumu olağan bir kapitalist gelişme için engel oluşturmaktaydı. Dışardan bakıldığında Yahudilerin çıkarlarının, olağan şartlarda içinden bir orta sınıfın çıkabileceği halk kesimleriyle çatışma halinde olduğu düşünülüyordu. Öte yandan hükümetler, soyluluğu ve büyük toprak sahiplerini ortadan kaldırmadan bir orta sınıfın gelişmesini yarı gönüllü bir biçimde özendirmeye çalıştılar. Yegâne ciddi icraatları - kısmen kamuoyuna verilmiş bir ödün, kısmen de Yahudilerin hâlâ feodal düzenin bir parçası olmasından dolayı- Yahudilerin ekonomik olarak devreden çıkartılması oldu. Yüzyıllardır soyluluk ile köylülük arasında aracı olmuşlardı; şimdi ise üretici işlevlerde bulunmayan bir orta sınıfı oluşturmaktaydılar ve aslında sanayileşme ile kapitalistleşme arasında yer alan unsurlardan biriydiler.[23] Ancak Yahudi Kitleler Sorunu'nun özünü [özellikle] Yahudilerin kendileri [için] oluşturmakla birlikte Doğu Avrupa'daki bu koşulların bağlamımız açısından fazla bir önemi yoktur. [Pogromlara yol açtılar, ama bütün halkın yok edilmesi girişimlerine değil.] Yahudilere karşı her yerde duyulan nefret, yeni çağda geri ülkelerle ilgili bir meseleydi ve sonra bazı durumlarda öyle salgınlaştı ki, hiç kimseyi siyasal olarak birbirin-

23 James Parkes, *The Emergence of the Jewish Problem*, 1878-1939, 1946, IV. ve VI. bölümlerinde tarafsız bir biçimde bu koşulları kısaca ele almaktadır.

den ayırt edemeyeceği için siyasal örgütlerce de kullanılabilir olmaktan çıktı.

Modern antisemitizm ilk olarak Napolyon'un 1807'de yenilmesinden hemen sonra, "Reformcular"ın siyasal yapıyı, soyluların ayrıcalıklarını yitirmelerine ve orta sınıfların gelişmelerinin önündeki engellerin kalkıp, özgürlüklerini kazanmalarına yol açacak şekilde değiştirdikleri dönemde, Prusya'da patlak verdi. "Yukarıdan bir devrim" olan bu reform, Prusya'nın aydınlanmış despotizminin yarı feodal yapısını, nihaî evresi 1871 Alman Reich'ı olan az çok modern bir ulus devlet haline dönüştürmüştü.

Dönemin Berlinli bankerlerinin çoğu Yahudi olmakla birlikte, Prusya reformları onlardan hatırı sayılır bir malî destek görmüş değildi. Prusyalı reformcuların Yahudi kurtuluşuna duydukları içten yakınlık ve taraftarlık, bütün yurttaşlara tanınan yeni eşitliğin, ayrıcalıkların kaldırılmasının ve serbest ticaretin yürürlüğe konmasının bir neticesiydi. Özel bir takım amaçlar yüzünden Yahudilerin Yahudi olarak kalmalarıyla ilgilenmiyorlardı. Eşitlik halinde "Yahudilerin varolmaktan çıkacakları" savına verecekleri karşılık her zaman için şu olmuştu: "Bırakınız çıksınlar. Onlardan yalnızca iyi birer yurttaş olmalarını isteyen bir hükümet için bu neden bir sorun olsun ki?"[24] Üstelik kurtuluş nispeten zararsızdı, zira Prusya büyük miktarda yoksul Yahudinin yaşadığı doğu eyaletlerini henüz kaybetmişti. 1812 tarihli kurtuluş beratı, sadece çoğu sivil hakkın kendilerine zaten bir ayrıcalık olarak tanındığı ve ayrıcalıkların kaldırılması yüzünden sivil statülerinde ciddi bir kayıp yaşayacak olan zengin ve faydalı Yahudi gruplarını ilgilendirmekteydi. Bu gruplar açısından kurtuluş, statükonun genel anlamda yasal olarak olumlanmasından başkaca bir anlam taşımıyordu.

---

24 Christian Wilhelm Dohm, *Über die bürgerliche Verbesserung*, Berlin ve Stettin, 1781, I, 174.

Ancak Prusyalı reformcuların Yahudilere duyduğu yakınlık, genel siyasî emellerinin mantıksal bir sonucu olmaktan öteydi. Yaklaşık onyıl sonra, yükselen antisemitizm dalgasının ortalarında Wilhelm von Humboldt, "aslında toplu olarak Yahudileri severim; ama tek tek benden uzak olsunlar"[25] derken, Yahudi bireyleri kayıran ancak Yahudilere hor bakan hâkim tavra açıkca ters düşüyordu. Gerçek bir demokrat olan Humboldt, bireylere ayrıcalıklar tanımayı değil, baskı altındaki bir halkı özgürleştirmeyi istiyordu. Ama bu görüş de, 18. yüzyıl boyunca ekseriyetle Yahudilerin daha iyi koşullarda yaşamaları ve eğitimlerinin düzeltilmesi için ısrarlı davranmış eski Prusya hükümet görevlilerinin geleneğinde yer almaktaydı. Bu desteklerinin kaynağı sadece ekonomik ya da devletle ilgili nedenlerden gelmiyordu; tamamen farklı sebepler yüzünden de olsa toplumsal kuruluşun dışında ama devlet alanı içinde yer alan bu yegâne toplumsal sınıfa duydukları doğal yakınlığın da bunda payı vardı. Devlete bağlılığı aşılayan, yönetimdeki değişikliklerden etkilenmeyen ve sınıf bağlarını kopartan bir memuriyet eğitimi, Prusya devletinin önde gelen başarılarından biri olmuştur. Bu devlet görevlileri, 18. yüzyıl Prusya'sında tayin edici bir grup oluşturmaktaydılar ve reformcuların gerçek selefleriydiler; her ne kadar Viyana Konferansı'ndan sonra aristokrasi üzerindeki etkilerinin büyük bölümünü yitirmiş olsalar da bütün bir 19. yüzyıl boyunca devlet aygıtının omurgasını oluşturmaya devam ettiler.[26]

Reformcuların tutumu sayesinde, özellikle de 1812 tarih-

---

25 *Wilhelm und Caroline von Humboldt in ihren Briefen*, Berlin, 1900, V, 236.

26 Başka ülkelerde özde farklı olmayan bu devlet görevlilerine ilişkin mükemmel bir tarif için bakınız; Henri Pirenne, *A History of Europe from the Invasions to the XVI Century*, Londra, 1939, s. 361-362: "Kendilerini hakir gören büyük soyluların ayrıcalıklarına dönük sınıfsal önyargılar ve husumet duymadan ... onlar eliyle herkesten üstün olduğunu söyleyen, herkesin gücüne boyun eğmesini isteyen Kral değil, anonim monarşiydi".

li kurtuluş beratı ile devletin Yahudilere olan özel ilgisi garip bir şekilde yüzeye çıktı. Yahudilerin yararlılıklarına ilişkin o eski içten kabulün (Prusya Kralı II. Friederich, [Yahudilerin] toplu halde din değiştireceklerini duyduğunda endişeyle "böyle bir şeytanlık yapmayacaklarını umarım" demişti)[27] yerinde yeller esiyordu. Kurtuluş bir ilke adına veriliyordu ve Yahudilerin sunduğu hizmetlere yapılacak herhangi bir atıf, dönemin zihniyetine göre bir küfür olurdu. İlgili herkes tarafından gayet iyi bilinmekle beraber kurtuluşa götürecek özel koşullar sanki büyük ve korkunç bir sırmış gibi saklanmaktaydı. Öte yandan bu berat, feodal bir devletten bundan böyle hiçbir özel ayrıcalığın yer almayacağı bir ulus-devlete ve ulusal topluma doğru yaşanan değişimin son ve bir anlamda en parlak kazanımı olarak görülüyordu.

Ansızın ve beklenmedik bir biçimde patlak veren antisemitizm, bu gelişmelerden en sert darbeyi yiyen sınıf olan aristokrasinin doğal olarak gösterdiği sert tepkilerden biriydi. Aristokrasinin en seçkin sözcülerinden olan Ludwig von der Marwitz (muhafazakâr ideolojinin önde gelen kurucularındandı) hükümete verdiği uzun bir dilekçede, bu durumda özel ayrıcalıklara sahip yegâne grubun Yahudiler olduğunu ve "eski heybetli Prusya monarşisinin yeni moda bir Yahudi devletine dönüştüğü"nü belirtti. Bu siyasî saldırıya, Berlin [seçkin] toplumunun çehresini neredeyse bir gecede değiştiren toplumsal bir boykot eşlik etti. Çünkü aristokratlar Yahudilerle yakın toplumsal ilişkiler kurmuş ilk gruptu ve yüzyıl dönümünde kısa bir süre için de olsa gerçekten karma bir toplumun biraraya geldiği, evsahipliğini Yahudilerin yaptığı ünlü salon toplantıları düzenlemişlerdi. Bu önyargısızlığın bir ölçüde, [Ortaçağ'da şehirlerden sürülmelerinden beri] yegâne fırsatını ekonomik olarak

27 Bakınız: *Kleines Jahrbuch des Nützlichen und Angenehmen für Israeliten*, 1847.

üretken olmayan ve önemsiz, fakat sırtlarını bunlara dayayarak yaşama eğiliminde olan kimseler açısından toplumsal olarak önemli borçlar vermekte bulmuş Yahudi tefecilerin sunduğu hizmetlerin bir sonucu olduğu doğrudur. Buna rağmen Yahudilerin daha büyük malî olanaklarıyla mutlak monarşiler, özel tefeciliği ve tek tek küçük Saray Yahudilerini rafa kaldırdığında bile bu ilişkinin varlığını sürdürmesi dikkate değerdir. Soyluların böylesine değerli bir acil yardım kaynağını yitirmekten duyacağı doğal küskünlük, onların Yahudilerden nefret etmek yerine zengin bir Yahudi kızıyla evlenmeyi istemelerine neden olmuştu.

Aristokratik antisemitizm, Yahudilerle soylular arasındaki daha yakın bir temasın ürünü olarak çıkmış da değildi. Tersine her ikisi de orta sınıfların yeni değerlerine karşı, son derece benzer kaynaklardan beslenen içgüdüsel bir itirazı paylaşıyorlardı. Soylu ailelerde olduğu gibi Yahudilerde de birey her şeyden önce ailenin bir üyesi olarak kabul edilirdi; görevleri her şeyden önce bireysel yaşamın ve önemin ötesindeki ailesi tarafından belirlenirdi. Her iki grup da gayrı milli ve inter-Avrupalıydı ve her biri diğerinin yaşam tarzını anlıyordu: Ulusal sadakat, hemen bütün Avrupa sathına yayılmış olan bir aileye olan bağlılığın yanında ikincildi. Geçmiş ve gelecek kuşaklar zinciri içinde bugünün önemsiz bir halkadan başka bir şey olmadığını düşünüyorlardı. Yahudi karşıtı liberal yazarlar ilkeler arasındaki bu tuhaf benzerliği göremeyerek, soyluluktan kurtulmaya önce Yahudilerden kurtulmakla başlanabileceği sonucunu çıkardılar. Bunun nedeni malî bağlantıları değil, her iki grubun da liberal orta sınıfların, doğum, aile ve miras anlayışlarına karşı yürüttükleri savaşta kullandıkları "doğuştan kişilik sahibi olmak", "özsaygı ideolojisi" gibi kavramların gelişmesinin önünde birer engel gibi görülmeleriydi.

[Tam da onu Yahudilerle benzer kılan] bu etkenler, aris-

tokratların her konuda antisemitik siyasî savlar geliştirmelerini son derece anlamlı kılmaktadır. Aristokrasinin eşitlikçi ulus-devletin açıkça karşısında olduğu bir durumda ne ekonomik bağların ne de toplumsal mahremiyetin bir ağırlığı vardı. Toplumsal olarak devlete yönelik saldırılarda Yahudiler yönetimle özdeşleştiriliyordu; ekonomik ve toplumsal bakımdan reformların gerçek meyvasını toplayanlar orta sınıflar oldu. Siyasî açıdan ise sert suçlamalara maruz kaldılar ve eski kibirli mesafeliliklerinin ceremesini çektiler.

Kutsal İttifak'ın uzun barışçıl reaksiyon yıllarında, Prusya soyluluğunun devlet üzerindeki etkisinin büyük bölümünü yeniden kazandığı ve hatta geçici olarak, 18. yüzyıldakinden fazla önem kazandığı Viyana Konferansı sonrasında, aristokratik antisemitizm de fazlaca siyasî anlam taşımayan ılımlı bir ayrımcılık sergilemeye başladı.[28] Aynı anda romantik aydınların da desteğiyle muhafazakârlık, Almanya'da Yahudilere karşı son derece karakteristik ve ustalıkla düzenlenmiş ikili bir tutum alan siyasî ideolojilerden biri olarak gelişti. Bu andan sonra muhafazakâr savlarla bezenmiş olan ulus-devlet, ihtiyaç duyduğu ve istediği Yahudilerle gerek duymadığı ve istemediği Yahudiler arasına bir ayrım çizgisi çekti. Devletin özünde Hıristiyan bir nitelik taşıdığı bahanesiyle -oysa aydınlanmış despotlar için bu [varsayımdan] daha yabancı ne olabilirdi!-, bankerlere ve işadamlarına zarar vermeden, yükselen Yahudi entelijensiyaya karşı açıktan bir ayrımcılık gütmek mümkün oldu. Kamu görevlerinden dışlamak suretiyle üniversiteleri Yahudilere kapatmaya çalışan bu tarz ayrımcılığın şöyle bir çifte üstünlüğü vardı: Bir yandan ulus-devletin özel hizmetlere eşitlikten daha fazla değer verdiğini gösteriyordu, ama öte yandan da

28 Prusya Yönetimi 1847'de Vereinigte Landtag'a [Birleşik Meclis'e] yeni bir kurtuluş yasası sunduğunda yüksek aristokrasinin neredeyse bütün üyeleri Yahudilerin tam kurtuluşundan yana çıktılar. Bakınız I. Elbogen, *Geschichte der Juden in Deutschland*, Berlin, 1935, s. 244.

görünürde devlete hiçbir faydası olmayan, hatta büyük bir olasılıkla toplum tarafından asimile edilecek olan yeni bir Yahudi grubunun doğmasını engelliyor ya da en azından bu doğumu geciktiriyordu.[29] Seksenlerde, Bismarck Yahudileri Stoecker'in antisemitik propagandalarına karşı korumak için hayli ter döktüğü sıralarda, *expressis verbis* [açıkça bu kelimelerle] "çıkarları devlet kurumlarının muhafazasına yakından bağlı.....paralı Yahudiler"e yapılan saldırılara itirazı olduğunu ve Prusyalı bir banker olan dostu Bleichroeder'in zengin Yahudilere değil, ama genelde (tepeden baktığı) Yahudilere yönelik saldırılardan şikâyetçi olmadığını söylemişti.[30]

Bir yandan hükümet görevlilerinin Yahudilere eşitlik (özellikle meslekî eşitlik) verilmesine karşı itirazları ya da sonraları Yahudilerin basındaki etkilerinden şikâyetlenmeleri ile öte yandan samimiyetle "Yahudilerin her bakımdan iyi olmalarını istemeleri"[31] arasındaki bu görünür ikilik, başlangıçta reformcuların gösterdiği şevkle karşılaştırıldığında devletin çıkarlarına çok daha uygun düşmekteydi. Her şeyden önce Viyana Konferansı, yüzyıllardır yoksul Yahudilerin yaşadığı eyaletleri Prusya'ya yeniden kazandırdı

29 Prusya krallarının, Yahudi âdetlerinin ve dini ritüellerinin en tam şekilde korunmasıyla bu denli yakından ilgilenmelerinin nedeni buydu. 1823'de III. Friederich Wilhelm "en ufak yenileşme [hareketlerini bile]" yasakladı. Ardılı IV. Friederich Wilhelm de açıkca şunu söyledi: "Devletin, Yahudiler ile krallığın diğer sakinleri arasında karışmayı kolaylaştıracak hiçbir şey yapmaması gerekmektedir". Elbogen, *a.g.e.*, s. 223, 234.

30 Kultusminister [Kültür Bakanı] v. Puttkammer'e, Ekim 1880'de yazılan bir mektuptan. Aynı zamanda bakınız: Herbert von Bismarck'ın, Tiedemann'a gönderdiği Kasım 1880 tarihli mektup. Her iki mektup da şu kitapta yer almaktadır: Walter Frank, *Hofprediger Adolf Stoecker und die christlich-soziale Bewegung*, 1928, s. 304, 305.

31 August Varnhagen, IV. Friederich Wilhelm'in bir sözünü şöyle yorumlamaktadır: "Krala, Yahudilerle ilgili ne düşündüğü sorulduğunda, verdiği cevap şu oldu: 'onların her bakımdan iyi olmalarını istiyorum, ama kendilerini Yahudi olarak hissetmelerini istiyorum'. Bu sözcükler, pek çok şeyin anahtarıdır". *Tagebücher*, Leipzig, 1861, II, 113.

ve Fransız Devrimi'nin ve İnsan Hakları'nın hayalini kuran bir avuç aydın dışında kimse bu insanlara -zaten yitirecekleri bir eşitlik için yaygara edecek son kimseler olan- zengin din kardeşleriyle aynı statüyü tanımayı düşünmedi.[32] "Yahudilerin kurtuluşu için alınacak her hukukî ya da siyasî kararın zorunlu olarak Yahudilerin sivil ve toplumsal durumlarında bir gerilemeye ve bozulmaya yol açacağını" herkes gibi onlar da biliyordu.[33] Ve yine güçlerinin, Yahudi toplulukları içinde sahip oldukları saygınlığa ve konumlarına bağlı olduğunu herkesten daha iyi biliyorlardı. Bu yüzden "kendi etkilerini daha arttıracak, Yahudi yoldaşlarınınsa toplum içindeki izole edilmiş konumlarını [bu ayrılığın dinlerinin bir parçası olduğu savıyla -Arendt] sürdürmelerini sağlayacak" bir politikadan başkasını benimsemeleri hemen hemen olanaksız gibiydi. "Neden? ... Çünkü diğerleri onlara çok daha fazla bağımlı olmalıydılar ki adamlarımız olarak onlar da iktidarda bulunanlar tarafından kullanılabilsinler."[34] Ve kurtuluşun Yahudi kitleler için ilk kez tamamlanmış bir olgu haline geldiği 20. yüzyılda ayrıcalıklı Yahudilerin gücünün ortadan kalktığı görüldü.

Böylelikle güçlü Yahudiler ile devlet arasında mükemmel bir çıkar uyumu kuruldu. Zengin Yahudiler, Yahudi yoldaşları üzerinde denetim kurmayı ve Yahudi olmayan toplum-

---

32 Yahudi kurtuluşunun, Yahudi temsilcilerinin istekleri hilafına gerçekleştirilmesi zorunluluğu 18. yüzyılda herkesin bildiği bir şeydi. Mirabeau 1789'da Ulusal Meclis'in önünde şöyle diyordu: "Beyler, Yahudiler yurttaş olmayı istemediklerinden mi onları yurttaş ilan etmiyorsunuz? Kurmak istediğiniz gibi bir yönetimde bütün herkesin insan olması gerekir; insan olmayan ya da olmayı reddeden herkesi kovmanız gerekir". 19. yüzyıl başlarındaki Alman Yahudilerinin tutumu şu eserde dile getirilmektedir: J.M. Jost, *Neuere Geschichte der Israeliten,* 1815-1845, Berlin, 1846, Cilt 10.

33 Adam Mueller (bakınız: *Ausgewaehlte Abhandlungen,* yayına hazırlayan J. Baxa, 1921, s. 215), 1815'de Metternich'e gönderilen bir mektupta.

34 H.E.G. Paulus, *Die jüdische Nationalabsonderung nach Ursprung, Folgen und Besserunggsmitteln,* 1831.

dan ayrı durmalarını istiyorlardı ve bunu başardılar; devlet ise zengin Yahudilere karşı izlediği hayırsever politikasını, Yahudi entelijensiyaya karşı yasal ayrımcılık ile devletin Hıristiyan özüyle ilgili muhafazakâr kuramda ifadesini bulan toplumsal ayrımcılık politikasıyla birleştirdi.

Soyluluk arasında antisemitizm siyasî sonuçlar yaratmadan varlığını sürdürür ve Kutsal İttifak yıllarında ivmesini süratle yitirirken, liberaller ve radikal aydınlar Viyana Konferansı'nın hemen ardından yeni bir hareket vücuda getirdiler. Kıta Avrupa'sında Metternich'in polis rejimine karşı yükselen liberal itiraz ile reaksiyoner Prusya yönetimini hedefleyen sert saldırılar, derhal antisemitik bir feverana ve sürüyle Yahudi karşıtı broşürün piyasaya sürülmesine neden oldu. Yönetime karşı muhalefetlerinde asilzade Marwitz'in onyıl önceki muhalefetinden çok daha az dürüst ve samimi oldukları kesin olan [bu ajitatörler], hükümetten çok Yahudilere saldırdılar. Esas olarak fırsat eşitliğiyle ilgilenen ve çoğu, kamu görevlerine girme olanaklarını sınırlayan aristokratik ayrıcalıkların yeniden canlanmasına kızan bu kişiler, "kardeşimiz" olan tek tek Yahudiler ile bir grup olarak Yahudiler arasında bir ayrımın varlığını tartışmaya açtılar. Ve bu ayrım o tarihten sonra solcu antisemitizmin nişanesi haline geldi. Hükümetin Yahudileri ayrı bir grup olarak neden ve nasıl koruyup kolladığını tam olarak anlamamış olsalar da, [devlet ile Yahudiler arasında] belli bir siyasî ilişkinin varlığını ve Yahudi sorununun tek tek Yahudilerle ve hoşgörüyle ilgili bir sorun olmanın ötesinde bir sorun olduğunu yeterince iyi biliyorlardı. "Devlet içinde devlet", "ulus içinde ulus" gibi yeni milliyetçi ifadeler uydurdular. Bunlar ilkin kesinlikle yanlış ifadelerdi, zira Yahudilerin kendilerine ait siyasî emelleri olmadığı gibi, devlete koşulsuz bağlılık gösteren yegâne grup onlardı. İkincisi Yahudiler yarı sağcıydılar, çünkü siyasî değil ama toplumsal

bir yapı olarak alındığında Yahudiler gerçekten de ulus içinde ayrı bir grup oluşturmaktaydılar.[35]

Avusturya ve Fransa'da olmasa da Prusya'da bu radikal antisemitizmin ömrü çok kısa oldu ve soyluluk arasında boy atan erken dönem antisemitizmi gibi sonuçsuz kaldı. Sonraki yirmi yıl zarfında radikaller, giderek ekonomik bakımdan yükselmekte olan orta sınıfların Almanya'nın her yanındaki kurultaylarında Yahudilerin kurtulmasından ve siyasî eşitliğin gerçekleştirilmesinden yana yaygaralar koparan liberalizm tarafından soğuruldular. Ancak çoğunlukla ve haksız bir biçimde antisemitik olmakla* suçlanmış olan genç Karl Marx'ın ünlü Yahudi karşıtı yazılarında da etkisi farkedilebilecek belli bir kuramsal hatta edebi gelenek oluştu. Kendisi de bir Yahudi olan Karl Marx'ın Yahudi karşıtı radikallerle aynı şekilde yazabilmiş olması olsa olsa bu tarz Yahudi karşıtı savların kemale ermiş bir antisemitizmle ne denli az ortak yanı olduğunu gösterir. Yahudi biri olarak Marx'ın "Yahudilik" hakkındaki bu savlardan duyduğu rahatsızlık, örneğin Alman olarak Nietzsche'nin Almanya aleyhtarı kendi savlarından duyduğu rahatsızlıktan fazla değildi. Marx'ın sonraki yıllarda Yahudi sorunu üzerine bir daha hiç yazmadığı ya da görüş bildirmediği doğrudur; ama bunun, düşüncesinde temel bir değişikliğe yorulması zordur. Toplum içinde bir fenomen olarak sadece sınıf mücadelesiyle, [yani] Yahudilerin ne emek alıcısı ne de emek satıcısı sıfatıyla içinde yer almadığı kapitalist üretimin sorunlarıyla meşgul olması ve siyasî sorunları düpedüz ihmal etmesi Marx'ın devlet yapısını, dolayısıyla da Yahudilerin rolünü ele almasını önlemiştir. Marksizmin Alman-

35 19. yüzyıldaki Alman antisemitizmine ilişkin açık ve güvenilir bir izahat için bakınız: Waldemar Gurian, "Modern Almanya'da Antisemitizm", *Essays on Anti-Semitism*, yayına hazırlayan K.S.Pinson, 1946.

(*) Almanca baskıda: "kendinden nefret etmekle" - e.n.

ya'daki emekçi hareketi üzerindeki güçlü etkisi ise, Alman devrimci hareketlerinin Yahudi karşıtı hissiyatın belirtilerini çok az taşımasının başlıca nedenleri arasındadır.[36] Aslında Yahudiler dönemin toplumsal mücadeleleri açısından ya hiç ya da çok az önem taşımışlardır.

Modern antisemitik hareketin başlangıç tarihi, her yerde 19. yüzyılın son üçte birlik bölümüne tekabül eder. Almanya'da hemen hiç beklenmedik bir şekilde bir kez daha soyluluk içinde başgöstermişti. 1871'den sonra Prusya monarşisinin tam gelişkin bir ulus-devlete dönüşmesi, soyluluğun bir kere daha devlete muhalefet etmesine yol açmıştı. Alman Reich'ın gerçek kurucusu olan Bismarck, başbakan olmasından sonra da Yahudilerle yakın temasını korumuştu. Yönetimdeki feodal artıkların çoğunu temizleme girişimi ve bunda kısmen de olsa başarı sağlaması, kaçınılmaz olarak aristokrasiyle çatışmaya girmesine neden olmuştu; Bismarck'a, ya Bleichroeder'in masum bir kurbanı ya da paralı adamı diye saldırıyorlardı. Aslında ilişki tam tersiydi; Bleichroeder'in, Bismarck'ın son derece saygıdeğer, yüksek ücretli bir ajanı olduğuna hiç kuşku yoktur.[37]

Ne var ki feodal aristokrasi hâlâ kamuoyunu etkileyebilecek kadar güçlü olsa da, kendi başına 80'lerdeki gibi gerçek bir antisemitik hareket başlatacak kadar güçlü ve önemli değildi. Alt orta sınıftan bir ana babanın oğlu olan sözcüleri Saray Vaizi Stoecker'e muhafazakâr çıkarları savunma konusunda ihsan edilen yeteneklerin, yaklaşık elli yıl önce muhafazakâr ideolojinin temel inançlarını dile getiren selefi

---

36 Biraz önem taşıyan yegâne solcu Alman antisemitiği, karmaşık bir biçimde doğalcı bir "Yahudi ırkı" açıklaması yapan E. Duehring'di. *Die Judenfrage als Frage der Rassenschädlichkeit für Existenz, Sitte und Cultur der Völker mit einer weltgeschichtlichen Antwort*, 1880.

37 Bismarck'a yönelik antisemitik saldırılar hakkında bakınız: Kurt Wawrzinek, "Die Entstehung der deutschen Antisemitenparteien. 1873-1890". *Historische Studien*, sayı 168, 1927.

romantik aydınlardan çok daha az olduğu kesindi. Üstelik Stoecker antisemitik propogandanın yararlarını pratik ya da kuramsal düşüncelerle değil, raslantı eseri, büyük bir demagojik ilhamın yardımıyla, aksi halde boş kalacak olan salonları doldurmakta son derece işlevsel olduğunu keşfettiğinde gördü. Ama bu ani başarısını anlayamamakla kalmadı, bir saray vaizi ve gerek kraliyet ailesinin gerekse hükümetin bir memuru olarak bundan layıkıyla yararlanabilecek bir konumda da değildi. Coşkulu dinleyenleri, alt orta sınıftan kimseler, küçük dükkân sahipleri, tüccarlar, artisanlar ve miadı geçmiş zanaatkârlardan oluşmaktaydı. Ve bu insanların Yahudi karşıtı hissiyatları, henüz sadece devletle olan çatışmalarından kaynaklanmıyor olmanın yanında, salt bununla da sınırlı olmayacaktı.

III. İLK ANTİSEMİTİK PARTİLER

[Antisemitizm bir siyasal hareket olarak başından itibaren Avrupa çapında bir olaydı.] 19. yüzyılın son yirmi yılında aynı anda antisemitizmin Almanya, Avusturya ve Fransa'da ciddi bir siyasî etken olarak ortaya çıkmasından önce, esas olarak sermayenin aşırı üretiminden kaynaklanan bir dizi malî skandal patlak vermişti. Çok geçmeden Fransa'da parlamento üyelerinin çoğu ve inanılmaz sayıda hükümet görevlisi kendini bu dolabın ve rüşvet çarkının içinde buluverdi. Üçüncü Cumhuriyet varlığının ilk onyıllarında yitirdiği saygınlığını bir daha asla kazanamadı. Avusturya ve Almanya'da ise bu işten en fazla lekelenen kesimlerin başında aristokrasi geliyordu. Bu üç ülkede de Yahudiler sadece aracıydılar; hileli Panama İşi'nden ve Kuruluş Dolandırıcılığı'ndan kalıcı bir biçimde zengin olmuş bir tek Yahudi ailesi bulmak mümkün değildi.

Ancak soyluların, hükümet görevlilerinin ve Yahudilerin arkasında, vaadedilen kârlara inanılmaz kayıpların karşılık geldiği bu fantastik yatırımlara bulaşmış bir başka halk grubu daha bulunmaktaydı. Bu grup esas olarak şimdi ansızın antisemitizme çark etmiş alt orta sınıflardan meydana gelmekteydi: küçük tasarruflarını tehlikeye atmış ve onulmaz bir yıkıma uğramışlardı. [Başkaları için spekülasyon ateşi ve oyunculuk hevesi geçerliyken, bunlar, ahmaklıkla damgalanmaması gereken ve anlaşılır nedenleri olan safdilliklerinin kurbanı olmuşlardı]. Ülke içinde kapitalist genişleme küçük mülk sahiplerini giderek daha çok tasfiye etme eğilimi göstermekteydi. Sahip oldukları küçük tasarruflarını süratle artırmak onlar için bir ölüm kalım sorunu haline gelmişti, çünkü tümüyle kaybetmeleri işten bile değildi. Burjuvaziye doğru tırmanmayı başaramazlarsa boğazlarına dek proleteryaya batacaklarının farkına varmışlardı. Genel refahla geçen onyıllar (her ne kadar eğilimini değiştiremediyse de) bu gelişmeyi o denli yavaşlatmıştı ki, vaktinden önce paniğe girdikleri düşünülebilirdi. Ancak alt orta sınıfların duyduğu korku, tamamen Marx'ın hızla çözülüşlerine ilişkin öngörüsüne denk düşüyordu.

Alt orta sınıflar ya da küçük burjuvazi, rekabeti yasadışı sayan kapalı bir sistem tarafından yaşamın tehlikelerine karşı yüzyıllardır korunmuş, son kertede devletin himayesi altındaki zanaatkâr ve esnaf loncalarının torunlarıydı. Bunun sonucunda talihsizliklerinden, kamu otoritelerinin tanıdığı bütün özel koruma ve ayrıcalıklardan onları yoksun kılarak rekabetçi bir toplumun zorluklarına maruz bırakan Manchester sistemini sorumlu görüyorlardı. O nedenle güç durumlara karşı kendilerine siper olmakla kalmayıp, ailelerinden miras kalan meslekleri ve işleri sürdürmelerini de sağlayacağını umdukları "refah devleti" için ilk sızlananlar bu kimselerdi. Yahudilerin her mesleğe girebiliyor olması serbest ticaret

yüzyılının önde gelen niteliklerinden biri olduğu için, Yahudilerin -hakikatle hiçbir ilgisi bulunmamakla beraber- "denenmiş Manchester sistemini ifrata vardıran"ların[38] temsilcileri olarak görülmeleri neredeyse tabiî bir durumdu.

Hükümetten yardım umanların ya da kerametler üzerine kumar oynayanların bankerlerin oldukça şaibeli yardımlarını kabul etmek zorunda kalmaları, ilk kez, burjuvaziye saldırıyı zaman zaman Yahudilere yönelik bir saldırıyla birleştiren bazı muhafazakâr yazarlarda rastladığımız bu oldukça türevsel küskünlük duygusu için büyük bir uyarıcı oldu. Bir işçi için büyük sanayici ne ise, küçük dükkân sahibinin gözünde de bir banker aynı türden bir sömürücüydü. Ama kendi deneyimlerinden öğrenmiş ve Marksizmin ekonomik yaşamla ilgili eğitiminden geçmiş Avrupalı işçiler, kapitalistin onları bir yandan sömürmek öte yandan üretme fırsatı sunmak gibi çifte bir işlevi yerine getirdiğini bilmelerine karşın; küçük dükkân sahibi, onu toplumsal ve ekonomik yazgısı hakkında aydınlatacak kimseyi bulamadı. Durumu işçininkinden daha da kötüydü ve kendi deneyimlerine dayanarak, fabrikatörün tersine dükkân sahibinin işiyle hiçbir ilgisi olmayan bankerleri asalak ve sessiz bir ortak gibi görüyordu. Şunu anlamak zor değildir: Parasını sadece ve doğrudan daha fazla para kazanmak için kullanan biri, kazancını uzun ve karışık bir üretim sürecinden sağlayan birinden daha nefretliktir. O vakitler çok darda kalmadığı sürece kimse borç para istemediğinden (hele hele küçük tüccarlar hiç istemiyorlardı), bankerler de işgücünü ve üretici kapasiteyi sömüren kimseler gibi değil, bahtsızlığın ve yoksulluğun istismarcıları gibi görünmüşlerdir.

Bankerlerin çoğu Yahudiydi, daha da önemlisi genel ban-

---

38 Otto Glagau, *Der Bankrott des Nationalliberalismus und die Reaktion*, Berlin, 1878. Aynı yazarın 1876'da yayımlanan *Der Boersen und Gruendungsschwindel*, adlı kitabı, dönemin en bilinen antisemitik risalelerindendir.

ker çehresi, tarihsel nedenlerden dolayı tamamen Yahudi çizgiler taşıyordu. Bu yüzden solcu alt orta sınıf hareketi ve banka sermayesine yönelik bütün propaganda öyle ya da böyle antisemitik bir nitelik kazandı. Bu gelişmenin sanayi Almanya'sında pek fazla bir önemi olmadı, ama Fransa'da ve biraz daha az ölçüde Avusturya'da etkili oldu. Bir an için sanki Yahudiler, ilk kez bir başka sınıfla, devletin karışmadığı doğrudan bir çatışma içine girmiş gibi görünüyorlardı. Hükümetin işlevinin az çok rakip sınıfların üzerinde bir hakem konumuyla tanımlandığı ulus-devlet çerçevesi içinde böyle bir çatışma, tehlikeli de olsa, Yahudilerin durumunu olağanlaştırmak gibi bir olasılık taşıyabilirdi.

Ancak çok geçmeden bu sosyo-ekonomik unsura uzun vadede çok daha uğursuz olduğunu kanıtlamış bir başka unsur daha eklenmiştir. Yahudilerin banker olarak konumları, malları karşılığı küçük insanlara verdikleri borçlara değil, esas olarak devlet istikrazlarına dayanmaktaydı. Küçük borçlar, bu yolla kendilerini daha zengin ve şerefli din kardeşlerinin daha vaadkâr meslek yaşamlarına hazırlayan küçük yoldaşlara bırakılmıştı. Alt orta sınıfların Yahudilere duyduğu toplumsal küskünlük son derece tahripkâr bir siyasî unsura dönüşmüştü, çünkü bu insanların Yahudilere karşı duydukları nefretin kendilerini siyasî iktidara götürecek yolda işe yarayacağı umuluyordu. Öte yandan toplumsal ve ekonomik nefret, siyasî savı o zamana dek tamamen yoksun olduğu sürükleyici bir şiddetle perçinledi.

Bir zamanlar Friedrich Engels, zamanın antisemitik hareketinin başını soyluların çektiğini ve küçük burjuva ayaktakımının uluyan koroyu oluşturduğunu söylemişti. Bu sözler sadece Almanya için değil, Avusturya Hıristiyan Sosyalizmi ve Fransa'daki Dreyfus aleyhtarları için de doğrudur. Bütün bu örneklerde umutsuzca son mücadelesini vermekte olan aristokrasi, Hıristiyanlığın silahlarıyla liberalizmle

savaşma bahanesi arkasında, kilisenin muhafazakâr güçleriyle -Avusturya ve Fransa'da Katolik Kilisesi, Almanya'da Protestan Kilisesi- ittifak kurmaya çalışmıştı. Ayaktakımı, durumlarını sağlamlaştırmalarını ve seslerinin daha gür çıkmasını sağlayan bir araçtı sadece. Ayaktakımını ne örgütleyebildiler ne de bunu yapmayı istediler; amaçlarına ulaşır ulaşmaz da onlardan kurtulacaklardı. Ama halkın geniş kesimlerini harekete geçirmekte antisemitik sloganların son derece etkili olduğunu gördüler.

Almanya'da ilk antisemitik partileri Saray Vaizi Stoecker'in takipçileri kur[a]madı. Antisemitik sloganların çağrısı farkedilir edilmez, radikal antisemitikler Stoecker'in "Berlin Hareketi"nden ayrılarak, hükümetle topyekûn bir mücadeleye girdiler ve Reichstag'daki temsilcileriyle, bütün büyük ülke içi meselelerde en büyük muhalefet partisi olan Sosyal Demokratlarla beraber oy kullanan bir dizi küçük parti kurdular. Eski güçlerle uzlaşmaya dayalı başlangıçtaki ittifaktan süratle kurtuldular;[39] Parlamentonun ilk antisemitik üyesi olan Boeckel sandalyesini, "Junkerler ve Yahudiler" yani toprakların büyük bölümüne sahip soylular ve kredi için bağımlı oldukları Yahudiler karşısında savunduğu köylülerin oylarına borçluydu.

İlk antisemitik partiler küçük olmakla birlikte diğer partilerden hemen ayırt ediliyorlardı. Öteki partilerin yanı sıra birer parti değil, "partilerüstü" parti olmak gibi özgün bir iddiaları vardı. Sınıflar ve partiler üzerine oturan ulus-devlette, bütün partilerin ve sınıfların üzerinde olmak, bütün olarak ulusu temsil etmek savı sadece devlete ve hükümete ait olagelmişti. Partiler, vekilleriyle kendilerine oy veren insanların çıkarlarını temsil eden gruplar olarak görülüyordu. Bundan zımnen şu anlaşılmaktaydı: yönetimin işi, iktidar

39 Bakınız: Wawrzinek, *a.g.e.* Bütün bu olayların, özellikle Saray Vaizi Stoecker konusunda bilgilendirici bir izahatı Frank'ın *a.g.e.*'inde bulmak mümkündür.

için mücadele etseler bile, çatışan çıkarlar ile bu çıkarların temsilcileri arasında denge kurmaktır. Antisemitik partilerin "partilerüstü" olma iddiası, bütün ulusu temsil etme, tek başına iktidar olma, devlet aygıtını zaptetme, kendilerini devlet yerine koyma yolundaki emellerinin açıkça ilanıydı. Öte yandan bir parti biçiminde örgütlendiklerinden, parti olarak devlet iktidarını istedikleri, dolayısıyla [ulusal egemenliği tekelleştirecekleri de] açıktı.

Ulus-devletin siyasî yapısı, artık siyasî iktidarı tek başına kullanabilecek hiçbir grubun olmadığı bir sırada ortaya çıktı. Bu nedenle artık toplumsal ve ekonomik etkenlere dayanmayan gerçek iktidarı hükümet üstlendi. Toplumsal koşullarda radikal bir değişiklik yaratmak için mücadele eden devrimci hareketler, bu üst siyasî otoriteyi asla doğrudan hedef almamışlardır. Sadece burjuvazinin gücünü ve devlet üzerindeki etkisini değiştirmekle ilgiliydiler, o nedenle ulusun müşterek çıkarlarının sözkonusu olduğu varsayılan dış meselelerde hükümetin yol göstericiliğine razı olmuşlardır. Oysa antisemitik grupların sayısız programı daha en başından esas olarak dış meselelerle ilgiliydi; devrimci itkileri toplumsal bir sınıftan çok yönetime karşı yöneltilmişti ve gerçekte bir parti örgütlenmesi aracılığıyla ulus-devletin siyasî örüntüsünü yok etmeyi amaçlıyorlardı.

Bir partinin partilerüstü olma iddiasının antisemitizmin ötesinde, içerdiği başka önemli şeyler de vardır. Şayet tek sorun Yahudilerden kurtulmak olsaydı, Fritsch'in ilk antisemitik kongrelerinden birinde[40] yaptığı, yeni bir parti yaratmak değil, sonunda bütün mevcut partiler Yahudilere düşman oluncaya kadar antisemitizmi yaymak doğrutusundaki önerisinin çok daha hızlı netice vermesi mümkün olabilirdi. Ama bilindiği gibi Fritsch'in önerisi kaale alınmadı, çünkü o

40 Bu öneri, Deutsche Antisemitiche Vereinigung'un [Alman Antisemitik Birliği] kurulduğu Cassel'de 1886'da yapılmıştır.

zamanlar antisemitizm zaten sadece Yahudileri değil, ulus-devletin siyasî yapısını da tasfiye etmenin bir aracı haline gelmişti.

Antisemitik partilerin bu iddiasının emperyalizmin ilk evreleriyle çakışması ve gerek Büyük Britanya'da antisemitizmden azade gerekse Kıtanın büyük ölçüde antisemitik panmilliyetçilik hareketlerinin belli eğilimlerinde tam karşılığını bulmuş olması da bir raslantı değildi.[41] Bu yeni eğilimler sadece Almanya'da doğrudan antisemitizmden doğmuştur ve antisemitik partiler, hepsi de parti gruplarının üstünde ve onlardan öte bir şey olduklarını iddia eden Alldeutscher Verband [Tüm Alman Birliği] ve benzeri arı emperyalist grupların oluşumunu öncelemiş ve bu oluşumdan sonra da varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Etkili bir antisemitizmden yoksun -antisemitik partilerin şarlatanlıklarından uzak duran ve bu yüzden sanki ilk bakışta nihaî zafer için şansı çok daha yüksek gibi görünenbenzer oluşumların, antisemitik hareket tarafından yutulması ya da tasfiye edilmesi meselenin önemi açısından iyi bir göstergedir. Antisemitiklerin tek başına egemenlik iddialarının Yahudilerin zaten başarmış olduğu şeyden bir farkı bulunmadığına inançları, antisemitiklere iç politikayla ilgili bir programa sahip olma üstünlüğü veriyordu ve koşullar siyasî iktidarı kazanmak için toplumsal mücadele alanına girmeyi gerektiriyordu. Yahudilere karşı mücadelelerinin, işçilerin burjuvaziye karşı savaşımlarından farksız olduğunu göstermeyi başardılar. Şöyle bir üstünlükleri vardı: Hükümetlerin ardındaki gizli güç olduğuna inanılan Yahudilere saldırmakla, devlete de açıkça saldırabiliyorlardı. Oysa Yahudilere karşı ılımlı ve tali bir nitelik taşıyan soğuklukla-

41 "Partilerüstü partiler" ile panmilliyetçilik hareketlerine ilişkin geniş bir değerlendirme için, *Totalitarizmin Kaynakları*'ndaki "Emperyalizm" başlıklı 2. cildinde yer alan "Kıta Avrupa'sında Emperyalizm: Pan Hareketler" başlıklı bölüme bakınız.

rıyla emperyalist gruplar dönemin önemli toplumsal mücadeleleriyle asla bir bağ kuramamışlardır.

Yeni antisemitik partilerin son derece önemli ikinci özelliği de, Avrupa'daki bütün antisemitik grupların, o günkü milliyetçi sloganlara açıkça ters düşmeyi göze alarak uluslarüstü bir örgütlenmeye girişmeleriydi. Bu uluslarüstü unsuru devreye sokmakla, sadece ulus üzerinde siyasî egemenliği amaçlamakla kalmadıklarını, "uluslarüstü" bir inter-Avrupalı yönetimin kurulması yönünde yürümeyi tasarladıklarını da açıkça gösteriyorlardı.[42] Bu ikinci devrimci unsur, statükodan kökten bir kopuş anlamına geliyordu; kısmen geleneksel alışkanlıklardan, kısmen de bilinçli olarak yalan söylediklerinden ve antisemitikler propagandalarında reaksiyoner partilerin dilini kullandıklarından bu olgu ekseriyetle gözardı edilmiştir.

Yahudilere has varoluş koşulları ile antisemitik grupların ideolojileri arasındaki yakın ilişki, partilerüstü bir partinin yaratılması ile karşılaştırıldığında, uluslarüstü bir grubun oluşturulmasında kendini çok daha açık bir biçimde belli etmektedir.Yahudiler, ulusallaşmış bir Avrupa'daki yegâne inter-Avrupalı unsurdu, bu kesin. Eğer bütün ulusların siyasî kaderinin gizli manipülatörleri olduğu varsayılan kimselere karşı mücadele edeceklerse, düşmanlarının da aynı ilkeye göre örgütlenmeleri gerektiği son derece mantıklı görünmekteydi.

Bu savın bir propaganda olarak ikna edici niteliği açıksa da, uluslarüstü antisemitizmin başarısı daha genel mütalaalara bağlıydı. Geçen yüzyılın sonunda bile, özellikle de Fransa-Prusya Savaşı'ndan sonra giderek daha çok insan,

---

42 İlk uluslararası Yahudi karşıtı kongre, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya'dan gelen 3000 delegeyle 1882'de Dresden'de toplandı. Tartışmalar sırasında Stoecker, bir yıl sonra Chemnitz'de buluşan ve Alliance Antijuive Universelle'yi kuran radikal unsurlarca yenilgiye uğratıldı. Bu toplantı ve konferanslarla, program ve tartışmalarla ilgili iyi bir izahatı Wawrzinek, *a.g.e.*'inde bulmak mümkündür.

artık yeni ekonomik meydan okumalara yeterli yanıt veremeyeceği için Avrupa'nın ulusal temelde örgütlenmesinin miadının dolduğunu düşünmekteydi. Bu hissiyat, uluslararası sosyalizme (ki daha sonra bu sefer onun tarafından pekiştirilecekti) güçlü bir dayanak oluşturmuştu. Kitlelerde, Avrupa'nın her yanında aynı çıkarların sözkonusu olduğu kanısı yayılmaktaydı.[43] Uluslararası sosyalist örgütler dış politikayla ilgili her konuda (yani, enternasyonalizmlerinin sınamadan geçeceği sorunlarda) edilgen ve ilgisiz bir tavrı sürdürürlerken, antisemitikler işe dış politika sorunlarıyla başladılar, hatta ülke sorunlarının uluslarüstü bir temelde çözümünü vaadettiler. İdeolojiler yüzeydeki değerlerine göre alınmayıp, her partinin gerçek programına daha yakından bakılırsa, ülke meseleleriyle daha yakından ilgilenen sosyalistlerin, antisemitiklere nazaran ulus-devlete çok daha iyi uydukları görülecektir.

Elbette bu, sosyalistlerin enternasyonalist inançlarında samimi olmadıkları anlamına gelmez. Aksine, geçerken belirtelim, ulusal devletlerin sınırlarını yatay kesen sınıf çıkarlarının keşfi, daha güçlü ve daha eski bir keşiftir. Ama sınıf mücadelesinin her şeyi içeren bir öneme haiz olduğu bilincidir ki sosyalistlerin Fransız Devrimi'nin işçi partilerine bıraktığı ve onları tek başına açık seçik bir siyasî kuram oluşturmaya götürmüş bu mirası ihmal etmelerine sebep oldu. Sosyalistler, başlangıçta yer alan, hepsi de insanlık ailesine ait "uluslar arasında bir ulus" düşüncesini zımnen hep saklı tuttular, ama bu düşünceyi, egemen devletlerin

---

43 Uluslararası işçi hareketi dayanışması, olabildiğince inter-Avrupalı bir yapıda olmuştur. Bu hareketlerin dış politikaya karşı kayıtsızlıkları, gerek etkin bir şekilde katıldıkları gerekse mücadele ettikleri, ülkelerinin çağdaş emperyalist politikalarına karşı bir tür öz savunmaydı. Ekonomik çıkarlar sözkonusu olduğunda, sadece kapitalistlerin ve bankerlerin değil Fransa, İngiltere ya da Flaman ülkesindeki herkesin, imparatorluklarının yıkılmakta olduğuna ilişkin kanaatleri tamdı.

oluşturduğu bir dünyada işlerliği olan bir kavram haline dönüştürecek bir yolu asla bulamadılar. Sonuçta sosyalistlerin enternasyonalizmi, hepsinin paylaştığı kişisel bir inanç olarak kaldı ve ulusal egemenliğe duydukları sağlıklı ilgisizlik, dış politikaya karşı hiç de sağlıklı ve gerçekçi olmayan bir kayıtsızlığa dönüştü. Soldaki partiler ilke olarak ulus-devletlere değil, sadece ulus-devletin ulusal egemenlik yanına karşı olduklarından; üstelik, bütün baskı altındaki halkların ulusal özgürlüğünü ve bağımsızlığını bir ölçüde varsayan, bütün ulusların eşit temelde nihaî bütünleşmesini amaçlayan federalist yapılarla ilgili umutları pek açık seçik olmadığından, yayılmacı fantazilere ve başka halkları yok etme düşüncesine kapılmayan yegâne grup olarak, ancak ulus-devlet çerçevesi içinde hareket edebildiler ve hatta ulus-devletin toplumsal ve siyasî yapılarının çökmeye yüz tuttuğu bir sırada boy verebildiler.

Antisemitiklerin uluslarüstücülüğü ise uluslararası örgütlenme sorununa tam tersi bir noktadan yaklaşmaktaydı. Amaçları, yerli malı bütün ulusal yapıları ortadan kaldıracak hâkim bir üstyapı oluşturmaktı. Kendi uluslarının siyasî yapısını yok etmeye hazırlanırken bile hiper milliyetçi bir konuşma tarzına düşkünlükleri vardı, çünkü ılımlılıktan uzak fetih aşkıyla kabile milliyetçiliği, ulus-devletin ve onun egemenliğinin dar ve mütevazi sınırlarını açmaya zorlayan başlıca güçlerden biriydi.[44] Şovenist propaganda etkili oldukça, kamuoyunu, evrensel bir iktidar tekeli ve şiddet araçlarıyla ulusal ayrımlar gütmeden yönetecek uluslarüstü bir üstyapının zorunluluğuna ikna etmek de kolaylaşıyordu.

Yahudi halkının özel inter-Avrupalı durumunun, en az uluslarüstücülerin meşum oyunlarına olduğu kadar sosyalist federalizmin de amaçlarına hizmet edebileceğine ilişkin

---

44 *Totalitarizmin Kaynakları* kitabının *Emperyalizm* başlıklı 2. cildinde yer alan "Kıta Avrupa'sında Emperyalizm: Pan Hareketler" başlıklı bölüme bakınız.

en ufak bir kuşku yoktur. Fakat sosyalistler sınıf mücadelesiyle öylesine ilgili ve kendilerine miras kalan kavramların siyasî sonuçları konusunda öylesine ihmalkârdılar ki siyasî bir etken olarak Yahudilerin farkına ancak tam gelişmiş bir antisemitizmle ülke sahnesinde ciddi bir rakip olarak karşılaştıklarında vardılar. O zaman da zaten Yahudi meselesini kendi kuramlarına katmak için hiçbir hazırlıkları olmadığı gibi, aslında bu soruna temas etmekten korktular. Diğer uluslararası meselelerde olduğu gibi burada da alanı, o zamanlar dünya sorunlarının yanıtlarını bilen yegâne kimseler olarak sunmayı başarmış olan uluslarüstücülere bıraktılar.

70'lerde yaşanan malî dalaverelerin etkisi yüzyılın dönümünde duyulmaya başlanmış ve genel refah ve mutluluk çağı, özellikle Almanya'da, 80'lerin zamansız ajitasyonlarına son vermişti. Bu sonun sadece geçici bir duraklama olduğunu, yatıştırılamamış bütün siyasî nefret duygularıyla birlikte çözülmemiş bütün siyasî sorunların Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra zor ve şiddet bakımından ikiye katlanacağını kimse tahmin bile edemezdi. İlk başarılarının ardından Almanya'daki antisemitik partiler yeniden önemsizleştiler; önderleri, kamuoyunu kısa bir süre heyecana garkettikten sonra tarihin arka kapısından çıkarak, her derde deva deli saçması bir şarlatanlığın karanlığında kaybolup gittiler.

IV. SOLCU ANTİSEMİTİZM

Eğer zamanımızda antisemitizmin sonuçları bu denli korkunç olmasaydı, belki de antisemitizmin Almanya'daki gelişmesine daha az ilgi gösterirdik. Siyasî bir hareket olarak 19. yüzyıl antisemitizmi en iyi, neredeyse onyıldır siyaset sahnesine egemen olduğu Fransa'da incelenebilirdi. Daha saygın ideolojilerle kamuoyunu ele geçirmek için yarışan

bir ideolojik güç olarak antisemitizm en açık seçik biçimine Avusturya'da ulaşmıştır.

Yahudiler hiçbir yerde Avusturya'da olduğu kadar devlete hizmet vermiş değildir. Avusturya'da çok sayıda ulusal grubu sadece Habsburg Hanedanı'nın İkili Monarşi'si birarada tutmaktaydı ve diğer bütün Avrupa ülkelerinin tersine Yahudi devlet bankerleri monarşinin çökmesinden sonra da varlıklarını sürdürdüler. Bu gelişmenin başladığı 18. yüzyılın ilk yıllarında Samuel Oppenheimer'ın kredisi nasıl Habsburgların kredisi demek idiyse, aynı şekilde "yüzyılın sonunda da Avusturya'nın kredisi, Creditanstalt'ın -Rothschild'ın bir banka şubesi- kredisi demekti.[45] Tuna monarşisi, bir ulus-devlet haline evrilmenin en önemli önşartı olan türdeş bir halka sahip olmamakla birlikte, aydınlanmış bir despotizmin anayasal bir monarşiye dönüşmesinden ve modern bürokrasinin yaratılmasından kaçamamıştı. Bu, ulus-devletin belli kurumlarını benimsemek anlamına geliyordu. Evvela ulusallık çizgisi boyunca modern sınıf sistemi ortaya çıktı; bazı ulusal gruplar belli sınıflarla ya da en azından mesleklerle özdeşleşmeye ve tanımlanmaya başladı. Almanlar, burjuvazinin ulus-devletlerde baskın sınıf durumuna gelmesine çok benzer bir biçimde baskın milliyet konumuna geldi. Toprak sahibi Macar aristokrasisi, diğer ülkelerde soyluluğun oynadığıyla özünde aynı olmakla beraber daha ayan beyan bir rol oynadı. Devlet aygıtı, bir ulus-devlet olarak bütün ulusal grupları yönetmek için topluma ve uluslara karşı aynı mutlak mesafeyi korumaya çalıştı. Bunun Yahudiler açısından sonucu kabaca şuydu: Yahudi ulusal grubu ötekilerle kaynaşamadı ve kendi başına bir ulusal grup haline gelemedi, tıpkı ulus-devlet içindeki diğer sınıflarla kaynaşamaması ve kendi başına bir sınıf ha-

45 Bakınız: Paul H. Emden, "Viyanalı Creditanstalt'ın hikâyesi", *Menorah Journal*, XXVIII, 1, 1940.

line gelememesinde olduğu gibi. Ulus-devletlerde Yahudiler devletle olan özel ilişkileri nedeniyle toplumun bütün sınıflarından farklılaştıkları gibi, Avusturya'da da Habsburg monarşisiyle özel ilişkileri sayesinde diğer ulusal gruplardan farklılaştılar. Ve her yerde devletle açık çatışmaya girmiş her sınıfın antisemitik olması gibi, Avusturya'da da ulusal grupların her yana yayılan mücadelelerine sadece bulaşmakla kalmayan, bizzat monarşiyle de açık bir çatışmaya giren her ulusal grup, kavgasına Yahudilere saldırarak başlamıştır. Ama Avusturya'daki çatışmalarla, Almanya ve Fransa'da vuku bulan çatışmalar arasında belirgin bir farklılık vardı. Avusturya'dakiler daha sert olmakla kalmadı. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte her ulusal grup, ki bu toplumun her tabakası demekti, devlete karşı çıktı; öyle ki Avusturya'da halk, Batı ve Orta Avrupa'nın başka yerlerinden çok daha etkin bir antisemitizme yöneldi.

Bu çatışmalar arasında en belirgin olanı, Reich'ın kurulmasının ardından yükselişe geçmiş ve 1873 malî bunalımından sonra antisemitik sloganların yararını keşfetmiş olan Alman [milliyetçiliğinin] durmaksızın yükselen devlet düşmanlığıydı. O sıralarda toplumsal durum pratik olarak Almanya'daki gibiydi, ama orta sınıfın oylarını alabilmek için yapılan toplumsal propaganda çok geçmeden devleti hedef alan çok daha sert bir saldırıya ve ülkeye karşı belirgin bir sadakatsizlik ikrarına yöneldi. Üstelik Schoenerer'in önderliğindeki Alman Liberal Partisi başından itibaren, soylulukla bağlantısı bulunmayan, bu cenahtan herhangi bir engelleme de görmeyen bir alt orta sınıf partisiydi ve kesinlikle solcu bir görünüşü vardı. Asla gerçek bir kitle temeline ulaşamadı, ama 1880'lerde öğrencileri açık bir antisemitizm temelinde ilk kez sıkı bir biçimde örgütlediği üniversitelerde hatırı sayılır bir başarı elde etti. İlk bakışta neredeyse yalnızca Rothschild'lere yönelmiş gibi görünen Schoene-

rer'in antisemitizmi, onu gerçekten toplumu eleştiren radikal biri gibi gören emek hareketinin de yakınlığını kazandı.[46] Asıl üstünlüğü antisemitik propagandasını şu tanıtlanabilir olgulara dayandırabilmiş olmasındaydı: Avusturya Reichsrat'ının [İmparatorluk Danışma Meclisi] bir üyesi olarak, 1836'da en büyük bölümü, süresi 1886'da bitecek olan bir devlet lisansıyla Rothschild'lere verilmiş olan Avusturya demiryollarının ulusallaştırılması için mücadele etmişti. Bu lisansın yenilenmesine karşı 40.000 imza toplamayı başarmış ve Yahudi Sorunu'nu kamuoyunun genel ilgisine sunmuştu. Hükümet, kamunun olduğu kadar devletin de zararına olduğu açık şartlarla lisansı uzatmaya çalışınca, Rothschild'lerle monarşinin malî çıkarları arasındaki yakın bağlantı da bütün açıklığıyla ortaya çıktı.Schoenerer'in bu konudaki ajitasyonu Avusturya'da ayan beyan antisemitik bir propagandanın başlamasına kaynaklık etti.[47] Buradaki mesele, Alman Stoecker'in ajitasyonunun tersine bu hareketin antisemitizminin salt bir propaganda silahı olmayıp, [Schoenerer'in kendi deneyimlerinden kaynaklanan sahici bir çelişki olmasıydı. Tam da bu nedenle, gerçek bir siyasal çatışmadan kaynaklandığı için bu antisemitizm] Nazizmi antisemitizmin başka herhangi bir kolundan çok daha derinden etkilemiş olan [yeni bir siyasal ideolojinin] Pan-Cermen ideolojisinin gelişmesine yataklık etti.

Uzun vadede muzaffer olsa da, Schoenerer'in hareketi, ikinci bir antisemitik parti olan Lueger'in önderliğindeki

---

46 Bakınız, F.A. Neuschaefer, *Georg Ritter von Schoenerer*, Hamburg, 1935 ve Eduard Pichl, *Georg Schoenerer*, 1938, 6 cilt. Schoenerer'in ajitasyonun sönmesinin üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen 1912'de Viyana'nın *Arbeiterzeitung*'u [İşçi Gazetesi], bu adamı Bismarck'ın bir zamanlar Lasalle için kullandığı söylenen şu sözcüklerle kutsamaktaydı: "Düello etsek bile adalet düello sırasında bizden şunu kabul etmemizi gerektirir: O bir erkektir, diğerleriyse yaşlı birer kadın" (Neuschaefer, *a.g.e.*, s. 33).

47 Bakınız; Neuschaefer, *a.g.e.*, s. 22 ve devamında, ve Pichl, *a.g.e.*, I, 236 ve devamında.

Hıristiyan Sosyaller tarafından geçici olarak yenilgiye uğratılmıştır. Schoenerer, Katolik Kilisesi'ne ve onun Avusturya'nın siyasî yaşamı üzerindeki hatırı sayılır nüfuzuna en az Yahudilere saldırdığı kadar saldırırken, Hıristiyan Sosyaller, Almanya ve Fransa'da yararlılıklarını kanıtlamış olan reaksiyoner muhafazakâr güçlerle başından itibaren bir ittifak arayışı içinde olmuşlardır. Daha çok toplumsal ödünler verdiklerinden, Almanya ya da Fransa'da olduğundan çok daha başarılı oldular. Sosyal Demokratlarla birlikte, monarşinin yıkılmasından sonra da varlıklarını sürdürdüler ve savaş sonrası Avusturya'sının en nüfuzlu grubu durumuna geldiler. Ama Avusturya Cumhuriyeti'nin kurulmasından uzun zaman önce, Lueger'in antisemitik bir kampanya ile Viyana Belediye Başkanlığı'nı kazandığı 1890'lı yıllarda Hıristiyan Sosyaller, bu ulus-devlet içinde Yahudilere karşı tipik ikili tutumu -yani Yahudi entelijensiyaya düşmanlık, Yahudi işadamları sınıfına dostluk- çoktan benimsemişlerdi. Sosyalist işçi hareketi ile sert ve kanlı bir iktidar mücadelesinden sonra, Alman milliyetine indirgenmiş Avusturya bir ulus-devlet olarak kurulduğunda, devlet aygıtını ele geçirmeleri asla bir raslantı değildi. Bu role kendisini adamakıllı hazırlamış yegâne parti oldukları anlaşıldı, hatta eski monarşi zamanında bile milliyetçilikleri sayesinde hayli tanınmışlardı. Habsburglar bir Alman hanedanı olduklarından ve Alman uyruklarına belli bir üstünlük tanıdıklarından Hıristiyan Sosyaller monarşiye asla saldırmamışlardır. İşlevleri daha ziyade, özünde halka karşı soğuk kalan bir yönetime destek sağlamak üzere Alman ulusal grubunun geniş kesimlerini kazanmaktı. Antisemitizmlerinin herhangi bir sonucu olmadı; Lueger'in Viyana'yı yönettiği onyıllar, Yahudiler açısından adeta bir tür altın çağdı. Oy almak için propagandalarında zaman zaman ne denli ileri giderlerse gitsinler ne Schoenerer ne de

Pan-Cermenistler asla alenen "antisemitizmi ulusal ideolojimizin omurgası olarak, gerçek popüler inançlarımızın en temel ifadesi, dolayısıyla yüzyılın en büyük ulusal kazanımı olarak görüyoruz"[48] demediler. Ve her ne kadar en az antisemitik hareket kadar kilise çevrelerinin etkisi altında olsalar da, Fransa'daki antisemitiklerin Üçüncü Cumhuriyet'e saldırmaları gibi monarşiye saldırmadıklarından, Yahudilere karşı saldırılarında kendilerini çok daha engellemek durumundaydılar.

Bu iki Avusturyalı antisemitik partinin başarı ve başarısızlıkları, toplumsal çatışmaların dönemin uzun erimli meseleleri ile ilgisini göstermek bakımından yetersiz kalmaktadır. Bütün hükümet muhaliflerinin içine girdiği hareketlilikte, alt orta sınıfların oylarını ele geçirmek geçici bir fenomendi. Aslında Schoenerer'in hareketinin belkemiği, Yahudilerle rekabetin ya da Yahudi bankerlerden nefret edilmesinin sözkonusu olmadığı, Yahudi bir nüfusun bulunmadığı Almanca konuşan eyaletlerdi. Bu eyaletlerdeki Pan-Cermenist hareket ve onun şiddete dayalı antisemitizmi, sadece bu eyaletlerin, savaş öncesi dönemin genel refahına başkent halkıyla aynı ölçüde ulaşamamış olması gerçeğinden kaynaklanmaktaydı.

Pan-Cermenistlerin Bismarck'ın Reich'ına bağlılıkları, ülkelerine ve hükümetlerine tam anlamıyla sadakatsizlikleri ve neticede devlet ve ülkeden bağımsız bir şey olarak ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesi, Schoenerer'in grubunu, zayıflığının geçiciliğine ve nihaî gücüne dair ipuçlarını taşıyan gerçek bir emperyalist ideolojiye götürdü. Asla sıradan şovenizmin sınırlarını aşmamış olan Almanya'daki Pan-Cermen partinin, Avusturyalı Cermenist kardeşlerinin kendilerine doğru uzanmış ellerini tutmakta aşırı ölçüde kuşkulu ve müteredditt davranmasının nedeni buydu. Bu Avusturya-

48 Pichl'den alınmıştır, *a.g.e.*, I, s. 26.

lı hareket, bir parti olarak iktidara gelmekten de, devlet aygıtını ele geçirmekten de daha fazlasını amaçlamaktaydı. Orta Avrupa'nın, Almanya Almanlarının varlığıyla birlikte gücüne güç katan Avusturya Almanlarının egemen halkı oluşturacağı ve bölgedeki diğer bütün halkların Avusturya'daki bütün Slav milliyetler gibi bir tür yarı köle durumunda olacağı, devrimci bir yeniden örgütlenme oluşturmak istiyorlardı. Milliyetçilik düşüncesine getirdikleri temel değişiklik ve emperyalizmle olan bu hısımlıktan dolayı Avusturya Pan-Cermenist hareketiyle ilgili değerlendirmeleri şimdilik erteliyoruz. O artık, en azından sonuçları itibariyle, hazırlayıcı mahiyette saf bir 19. yüzyıl hareketi değildir; antisemitizmin diğer herhangi bir kolundan çok daha fazla, olayların yüzyılımızda aldığı seyre aittir.

Fransız antisemitizmi için ise tam tersi geçerlidir. Dreyfus Davası, 19. yüzyıl antisemitizminin diğer bütün unsurlarını, saf ideolojik ve siyasî veçheleriyle açığa çıkarmaktadır; ulus-devletin özel koşullarından ortaya çıkan antisemitizmin doruğudur. Ama içerdiği şiddet ögesi de ilerde olacakların işaretiydi. Öyle ki Dava'nın ana aktörleri zaman zaman, yaklaşık otuz yıl sonrasına ertelemek durumunda oldukları bir oyunun devasa bir kostümlü provasını yapar gibiydiler. 19. yüzyılda Yahudi Sorunu'nu öne çıkartan gizli ya da açık bütün siyasî ya da toplumsal kaynakları bünyesinde toplamıştı; öte yandan vaktinden önce patlak vermesi, bütün Fransız hükümetlerini ve siyasal bunalımlarını aşabilmiş olsa da, 20. yüzyılın siyasal koşullarına asla tam olarak uymayan tipik bir 19. yüzyıl ideolojisinin çerçevesi içinde donup kalmasına yol açmıştı. 1940 yenilgisinden sonra Fransız antisemitizmi Vichy Hükümeti döneminde en büyük şansını yakaladığında, artık kesinlikle eskimiş bir ideolojiydi ve büyük amaçlar açısından Alman Nazi yazarlarının vurgulamayı asla ihmal etmedikleri bir yararsızlıkla

malûldü.[49] Nazizmin oluşumunda hiçbir etkisi olmadı ve nihaî felaket anında etken olmadı, anlamı ve önemi kendinden menkul olarak kaldı.

Bu hazmedilebilir sınırlılığın başlıca sebebi, ülke içinde gaddarane de olsalar, Fransa'nın antisemitik partilerinin uluslarüstü emellere sahip olmamalarıydı. Her şeyden önce Avrupa'daki en eski ve en mükemmel ulus-devletin mensubuydular. Bu antisemitiklerin hiçbiri "partilerüstü bir parti" kurmayı ve başka bir amaçla değil, sadece partinin çıkarları için devleti ele geçirmeyi bir kere olsun ciddi bir biçimde denemiş değillerdir. Antisemitikler ile yüksek ordu subayları arasındaki ittifaka yaslanan birkaç darbe girişimi içler acısı ve yapaydı.[50] 1898'de yaklaşık ondokuz parlamenterin antisemitik kampanyalar sayesinde seçilmesi, ondan sonra süratli bir inişin yaşandığı, bir daha asla ulaşılamayacak tepe nokta oldu.

Öte yandan bu davanın, antisemitizmin bütün öteki siyasî meseleler için bir katalizör rolü oynamayı başardığı ilk örnek olduğu doğrudur. Bu durum, çok küçük bir çoğunluk farkıyla kurulmuş olan Üçüncü Cumhuriyet'in otorite noksanlığına yorulabilir. Kitlelerin gözünde devlet, monarşiyle beraber saygınlığını yitirmişti ve devlete yönelik saldırılar artık küfür olarak görülmüyordu. Fransa'da patlak veren ilk şiddet olaylarının,* Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya ve Alman Cumhuriyetleri'ndeki ajitasyonlarla belirgin bir benzerliği bulunmaktadır. Nazi diktatörlüğü "devletin tanrılaştırılması" denen olguyla öylesine sık ilişkilendirilmiştir ki tarihçiler bile, başlangıçta Tanrının inaye-

49 Özellikle bakınız: Walfried Vernunft, "Die Hintergründe des französischen Antisemitismus", *Nationalsozialistische Monatshefte*, Temmuz 1939.

50 Bakınız bölüm IV.

(*) Almanca baskıda, buralarda "şiddet" yerine birçok yerde "gaddarlık" (Brutalitaet) deniyor - e.n.

tiyle tahta oturan prense tapmakla başlayan ve cumhuriyetlerde neredeyse hiç yaşanmayan devletin tanrılaştırılmasının tam anlamıyla çöküşünün Nazilere bir üstünlük sağladığı gerçeği karşısında adeta körleşmişlerdir. Bu genel saygınlık kaybının Orta Avrupa ülkelerini etkisi altına almasından elli yıl önce Fransa'da devlete tapanlar pek çok kez yenilgiye uğramıştı. Hükümete saldırmak için Yahudilere saldırıldığı Orta Avrupa ile karşılaştırıldığında, burada Yahudilerle birlikte hükümete de saldırmak çok daha kolaydı.

Üstelik tıpkı 18. yüzyılın sonlarına uzanan Fransız Yahudilerinin kurtuluşu gibi Fransız antisemitizmi de Avrupalı muadillerinden çok daha eskidir. Fransız Devrimi'ni hazırlayan Aydınlanma Çağı'nın temsilcileri için Yahudileri küçük görmek doğal bir şeydi; Yahudilerde Karanlık Çağlar'ın tortularını görürler ve aristokrasinin malî temsilcileri oldukları için onlardan nefret ederlerdi. Fransa'da Yahudilerin yegâne dostları, Yahudi karşıtı tutuma "18. yüzyılın gözde tezlerinden biri" olarak dudak büken muhafazakar yazarlardı.[51] Daha liberal ya da daha radikal yazarlar için Yahudileri hâlâ babaerkil bir yönetim düzeni içinde yaşayan, [kendilerine vatandaşlık da verse] bir devletin otoritesini kabul etmeyen barbarlar olarak görmek ve uyarmak neredeyse bir gelenek haline gelmişti.[52] Fransız Devrimi sırasında ve sonrasında, her ne kadar başka ve daha maddî nedenlerle de olsa bu genel Yahudi karşıtı hissiyata Fransız ruhbanı ve aristokratları korosu da eklenmişti. Bu gruplar devrimci hükümeti, "hükümetin borçlandığı Yahudilere ve tüccarlara" paralarını ödemek için kilise mülklerinin satıl-

---

51 Bakınız; J.de Maistre, *Les Soirees de St. Petersburg*, 1821, II, 55.

52 Charles Fourier, *Nouveau Monde Industriel*, 1829; Oeuvres Completes'inin V. cildi, 1841, s. 421. Fourier'in Yahudi karşıtı öğretileri hakkında yine bakınız Edmund Silberner, "Yahudi Sorunu konusunda Charles Fourier", *Jewish Social Studies*, Ekim 1946.

ması emrini vermekle suçladılar.[53] Fransa'da asla bitmeyen kilise-devlet savaşı sayesinde canlılıklarını bir ölçüde sürdüren bu eski savlar, yüzyılın sonunda daha modern başka güçler tarafından ateşlenen genel şiddet ve öfkeye destek olmuştur.

Dreyfus Davası sırasında Fransız sosyalist hareketi, esas olarak antisemitizmin güçlü kilise desteği nedeniyle sonunda antisemitik propagandaya karşı bir tavır almaya karar verdi. Ancak o zamana kadar 19. yüzyıl Fransız sol hareketleri Yahudilere soğuk davranmıştı ve bu tavırlarında içtendiler. Fransız liberalizmine ve radikalizmine kaynaklık etmiş 18. yüzyıl Aydınlanma geleneğinin ardından gidiyorlardı ve Yahudi karşıtı tutumlara anti-ruhban duygunun içsel, bütünleyici bir parçası olarak bakıyorlardı. İlkin Napolyon'un 1808 tarihli bir kararnamesiyle başlayan bir uygulamayla [vatandaşlık hakları alınan] Alsas Yahudilerinin köylülere borç para vererek yaşamlarını sürdürüyor olmaları soldaki bu hissiyatı güçlendirmişti. Alsas'taki koşulların değişmesinden sonra solcu antisemitizm, Bourbon'ların malî yönden desteklenmesinde büyük rolleri olan, Louis Philippe ile yakın temaslarını sürdüren ve III. Napolyon döneminde palazlanan Rothschild ailesinin malî politikalarında yeni bir güç kaynağı buldu.

Yahudi karşıtı tutumların bu apaçık ve oldukça yüzeysel dürtülerinin ardında, özellikle radikalizmin Fransız kolunun tüm yapısı için hayatî önemi olan ve neredeyse bütün Fransız sol hareketini Yahudilere karşı döndürmeyi başarmış daha derin bir neden bulunmaktaydı. Fransız ekonomisinde bankerler diğer kapitalist ülkelerde olduğundan daha güçlüydüler ve Fransa'nın endüstriyel gelişmesi, III. Napol-

53 Bakınız: Le Patriote Français gazetesi, No. 475, 8 Kasım 1790. Zikreden Clemens August Hoberg, "Die geistigen Grundlagen des Antisemitismus in modernen Frankreich", *Forschungen zur Judenfrage* içinde, 1940, cilt IV.

yon'un hükümranlığı sırasında yaşadığı kısa bir yükselişin ardından, kapitalizm öncesi sosyalist eğilimlerin hatırı sayılır etkilerini sürdürmekte olduğu diğer ülkelerin çok gerisine indi. Almanya ve Avusturya'da sadece 1870 ve 1880'lerde, yeni ayaktakımı hareketlerine olduğu gibi reaksiyoner politikalara da yatkın hale gelecek kadar kendilerini umutsuz hissettikleri dönemlerde antisemitik olan alt orta sınıflar, Fransa'da, işçi sınıfının da yardımıyla 1848 Devrimini kısa süreli bir zafere taşıdıkları elli yıl öncesinde antisemitik olmuşlardı. Toussenel'in, Rothschild'leri hedef alan, gerçek bir sağanak halinde çıkan kitapçıklar arasında en önemlisi olan *Les Juifs, Rois de l'Epoque*'yi [Yahudiler, Çağın Kralları] yayımladığı 1840'lı yıllarda, aynı zamanda devrimci alt orta sınıfların da yayın organı olan bütün solcu basın kitabı coşkuyla karşılamıştı. Daha az seçik ve incelikli olsa da Toussenel'de anlatımını bulan [savlar ve] duygular genç Marx'ınkinden çok farklı değildi ve Toussenel'in Rothschild'lere saldırısı, Börne'nin onbeş yıl önce Paris'ten yazdığı mektupların olsa olsa edebi bakımdan daha yeteneksiz ama çok daha özenilmiş bir biçimiydi.[54] Bu Yahudiler de Yahudi bankerini kapitalist sistemin ana siması olarak görmekle yanıldılar. Ve bu hatanın günümüze dek Fransa'da belediye ve alt bürokrasi üzerinde belli bir etkisi olmuştur.[55]

---

54 Marx'ın Yahudi Sorunu ile ilgili denemesi, alıntı kaynağı verilmeyecek kadar iyi bilinmektedir. Börne'nin sözleri ise salt polemik amaçlı olduğundan ve kuramsal nitelikleri bulunmadığından bugün unutulmuş olduğu için, Paris'ten yazılmış 72. mektubunu (Ocak 1832) aktarıyoruz: "Rothschild Papa'nın elini öptü... Sonunda Tanrının dünyayı yaratırken planladığı düzen gerçekleşti. Yoksul bir Hıristiyan Papa'nın ayaklarını, zengin bir Yahudiyse elini öper. Eğer Rothschild, Roma'ya % 65 yerine % 60'dan borç verseydi ve Kardinal hazretlerine onbin dukadan daha fazla gönderebilseydi, Kutsal Babamızı kucaklamasına bile izin verilirdi... Bütün krallar azledilip, tahta Rothschild ailesi çıksaydı, dünyamız için ne devlet olurdu!" *Briefe aus Paris*, 1830-1833.

55 Belediye üyesi Paul Brousse, Cesare Lombroso'nun antisemitizmle ilgili ünlü çalışmasına (1899) yazdığı önsözde bu tutumu çok güzel betimlemektedir. Savın temel özelliği şu cümlelerdedir: "Küçük dükkân sahiplerinin krediye

Ancak gıdasını Yahudi bankerlerle umutsuz durumdaki müşterileri arasındaki ekonomik çatışmadan alan Yahudi karşıtı popüler hissiyatın bu galeyanı, tamamıyla ekonomik ya da toplumsal nedenlerden kaynaklanan benzer galeyanlar gibi artık siyasî yaşamda önemli bir etken olmaktan çıktı. III. Napolyon'un Fransa İmparatorluğu üzerindeki yirmi yıllık egemenliği, Almanya ve Avusturya'da Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önceki yirmi yılda yaşananlara çok benzer bir biçimde, Fransız Yahudileri için bir refah ve güvenlik çağı olmuştur.

Fransız antisemitizminin, gücünü koruyan ve kilise karşıtı aydınların kibirli tavırlarıyla birlikte toplumsal antisemitizmden de dayanıklı çıkan yegâne kolu, genel bir yabancı düşmanlığı ile bağlantılıydı. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda sonra yabancı Yahudiler, bütün yabancıları simgeleyen bir klişe oldular. Yerli Yahudiler ile Doğu'dan gelip ülkeyi "istila" edenler arasındaki ayrım, bütün Batı ve Orta Avrupa ülkelerinde yapılmıştır. Romanyalı ve Alman Yahudilere Fransa'da nasıl davranılıyorsa, Polonyalı ve Rus Yahudilere de Almanya ve Avusturya'da aynı şekilde davranılmaktaydı: Almanya'da Posen'den ya da Avusturya'da Galiçya'dan gelen Yahudilere, Alsas'tan gelen Yahudilere Fransa'da davranıldığı gibi, züppece bir horgörüyle bakılıyordu. Ama bu ayrım sadece Fransa'da ülke sahnesini kaplayacak denli önem kazandı. Muhtemelen de bunun nedeni, başka yerlere nazaran çok daha fazla Yahudi karşıtı saldırıların hedefi haline gelen Rothschild'lerin Fransa'ya Almanya'dan göç etmiş olmaları ve dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine ka-

---

gereksinimi vardır, ama bu işin ne kadar düzensiz olduğunu ve bugünlerde kredinin ne kadar pahalı olduğunu da biliyoruz. Küçük esnaf burada da suçu Yahudi bankere atıyor. Bütün yollar işçilere çıkıyor -yani sadece bilimsel sosyalizm hakkında hiçbir açık fikirleri olmayan işçilere-; herkes, şayet kapitalistlerin genel kamulaştırılmasından önce, isimleri de kitlelere son derece aşina olan en tipik Yahudi kapitalistlerin kamulaştırılmasına gidilmezse devrim olacağını düşünüyor".

dar, Yahudilerin ulusal düşmanlara yakınlık duyduğu yönündeki kuşkunun doğal hale gelmesiydi.

Modern hareketlerle karşılaştırıldığında zararsız olan milliyetçi antisemitizm, Fransa'da hiçbir zaman reaksiyonerlerin ve şovenistlerin tekelinde olmadı. Bu konuda, Daladier'in savaş kabinesinin propaganda bakanı olan yazar Jean Giraudoux, Almanları hoş tutmak için debelenmesi bir yana, bu modası geçmiş Yahudi antipatisinin sınırlarını aşamamış Vichy Hükümeti ve Petain ile tamamen aynı düşüncedeydi.[56] Bu yeni silahın bütün menzilini ve olanaklarını gerçekleştiren [antika] antisemitizmi ortaya çıkartan Fransa olduğundan, başarısızlık da çok daha gözle görünür oldu. Bu adamın sonradan ünlü bir romancı olması, genelde antisemitizmin diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi aynı toplumsal ve zihinsel lekelenmeye maruz kalmadığı Fransa'daki şartların bir özelliğidir.

Louis Ferdinand Celine'nin, akli Fransız antisemitizminde bulunmayan bir ustalık ve ideolojik hayalgücü içeren basit bir tezi vardı. İddiasına göre Yahudiler Avrupa'nın siyasî bir varlık haline gelmesini önlemişlerdi; 1843'den beri Avrupa'da yaşanan bütün savaşların nedeni buydu. Onları birbirlerine düşürerek Fransa'yı da Almanya'yı da harabeye çevirmişlerdi. Celine, bu masalsı tarih açıklamasını, Münih Anlaşması sırasında yazdığı ve savaşın ilk aylarında yayınladığı *Ecole des Cadavres*'de [Cesetler Okulu] (1938) dile getirdi.

---

56 Fransız antisemitik savlarında varolan şaşırtıcı süreklilik için, örneğin Charles Fourier'in Yahudi "İskaryot"u şu resmedişine bakın: "İskaryot, Fransa'ya 100.000 poundla gelir, yerleştiği kentte altı rakibi vardır, bütün rakip mağazaları batırır, büyük bir servet elde eder ve Almanya'ya döner". (*Theorie des quatre mouvemets*, 1808, Oeuvres Completes, s. 88 ve devamında). Ve Giraudoux'un 1939'a ilişkin çizdiği şu manzaraya bakın: "Gizini çözmeye boşuna uğraştığım bir sızma [harekâtıyla] Polonya ve Romanya gettolarından gelen yüzbinlerce Aşkenazi ülkemize girmiş ve kendi yurttaşlarımızı saf dışı bırakarak, meslek âdetlerini ve geleneklerini harabeye çevirmiş ... ve sayım, vergi, iş gibi hususlarda araştırılmalarını engellemişlerdir". 'Pleins Pouvoirs, 1939'.

Avrupa tarihine yeni bir açıklama getirmemekle birlikte konu hakkında daha önce yazılmış bir kitapçık olan *Bagatelle pour un Massacre* [Bir Kıyım Hakkında Küçük Bir Kitapçık], yaklaşımı itibariyle oldukça moderndi. Yerli ve yabancı iyiler ve kötüler Yahudiler arasındaki bütün kısıtlayıcı farklılaştırmalardan uzak durmakta ve kılı kırk yaran yasal önerilerle baş ağrıtmayarak (bu Fransız antisemitizminin özgül yanlarından biridir) doğrudan meselenin özüne girmekte ve bütün Yahudilerin katledilmelerini istemektedir.

Celine'nin ilk kitabı, kısmen Yahudilere yönelik bu saldırıdan memnun olan, kısmen de bunun ilgi çekici yeni bir edebi mefhum olduğunu düşünen Fransa'nın öndegelen aydınlarınca büyük övgüyle karşılandı.[57] Naziler onu her zaman Fransa'nın yegâne gerçek antisemitiği olarak kabul ederken, Fransa'nın yerli malı faşistleri Celine'i tamamen aynı sebeple ciddiye almadılar. Fransız politikacıların içlerine işlemiş sağduyu da bir şarlatanı ve kaçığı kabul etmelerini önlemişti. Sonuç olarak daima neyin daha iyi olduğunu çok iyi bilseler de, modern sorunlar hakkında hiçbir fikri olmayan eski bir Fransız şovenisti Petain ile Mussolini'nin takipçisi Doriot gibi yetersiz kimseleri kullanmayı sürdürmek zorunda kalan Almanlar, Fransız halkını, Yahudilerin yokedilmesinin [çağın bütün sorunlarına] deva olacağına ikna etmek için boşuna uğraştılar. Fransa'nın resmî hatta gayri resmî olarak Nazi Almanya'sıyla işbirliğine hazır olduğu yıllarda böyle bir durumun ortaya çıkması, en mükemmel noktasına ulaştığı ve kamuoyunda meydana gelen bütün diğer değişikliklere rağmen varlığını sürdürdüğü bir ül-

57 Özellikle Marcel Arland'ın *Nouvelle Revue Française*'de yer alan (Şubat 1938) eleştirel değerlendirmesine bakınız. Arland, Celine'nin konumunun özünde "düzgün" olduğu iddiasındadır. Andre Gide ise (Nisan 1938) Celine'in sadece Yahudileri "özel [bir grup]" olarak tarif ederken gerçekliği değil, tam da gerçekliğin tahrik ettiği yanılsamayı resmetmeyi başardığını düşünmektedir.

kede bile 19. yüzyıl antisemitizminin, 20. yüzyılın yeni siyasî amaçları bakımından ne denli etkisiz kaldığını göstermektedir. Kaçıkların ve şarlatanların hizmetine çok daha elverişli olan bir davaya Edouard Drumont gibi 20. yüzyıl gazetecilerinin, hatta Georges Bernanos gibi büyük çağdaş yazarların katkıda bulunabilmiş olmaları da mesele değildir.

[Bütün bunlar] tayin edici bir unsur olarak Fransa'nın çeşitli nedenlerle asla tam teşekküllü bir emperyalist parti ortaya koyamamış olmasıyla bağlantılıdır. Çok sayıda Fransız sömürge politikacısının işaret ettiği gibi,[58] bir Fransız-Alman ittifakı Fransa'nın olsa olsa dünyanın paylaşımı konusunda İngiltere'yle rekabete girmesine, Afrika için yapılan mücadeleye katılmasına olanak verirdi. Ancak Fransa, Büyük Britanya'ya karşı kopardığı yaygaraya ve duyduğu husumete rağmen, bir biçimde böyle bir yarışmaya sürüklenmesine izin vermedi. Fransa -önemi azalmakla birlikte- Kıta Avrupası'nın *nation par excellence*'si [mükemmel, has ulus] idi ve öyle de kaldı. Hatta zayıf emperyalist teşebbüsleri bile genellikle yeni ulusal bağımsızlık hareketlerinin doğuşu ile neticelendi. Üstelik Fransız antisemitizmi esas olarak tamamen Fransa-Almanya çatışmasından beslendiği için, Cezayir'in yerli Yahudiler ile Arapların oluşturduğu karma nüfusu bunun için mükemmel bir fırsat oluşturmasına rağmen, Yahudi Sorunu'nun emperyalist politikalarda önemli bir rol üstlenmesi neredeyse otomatik bir biçimde önlenmiş oldu.[59] Alman saldırganlığının Fransız ulus-devletini kaba ve vahşi bir biçimde ortadan kaldırması, Alman istilası ile Fransa'nın yenilgisi üzerine kurulan bir Alman-

58 Örneğin bakınız: Rene Pinon, *France et Allemagne*, 1912.

59 Cezayir'deki Yahudi Sorunu'nun bazı yönleri, yazarın, "Cremieux Kararnamesi Neden İptal Edildi?" başlıklı makalesinde ele alınmaktadır (*Contemporary Jewish Record*, Nisan 1943).

Fransız ittifakı komedisi, Fransa'nın kendi *nation par excellence*'sini görkemli bir geçmişten günümüze taşımakta ne denli güçsüz olduğunu göstermiştir; ama bu durum bile siyasal yapılarının esasını değiştirmemiştir.

V. ALTIN GÜVENLİK ÇAĞI

Antisemitik hareketlerin uğradığı geçici gerileme ile Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi arasında sadece yirmi yıl vardır. Bu döneme yerinde bir biçimde "Altın Güvenlik Çağı"[60] adı verilmiştir. Çünkü bu dönemde yaşamış pek az kimse, kıyametin yaklaşmakta olduğuna dair yapılan bütün kehanetlere rağmen, sahte bir gösteriş ve anlaşılmaz bir inatçı tekdüzelikle çalışmayı sürdüren, miadı dolduğu kesin bir siyasî yapının içten içe zayıfladığını hissediyordu. Rusya'da anakronik bir despotizm, Avusturya'da çürümüş bir bürokrasi, Almanya'da aptalca bir militarizm ve Fransa'da bunalımdan bir türlü kurtulamayan yarım gönüllü bir cumhuriyet; hepsi de hâlâ İngiliz İmparatorluğu'nun dünya çapındaki gücünün gölgesi altında varlıklarını sürdürmeyi başarıyorlardı. Bu yönetimlerden hiçbiri kaale alınacak kadar halk desteğine sahip değildi, hepsi de sürekli büyüyen bir halk muhalefetiyle karşı karşıyaydılar. Ama hiçbirinde, siyasî koşullarda radikal bir değişikliği göze alabilecek bir siyasî iradenin varlığına tanık olunmuyordu. Avrupa, herhangi bir ulusun ya da toplumsal tabakanın siyasî sorunları ciddiye alamayacağı biçimde ekonomik genişlemeyle meşguldü. Siyasal sorunlarla ilgilenen kimse olmadığı için, her şey varlığını sürdürebiliyordu. Chesterton'un [İngiltere'nin durumu

60 Deyim, Stefan Zweig'a aittir ve *The World of Yesterday: An Autobiography*'de (1943), Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönem böyle nitelendirilir. (*Dünün Dünyası*, Stefan Zweig, çev. Burhan Arpad, Can Yayınları, 1985).

hakkındaki] kavrayışlı sözleriyle, "her şey, varlığını inkâr ettiği kendi uzantısından ibaretti".[61]

Bir yandan ekonomik güçler uluslararası güç oyununun başat unsuru durumuna gelirken, endüstriyel ve ekonomik kapasitede meydana gelen devasa artış, saf siyasî etkenlerin gitgide zayıflamasına yol açmıştı. Ekonomik ve endüstriyel kapasitenin onun yalnızca modern önşartları olduğu [Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki onyıllarda tekrar] farkedilinceye kadar, iktidarın ekonomik kapasiteyle eşanlamlı olduğu düşünülüyordu. Ekonomik güç hükümetleri peşine takabildi, zira kendilerini devletin şiddet araçlarının sadece ekonomik çıkarların ve ulusal mülkün korunmasında kullanılması gerektiğine inandırmış yavan işadamlarıyla birlikte hükümetler de ekonomiye aynı şekilde iman etmekteydiler. Çok kısa bir süre içinde, Walter Rathenau'-nun, dünyanın kaderinin birbirini tanıyan üçyüz adamın ellerinde olduğu saptaması belli ölçülerde hakikat haline geldi. Bu garip durum, tam da savaş gerçeğinin kitlelerin ekonomik genişlemenin ilâhî niteliğine olan güvenlerini sarstığı 1914 yılına kadar sürdü.

Altın güvenlik çağının dış görünüşü Yahudileri diğer Avrupa halklarından çok daha fazla yanıltmıştı. Antisemitizm geçmişe ait bir şeymiş gibi görünüyordu; hükümetler güç ve saygınlık kaybettikçe Yahudilerle daha az ilgileniyorlardı. Devlet gittikçe daha sığlaşan ve abesleşen bir temsiliyet rolü oynarken, siyasî temsiliyet, niteliği sürekli değişen bir tür teatral gösteriye dönüşme eğilimi gösteriyordu -hatta Avusturya'da, Meclis'ten daha büyük kamusal ehemmiyete sahip bir kurum olarak bizzat tiyatronun kendisi ulusal yaşamın odağı haline gelinceye kadar. Siyaset dünyasının te-

61 İngilizlerin durumuna ilişkin mükemmel bir betimleme için bakınız: G.K. Chesterton, *The Return of Don Quixote*. Bu kitap 1927 yılına kadar yayımlanmadı, halbuki "savaş öncesi için planlanmış ve kısmen savaştan önce yazılmıştı".

atral niteliği öylesine barizdi ki, tiyatro gerçeklik alanı olarak boy gösterebilmişti.

Büyük iş yaşamının devlet üzerinde artan nüfuzu ile devletin Yahudilerin hizmetine duyduğu gereksinimin azalması, Yahudi bankerlerin karşısına yokolma tehlikesini çıkardı ve Yahudilerin meşguliyetlerinde belli değişiklikler olmasına yol açtı. Yahudi toplulukları nezdinde uğradıkları saygınlık ve güç kaybı, Yahudi bankacılığındaki gerilemenin ilk işaretiydi. Artık genel Yahudi servetini merkezîleştirecek ve belli ölçülerde ellerinde toplayabilecek kadar güçlü değillerdi. Yahudiler giderek devlet maliyesini bırakarak bağımsız işlere yöneldiler. Ordulara ve hükümetlere gıda ve giyecek temininden, müstakil bir Yahudi gıda ve hububat ticareti doğdu. Çok geçmeden bütün ülkelerde giyim sanayinde başa geçtiler; küçük taşra kentlerinde kurulan rehinci dükkânları ve mağazalar, kentlerdeki büyük mağazaların öncüleri oldular. Bu durum, Yahudilerle hükümetler arasındaki ilişkilerin sona ermesi anlamına gelmiyordu, bu alandaki Yahudi sayısı giderek azaldı ve dönemin sonuna gelindiğinde karşılaştığımız manzaranın başlangıçtaki manzaradan bir farkı kalmamıştı: Yahudi orta sınıfının geniş tabakalarıyla bağlantısı kalmamış ya da çok azalmış önemli malî konumlarda bulunan bir avuç Yahudi birey.

Meslek yapısında, Yahudi işadamları sınıfının bağımsız bir biçimde genişlemesinden daha önemli bir başka değişiklik vardı. Orta ve Batı Avrupa Yahudileri, zenginlik ve ekonomik fırsatlar bakımından doyma noktasına ulaşmıştı. Bu aslında, Yahudilerin parayı para için ya da parayı güç için istediklerinin kanıtlanacağı nokta olmuş olabilir. Eskiden olsa işlerini çocuklarına, torunlarına devrederlerdi; oysa şimdi iş yaşamındaki konumlarını daha da sağlamlaştırıyorlar, büyük iş ve sanayinin hükümetler üzerindeki etkilerini artırmak için mücadele ediyorlardı. Ama ikisini de ba-

şaramadılar. Aksine varlıklı işadamlarının, daha az ölçüde de bankerlerin çocukları, babalarının yollarını tutmayarak, liberal mesleklere ya da birkaç kuşak öncesine kadar girmedikleri entelektüel uğraşlara yöneldiler. Ulus-devletin bunca korktuğu şey (Yahudi bir entelijensiyanın ortaya çıkması) şimdi göz kamaştırıcı bir hızla gerçekleşiyordu. Aileden varlıklı Yahudi çocuklarının kültürel mesleklere soyunmaları, özellikle gazete, yayın, müzik ve tiyatro gibi kültür kurumlarının büyük bir oranda Yahudi müteşebbislerce yürütüldüğü Almanya ve Avusturya gibi ülkelerde belirgindi.

Yahudilerin entelektüel uğraşlara [tahsillilere] geleneksel eğilimleri ve saygıları sayesinde mümkün olan bu gelişme, Batı ve Orta Avrupa Yahudiliğinin önemli tabakalarının ulusallaşması ve entelektüel bakımından asimile olmaları ile gelenekten gerçek bir kopuşa sebep oldu. Siyasî açıdan bu, Yahudilerin devlet korumasından kurtulması, diğer Yahudilerle ortak bir yazgıyı paylaştıklarına ilişkin bir bilincin doğması ve Yahudileri inter-Avrupalı yapan bağların hatırı sayılır ölçülerde gevşemesi demekti. Toplumsal açıdan ise, Yahudi aydınları bir grup olarak, Yahudi olmayan topluma kabul edilme ihtiyacı ve arzusu duyan ilk Yahudilerdi. Yahudi olmayanlarla toplumsal ilişki kurmaya itibar etmemiş babaları için mesele olmayan toplumsal ayrımcılık, onlar için çok temelli bir sorun halini aldı.

Topluma ulaşmanın bir yolunu arayan bu grup, 19. yüzyılda ayrımcılık kuralına bir istisna teşkil ederek topluma kabul edilmiş tek tek Yahudilerin saptadığı toplumsal davranış örüntülerini kabul etmek zorunda kaldı. Bütün kapıları açacak olan anahtarı, yüzyılın deha idolünün dayanılmaz kıldığı "şöhretin parlak gücü"nü keşfettiler. Ün halesiyle yaşamak, ünlü olmaktan çok daha önemliydi; bu amaçla ünlü olanın takdir edeni, eleştirmeni, koleksiyoncusu ve organizatörü oldular. "Şöhretin gücü", toplumsal ba-

kımdan yurtsuzların kendilerine bir yurt kurabilmelerini sağlayan son derece gerçek bir toplumsal kudretti. Başka bir deyişle Yahudi aydınlar, ünlü bireyleri, (tinsel başarı ulusal sınırları aştığı için) tanımı gereği uluslararası bir şöhretliler toplumuna bağlayan canlı bir bağ olmaya çalıştılar ve bunu bir ölçüde de olsa başardılar. Siyasî etkenlerde ortaya çıkan ve son yirmi yıldır gerçeklik ile görünüşün, siyasî gerçeklik ile teatral gösterinin birbirini kolayca taklit edebildiği bir durum yaratan genel zafiyet, şimdi onlara, ulusal önyargıların artık geçerli gibi görünmediği kaypak bir uluslararası toplumun temsilcisi olma olanağı vermişti. Öte yandan bu uluslararası toplumun, Yahudi üyelerinin ulusallaşmasını ve asimilasyonlarını kabul etmiş yegâne toplum olması son derece paradoksaldır; Avusturyalı bir Yahudi için Fransa'da bir Avusturyalı olarak kabul görmek, Avusturya'da olduğundan çok daha kolaydı. Bu kuşağın düzmece dünya vatandaşlığı, Yahudi kökenlerinin sözü edildiğinde hak iddia ettikleri bu farzî ulusallık, sonradan sahiplerine verilen ülke dışında her ülkeye giriş hakkı tanıyan pasaportlarını andırıyordu.

Görünüşler dünyasındaki etkinlikleri, doyumları ve mutlulukları, bir grup olarak aslında ne para ne de güç peşinde olduklarını gösterse de, bu koşullar, tam da doğaları gereği, Yahudileri önemli kılmaktan başka her şeyi yaptılar. Ciddi devlet adamları ve siyaset yazarları kurtuluştan bu yana Yahudi Sorunu'yla her zamankinden daha az meşgulken ve antisemitizm neredeyse tamamen siyaset sahnesinden çekilmişken, Yahudiler bu toplumun simgeleri ve onun içine almadığı herkesin nefretini üzerlerine çeken nesneler haline geldiler. 19. yüzyılda gelişmesini etkilemiş özel koşullardaki temellerini yitiren antisemitizm, kaçıklar ve şarlatanlar tarafından, 1914 sonrası Avrupa'sında ortaya çıkan yarı hakikatlerin ve vahşi önyargıların oluşturduğu uğursuz bir

karışıma, hayalkırıklıklarından ve küskünlüklerden oluşma bir ideolojiye malzeme yapılabildi.

Toplumsal yanıyla Yahudi Sorunu, sonunda parçalanmış bir toplum olası bir Yahudi katliamı etrafında ideolojik olarak yeniden billurlaşıncaya kadar, toplumsal rahatsızlığın katalizörüne dönüştüğü için, özgürleşmiş Yahudiliğin geçen yüzyılın burjuva toplumu içinde taşıdığı ana özelliklerinden bazılarını ele almak şart olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yahudiler ve Toplum

Yahudilerin, köklerini devletin ekonomik yaşamından alan ve kendilerini özel rollerine son derece uygun kılan siyasî cehaletleri ve antisemitizmin içerdiği siyasal tehlikelere karşısında gözlerini kör eden halka karşı, otoriteden yana önyargıları her tür toplumsal ayrımcılığa karşı aşırı bir duyarlılık geliştirmelerine neden olmuştu. Bu iki özellik yan yana geliştiğinde, siyasî sav ile yalın antipati arasındaki tayin edici farkı görmek güçtü. Ancak mesele şuradadır: Bu iki unsur, kurtuluşun tamamen karşıt veçhelerinden doğmuştu: Siyasî antisemitizm, Yahudilerin ayrı bir toplumsal yapı oluşturmalarından dolayı ortaya çıkmıştı, oysa toplumsal ayrımcılığın doğuş nedeni, Yahudilerin diğer toplumsal gruplarla giderek eşit duruma gelmeleriydi.

Adaletin temel gereklerinden biri olduğuna kuşku bulunmamakla beraber eşitlik denen kazanım, modern insanlığın en büyük ve en belirsiz maceralarından birini oluşturur. Eşitlik arttıkça, insanlar arasında gerçekte varolan farklılıklar daha az açıklanabilir olur. Bu yüzden bireylerle gruplar her zamankinden çok daha eşitsiz hale gelirler. Eşitliğe ar-

tık ölüm gibi kaçınılmaz bir ortak yazgı ya da Tanrı gibi her şeye kadir bir varlık açısından bakılmadığında, bu karmaşık sonuç da bütün açıklığı ile gün yüzüne çıkmıştır. Eşitlik, kendisinin ölçülebilmesini ya da açıklanabilmesini sağlayacak herhangi bir ölçüt olmaksızın kendi başına dünyasal bir olgu durumuna geldiğinde, aksi halde eşit olmayan insanların eşit haklara sahip olacağı siyasî bir örgütlenmenin geçerli bir ilkesi olarak kabul edilme şansı ancak yüzde birdir; yüzde doksan dokuz yanlış anlaşılacak; herkes gibiyse "normal", yazgısı farklıysa "anormal" olan her bireyin doğuştan eşit olması biçiminde düşünülecektir. Eşitliğin, saptırılarak siyasî bir kavram olmaktan çıkartılması ve toplumsal bir kavram haline getirilmesi, toplumun özel gruplara ve bireylere çok az bir alan bıraktığı dönemlerde çok daha tehlikelidir, çünkü bu durumda sözkonusu grup ve bireylerin farklılıkları çok daha açık ve görünür hale gelir.

Modern çağa yönelik büyük meydan okuma ve içerdiği özgül tehlike şuydu: İnsanlar ilk kez bu dönemde birbirleriyle, farklılaştırıcı koşul ve durumların korunmasından yoksun olarak karşılaşmaktaydı. Modern ırkçılık [çılgınlığı], bu yeni eşitlik kavramının [en tehlikeli veçhesini yansıtır]. Zira karşımızda, koşullarda olası ve düşünülebilir hiçbir değişikliğin, apaçıklığın zerre kadar olsun etkileyemediği doğal farklılıklar bulunmaktadır. Herkesi eşitim olarak kabul ederim, çünkü eşitlik bunu gerektirir; kendilerine özgü nedenlerden dolayı karşısındakine bu temel eşitliği tanımakta gönülsüz davranan farklı gruplar arasındaki çatışmalar son derece zalim, insafsız biçimler alır, çünkü eşitlik bunu gerektirir.

Bu anlamda Yahudiler eşit oldukça, Yahudilere özgü farklılıklar da o denli şaşırtıcı gelmeye başladı. Bu yeni farkına varış, Yahudilere karşı toplumsal bir antipatinin yanısıra, onlara karşı belirli bir ilginin doğmasına da yol açtı. Batı

Yahudiliğinin toplumsal tarihini bu karşılıklı tepkiler tayin etmiştir. Bununla birlikte ne bu ilgiye ne de ayrımcılığa siyaset bulaşmıştı. Yahudilere karşı bir siyasî hareketin doğmasına sebep olmadığı gibi, Yahudilerin düşmanlarına karşı korunmalarına da yararı dokunmadı bu tepkilerin. Yine de toplumun havasını zehirlemeyi, Yahudilerle Yahudi olmayanlar arasındaki bütün toplumsal ilişkiyi mecrasından saptırmayı ve Yahudi davranışı üzerinde belirleyici bir etkide bulunmayı başardılar. Bir Yahudi tipinin oluşması, bu iki etkene (özel ayrımcılık ve kayırma-iltimas) dayanır.

Değişik ayrımcılık biçimleriyle birlikte Yahudilere karşı duyulan bu toplumsal antipati, gerçek anlamda toplumsal ve ekonomik bir eşitlik sağlanamadığı için, Avrupa ülkelerinde büyük siyasî bir zarara yol açmadı. Bütün görünümleriyle yeni sınıflar, kişilerin doğuştan üyesi oldukları gruplar şeklinde gelişmekteydi. Toplumun ancak bu çerçevede Yahudilerin özel bir klik oluşturmasını sineye çekebildiğine kuşku yoktur.

Birleşik Devletler'de olduğu gibi, eşitlik zaten varolan bir şey gibi görülse, veri olarak kabul edilseydi, [yani] hangi tabakadan olursa olsun toplumun her üyesi yeteneğin ve şansın yardımıyla bir başarı öyküsünün kahramanı olabileceğine bütün yüreğiyle inansaydı, durum tamamen başka olabilirdi. Böyle bir toplumda [ırk] ayrımcılığı, grupların kendilerini sivil, siyasî ve ekonomik eşitliğin dışında bulabilecekleri bir tür evrensel yasa olan ayrım gütmenin tek yolu olur. Sadece Yahudi meselesiyle bağlantılı olmayan bir yerde ayrımcılık, çokuluslu bir ülkedeki bütün doğal farklılıkları ve çatışmaları, şiddetle, ayaktakımının yönetimiyle ve düpedüz kaba ırk kavramlarıyla çözmek isteyen bir siyasî hareketi billurlaştırabilir. Eşitliği, gerek fiziksel gerekse tarihsel bakımdan dünyadaki en eşitsiz halk üzerinde gerçekleştirmeye kalkmış olması, Amerika Cumhuriyeti'nin en

tehlikeli ama bunun yanısıra en vaadkâr paradokslarından birini oluşturur. Birleşik Devletler'de toplumsal antisemitizmin bir gün bir siyasî hareketin son derece tehlikeli çekirdeğini oluşturması mümkündür.[1] Oysa Avrupa'da toplumsal antisemitizmin siyasî antisemitizmin doğuşu üzerinde hemen hiçbir etkisi olmadı.

I. PARYA VE PARVENU* *ARASINDA*

Toplumsal ve siyasî bakımdan ulus-devletin üzerine yaslandığı devlet ile toplum arasındaki kararsız denge, Yahudilerin topluma kabulünü düzenleyen özel bir yasanın doğmasına sebep oldu. Yahudiler, Batı Avrupa halklarının sadece komşusu olarak değil, tam da bu halkların ortasında yaşadıkları yüzelli yıl boyunca her zaman toplumsal saadetlerinin bedelini siyasî sefaletle, siyasî başarılarının bedelini de toplumsal hakaretle ödemek zorunda kalmışlardır. Yahudilerin, Yahudi olmayan topluma kabul edilmeleri anlamında asimilasyonlarına ancak, hâlâ aynı kısıtlamaları ve aşağılayıcı siyasî koşulları paylaşıyor olsalar da Yahudi kitle arasından sivrilmiş ayrıksı simalar oldukları sürece veya daha

1 Yahudiler, Avrupa ülkelerinin türdeş halkları arasında öteki gruplardan daha çok göze batsalar da, bundan Amerika'da diğer gruplara nazaran daha çok ayrımcılık tehdidi altında oldukları sonucu çıkmaz. Aslına bakılırsa bugüne dek toplumsal ve ekonomik ayrımcılığın yükünü çekenler Yahudiler değil, -doğaları ve tarihleri gereği Amerikan halkları arasında en eşitsiz konumda yer alan- Zenciler olmuştur.

Ancak eğer bu yalın toplumsal ayrımcılıktan bir siyasi hareket doğmuş olsaydı, durum değişebilirdi. O zaman Yahudiler, öteki gruplar arasında sadece onlar, tarihlerinde ve dinlerinde, herkesin malumu bir ayrılma ilkesini dile getirmiş olmaları gibi basit bir nedenden dolayı ansızın nefretin başlıca nesnesi durumuna gelebilirlerdi. Bu, Zenciler ve Çinliler için geçerli değildir, o yüzden Yahudilere nazaran çoğunlukla aralarında daha büyük farklılıklar bulunsa da, siyasi bakımdan daha az tehlike altındadırlar.

(*) Fransızca: Sonradan görme, yeni zengin - ç.n.

sonra kurtuluş ve sebep olduğu toplumsal yalıtım tamamlandıktan sonra siyasî durumları antisemitik hareketlerce tehdit edilmeye başlandığında izin verilmiştir. Toplum, Yahudilere siyasal, ekonomik ve yasal eşitlik tanınması meselesiyle karşı karşıya geldiğinde, sınıflarından hiçbirinin Yahudilere toplumsal eşitlik tanımaya hazır olmadığını ve sadece ayrıksı Yahudileri arasına kabul edebileceğini kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ortaya koydu. Farklı, ayrıksı olduklarını söyleyen garip iltifatlarla karşılaşan Yahudiler, bu son derece belirsiz ifadenin -hem Yahudi oldukları hem de muhtemelen Yahudiye benzemedikleri- kendilerine toplumun kapılarını açacağını hemen farkettiler. Toplumla bu münasebeti istemiş olmalılar ki, "Yahudi olmak, ama yine de olmamak" için ellerinden geleni yaptılar.[2]

Salt görünüşten ibaret bu paradoksun sağlam bir olgusal temeli vardı. Yahudi olmayan toplum, bu yeni konuktan kendisi kadar "eğitimli" olmasını; ve davranışları "sıradan bir Yahudi"ninkinden farklı da olsa yine de bir Yahudi olduğu için, sıradanlıktan sıradan olmayan bir şey yaratmasını bekliyordu. Bütün kurtuluş yanlıları Yahudilerin asimilasyonundan, yani toplum tarafından kabul edilmelerinden, topluma uyum göstermelerinden yanaydılar. Bunu, ya Yahudi kurtuluşunun başlıca koşulu ya da otomatik sonucu olarak görüyorlardı. Başka bir deyişle Yahudilerin yaşam koşullarını iyileştirmeye çalışanlar, Yahudi Sorunu'nu Yahudilerin bakış açısından düşünmeye giriştikleri her seferinde, konuya hemen sadece toplumsal yanından yaklaşmaktaydılar. Yahudi Sorunu'nun siyasal bir sorun olduğunu dostlarının değil, düşmanlarının anlamış olması, Yahudi halkının tarihindeki en talihsiz gerçeklerden biri olmuştur.

---

2 Bu şaşırtıcı ölçüde yerinde gözlem, liberal Protestan teolog H.E.G Paulus'un küçük, değerli risalesi *Die jüdische Nationalabsonderung nach Ursprung*'da (1831), yer almaktadır. Zamanın Yahudi yazarlarının eleştirilerine muhatap olan Paulus, asimilasyon temelinde bir tedrici bireysel kurtuluştan yanaydı.

Kurtuluşu savunanların, sorunu bir "eğitim" sorunu (başlangıçta Yahudi olmayanlar kadar Yahudilere de uygulanan bir düşünce) olarak sunmak eğilimindeydiler.[3] Her iki kampta da öncülerin "eğitimli", hoşgörülü, kültürlü kişilerden oluşması doğal görülmekteydi. Elbette bunun, Yahudi olmayan hoşgörülü, eğitimli ve kültürlü kişilerin toplumsal olarak sadece ayrıksı, eğitimli Yahudilerle temas kurmaları gibi bir sonucu oldu. Eğitimli kimseler arasında önyargıların kaldırılması gereği, süratle tek taraflı bir mesele haline geldi ve sonunda sadece Yahudilerden kendilerini eğitmeleri istendi .

Ancak bu meselenin sadece bir yüzüdür. Yahudilerden, sıradan Yahudiler gibi davranmayacak kadar eğitimli olmaları istenirken, öte yandan sadece Yahudi oldukları, yabancı, egzotik bir cazibeleri olduğu için kabul görmekteydiler. Bu tutum kaynağını 18. yüzyıldan, açıkça "yeni insanlık örnekleri"ne (Herder) ihtiyaç olduğunu belirten yeni bir hümanizmden alıyordu. Bu örnek insanlarla kurulacak ilişki, insanlığın her türüyle olası bir yakınlığı mümkün kılacaktı. Mendelssohn'un zamanındaki "aydın" Berlin'de, Yahudiler herkesin insan olduğunun canlı bir kanıtı olarak sunuldular. Bu kuşağın gözünde Mendelssohn ile Markus Herz'in dostluğu, insan onurunun her an yeniden hayat bulabileceğinin bir ifadesiydi. Ve hatta Yahudiler horlanan, baskı altında tutulan bir halk oldukları için, bu açıdan insanlığın daha saf, daha ibret verici bir örneğini oluşturmaktaydılar. Sonraları yanlış zikredecek ve suistimal edecek "Asya'dan, bizim buralara kadar sürüklenmiş yabancı bir halk" cümlesinin sahibi, samimi Yahudi dostu Herder'di.[4] O ve diğer

---

3 Bu tutum, ifadesini Wilhelm V. Humboldt'un 1809 tarihli "Uzman Görüşü"nde bulmaktadır: "Devlet Yahudilere saygıyı öğretemez, ancak insanlık dışı ve önyargılı düşünceleri kaldırabilir ...". Ismar Freund, *Die Emancipation der Juden in Preussen*, 1912, II, 270.

4 J.G.Herder, "Über die politische Bekehrung der Juden", *Adrastea und das 18. Jahrhundert*, 1802 içinde.

hümanistler, 18. yüzyılın "yeryüzünde aradığı",[5] kendilerininse ancak yüzyıllık komşularında bulduğu "insanlığın yeni örnekleri"ni bu sözcüklerle selamlıyorlardı. İnsanlığın temelde bir olduğunu vurgulamaya can atan bu adamlar, insanlığın evrensel bir ilke olduğunu daha etkili bir biçimde göstermek amacıyla, Yahudilerin kökenini gerçekte olduğundan daha yabancı, dolayısıyla daha egzotik olarak sunmak istediler. Böylelikle insanlığın evrensel bir ilke olduğu daha etkili bir biçimde kanıtlanabilecekti.

18. yüzyıl dönümünde, Fransız Yahudilerinin kurtulduğu, Alman Yahudilerininse bu yönde herhangi bir umut ya da arzu beslemediği ilk birkaç onyıl zarfında Prusya'nın aydınlanmış entelijensiyası, "dünyadaki bütün Yahudilerin gözlerinin Berlin'deki Yahudi topluluğuna çevrilmesini" sağladı.[6] Bunun nedeni büyük ölçüde Lessing'in Bilge Nathan'ının sağladığı başarı ya da bunun yanlış yorumlanmış olmasından kaynaklanıyordu: İnsanlığın örnekleri haline geldikleri için "bu yeni insanlık numuneleri"nin aynı zamanda tek tek de adamakıllı birer insan-bireyler olmaları gerekiyordu.[7] Mirabeau bu düşünceden çok etkilenmiş ve örnek olarak Mendelssohn'u anmıştı.[8] Herder, eğitimli Yahudilerin önyargılardan çok daha uzak olacaklarını umuyordu, çünkü "Yahudiler, bizlerin vazgeçmesi çok zor ya da olanaksız bulduğu kimi siyasal önyargılardan uzak"tılar. O sıralarda varlığını sürdüren "yeni ticarî imtiyazlar" tanıma alışkanlığına karşı çıkan Herder, "Yahudi-

---

5 Herder, *Briefe zur Beförderung der Humanitaet* (1793-1797), 40. Brief.

6 Felix Priebatsch, "Die Judenpolitik des fürstlichen Absolutismus im 17. und 18. Jahrhundert", *Forschungen und Versuche zur Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit içinde*, 1915, s. 646.

7 Oysa Lessing'in böylesi kuruntuları yoktu. Moses Mendelssohn'a yazdığı son mektubunda ne istediğini son derece açık bir biçimde belirtmişti: "En kısa ve en güvenli yoldan Hıristiyansız ve Yahudisiz bir Avrupa". Lessing'in Yahudilere karşı tutumu konusunda bakınız: Franz Mehring, *Die Lessinglegende*, 1906.

8 Bakınız: Honore Q.R. de Mirabeau, *Sur Moses Mendelssohn*, Londra, 1788.

lerin Yahudilikten", "eski, mağrur ulusal önyargılar[ından], ... çağımıza ve kurumlarına ait olmayan âdetler"den "kurtulmalarının gerçek yolunun eğitimden geçtiğini" düşünüyordu. Bu sayede Yahudiler "tamamen insanîleşebilecek" ve kendilerini "insanlığın bilim ve kültürünün gelişmesi"nin emrine verebileceklerdi.[9] O sıralarda Goethe, Polonyalı bir Yahudinin yazdığı bir şiir kitabı ile ilgili yaptığı değerlendirmede, şairin "Hıristiyan bir *etudiant en belles lettres*'ten [edebiyat öğrencisi] daha fazlasını beceremediğini" söylüyor ve "sığ, yüzeysel teamüllerin ardında gerçekten sahici, kesin bir güç beklerken, sıradanlık ve aleladelikle karşılaşmış" olmaktan yakınıyordu.[10]

Bu abartılı iyi niyetin yeni yeni Batılılaşmış, eğitimli Yahudiler üzerinde yarattığı yıkıcı etkiler ve Yahudilerin toplumsal ve psikolojik durumları üzerindeki tesirleri hakkında ne kadar durulsa azdır. Sadece kendi insanları arasından ayrıksılıkları ile sivrilmelerini bekleyen, "onlarla diğerleri arasında keskin bir farklılık" gören moral bozucu bir taleple yüzyüze olmaları yetmiyormuş gibi, hükümetlerce de bu "ayrılığın yasallaştırılması" isteniyordu;[11] Hatta onlardan insanlığın ayrıksı örnekleri olmaları isteniyordu. Kültürlü Avrupa toplumuna "kabul edilmelerinin asıl bileti", Heine'nın dediği gibi din değiştirmeleri değildi; bu ve sonraki Yahudi kuşakların elinden kimseyi hayalkırıklığına uğratmamak için umutsuzca didinmekten başka ne gelirdi?[12]

---

9 J.G. Herder, "Ueber die politische Bekehrung der Juden", *a.g.e.*

10 Johann Wolfgang v. Goethe'nin, Isachar Falkensohn Behr ile ilgili değerlendirmesi, "Gedichte eines polnischen Juden, Mietau ve Leipzig", 1772, *Frankfurter Gelehrte Anzeigen* içinde.

11 Friedrich Schleiermacher, "Briefe bei Gelegenheit der politisch theologischen Aufgabe und des Sendschreibens Hausvaeter", 1799, *Werke* içinde, 1846, Bölüm I, Cilt V, 34.

12 Ancak bu, Herder, Goethe, Schleiermacher ve diğer genç kuşak üyelerinin düşüncelerinden hiç haberdar olmayan Moses Mendelssohn için geçerli değildir. Mendelssohn, benzersiz biri olduğundan saygı görüyordu. Yahudi dininin sıkı

Asimilasyonun henüz takip edilecek bir gelenek halini almadığı, ancak kendilerine özel yetenekler ihsan edilmiş bir avuç Yahudi için geçerli olduğu, Yahudilerin topluma kabul edilişlerinin ilk onyıllarında her şey yolunda gitti. Kendilerini yurttaşlığa kabul eden ilk ülke olan Fransa, Yahudiler için siyasal bir cennetti. Bu arada Prusya'nın da [Yahudiler için] toplumsal açıdan görkemli bir ülke haline geldiği görülüyordu. Mendelssohn'un dönemin pek çok ünlü simasıyla yakın ilişkiler kurduğu "aydın Berlin" ise henüz işin başındaydı. Mendelssohn'un Yahudi olmayan toplumla olan bağlantılarının, Avrupa tarihinin neredeyse her döneminde eğitimli Yahudileri ve Hıristiyanları biraraya getiren bilimsel bağlarla ortak pek çok yanı bulunmaktaydı. Yeni ve şaşırtıcı olan, Mendelssohn'un dostlarının bu ilişkileri kişisel olmayan, ideolojik, hatta siyasal amaçlarla kullanmalarıydı. Mendelsshon, bu türden bütün gizli saiklerden sıyrılmıştı ve sanki bu ayrıksı toplumsal konumunun ve özgürlüğünün, hâlâ "mülkün (Prusya kralının) en aşağı sakinleri"nden olmasıyla bir ilgisi bulunduğunu sezmiş gibi, yeri geldikçe yaşamak zorunda olduğu koşullardan son derece memnun olduğunu belirtiyordu.[13]

---

bir savunucusu olması, halefleri için doğal bir durum olan, Yahudi halkıyla bağlarını tümüyle koparmasını olanaksız kılıyordu. Kendisini, "yönetici ulustan şefaat dilemekten başka çaresi olmayan, baskı gören bir halkın mensubu" olarak görmekteydi (bakınız: "Lavater'e Mektup", 1770, *Gesammelte Schriften* içinde, cilt VII, Berlin, 1930); yani Mendelssohn, şahsına gösterilen olağandışı saygının, halkına karşı gösterilen olağandışı aşağılamaya koşut olduğunu hep bilmiştir. Sonraki Yahudi kuşaklardan farklı olarak bu aşağılamayı paylaşmadığı için kendini de ayrıksı biri olarak görmemişti.

13 Lessing'in, "Avrupa'nın en köle ülkesi" diye tarif ettiği Prusya, Mendelssohn için "şimdiye dek insanları yönetmiş en bilge prenslerden birinin sanatların ve bilimlerin gelişmesini desteklediği, ulusal düşünce özgürlüğünü gerçekleştirmiş, öyle ki hayırlı etkileri mülkünün en aşağı sakinlerine dek ulaşmış" bir devletti. Bu "en bilge prens"in, Yahudi bir filozofun Berlin'e girmesini ne denli zorlaştırdığı ve Münzjuden'lerinin [Paragöz Yahudiler] bütün ayrıcalıklara sahip oldukları bir sırada bu filozofa "korunmuş Yahudi" olarak nizami bir statü bile tanımadığı düşünülürse, bu cömertliğe şaşmamak elde değildir. Hatta

Siyasal ve sivil haklara karşı bu kayıtsızlık, Mendelssohn'un zamanının eğitimli ve aydın kişileriyle kurduğu masum ilişkilerden de uzun ömürlü oldu ve Berlin'in görüp göreceği en parlak topluluğu biraraya getiren Yahudi kadınların salonlarına taşındı. Bu kayıtsızlığın büsbütün bir korkuya dönüşmesi için, Prusya'nın 1806'daki yenilgisini ve Napolyon Yasaları'nın Almanya'nın pek çok bölgesini etkisi altına alarak, Yahudilerin kurtuluşu meselesini kamunun gündemine getirmesini beklemek gerekti. Kurtuluş, "geri kalmış" Yahudi halkla birlikte eğitimli Yahudileri de özgürleştirecek ve pekala farkında oldukları gibi toplumsal konumlarının üzerine dayandığı şu paha biçilmez ayrımı da silip süpürecekti. Kurtuluş nihayet gerçekleştiğinde, çareyi Hıristiyanlığa geçmekte görenler en fazla asimile olmuş Yahudilerdi. Yahudi olmayı, kurtuluştan önce değil sonra tehlikeli bulmaları ve Hıristiyanlığa geçmeyi daha katlanılabilir görmeleri oldukça dikkat çekicidir.

Bu salonlar arasında en temsil edici olan, Almanya ölçeğinde gerçekten de karma denebilecek bir topluluğun biraraya geldiği Rahel Varnhage'nin salonuydu. Varnhage'nin özgün, alışılmadık zekâsı, insanlara karşı boğucu ilgisi ve gerçekten tutkulu doğasıyla biraraya geldiğinde, onu Yahudi kadınlar arasında en parlak ve en ilgi çekici sima yapmaya yetmişti. Rahel'in "tavan arası"ndaki sade, gösterişsiz ama ünlü suarelerde, "aydın" aristokratlar, orta sınıftan aydınlar ve tiyatro oyuncuları -yani Yahudiler gibi, saygıdeğer [soylu] cemiyete mensup olmayan bütün herkes- biraraya geliyordu. Dolayısıyla Rahel'in salonu, tanımı gereği ve bilinçli olarak toplumun kenarına iliştirilmişti ve toplumun

---

Mendelssohn, bütün eğitimli Almanların dostu olan bu adam, diyelim Leipzig'deki arkadaşı Lavater'i görmeye kalktığında, pazara götürülen bir öküz için ödenenle aynı vergiyi ödemek zorunda olduğunun farkındaydı, ama bir gün bile olsun bu koşulların düzeltilmesi ile ilgili hiçbir siyasi girişimde bulunmadığı biliniyor.

ne âdetlerini ne de önyargılarını paylaşıyordu.

Yahudilerin toplum tarafından asimile edilme süreçlerinin, adeta Goethe'nin Wilhelm Meister'inin (ilerde orta sınıfların eğitiminde başlıca örnek oluşturacak olan bir roman) eğitimi için önerdiği düsturları izlemiş olması son derece şaşırtıcıdır. Bu kitapta soylular ve oyuncular tarafından genç bir burjuvaya, bireyselliğini nasıl sunacağı ve oynayacağı, böylelikle bir burjuvanın oğlu olmak gibi mütevazi bir statüden, soyluluğa nasıl terfi edeceği öğretilir. Orta sınıflar ve Yahudiler, yani yüksek aristokrat çevrelerin dışında kalmış olanlar için her şey "şahsiyet"e ve onu ifade etme yeteneğine bağlıydı. Gerçekte [zaten] olduğu şeyin rolünü nasıl yapacağını bilmek, en önemli şey gibi görünüyordu. Bir özgüllük olarak Almanya'da Yahudi Sorunu'nun bir eğitim sorunu olarak görülmesinin, bu ilk başlangıç noktasıyla yakından ilgisi vardı ve gerek Yahudilerin gerek Yahudi olmayan orta sınıfların eğitim konusundaki filistenizm'lerinde, [tutuculuklarında] gerekse Yahudilerin liberal mesleklere hücum etmelerinde etkisi olmuştu.

İlk Berlin salonlarının bütün büyüsü, gerçekten de kişilik, benzersiz şahsiyet, kabiliyet ve ifade gücünden başka bir şeye dayanmıyordu. Ne rütbe, para, başarı, ne de edebi ün, neredeyse hudutsuz bir iletişimi ve engel tanımayan bir teklifsizliği tek başına mümkün kılan bu benzersizliğin yerini alabilirdi. Bir Hohenzollern prensinin Louis Ferdinand'la, banker Abraham Mendelssohn'la, ya da bir siyaset yazarı ve diplomat olan Friedrich Gentz'in, sonraları aşırı-modern romantik ekolün bir yazarı olacak olan Friedrich Schlegel'le -bütün bu insanlar, Rahel'in "tavan arası"nın ünlü ziyaretçilerinden sadece birkaçıydı- biraraya geldiği, gerçek kişilikler arasındaki bu kısa karşılaşmalar, bu eşsiz buluşma yerinin evsahiplerine göre "yaşamın en büyük zevklerini taşıyan bir gemi gibi battığı" 1806 yılında sona erdi.

Aristokratlarla birlikte romantik aydınlar da antisemitik oldular ve her iki grupda da, Yahudi dostlarından vazgeçmeseler de, masumiyet ve görkem kalmadı.

Alman Yahudilerinin toplumsal tarihindeki gerçek dönüm noktası, Prusya'nın yenildiği zaman değil, hükümetin Yahudilere siyasî haklar dışında bütün sivil hakları tanıyan Belediye Yasası'nı çıkardığı 1808 tarihi oldu. 1807 Barış Anlaşmasıyla birlikte Prusya doğudaki eyaletleriyle birlikte Yahudi nüfusunun çoğunluğunu da yitirdi; topraklarında bırakılan Yahudiler herhalükârda "korunmuş Yahudiler"di, yani zaten sivil haklara bireysel ayrıcalıklar şeklinde sahiptiler. Sözkonusu belediye yasası sadece bu ayrıcalıkları yasallaştırmaktaydı ve ömrü, 1812 tarihli kurtuluş fermanından daha fazla oldu; Napolyon'un ölümünden sonra Posen'i ve oradaki Yahudi halkı yeniden egemenliğine alan Prusya, o zaman yoksul Yahudilere bile siyasal hakların verilmesi anlamına gelen 1812 tarihli fermanı feshederken, sözkonusu belediye yasasına dokunmadı.

Yahudilerin durumlarının fiilen iyileştirilmesi açısından pek fazla siyasî önemi olmasa da, Prusyalı Yahudilerin çoğunluğunun yaşadığı eyaletlerin yitirilmesiyle birlikte bu nihaî kurtuluş fermanları devasa toplumsal sonuçlara yol açtı. 1807'den önce Prusya'nın korunmuş Yahudilerinin sayısı, toplam Yahudi nüfusunun yüzde 20'si kadardı. Kurtuluş kararnamesinin çıkartılmasıyla Prusya'daki korunmuş Yahudiler çoğunluğu oluşturdular; "yabancı Yahudiler"in sadece yüzde 10'u kontrast oluşturması amacıyla olduğu gibi bırakıldı. Servet sahibi, eğitimli "ayrıksı Yahudiler"in son derece avantajlı görünmelerini sağlayan o koyu yoksulluk ve geri kalmışlıktan oluşan arka plan, böylelikle ortadan kalktı. Toplumsal başarı ve psikolojik özsaygı için bir kıyas temeli sağlaması açısından son derece özsel olan bu arka plan, bir daha asla Napolyon öncesi durumuna geri dönemedi. Po-

lonya eyaletleri 1816'da yeniden ele geçirildiğinde, eskiden "korunmuş olan" (şimdi ise Yahudi inancı taşıyan Prusya yurttaşları diye anılan) Yahudilerin sayısı hâlâ yüzde 60 civarındaydı.[14]

Toplumsal açıdan bakarsak bunun anlamı şuydu: Prusya'daki geri kalan Yahudiler, karşısında ayrıksı simalar olarak kalacakları yerli arka planlarını yitirmişlerdi. Büzülmüş, daralmış da olsa bu kez kendileri, bireyin çifte bir zorluğa katlanmak zorunda olduğu bir arkaplanı oluşturmaktaydılar. "Ayrıksı Yahudiler", bu kez de sadece Yahudiydiler; horlanan bir halkın temsilcileri olmak dışında, ayrıksı değildiler. Hükümet müdahaleleri de yarattığı toplumsal etki bakımından bundan daha az kötü değildi. Sadece hükümetle çelişkisi olan, dolayısıyla Yahudilere açıkça düşmanlık besleyen sınıflar değil toplumun her tabakası, şahsen tanıdıkları Yahudilerin, devletin ayrıksı önlemler almaya hazır olduğu gözde bir grubun mensupları olarak çok da ayrıksı bireyler olmadıklarının az çok farkına varmıştı. "Ayrıksı Yahudiler"i korkutan şey de zaten hep bu olmuştu.

Berlin sosyetesi Yahudilerin salonlarını süratle terketti. 1808'e gelindiğinde bu buluşma merkezlerinin yerini çoktan rütbeli bürokratların ve üst orta sınıf üyelerinin evleri almıştı. Dönemin sayısız yazışmalarından görülebileceği gibi aristokratlar kadar aydınlar da hakaretâmiz bakışlarını, hemen hiç tanımadıkları Doğu Avrupalı Yahudilerle çok yakından bildikleri Berlin'in eğitimli Yahudilerine yöneltmeye başlamışlardı. Berlinli Yahudiler bir daha asla ayrıksı olmanın kolektif bilincinden doğan o özsaygıyı elde edemeyeceklerdi. Bundan böyle hepsinin bir Yahudi olsa bile Yahudi olmadığını kanıtlaması gerekti. Kendini, "geride kalmış din kardeşleri"nin o bilinmeyen kitlesinden ayırması artık ye-

14 Bakınız: Heinrich Silbergleit, *Die Bevölkerungs und Berufsverhöltnisse der Juden im Deutschen Reich*, Cilt I, Berlin, 1930.

terli olmayacak, -ayrıksılığından dolayı kutlanacak bir birey olarak- "Yahudi olmak"tan, dolayısıyla bir bütün olarak Yahudi halkından sıyrılması gerekecekti.

"Yahudi" hayaletini keşfeden siyasal antisemitizm değil, toplumsal ayrımcılık olmuştur. Yahudi birey ile "her yerde olan ve hiçbir yerde olmayan, genel Yahudi" arasında ilk ayrımı yapan yazar, 1802'de Yahudi toplumu ve Yahudilerin topluma kabulleri için büyülü bir değnek olarak eğitime duydukları açlık üzerine iğneli bir taşlama kaleme almış olan karanlık bir gazeteciydi. Yahudiler burada filisten ve türedi bir topluluğun "ilkesi" olarak resmediliyordu.[15] Bu bayağı edebiyat parçası, Rahel'in salonunun birkaç mümtaz müdavimince okunmakla kalmadı, büyük romantik şair Clemens von Brentano'nun, yine filisten olanla Yahudi olanın özdeşleştirildiği son derece nüktedan bir yazı yazmasına da esin kaynağı oldu.[16]

Karma bir toplumun o ilk pastoralliğinden yitirilenleri başka hiçbir ülkede ve başka hiçbir zaman geri döndürmek mümkün olmamıştır. Bir daha asla hiçbir toplumsal grup, yüreği ve aklı özgür Yahudilere bağrını açmamıştır. Yahudilerle dost olmanın nedeni ya cüretkârlık veya "acaiplikleri" ile etrafa heyecan vermeleri olabilirdi; ya da bu dostluğun, hemcinslerinin parya yapılmasına karşı bir protesto niteliği taşıması. Ama siyasal ve sivil dışlanmışlar olmaktan çıktıkları her yerde, Yahudiler toplumsal paryalar haline geldiler.

---

15 C.W.F. Grattenauer'in geniş bir kesim tarafından okunan 1802 tarihli *Wider die Juden* isimli risalesinden çok önce, 1791 tarihli *Ueber die physische und moralische Verfassung der heutigen Juden* isimli bir başka risalede Berlin'deki Yahudilerin nüfuzuna zaten işaret edilmişti. Bu ilk risale *Allgemeine Deutsche Bibliothek*, 1792, cilt CXII'de değerlendirilmişti, ama hemen hiç kimse onu okumamıştı.

16 Clemens Brentano'nun "Der Philister vor, in und nach der Geschichte"si, 1808'de Napolyon'a karşı mücadele amacıyla kurulmuş olan yazar ve vatanseverlerin ünlü kulübü Christlich-Deutsche Tischgesellschaft için yazılmış ve okunmuştur.

Bir grup fenomeni olarak asimilasyonun gerçekte sadece Yahudi aydınlar arasında yaşandığını akıldan çıkarmamak önemlidir. İlk eğitimli Yahudi Moses Mendelssohn'un aşağı yurttaşlık statüsüne rağmen Yahudi olmayan topluma kabul edilmesi bir raslantı değildir. Saray Yahudileri ve Batı'daki halefleri olan Yahudi bankerlerle işadamları toplum tarafından asla kabul görmedikleri gibi, kendileri de zaten gözle görünmez gettolarının dar sınırlarından kurtulmak için hiçbir çaba göstermediler. Başlangıçta bütün bozulmamış türediler gibi, içinden geldikleri, sefaletten ve yoksulluktan ibaret karanlık arka planlarından gurur duyuyorlardı; sonraları her yandan saldırıya uğradıklarında, Yahudi kitlelerin yoksulluk hatta geri kalmışlıklarına ilgi duymaya başladılar, zira bu, kendi güvenlikleri için bir sav, bir simge haline gelmişti. Endişeli ve ürkek de olsa yavaş yavaş Yahudi şeriatının katı istemlerinden uzaklaşmak -dinsel gelenekleri asla tamamen terketmediler- zorunda kaldılar, ama Yahudi kitlelerden ortodoksiye uymalarını istediler.[17] Özerk Yahudi topluluğunun çözülmesi onları, sadece Yahudi cemaatlerini yetkililere karşı koruma konusunda değil, devletin yardımıyla bu topluluklar üzerinde hâkimiyet kurmak konusunda da son derece istekli hale getirdi. Dolayısıyla yoksul Yahudilerin "bir yandan hükümete öte yandan zengin din kardeşlerine olan çifte bağımlılıkları" açık bir gerçekti.[18]

17 Örneğin Rothschild'ler 1820'lerde , Yahudi çocukların genel bir eğitimden geçmelerini isteyen reformcuların etkisini kırmak için Frankfurt'taki kendi cemaatlerine yaptıkları yardımın büyük bölümünü geri çektiler. Bakınız: Isaak Markus Jost, *Neuere Geschichte der Israeliten*, 1846, X, 102.

18 *A.g.e.*, IX, 38.—Saray Yahudileri ve onların ayak izlerinden yürüyen zengin Yahudi bankerler, Yahudi topluluğunu bırakmayı asla istememişlerdir. Devlet görevlilerine karşı topluluğun temsilcileri ve hamileri gibi hareket etmişlerdir. Kendilerine sık sık bu toplulukları uzaktan yönetmeleri için resmi yetkiler tanınmıştır. Bu da Yahudi topluluklarının eski özerkliklerinin temelini oymuş ve ulus-devlet tarafından yıkılmadan çok önce içerden yıkılmalarına neden olmuştur. Kendi "ulus"u içinde monarşik emeller besleyen ilk Saray Yahudisi, 16. yüzyılda Saksonya'nın Elektör Prensi'ne levazım tedarikinde bulunan

19. yüzyılda kullanılan adlandırmayla Yahudi "soylular", Yahudi topluluklarına egemen oldular. Ama ne toplumsal ne de coğrafî olarak bu toplulukların üyeleriydiler. Bir bakıma tıpkı Yahudi olmayan toplumun olduğu gibi Yahudi toplumunun da dışında duruyorlardı. Bireysel olarak parlak meslek yaşamları olan ve efendilerinden hatırı sayılır ayrıcalıklar almış bu kimseler, son derece sınırlı toplumsal fırsatlara sahip bir tür ayrıksılar topluluğu oluşturuyordu. Saray toplumunun doğal olarak hakir gördüğü, Yahudi olmayan orta sınıfla da iş bağlantılarından yoksun bu kişilerin toplumsal temasları, en az ekonomik yükselişlerinin çağdaş ekonomik koşullardan bağımsız olması kadar toplumun yasalarının dışında yer almaktaydı. Bu yalıtılmışlık ve bağımsızlık hali onlar için ekseriyetle bir güç ve gurur [görüntüsüne ve tasavvuruna kaynaklık ediyordu]. 18. yüzyıl başlarında anlatılan şu anekdot bu durumu örneklemektedir: "Soylu ve kültürlü bir hekim, aralarında bir prens bulunmadığı, hükümette de bir rolleri olmadığı halde bu Yahudi gururunun hikmetinin nereden geldiğini kibarca sorduğunda ... bir Yahudi ona şu cevabı verir: Aramızda prens olmayabilir, ama onları yöneten biziz."[19]

Bu gurur, ayrıcalıklı Yahudiler arasında yavaş da olsa ortaya çıkan ve gelişen sınıf kibirinin neredeyse tam tersidir. Kendi insanları arasında mutlak prensler olarak hüküm süren bu kimseler, kendilerini yine de *primi inter pares* [eşitler arasında birinciler] olarak hissediyorlardı. "Bütün Yahudilerin ayrıcalıklı Rabbisi", "Kutsal Toprağın Prensi" olmakla

---

Praglı bir Yahudiydi. Rabbilerin ve bütün topluluk önderlerinin kendi aile üyeleri tarafından seçilmesini talep etmişti. (Bakınız: Bondy-Dworsky, *Geschichte der Juden in Boehmen, Maehren und Schlesien*, Prag, 1906, II, 727). Saray Yahudilerini kendi cemaatlerine diktatör yapma uygulaması 18. yüzyılda genelleşti ve 19. yüzyılda "soylular"ın kuralı halini aldı.

19 Johann Jacob Schudt, *Jüdische Merkwürdigkeiten*, Frankfurt, a.M., 1715-1717, IV, Ek 48.

duydukları iftihar, efendilerinin onlara sunabileceği unvanlarla karşılaştırılamayacak kadar büyüktü.[20] 18. yüzyılın ortalarına kadar, "*Neque in toto orbi alicui nationi inservimus*" [şu yeryüzünde hiçbir ulusa köle değiliz] diyen o Flaman Yahudisiyle tamamen aynı fikirde olacaklardı ve ne önce ne de sonra "eğitimli Hıristiyan"ın verdiği şu cevabı hiçbir zaman tam olarak idrak edemeyeceklerdi: "Ama bu bir avuç Yahudinin mutluluğu anlamına gelir. Halk, kendini yönetemeyen, yabancı bir egemenliğin uyruğunda, iktidarsız ve onursuz, dünya yüzünde sersefil bir yabancı, bir av hayvanı, corpo* (!) gibi görülmüştür."[21]

Sınıf kibri ancak farklı ülkelerden devlet bankerleri arasında iş bağlantıları kurulduğunda ortaya çıktı; bunu çok geçmeden önde gelen aileler arasında evlenmeler izledi ve o zamana dek Yahudi toplumunca bilinmeyen, gerçekten uluslararası bir kast sistemiyle sonuçlandı. Eski feodal tabakalar ve kastlar süratle yok olup, yerlerini yeni sınıflara bıraktıkları bir sırada ortaya çıktığı için, bu durum Yahudi olmayan gözlemcilere son derece göz kamaştırıcı geliyordu. Yahudi halkın, son derece yanlış bir biçimde Ortaçağ'ın bir kalıntısı olduğu sonuca varılan bu yeni kastın yakın bir tarihin ürünü olduğu farkedilememişti. Bu gelişme ancak 19. yüzyılda tamamlandı ve sayısal olarak taş çatlasa yüz kadar aileyi içeriyordu. Ama herkesin gözü bu ailelerin üzerinde olduğundan, bir bütün olarak Yahudi halkı da kast olarak görülmeye başlandı.[22]

Gerçi Saray Yahudilerinin siyaset tarihinde ve antisemitizmin doğuşunda önemli rolleri vardı, ama eninde sonun-

---

(*) Et yığını

20 Selma Stern, Jud Suess, Berlin, 1929, s. 18 ve devamında.

21 Schudt, *a.g.e.*, I, 19.

22 Bir Hıristiyan olan Friedrich Ruehs bütün Yahudileri bir "tüccar kastı" olarak tanımlamaktadır. "Ueber die Ansprüche der Juden an das deutsche Bürgerrecht", *Zeitschrift für die neueste Geschichte*, 1815.

da işadamlarının oğulları olan Yahudi aydınlarla ortak birtakım ruhsal özellikleri, davranış kalıpları olmasaydı, toplumsal tarih onları kolayca gözden kaçırabilirdi. Yahudi soylular Yahudi halkı üzerinde tahakküm kurmak istiyorlardı, bu yüzden onlardan ayrılmak istemediler. Kendi insanlarından ayrılmak ve topluma kabul edilmek isteği, Yahudi aydınların bir özelliğiydi; her iki grup da ayrıksı oldukları duygusunu, çevrelerinin yargılarına son derece uygun düşen bir duyguyu paylaşmaktaydılar. Servet sahibi "ayrıksı Yahudiler", kendilerini Yahudi halkının ortak yazgısında bir ayrıksılık olarak hissediyorlardı. Hükümetler de onların yararlılıklarını ayrıksı buluyordu. Eğitim görmüş "ayrıksı Yahudiler"se, kendilerini hem Yahudi halkından ayrı hem de ayrıksı insanlar olarak görüyor ve toplum tarafından da bu biçimde kabul görüyorlardı.

Din değiştirmek gibi uç bir noktaya varmış olsun olmasın, asimilasyon hiçbir zaman Yahudilerin bekası önünde gerçek bir tehdit oluşturmamıştır.[23] Din değiştirenler hoş da karşılansalar red de edilseler, bunun nedeni onların Yahudi olmalarıydı ve onlar da bunun çok iyi farkındaydılar. Eğitimli Yahudilerin oluşturduğu ilk kuşaklar yine de Yahudi kimliklerinden kurtulmayı içtenlikle istiyorlardı. Börne şu acı sözleri sarfetmişti: "Yahudi olmamdan dolayı kimileri beni kınayacak, kimileri aynı nedenle övecek, bazıları bundan dolayı beni mazur görecek, ama kimse bunu düşünme-

23 Bir program olarak Yahudilerin toplum tarafından asimile edilmesinin karma evliliklerden ziyade ekseriyetle din değiştirmeye yol açmış olması, çok az bilinmekle beraber dikkate değer bir olgudur. Ne yazık ki istatistikler bu gerçeği aydınlatacağı yerde gizlemektèdir, zira dönmüş ve dönmemiş Yahudi eşler arasındaki bütün birleşmeler karma evlilikler olarak değerlendirilmektedir. Ancak biliyoruz ki Almanya'da kuşaklardır vaftiz edilen ama yine de tamamen Yahudi kalan sayısız aile bulunmaktaydı. Dönmüş bir Yahudinin ailesini nadiren, Yahudi çevresini ise daha da nadiren bırakmış olması bu durumu açıklamaktadır. Herhalükârda Yahudi ailesi, Yahudi dininden çok daha koruyucu bir güç olduğunu kanıtlamıştır.

mezlik etmeyecek".[24] Yine de 18. yüzyıl düşünceleriyle yetişmiş bu insanlar, Hıristiyanların ve Yahudilerin olmadığı bir ülkenin özlemi içindeydiler; kendilerini bilime ve sanata adamışlardı ve bir Yahudi bankere her ayrıcalığı ve onuru veren hükümetlerin, Yahudi aydınları açlığa mahkûm etmeleri onları son derece rencide etmekteydi.[25] 19. yüzyıl başlarında Yahudi kitleler arasına katıştırılmanın korkusuyla yapılan din değiştirmeler, şimdi günlük ekmeği çıkarmak için bir zorunluluk halini almıştı. [Bu zoraki vaftiz ve temel insan onuruna reva görülen bu muamele] bütün bir Yahudi kuşağını devlete ve topluma karşı daha sert bir muhalefete itti. "İnsanlığın bu yeni örnekleri" arasında izzet-i nefis sahibi herkes birer asi kesildi. Zamanın en reaksiyoner hükümetleri Yahudi bankerlerden destek ve malî yardım gördükleri için, bu isyanlar bilhassa kendi halklarının resmî temsilcilerine karşı şiddet içeriyordu. Zengin Yahudiler ile Yahudi aydınlar arasındaki bu çatışmanın ışığında bakmadan, ne Marx'ın ne de Börne'nin Yahudi karşıtı sözlerini anlamak mümkündür.

Ancak bu çatışma bütün şiddetiyle sadece Almanya'da kendini gösterdi. Yüzyılın antisemitik hareketlerinden de daha uzun ömürlü olmadı. Avusturya'da, antisemitik baskının bütün etkisini hissettirdiği 19. yüzyılın bitiminden evvel sözcülük edebilecek Yahudi bir entelijensiya bulunmuyordu. Zengin din kardeşleri gibi bu Yahudiler de Habsburg monarşisinin koruyuculuğuna sığınmayı yeğlediler ve ancak Sosyal Demokrat Parti'nin iktidara geldiği Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist oldular. Bu kuralın, yegâne olmamakla beraber en önemli istisnası, Heine, Börne ve Marx geleneğinin en son temsilcisi olan Karl Kraus'tu. Kraus, bir yandan Yahudi işadamlarına, öte yandan örgütlü bir

24 *Briefe aus Paris*, 74. mektup, Şubat 1832.

25 *A.g.e.*, 72. mektup.

ün kültü olarak Yahudi gazeteciliğine seleflerinden bile daha sert ithamlarda bulunmuştu; zira Kraus, Yahudi devrimci geleneğinin bulunmadığı bir ülkede, çok daha tecrit edilmiş bir durumda yaşamaktaydı. Kurtuluş kararnamesinin, bütün hükümet ve rejim değişikliklerine rağmen varlığını koruduğu Fransa'da az sayıda Yahudi aydın ne yeni bir sınıfın öncüsü olabilmişler, ne de entelektüel yaşamda önemli bir rol oynayabilmişlerdi. Buradaki Yahudilerin davranış örüntülerini, Almanya'da olduğu gibi ne kültür ne de bir program olarak eğitim oluşturmaktaydı.

Böylesi kısa ömürlü gerçek bir asimilasyon süreci, başka hiçbir ülkede Alman Yahudilerinin tarihinde olduğu kadar tayin edici olmamıştır. Bu dönemde, bir halkın gerçek öncüleri, Yahudileri sadece kabul etmekle kalmayıp, onlarla biraraya gelmek için de anlaşılmaz bir isteklilik göstermişlerdi. Alman toplumundan böylesi bir kesinlikle silinip giden başka bir tutum da olmamıştır. Yahudilerle olan ilişkilerin asla diğer ilişkiler gibi doğal bir hal alamamış olmasında bu tutumun izlerini ayırt etmek mümkündür. En iyi halde bir program olarak kaldı, en kötü halde de garip ve heyecan verici bir deneyim. Bismarck'ın "Alman aygırlarını Yahudi kısraklarla çiftleştirme" hakkındaki herkesçe malum sözleri, [Yahudilerin topluma kabulüne dair] hâkim bakış açısının en kaba ifadesinden başka bir şey değildir.

Her ne kadar ilk eğitimli Yahudilerden asiler çıkmışsa da, bu toplumsal durumun uzun vadede etkili bir isyancılıktan çok belli bir uyum geleneği yaratması son derece doğaldır.[26] "Sıradan" Yahudilere karşı ayrımcılık güderken bir yandan aynı [burjuva çevresinden] Yahudi olmayan birine nazaran eğitimli bir Yahudinin gözde çevrelere kabulünün genelde

26 Kendini kuran bu yegâne isyan geleneği, bu geleneğe ait olanlar onun varlığının pek farkında olmasalar da, "bilinçli parya" (Bernard Lazare) olmuştur. Aynı yazarın şu yazısına bakınız: ""Parya Olarak Yahudi. Gizli Bir Gelenek", *Jewish Social Studies*, cilt VI, sayı 2 (1944).

çok daha kolay olduğu bir topluma karşı uyumlu davranan Yahudilerin kendilerini "genelde Yahudi"den açıkça ayırmaları, böylelikle tam da Yahudi olduklarını göstermeleri gerekiyordu; komşuları arasında eriyip gitmelerine hiçbir hal ve şartta göz yumulmadı. Kendilerinin tam olarak anlamadıkları bir belirsizliği aklileştirmek için "sokakta insan, evde Yahudi" gibi hareket ettiler.[27] Aslında bu hal, sokakta da başkalarından farklı olma duygusuna da varmıştı, çünkü onlar Yahudiydiler. Öte yandan "sıradan Yahudiler" gibi olmadıklarından evde de başka Yahudilerden farklıydılar.

Kendini ayrı kılma, ayırt etme üzerine yoğunlaşmış bu kesintisiz çabayla belirlenmiş asimile olmuş Yahudilerin davranış örüntüleri, her yerde kabul edilebilir olan bir Yahudi tipi yaratmıştı. Ulusallık veya dinle tanımlanmak yerine Yahudiler, üyeleri, belli ruhsal tutum ve tepkilerin "Yahudiliği" oluşturduğu varsayılan özet bir toplamını paylaşan bir toplumsal gruba dönüştürüldüler. Başka bir deyişle Yahudilik ruhsal bir nitelik, Yahudi Sorunu da her Yahudi birey için çapraşık bir şahsi sorun haline geldi.

Trajik bir çabayla farklılaşma ve ayrılma yoluyla topluma uymaya çalışan bu yeni Yahudi tipinin, "korkak Yahudi"yle ne kadar az ortak yanı varsa, Yahudi bir gazetecinin saldırıya uğradığı her seferinde Yahudilik savunucularının temcit pilavı gibi tekrarladıkları "peygamberlerin varisi ve adaletin yeryüzündeki eli" soyutlamasıyla da o kadar az ortak yanı vardı.

Yahudilik savunucularının Yahudisi, aslında paryaların ayrıcalıkları olan ve toplumun kenarında yaşayan Yahudi isyancıların sahip olduğu -insanlık, incelik, önyargısız olmak, adaletsizliğe duyarlılık gibi- niteliklerle donanmıştı.

---

27 Batı Avrupa'daki asimilasyona kitabe oluşturabilecek kadar mükemmel olan bu formülün bir Rus Yahudisi tarafından, ilk kez İbranice olarak dile getirilmiş olmasında ironik bir yan vardır. Bu sözler Judah Leib Gordon'un İbranice bir şiirinden alınmadır, *Hakitzah ami*, 1863. Bakınız: S.M.Dubnow, *History of the Jews in Russia and Poland*, 1918, II, s. 228.

Sorun şuradaydı ki bu niteliklerin peygamberlerle bir alakası yoktu ve daha da kötüsü bu Yahudiler ne Yahudi toplumuna ne de Yahudi olmayan toplumun gözde çevrelerine üyeydiler. Asimile olmuş Yahudiliğin tarihinde hiç de önemli olmayan roller oynamışlardı. Öte yandan, meslekten Yahudi düşmanlarının tarif ettiği biçimiyle "genelde Yahudi"nin arzettiği nitelikler, başarılı olmak isteyen bir sonradan görmenin sahip olması gereken niteliklerdi; yani insanîlikten uzaklık, hırs, küstahlık, kölece yaltaklanma, öne çıkma kararlılığı. Buradaki sorun da bu niteliklerin ulusal niteliklerle bir ilgisinin bulunmaması ve üstelik Yahudi işadamı sınıfından tiplerin Yahudi olmayan topluma hemen hiç rağbet etmemeleri ve Yahudi toplum tarihinde çok küçük bir rol oynamalarıydı. Karalanmış ve lekelenmiş halklar ve sınıflar varoldukça, Yahudi toplumunda da başka yerlerde de her kuşak emsalsiz bir yeknesaklıkla bu parya ve sonradan görme niteliklerini yeniden üretecektir.

Ancak Yahudierin 19. yüzyıl Avrupa toplumundaki toplumsal tarihlerinin oluşmasında şu unsur belirleyici olmuştur: Belli ölçülerde her kuşaktan her Yahudinin belli bir zamanda toplumun tamamen dışında kalıp parya olmaya devam mı edeceğine, yoksa kökenini daha fazla saklamayıp, "halkının giziyle birlikte kendi kökeninin gizini de açık ederek", moral bozucu koşullarda topluma uyum gösterip parvenu mu [sonradan görme] olacağına karar vermesi gerekmişti.[28] Bu ikinci yol zordu, zira aslında bu sıfatla anılacak gizler de yoktu ve oluşturulmaları gerekmişti. Rahel Varnhagen'in resmî toplum dışında toplumsal bir yaşam kurma yönündeki benzersiz çabası başarısızlığa uğradığından beri paryanın da sonradan görmenin de yolları, biri uyumluluğun diğeri sürekli bir pişmanlığın olmak üzere eşit ölçüde

28 Bu formülü Karl Kraus 1912'de yazmıştı. Bakınız: *Untergang der Welt durch schwarze Magie*, 1925.

yalnızlığın uç yolları olmuştur. Bir iki uygun durumda tam da modern bir duyarlılığa evrilmiş olan ortalama Yahudinin bu karmaşık ruh hali, belirsiz bir duruma dayanmaktaydı. Yahudiler aynı anda, sonradan görme olamayınca parya olmanın üzüntüsünü duymakta, kişisel ayrıcalıklar için eşit haklar elde etmek uğruna halklarına ihanet etseler sonradan görmenin vicdan azabıyla kıvranmaktaydılar. Ama bir şey kesindi: Şayet toplumsal yaşamın bütün bu belirsizliklerinden uzak durmak isteyecek olsalar, şu gerçekten vazgeçmeleri gerekecekti: Yahudi olmak, ya ayrıcalıklı bir üst sınıf mensubu olmak ya da Batı ve Orta Avrupa'daki gibi sadece entelektüel ve bir ölçüde yapay dayanışmanın parçası olabildikleri ayrıcalıksız bir kitleye mensup olmak demekti.

Ortalama Yahudilerin toplumsal yazgılarını, ebedî ve ezelî karar almadaki özürleri belirlemekteydi. Toplum da onları akıllarını devşirmeye zorlamamıştı, zira Yahudilerle ilişkiyi çekici kılan kesinlikle durumlarındaki ve karakterlerindeki bu belirsizlikti. Bu anlamda asimile olmuş Yahudilerin büyük bölümü hem lütufkâr hem de talihsiz bir alacakaranlıkta yaşamaktaydılar ve kesinlikle bildikleri tek şey, başarının da başarısızlığın da Yahudi olmaları gerçeğiyle çözülmez bir biçimde kaynaşmış olduğuydu. Onlar için Yahudi Sorunu bütün siyasî anlamını bir kerede ve sonsuza dek yitirmiş, özel hayatlarına musallat olmuştu ve bütün ceberrutluğuyla kişisel kararlarını etkilemekteydi. "Sokakta insan, evde Yahudi" sözü bütün acımasızlığıyla gerçek olmuştu: Siyasî sorunlar çarpıtılarak, Yahudilerin içsel deneyimleri ve özel duygularıyla çözmeye çalıştıkları saf birer sapkınlık noktasına gelmişti; üzerinde düşünülmüş, taşınılmış politikalardan çok tutkunun öngörülemez yasalarıyla çok daha iyi yönetilebilecek olan bu özel varoluş alanı tıka basa, kamusal nitelikli, çözümlenememiş sorunların ağır yüküyle dolup taşmaktaydı.

"Genelde Yahudi"ye benzememek, ama yine de Yahudi kalmaya devam etmek; Yahudi değilmiş gibi yapmak, ama yine de bir Yahudi olduğunu yeterince açık biçimde göstermek hiç de kolay bir iş değildi. Ne bir sonradan görme ne de "bilinçli bir parya" (Bernard Lazare) olan ortalama bir Yahudi, ancak toplumsal yabancılaşmaya doğuştan yabancı olmanın bütün olası ruhsal veçheleri ve değişkenleri içinde, yoruma açık boş bir farklılık duygusu ortaya koyabilirdi. Dünya belli ölçüde barışçıl kaldığı sürece bu tutumun hiçbir kötü sonucu olmadı, hatta kuşaklar boyunca bir *modus vivendi* [geçici anlaşma] işlevi gördü. Yapay biçimde karmaşıklaştırılmış içsel bir yaşama yoğunlaşmak, Yahudilerin "tuhaf ve heyecan verici" olmalarını isteyen toplumun akla aykırı taleplerine tepki göstermek; başlangıçta, toplumun daima yarı hayranlık gösterip yarı reddettiği oyuncu ve virtüözlerin sahip olduğu, kendini dolaysızca ortaya koymak ve ifade etmek gibi nitelikler geliştirmelerine yardımı olmuştur. Yahudiliklerinden biraz utanan, biraz övünen asimile olmuş Yahudiler, bu kategoriye girmekteydiler.

Burjuva toplumunun kendi devrimci geleneklerinin ve anılarının yıkıntıları arasından çıkardığı bu süreç, ekonomik doygunluğun yol açtığı can sıkıntısının o kara hayaletine ve siyasal sorunlara karşı genel bir kayıtsızlık duygusuna eklendi. Yahudiler, vakit geçirilecek insanlar oldular. Akran olarak görülmekten çıktıkça Yahudiler daha da çekici ve eğlenceli insanlar haline geldiler. Bireye tutkulu bir ilgiyle ve eğlence amacıyla yaklaşan burjuva toplumu, insan normundan farklılaştığı oranda, gizemli bir kötülük ya da gizli bir fenalık taşıdığına inanılan her şeyde bir çekicilik bulmaya başladı. Toplumun kapılarını Yahudilere açanın bu yakıcı tercih olduğu kesindir; böylelikle bu toplumun çerçevesi içinde Yahudilik, ruhsal bir nitelik olarak çarpıtıldıktan sonra, kolayca soysuzlaştırılarak bir kötülük haline ge-

tirildi. Aydınlanmanın insanî olan her şeye karşı duyduğu hoşgörü ve merakın yerini, egzotik, normal dışı ve farklı olana karşı hastalıklı bir şehvet aldı. Toplum yaşamından böyle sayısız egzotik, normal olmayan, farklı tipler gelip geçmiştir, ama hiçbiri siyasal sorunlarla bu denli ilgili olmamıştı. Bu nedenle çökmekte olan bu toplumda sadece Yahudilerin rolü, toplumsal bir meselenin dar sınırlarını aşan bir boyut kazanmıştır.

Namlı yabancılar olarak "ayrıksı Yahudiler"i, *fin-de-siecle* [yüzyıl sonu] Fransa'sının Faubourg salonlarına götüren tuhaf yolları takip etmeden önce, "ayrıksı Yahudiler"in her zaman içine düştükleri kendini aldatma olgusunun incelikli bir örneğini veren yegâne büyük insanı unutmamak gerekiyor. Öyle görünüyor ki, her beylik düşünce en az bir kişide "tarihsel büyüklük" denen şeye ulaşma şansı buluyor. "Ayrıksı Yahudiler"in bu büyük insanı, Benjamin Disraeli idi.

II. KUDRETLİ BÜYÜCÜ[29]
[BENJAMİN DİSRAELİ'NİN KARİYERİ]

Yaşamındaki başlıca ilgi konusu Lord Beaconsfield'ın kariyeri olan Benjamin Disraeli, iki özellikle sivrilmektedir: Birincisi, biz modernlerin bayağı bir ifadeyle "şans" dediğimiz, oysa başka çağların önünde saygıyla eğildiği "talihbaht" adıyla anılan bir tanrısallığa, tanrı vergisi yeteneklere sahip olmasıdır. İkincisi, talihe açıklanması pek kolay olmayan çok daha mükemmel, sıkı bir bağla bağlı olan bu adamı meslek yaşamında yükselmek dışında herhangi bir şeyi kafasını takmamış da olsa, kariyerist olarak nitelemeyi

29 Bu başlıktaki ibare, Sir John Skleton'un 1867'de yazdığı Disraeli ile ilgili bir oyundan alınmadır. Bakınız: W.F. Monypenny ve G.E. Buckle, *The Life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield*, New York, 1929, II, 292-93.

olanaksız kılan akıl ve düşgücünün masum gamsızlığı. Kendini dışlanmış hissetmenin ne denli aptalca olduğunu; "farklı giyinerek, saçlarını tuhaf biçimde tarayarak, yadırgatıcı bir ifade tarzı ve ağız kalabalığı ile"[30] Yahudi varlığını daha da belli kılmanın kendisi ve başkaları için ne denli heyecan verici ve meslek yaşamı açısından ne kadar yararlı olabileceğini görmesini sağlayan şey, bu masumiyetti. Herhangi bir Yahudi aydından çok daha büyük bir tutku ve utanmazlıkla yüksek sosyeteye kabul edilmek için elinden geleni yaptı; ama Yahudi aydınlar arasında sadece Disraeli, paryalığın doğal kerameti olan şansını [ve gamsız neşesini] nasıl koruyacağının sırrını keşfetmişti ve daha en başından beri "yukarıya yükselmek için" asla baş eğmemesi gerektiğini biliyordu.

Siyaset oyununu, kendini mükemmel oynadığı rolüne kaptırmanın dışında, tıpkı bir tiyatro sanatçısı gibi oynadı. Yaşamı ve meslek hayatı, -prensesine, İngiltere kraliçesine önce romantiklerin mavi çiçeğini sonra da emperyalist İngiltere'nin çuhaçiçeğini sunan- prens olarak boy gösterdiği bir peri masalı gibi okunabilir. İngiliz sömürgeleri, üzerinde güneşin asla batmadığı; prensin her an, sisli, soluk Londra'dan prensesiyle kaçamak yapmak isteyeceği gizemli Asyalı Delhi'siyle bir periler ülkesiydi. Bu, aptalca ve çocukca görünebilir, ama bir eş, Lady Beaconsfield'in gözdesi lorda yazdığı şu satırların aynısını kocasına yazarsa, bütün kurallara karşı [sağlanmış] gibi görünen böyle bir mutluluğun önünde susmaktan başka bir şey yapılamaz: "Benimle param için evlendiğini biliyorsun, ama bunu yeniden yapman gerekseydi, bu kez aşk için yapacağını biliyorum".[31] Burada, ruhunu şeytana satmak üzere olan biri sözkonusuydu,

30 Morris S. Lazaron, *Seed of Abraham*, New York, 1930, "Benjamin Disraeli", s. 260.

31 Horace B. Samuel, "The Psychology of Disraeli", *Modernities* içinde, 1914.

ama şeytan bu ruhu istemiyordu; tanrılar ona yeryüzündeki bütün mutlulukları bahşetmişlerdi.

Disraeli, tamamen asimile olmuş bir aileden gelmekteydi; aydınlamış bir beyefendi olan babası, sıradan ölümlülerin fırsatlarından yararlanabilsin diye oğlunu vaftiz ettirmişti. Disraeli'nin Yahudi toplumu ile pek az ilişkisi bulunmaktaydı ve Yahudi dinî ile âdetlerinden bihaberdi. Yahudilik onun için başından itibaren dilediği gibi eğip bükebileceği, gerçek bilgiyle engellenmemiş bir köken sorunuydu. Bu yüzden Yahudi olmayan biri Yahudiliğe nasıl bakıyorsa, Disraeli de bu gerçeğe aynı biçimde bakıyordu. Yahudi olmanın bir engel oluşturmak kadar bir imkân da olabileceğini diğer Yahudilerden çok daha açık bir biçimde kavramıştı. Basit, mütevazi bir adam olan babasından farklı olarak hiçbir şeyi "çağdaşları arasından sivrilmek"ten[32] daha çok ve sıradan bir ölümlü olmaktan daha az istemediği için, "zeytunî teni[ne] ve kömür karası gözleri"ne öyle bir biçim vermeye başladı ki "bir kudret imgesi gibi uzanan kubbemsi alnı"yla -tabiî ki bir Hıristiyan mabedi* olmayacaktı- "görüp görülecek hiçbir canlı yaratığa" benzemiyordu.[33] Her şeyin "kendisi ile sadece ölümlü olanlar arasındaki ayrım"a, kendi şansı olan "yabancılığı"nın berkitilmesine bağlı olduğunu içgüdüsel olarak biliyordu.

Bütün bunlar topluma ve kurallarına ilişkin benzersiz bir kavrayışa işaret etmektedir. "Yığın için suç olan bir şey, seçkinler için sadece bir erdemsizliktir"[34] sözlerinin Disraeli'ye ait olması anlamlıdır. (Ve bu sözler, 19. yüzyıl toplumunun

---

32 J.A. Froude, Disraeli hakkındaki *Lord Beaconsfield* (1890) isimli yaşam öyküsünü şöyle bitirir: "Yaşama adımını atarken amacı, kendini bütün çağdaşlarından ayırmaktı, bu yüzden vahşi bir hırs kaçınılmazdı; sonunda cesurca oynadığı eli kazandı".

(*) "Temple", aynı zamanda "şakak" anlamına da gelmektedir -çn.

33 Sir John Skleton, *a.g.e.*

34 Kendi romanı olan *Tancred*'de, 1847.

yavaş yavaş ve içten içe ayaktakımının ve yeraltı dünyasının ahlakına batmakta olduğunu derin bir kavrayışla ortaya seren sözlerdir). Bu kuralı bildiğinden, onlara karşı dışlayıcılık ve ayrımcılık taslayan çevrelerin haricinde şanslarının pek olmadığını da biliyordu; bu seçkin muhitler, tıpkı yığınlar gibi Yahudiliği bir suç olarak gördüğü nispette, bu "suç"u her an çekici bir "erdemsizlik"e dönüştürmek mümkün olabilirdi. Disraeli, egzotizmi, yabancılığı, gizemliliği, büyüleyiciliği ve gizli kaynaklardan devşirdiği gücü, bu kılıkta ve toplum içinde sergilemeyi amaçlamıştı. Muhafazakâr Parti'yi seçmesini sağlayan, ona parlamentoda bir sandalyeyi, başbakanlık makamını ve en nihayet, ama önem bakımından sonuncu olmamak üzere toplumun sürekli hayranlığını ve bir kraliçenin dostluğunu kazandıran, bu toplumsal oyunda sergilediği ustalıktı.

Başarısının nedenlerinden biri oyununu içtenlikle oynamasında yatıyordu. Daha tarafsız olan çağdaşları üzerinde, oyunculukla "mutlak bir içtenlik ve hesapsızlık"[35] karışımı bir izlenim bırakmaktaydı. Bunu ancak, kısmen özellikle Yahudi etkisi taşıyan her şeyden uzak yetiştirilmiş olmasından ileri gelen gerçek bir samimiyet sağlayabilirdi.[36] Ama Disraeli'nin vicdan rahatlığı bir İngiliz olarak doğmasından kaynaklanıyordu. İngiltere, Ortaçağ'da kovulmalarından yüzlerce yıl sonra Yahudilere kapılarını açtığında ne Yahudi kitlelerini tanıyordu ne de yoksul Yahudileri; 17. yüzyılda İngiltere'ye yerleşen Portekiz Yahudileri zengin ve eğitimli kimselerdi. Rusya'daki pogromlar nedeniyle modern Yahudi göçlerinin başladığı 19. yüzyılın sonuna kadar Londra'da yoksul Yahudilere ve bununla birlikte Yahudi kitleler ile var-

35 Sir John Skleton, *a.g.e.*

36 Disraeli kendisi şöyle yazıyor: "Irkımın arasında doğmadım ve onlara karşı büyük bir önyargıyla yetiştirildim". Disraeli'nin aile yapısı hakkında özellikle bakın: Joseph Caro, "Benjamin Disraeli, Juden und Judentum", *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*,1932, 76. Yıl.

lıklı din kardeşleri arasında farklılaşmaya rastlamak olanaksızdı. Disraeli'nin zamanında Kıta Avrupası'ndaki biçimiyle bir Yahudi Sorunu bilinmiyordu, çünkü Yahudiler sadece İngiltere'de yakınlık bulmuşlardı. Başka bir deyişle İngiliz "ayrıksı Yahudiler", Kıta Avrupa'sındaki kardeşleri gibi ayrıksı olduklarının farkında değillerdi. Disraeli, "modern zamanların en zararlı öğretisi"[37] olan insanların doğal eşitliği fikrinden küçümseyici bir dille bahsettiğinde, "bir İngilizin haklarını İnsan Hakları'na yeğleyen" Burke'nin bilerek ardından gidiyor; ama gerçekte bir avuç seçkinin ayrıcalıklarının yerini, herkese tanınan eşit hakların aldığını görmezden geliyordu. Yahudilerin gerçek şartlarından öylesine bîhaberdi ve Yahudi soyunun modern topluluklar üzerindeki etkisine öylesine inanmaktaydı ki açıkça şunu talep edebilmekteydi: "Yahudiler Kuzeyli ve Batılı insanlıktan, uygar ve kibar uluslarda kamusal yaşama tad veren ve kamu duygusunu yükselten kişilerin payına düşmesi gereken saygıyı ve teveccühü görmektedir sadece".[38] Yahudilerin İngiltere'deki siyasal nüfuzu Rothschild'lerin İngiltere kolu etrafında odaklandığı için, Napolyon'un yenilgisinde Rothschild'lerin de payının bulunması Disraeli'yi son derece gururlandırıyordu ve Disraeli, siyasî görüşlerini bir Yahudi olarak neden açıkça dile getiremeyeceğini anlayamıyordu.[39] Vaftiz edilmiş bir Yahudi olarak şüphesiz herhangi bir Yahudi topluluğunun resmî sözcüsü olmadı, ama Yahudi halkını siyasal olarak temsil etmesini bilen ve bu yönde gayret gösteren yüzyılının ve tarzının yegâne Yahudisi olduğu da bir gerçekti.

"Kendi hakkındaki temel gerçeği, bir Yahudi olduğu"nu[40] asla inkâr etmeyen Disraeli, Yahudi olan her şeye karşı, an-

---

37 Lord George Bentinck, *A Political Biography*, Londra, 1852, 496.

38 *A.g.e.*, s. 491.

39 *A.g.e.*, s. 497 ve devamında.

40 Monypenny and Buckle, *a.g.e.*, s. 1507.

cak onlar hakkındaki cehaletinin yarışabileceği bir hayranlık beslemiştir. Ancak bu konularda gururla cehaletin karışması, yeni asimile olmuş bütün Yahudilerin bir özelliğiydi. Büyük farklılık şuradaydı ki Disraeli, Yahudilerin geçmişi ve bugünü hakkında hemen hiçbir şey bilmiyordu ve bu yüzden başkalarının, korku ve kibirin damgasını taşıyan davranışların yarı bilinçli alacakaranlığında dile getirdikleri şeyi, o büyük bir yalınlıkla söyleme cüretini gösterebiliyordu.

Disraeli'nin Yahudi olmanın olanaklarını, normal bir halkın siyasal emelleriyle ölçme yeteneğinin siyasal sonuçları ise çok daha ciddi oldu; neredeyse otomatik olarak Yahudi etkisi ve örgütlenmesi hakkında, bizlerin genellikle antisemitizmin çok daha kötü biçimlerinde rastladığımız türden eksiksiz bir dizi kuram geliştirdi. Her şeyden önce kendini aslında "seçilmiş ırkın seçilmiş kişisi"[41] olarak görüyordu. Bunun kendi meslek yaşamından daha iyi bir kanıtı da olamazdı: Adsız ve parasız bir Yahudi, sadece birkaç Yahudi bankerin yardımıyla İngiltere'nin bir numaralı adamı oluvermiş; parlamentonun en sevilmeyen kişilerinden biri başbakanlığa yükselmiş ve uzun süredir "onu bir şarlatan gibi gören ve parya muamelesi yapan" kimselerin gerçek sevgisini kazanmıştı.[42] Siyasal başarı Disraeli'yi asla doyurmadı. Londra sosyetesine girmek, Avam Kamarası'nı fethetmekten çok daha önemli ve zordu ve -"her iki partiden de politikacıların yükselmesini sağlayan ama toplumsal açıdan sakıncalı olanları kesin olarak dışlayan seçkin bir zümre"[43] olan- Grillion Yemek Kulübü'ne üye olmak, Majestelerinin bir bakanı olmaktan tartışmasız çok daha büyük bir zaferdi. Bütün bu tatlı zevkler, Kraliçe'nin samimi dostuluğu ile taçlandırılmış oldu. Zira İngiltere'de monarşi, anayasal ulus-

41 Horace S. Samuel, *a.g.e.*

42 Monypenny and Buckle, *a.g.e.*, s. 147.

43 *A.g.e.*

devletin kesin denetimi altında bütün siyasî imtiyazlarını yitirmiş bile olsa, İngiliz toplumunda kazandığı tartışmasız üstünlüğü sürdürmekteydi. Disraeli'nin zaferinin büyüklüğü ölçülürken, Muhafazakâr Parti'deki seçkin meslektaşlarından Lord Robert Cecil'in 1850'lerde sert bir saldırıya karşı onu şu sözlerle savunabildiğini unutmamak gerekir: "Disraeli'nin kapalı kapılar ardında söylediklerini herkes söyleyebilir ama kimse Disraeli gibi bunları açıkça, uluorta söyleyemez".[44] Aslında Disraeli'nin en büyük nihaî zaferi şuydu: Kamu alanında, uluorta söylendiğinde onun hoşuna gitmeyecek, koltuklarını kabartmayacak bir şeyi kimse kapalı kapılar ardında da söyleyemezdi.

Daima zamana uymuş olması ve sayısız yaşam öykücüsünün onu diğer büyük adamlardan daha iyi anlaması Disraeli'nin talihiydi. O, hırsın cisimleşmiş haliydi. Bu güçlü tutku, görüldüğü kadarıyla ne bir ayrıma ne de farklılığa göz yuman ve izin veren bir yüzyılda Disraeli'nin şahsında ortaya çıkmıştı. Bütün dünya tarihini 19. yüzyıl kahramanlık idealine göre yorumlamış olan Carlyle, Disraeli'nin elinden unvan almayı reddettiğinde kesinlikle hata yapıyordu.[45] Çağdaşlarından hiçbiri, bütün özgül başarılarından soyulmuş büyüklük kavramıyla Carlyle'nin kahramanlarına Disraeli kadar denk düşmezdi; rolünü ciddiye alan, doğuştan deha sahibi Büyük İnsan'ı maharetle oynayan ve masalsı dalavereler çeviren, eğlendirici sanatkârlıklar sergileyen bu şarlatandan başka kimse 19. yüzyıl sonlarının deha konusundaki ölçülerini bu denli eksiksiz dolduramazdı. Siyasetçiler, iş dünyasının can sıkıcı meselelerini Doğulu tadlara sahip birer rüyaya çeviren bu şarlatana sevgi duyuyorlardı;

---

44 Robert Cecil'in yazısı, Torylerin en etkili organları olan *Quarterly Review*'de çıkmıştır. Bakınız: Monypenny ve Buckle, *a.g.e.*, s. 19-22.

45 Bu olay, 1874 gibi geç bir tarihte olmuştu. Carlyle'nin Disraeli için "lanetli bir Yahudi", " gelmiş geçmiş en berbat adam" dediği söylenir. Bakınız Caro, *a.g.e.*

ve toplum da Disraeli'nin cin fikirli kurnazlıklarında bir kara büyü kokusu aldığında, bu "kudretli büyücü" çağının kalbini gerçekten kazanmış oldu.

Disraeli'nin kendini diğer ölümlülerden ayırdetme emeli ve aristokrat topluma duyduğu özlem, kendi zamanının ve ülkesinin orta sınıfları için tipik bir durumdu. Muhafazakâr Parti'ye girerek, daima "Whigler'i düşman, Radikalleri müttefik" tutan bir politika izlemesi, siyasal nedenlere ya da ekonomik saiklere dayanmıyor, onun toplumsal emellerinden kaynaklanıyordu.[46] Hiçbir Avrupa ülkesinde orta sınıflar, entelijensiyalarını kendi toplumsal durumlarıyla uzlaştıracak yeterli özsaygıyı geliştirememişlerdir; bu yüzden aristokrasi, bütün siyasî önemini çoktan yitirdiğinde bile toplumsal ölçeği belirlemeyi sürdürebilmiştir. Mutsuz Alman filisteni "tanrı vergisi kişiliği"ni, soyluluğun çöküşünden zuhur eden ve aristokratik unvanları burjuvazinin parasına karşı korumak için zorunlu olan kast kibrine karşı umutsuz mücadelesi sırasında keşfetmişti. Bulanık kanbağı kuramları ve evlenmelerin sıkı denetim altına alınması daha ziyade Avrupa aristokrasisinin yakın dönemine ait fenomenlerdir. Disraeli, aristokrasinin istemlerini karşılamak için gerekli olan şeyi, Alman filistenlerinden çok daha iyi biliyordu. Burjuvazi toplumsal statü elde etmek amacıyla ne yaptıysa aristokratik kibri kandırmayı başaramadı, çünkü kast zümresinin en önemli ögesinden, bireysel çaba ve erdemle ilgisi olmayan, sadece doğumdan gelen aristokratik gururdan uzaktı. Bu "tanrı vergisi kişilik"in, gelişimi için bireyin çabasını ve eğitimini gerektirdiğini yadsıması mümkün değildi. Disraeli "kastın gururuna karşı ırkın gururunu çıkardı"ğında,[47] ne söylenirse söylensin

46 Bu sözler Lord Salisbury'nin *Quarterly Review'de*, 1869, yayımlanan bir yazısında geçmektedir.

47 E.T.Raymond, *Disraeli, The Alien Patriot*, Londra, 1925, s. 1.

Yahudilerin [soyluluğa benzer] toplumsal statüsünün sonradan edinilmiş [burjuva ahlak ve başarı anlayışına] değil, sadece doğuma bağlı olduğunu biliyordu.

Hatta Disraeli bir adım daha ileri gitmişti. Yıllar geçtikçe çok sayıda zengin orta sınıf mensubunun unvan satın aldığını gören aristokrasinin kendi değeri hakkında son derece ciddi kuşkulara sürükleneceğini biliyordu. O nedenle, oldukça amiyane ve popüler düşgücüyle, İngilizlerin "sonradan görme ve melez bir ırktan olduklarını, oysa kendisinin saf kan Avrupalı olduğu"nu, "bir İngiliz asilzadesinin yaşamını esas olarak Arap yasalarının ve Suriye âdetlerinin düzenlendi"ğini, "cennetin kraliçesinin bir Yahudi olduğu"nu ya da "askerlerin Rabbın sağ elinde Yahudi ırkının çiçeğini tuttuğu"nu korkmadan söyleyerek, onları kendi oyunlarında mağlup etti.[48] Ve en sonunda "artık İngiltere'de aristokrasi kalmadığını, çünkü aristokrasinin asıl niteliğinin, hayvan-insanın üstünlüğü"[49] olduğunu söylediğinde, daha sonraları burjuva ve türedi ırk görüşleri için kalkış noktası olan modern aristokratik ırk kuramlarının en zayıf noktasına dokunmuş oluyordu.

Yahudilik ve Yahudi halkından olmak, asimile olmuş Yahudiler arasında basit bir doğum gerçeğine dönüşerek, soysuzlaşmıştı. Başlangıçta bu, belli anıları ve umutları paylaşan belli bir din, belli bir ulusallık anlamına gelmekteydi ve ayrıcalıklı Yahudiler arasında bile hâlâ en azından belli ekonomik avantajların paylaşılması demekti. Yahudi entelijensiyasının laikleşmesi ve asimilasyonu, seçilmiş bir halka ait olma bilinci dışında, eski anı ve umutlardan geride hiçbir şey bırakmayacak şekilde, özbilinci ve kendilerine dair yorumlarını değiştirdi. Seçen ve reddeden tanrıya inanmadan kendilerinin seçilmiş olduğuna inananlar sadece "ayrıksı Ya-

48 Sırayla H.B. Samuel, *a.g.e.*, Disraeli, Tancred, ve Lord George Bentinck.

49 Romanı *Coningsby*'de, 1844.

hudiler" değilse de, bu boş tarihsel misyon anlayışından tam gelişmiş bir ırk öğretisi çıkartan yegâne kişi Disraeli idi. Disraeli, bu Semitik ilkenin, "doğamızdaki tinsel olan her şeyi temsil" ettiğini, "tarihin inişlerinin ve çıkışlarının asıl çözümlerini [burada] buldukları"nı; "dil ve din" ne olursa olsun, "tarihin kilidi" olan "ırkın her şey" demek olduğunu; çünkü "ırkı sadece tek bir şeyin oluşturduğunu, onun da kan olduğunu" ve "sadece tek bir aristokrasi olduğunu, onun da, mükemmel düzenin karışmamış ırkı"ndan oluşan "doğanın aristokrasi"si olduğunu iddia etmeye hazırdı.[50]

Bununla daha modern ırk kuramları arasındaki yakın ilişkiyi açıklamaya gerek yok. Ve Disraeli'nin keşfi, ırksal ideolojilerin toplumsal aşağılık duygusuyla mücadelede ne denli yararlı olabildiklerinin de bir kanıtıdır. Çünkü ırk öğretileri nihayetinde çok daha uğursuz ve dolaysız siyasî amaçlara hizmet etmişlerse de, makul ve ikna edici gelen çoğu yanlarının şu gerçekte yattığı da doğrudur: Herhangi birinin, kendini ırksal vasıf gereğince doğumla seçilmiş bir aristokrat olarak hissetmesini sağlamışlardır. Bu yeni seçilmiş kimselerin seçkinlere, seçilmiş birkaç kişiye ait olmamalarının -ki bu her şeyden önce bir soylunun gururunun içkin bir parçasıdır-, ama seçilmişliği durmadan büyümekte olan bir ayaktakımıyla paylaşmak zorunda kalmalarının bu öğretiye ciddi bir zararı dokunmamıştır, çünkü seçilmiş bir ırka ait olmayanlar da sayısal olarak aynı oranda büyümekteydiler.

Ancak Disraeli'nin ırk öğretileri, toplumun kurallarına ilişkin olağandışı bir kavrayışın sonucu olduğu kadar, asimile olmuş Yahudilerin özgül laikleşme süreçlerinin de bir ürünüydü. Yahudi entelijensiya, daha 19. yüzyılda bağımsız, kendine inanan bir insanlığa duyulan güvenle birlikte Aydınlanma'nın da devrimci çağrısını yitirmiş genel laikleşme sürecine yakalanmış ve o nedenle eski gerçek dinsel

50 Bakınız: Lord George Bentinck ile *Endymion*, 1881 ve *Coningsby* romanları.

inançların birer batıl itikada dönüşmesine karşı korunmasız kalmış değildi sadece. Yahudi entelijensiya aynı zamanda ulusal bir dini dinsel bir mezhebe dönüştürmek isteyen Yahudi reformcuların etkilerine de maruz kalmıştı. Bunun için Yahudi inanışının iki temel unsurunu -Mesihçi umudu ve İsrail'in seçilmişliğine olan inancı- dönüştürmek zorunda kaldılar ve Yahudilerin yeryüzündeki diğer milletlerden ayrılığının son bulacağı günlerin geleceğine olan dinî inançla birlikte Siyon'un nihai ihyası ile ilgili düşünceleri Yahudi dua kitaplarından sildiler. Mesihçi umut olmadan seçilmişlik düşüncesi ebedî ayrılık anlamına geliyordu; belli bir halka dünyanın kefaretini yükleyen seçilmişlik inancı olmadan Mesihçi umut da, Yahudilerin siyasal coşkuculuklarında son derece karakteristik bir unsur haline gelmiş olan evrenselciliğin ve genel bir insanseverliğin yoğun bulutları arasında buharlaşıp gitti.

Yahudi laikleşmesinin en yazgısal unsuru, seçilmişlik kavramının Mesihçi umuttan ayrılması olmuştur. Oysa Yahudi dininde bu iki unsur, tanrının insanlık için öngördüğü kurtuluş planının iki veçhesiydi. Siyasal sorunları sadece yeryüzünde bir cennet kurma amacını gerçekleştirerek nihai olarak çözme eğilimi, Mesihçi umuttan doğmuştu. Tanrı tarafından seçilmiş olma inancından da, Yahudilerin doğaları gereği daha kavrayışlı, iyi, sağlıklı ve hayatta kalmaya daha uygun oldukları -tarihin motoru, yeryüzünün en iyileri gibi-, inanmayan Yahudilerle Yahudi olmayanlarca da paylaşılan masalsı bir vehim üremişti. Coşkucu Yahudi aydınının yeryüzündeki cennet hayali, bütün ulusal bağ ve önyargılardan özgür olma hayali, siyasî gerçeklikten, Mesih'in gelmesi ve Yahudi halkının Filistin'e dönmesi için yakaran atalarında olduğundan çok daha fazla kopmuştu. Öte yandan herhangi bir coşkucu umut olmadan kendilerini yeryüzünün en iyileri olduklarına ikna etmiş asimilasyon

yanlılarının bu kutsal olmayan kibir yoluyla diğer milletlerden ayrılıkları; ataları, Mesih'in günlerinde ortadan kalkacak da olsa İsrail'i Yahudi olmayanlardan kopartan Kutsal Yasa'nın yarattığı ayrılıktan çok daha etkiliydi. Ayrıksı Yahudileri tanrıya inançlarında bunca "aydınlatmış" olan bu kibirdi ve her yerde ayrıksılık gösteren durumlarından ötürü İsrail'i insanlığın geri kalanına bağlayan dinsel umudun güçlü bağlarını fiiliyatta kopartan da kendilerine inanmalarını sağlayan batıl itikatlardı.

O nedenle laikleşme sonuçta Yahudilerin ruh halinde son derece tayin edici olan şöyle bir paradoks yarattı: Yahudilerin asimilasyonu -ulusal bilincin tasfiyesiyle ulusal bir dini, itirafa ve günah çıkarmaya dayanan bir mezhebe dönüştürmekle ve devletle toplumun isteksiz ve belirsiz taleplerini, aynı ölçüde belirsiz oyunlar ve psikolojik hilelerle karşılamasıyla- son derece reel bir Yahudi şovenizmi yarattı. (Tabiî bu şovenizmden, -Chesterton'un sözleriyle- "bireyin kendisinin tapınılacak bir şey olarak görüldüğü; bireyin, kendi kendinin ideali, hatta idolü olduğu" sapkın bir milliyetçiliği anlamak şartıyla.) O andan sonra eski dinsel seçilmişlik kavramı artık Yahudacılığın özü olmaktan çıkmış, onun yerine Yahudiliğin özü haline gelmişti.

Bu paradoks en güçlü ve büyüleyici kişiliğini Disraeli'de bulmuştu. O hem bir İngiliz emperyalisti, hem de bir Yahudi şovenistiydi. Ama her şeyden önce "İngiltere, Disraeli'nin hayalindeki İsrail olduğu"[51] için, daha ziyade düşgücünün oyunu olan bir şovenizmi bağışlatmak zor olmadığı gibi; Disraeli "tam bir İngiliz olmadığı ve bundan gurur duyduğu" için, onun genişlemek uğruna genişlemek gibi dar kafalı bir azimkârlıkla ortak hiçbir yanı olmayan İngiliz emperyalizmini de bağışlatmak zor değildir.[52] Bu kudretli

51 Sir John Skleton, *a.g.e.*

52 Horace B. Samuel, *a.g.e.*

büyücünün kendini asla çok ciddiye almadığını, her zaman toplumu kazanmak ve popülaritesini artırmak (ki hepsi benzersiz bir büyüye yol açmaktaydı) için oynadığını çok açık bir biçimde gösteren bu tuhaf zıtlıklar, bütün konuşmalarına, onu emperyalist takipçilerinden tamamen farklı kılan şarlatanca bir coşkunluk ve hayal ögesi katıyordu. Disraeli'nin en büyük şansı, Manchester'ın ve işadamlarının bu emperyalist hayali henüz teslim almadıkları, hatta "sömürge maceraları"na sert ve şiddetli bir muhalefet gösterdikleri bir sırada bu hayale kapılmış ve oyununu oynamış olmasıydı. Kana ve ırka beslediği -altın ile kan arasında güçlü bir doğaüstü bağlantı bulunduğuna dair eski romantik halk saflıklarını da barındıran- boş inançlar, Afrika'da, Asya'da ya da Avrupa'da katliamlara girişmek gibi bir ihtimale uzanmıyordu. Tanrısal yetenekleri pek olmayan bir yazar olarak işe başladı ve şansı yardımıyla parlamento üyesi, parti lideri, başbakan ve İngiltere Kraliçesi'nin dostu bir aydın olarak kaldı.

Disraeli'nin, Yahudilerin siyasî yaşamdaki rollerine ilişkin tasarımının izlerini, henüz siyasî yaşama adımını atmamış, basit bir yazar olduğu döneme götürmek mümkündür. Konuyla ilgili düşünceleri şahsî deneyimlerinden kaynaklanmıyordu, ama onlara bütün yaşamı boyunca hatırı sayılır bir dirençle sarılmıştır.

İlk romanı *Alroy*'da (1833) Disraeli, Yahudilerin [toplumdan] tamamen ayrılmış bir sınıf olarak yönetimde bulunduğu bir Yahudi İmparatorluğu planı sunmaktaydı. Roman, genç yazarın zamanının gerçek iktidar koşulları hakkındaki cehaletinin yanı sıra, Yahudilerin iktidar olanaklarına ilişkin güncel yanılsamaların da etkisini ortaya koymaktadır. Onbir yıl sonra, parlamentodaki siyasî deneyimleri ve kodamanlarla kurduğu yakın münasebet Disraeli'ye "bir za-

manlar nasıl olmuş olursa olsun, kendi zamanında Yahudilerin hedeflerinin, herhangi bir biçim altında siyasî ulusallık vücuda getirme savından büyük oranda koptuğunu" öğretti.[53] Yeni romanı *Coningsby*'de Yahudi İmparatorluğu hayalini bırakmış ve onun yerine sarayların, imparatorlukların ve diplomasideki yüksek kuralların iniş ve çıkışlarına Yahudi parasının hükmettiği masalsı bir şema ortaya koymuştur. Disraeli, başlangıçtaki gizemli hâkim kast hayalinin yerine geçirdiği, seçilmiş ırkın seçilmiş insanlarının sahip olduğu gizli ve gizemli nüfuz anlayışından yaşamı boyunca asla vazgeçmedi. Bu anlayış siyaset felsefesinin ekseni durumuna geldi. Devletlere borç verip komisyon alan, büyük hayranlık duyduğu Yahudi bankerlerin aksine, Disraeli bütün meseleye dışardan, bu tür iktidar olanaklarının ancak iktidar hırsı olmayan kimselerce gün be gün kullanılabileceğine akıl erdiremeyen birinin gözüyle baktı. Anlayamadığı şey şuydu: Bir Yahudi banker nasıl olur da siyasetle Yahudi olmayan meslektaşlarından daha az ilgilenirdi; Yahudi servetinin Yahudi politikası için bir araç olması Disraeli'ye son derece doğal geliyordu. Yahudi bankerlerinin iş konularında ve uluslararası bilgi ve haber alışverişinde gayet iyi işleyen bir örgütlenmeye sahip olduklarını gördükçe, kimsenin ruhu duymadan dünyanın kaderini elinde tutan bir nevi gizli cemiyetle karşı karşıya bulunduğuna iyiden iyiye kanaat getirdi.

Gizli bir cemiyetin bir Yahudi fesadı tertip ettiği inancının, antisemitik bir kamuoyunun gözünde ne kadar büyük bir propaganda değeri taşıdığı ve dinsel amaçlı cinayetler ve zehirlemeler hakkındaki Avrupalıların bütün geleneksel önyargılarını nasıl beslediği herkesin malumudur. Disraeli'nin tamamen zıt amaçlarla ve kimsenin gizli cemiyetleri ciddiye almadığı bir sırada aynı sonuçlara varmış olması ol-

53 Monypenny ve Buckle, *a.g.e.*, s. 882.

dukça önemlidir, zira bu uydurmaların ne ölçüde toplumsal güdülerden ve küskünlüklerden kaynaklandığını, olaylara ya da siyasal ve ekonomik faaliyetlere bundan daha abes hakikatlerle getirilebileceğinden çok daha makul açıklamalar getirdiğini göstermektedir. Kendisinden sonraki çok daha az bilinen ve daha az muhterem şarlatanların gözünde olduğu gibi Disraeli'nin gözünde de siyaset, gizli cemiyetler arasında oynanan bir oyundan ibaretti. Sadece Yahudiler değil, nüfuzunu siyasal olarak örgütleyememiş ya da toplumsal ve siyasal sisteme karşı olan başka her grup Disraeli için sahne gerisindeki güçler haline gelmiştir. 1863'de "gizli cemiyetlerle Avrupalı milyonerler arasında bir mücadele"ye tanık olduğunu düşünüyordu; "şimdiye dek kazanan hep Rothschild olmuştu".[54] Ama yine de "bu gizli cemiyetler, insanların doğal eşitliğini ve mülkiyetin kaldırılmasını telaffuz etmekteydiler";[55] 1870 gibi geç bir tarihte Disraeli hâlâ ciddi ciddi "perdenin gerisindeki" güçlerden söz edebiliyor ve "gizli cemiyetlerin ve onların uluslararası enerjilerinin, Roma Kilisesi'nin ve onun üzerinde hak iddia edenlerin yöntemlerinin, bilim ile iman arasındaki ebedî ve ezelî çatışmanın" insanlık tarihinin seyrini belirlemek üzere iş başında olduklarına bütün içtenliğiyle inanabiliyordu.[56]

Disraeli'nin inanılmaz naifliği bütün bu "gizli" güçleri Yahudilerle ilişkilendirmesine neden olmuştu. "İlk Cizvitler, Yahudilerdi; Batı Avrupa'yı paniğe sokan gizemli Rus diplomasisi Yahudiler tarafından örgütlenmekte ve esas olarak onlar tarafından yürütülmektedir; şu anda Almanya'da hazırlanmakta olup ve ikinci ve daha büyük bir reformasyon

54 *A.g.e.*, s. 73. Bayan Brydges Williams'a gönderilen 21 Temmuz 1863 tarihli mektuptan.

55 Lord George Bentinck, *a.g.e.*, s. 497.

56 Kendi romanı *Lothair* içinde, 1870.

anlamı taşıyan zorlu devrim ... tamamen Yahudi casusların denetimi altında gelişmektedir"; "her (komünist ve sosyalist grubun) başında Yahudi ırkından gelen biri bulunmaktadır; tanrının sevgili kulları tanrı tanımazlarla işbirliği yapmaktadır; en becerikli mülk sahipleri komünistlerle ittifak halindedir; özel ve seçilmiş ırk, Avrupa'nın posalarının, düşük kastlarının elindedir! Bütün bunların sebebi, adını bile onlara borçlu olan ve artık tiranlığına katlanamadıkları nankör Hıristiyanlığı yok etmek için duydukları istektir".[57] Disraeli'nin düşgücüne göre dünya tamamen Yahudi kesilmiştir.

Bu müstesna vehimde, Hitler'in en mahir propaganda hokkabazlıklarından Yahudi kapitalist ile Yahudi sosyalist arasında gizli bir ittifakın varolduğu çığlıklarının ilk izleri vardı. Düşsel ve masalsı da olsa bütün bu şemanın kendine özgü bir mantığı olduğunu inkâr etmek mümkün değildir. Disraeli'nin yaptığı gibi Yahudi politikasını saptayanların Yahudi milyonerler olduğu varsayımından hareket edilirse; Yahudilerin (gerçeği yeterken, Yahudilik savunucuları tarafından yine de aptalca abartılan) yüzlerce yıldır katlandığı hakaretler gözönüne alınırsa; Yahudi bir milyonerin oğlunun işçi hareketinin lideri olmasının pek de nadir rastlanan durumlardan olmadığı görülürse ve deneyimlere dayanarak Yahudi aile bağlarının ne denli sıkı olduğu da biliniyorsa, Disraeli'nin Hıristiyanlara yönelik beslediği intikam hesabı imgesinin pek de zorlama olmadığı görülecektir. Elbette işin gerçeği şuydu: Banker babaları işçilerle hiçbir zaman açık bir sınıf çatışmasına girmedikleri için, Yahudi milyonerlerin çocuklarında solcu hareketlere karşı bir eğilim bulunmaktaydı. O yüzden sıradan bir burjuva ailesinin çocuğunda doğal olarak bulunması gereken sınıf bilincinden tümüyle yoksundular. Öte yandan ve tamamen aynı neden-

57 Lord George Bentinck, *a.g.e.*

lerden ötürü diğer sınıfların Yahudilere karşı gösterdikleri doğal antisemitik hissiyat, gizli veya açık, işçiler arasında yoktu. Çoğu ülkede Yahudilerin asimilasyonu konusunda yegâne gerçek olanakları sunanların solcu hareketler olduğu açıktır.

Disraeli'nin siyasal yaşamı durmadan gizli cemiyetlerle açıklama düşkünlüğü, sonradan daha az Avrupalı pek çok aydına ikna edici gelecek olan birtakım deneyimlere dayanmaktaydı. Disraeli deneyimlerinden şunu öğrenmişti: İngiliz toplumunda bir yer edinmek, parlamentoda sandalye kazanmaktan çok daha zor bir işti. Disraeli'nin zamanındaki İngiliz sosyetesi, parti ayrımlarından uzak olarak, gözde kulüplerde biraraya gelmekteydi. Siyasî bir seçkin grubun oluşmasında son derece önemli olsalar da, bu kulüpler devletin denetiminden uzaktılar. Dışardan bakan birine gerçekten de son derece gizemli görünüyorlardı. Herkesi kabul etmemelerinden dolayı gerçekten de gizliydiler. Bununla birlikte, ancak başka sınıf üyeleri de buralara kabul edilmek isteyip de, reddedildiklerinde veya akla hayale gelmedik sayısız akıl dışı güçlüklerle karşılaştıklarında gizemli bir hale girdiler. Hiçbir siyasal payenin, ayrıcalıklılarla bu yakın birlikteliğin sağlayabileceği zaferlerin yerini dolduramayacağına kuşku yoktur. Disraeli'nin emelleri ciddi siyasal yenilgilerin ardından yaşamının sonunda bile tükenmedi, "Londra sosyetesinin en etkili siması" olarak kaldı.[58]

---

58 Monypenny ve Buckle, *a.g.e.*, s. 1470. Bu mükemmel yaşam öyküsünde, Disraeli'nin zaferi doğru bir değerlendirmeyle sunulmaktadır. Tennyson'un *In Memoriam*, 'canto 64' adlı kitabı zikredildikten sonra şöyle devam ediliyor: "Bir bakıma Disraeli'nin başarısı, Tennyson'un satırlarında söylenenden çok daha gözalıcı ve tamdı; siyasal merdiveni en son basamağına kadar çıkmakla ve tacın sırlarını paylaşmakla kalmadı, aynı zamanda sosyeteyi de fethetti. Akşam yemeklerinin ve Mayfair'in salonlarının baş konuğuydu ... ve filozoflar gerçek değeri hakkında ne düşünürlerse düşünsünler Disraeli'nin toplumsal zaferi, küçümsenen bir yabancı olarak siyasette elde ettiklerinden zorluk bakımından daha az değildi ve belki de damağına daha tatlı gelmişti". (s. 1506).

Gizli cemiyetlerin fevkalade önemli olduğuna ilişkin naif kesinlik duygusu açısından bakıldığında, Disraeli toplumun dışında doğmuş, toplumun kurallarını asla layıkıyla anlayamamış yeni toplumsal tabakaların öncüsüydü. Bu tabakalar kendilerini, toplum ile siyaset arasındaki ayrımların durmadan flulaştığı ve görünüşteki kaotik koşullara rağmen her zaman aynı dar sınıf çıkarlarının kazançlı çıktığı bir durum içinde görmekteydiler. Dışarıda kalan birinin, bilinçli bir biçimde kurulmuş, kesin hedefleri olan bir örgütün hatırı sayılır sonuçlar elde edebileceği yargısına ulaşması son derece mümkündü. Ve bütün bu toplumsal oyunu, bu yarı bilinçli çıkarlar oyununu ve özünde hedef gütmeyen entrikaları belirli bir politikaya dönüştürmek için ihtiyaç duyulan tek şeyin kararlı bir siyasî irade olduğu da doğrudur. Bu irade Dreyfus Davası sırasında kısa bir süre Fransa'da, yine Hitler'in iktidara gelmesinden önceki onyılda Almanya'da kendini gösterdi.

Ancak Disraeli sadece İngiltere'nin dışında değil, Yahudi toplumunun da dışında biriydi. Büyük hayranlık beslediği Yahudi bankerlerin zihniyeti hakkında en ufak bir bilgisi yoktu ve şayet burjuva toplumundan dışlanmış olmalarına rağmen (ki aslında hiçbir zaman bu topluma girmeye çalışmamışlardır) bu "ayrıksı Yahudiler"in, burjuva toplumunun en başta gelen ilkesini (siyasî etkinlik, mülkiyetin ve kârın korunması etrafında döner) paylaştıklarını fark etseydi, gerçekten de büyük hayalkırıklığına uğrardı. Disraeli, dışa dönük bir siyasî yapısı olmayan, üyeleri hâlâ yakın aile ve iş bağlantıları ile birbirine bağlı tek bir grup görmüş ve etkilenmişti. Ne zaman onlarla bir işi olsa, (örneğin Süveyş Kanalı hisseleri, -Mısır Hıdivi'nin satmak için yanıp tutuştuğunu öğrenen- Henry Oppenheim'ın bilgisiyle İngiliz hükümetine teklif edildiğinde ve satış, Lionel Rothschild'den alınan dört milyon sterlinin yardımıyla yapıldığında olduğu

gibi) düş dünyası harekete geçiyor ve her şeyin "kanıtlandığını" görüyordu.

Disraeli'nin gizli cemiyetlerle ilgili ırkçı kanaatleri ve kuramları son tahlilde, gizemli görünen ama aslında hayal ürünü olan bir şeyi açıklama arzusundan ileri gelmekteydi. "Ayrıksı Yahudiler"in hayal ürünü gücünden siyasal bir gerçeklik çıkarması mümkün değildi, ama bu hayallerin kamusal korkular haline gelmesini sağlayabilir ve canı sıkılmış bir toplumu korku masallarıyla oyalayabilirdi, nitekim öyle de yaptı.

Çoğu ırk fanatiği ile tutarlı olarak Disraeli, "yeni moda milliyet ilke ve duygusu"nu küçümsemiştir.[59] Ulus-devlet temelinde bir siyasal eşitlikten nefret etmiş ve bu koşullar altında Yahudilerin bekasından endişe duymuştur. Irkın eşitliğe karşı siyasal olduğu kadar toplumsal bir sığınak da oluşturabileceğini hayal etmiştir. Zamanının soyluları hakkında, Yahudiler hakkında olduğundan çok daha fazla şey bildiği için ırk kavramına aristokratik kast kavramlarını model almasında şaşırtıcı bir yan yoktur.

Toplumsal bakımdan ayrıcalıksız olanlara ilişkin bu düşüncelerin netice alacaklarına hiç kuşku yoktu; ama Afrika üzerindeki kapışmalardan sonra, siyasal hedeflerle uyumlu hale getirildiklerinde siyasetin gerçek ihtiyaçlarını karşılamamış olsalardı, Avrupa'nın siyasal sahnesinde hiçbir önemleri olamazdı. 19. yüzyılın yegâne Yahudisi olan Disraeli'ye gerçek popüleritesinin büyük kısmını kazandıran, burjuva toplumunun bunlara inanma arzusuydu. Sonunda Disraeli'nin iyi talihinden sorumlu aynı eğilim, halkının büyük bir felakete sürüklenmesinden de sorumlu oldu. Ama bu Disraeli'nin suçu değildi.

---

59 *A.g.e.*, cilt I, Kitap 3

Paris'e haklı olarak *le capitale du dixneuvieme siecle* (ondokuzuncu yüzyılın başkenti -Walter Benjamin) denmiştir. Vaadlerle dolu 19. yüzyıl, Fransız Devrimi ile başlamış, yüzyıldan fazla bir zamandır *citoyen*'in [yurttaş] soysuzlaşarak burjuvaya dönüşmesine karşı verilen ve Dreyfus Davası'nda dibe vuran beyhude bir mücadeleye tanıklık etmişti. Şimdi ise ondört yıllık ürkütücü bir mola verilmişti. Her şeye rağmen Birinci Dünya Savaşı'nı Fransa'nın en son devrim çocuğu olan Clemenceau'nun Jakoben çağrısı kazanabilirdi, ama muhteşem *nation par excellence* yüzyılı kapanmıştı[60] ve siyasal öneminden, toplumsal ihtişamından uzak Paris, bütün ülkelerin avant-garde aydınlarına terkedilmişti. Fransa'nın, Disraeli'nin ölümünden hemen sonra Afrika'nın talanı ve Avrupa'daki emperyalist tahakküm çekişmeleri ile başlayan 20. yüzyılda çok küçük bir rolü olmuştur. Fransa'nın kısmen diğer ulusların ekonomik bakımdan genişlemeleri ve kısmen de içerden uğradığı parçalanmalar nedeniyle yaşadığı gerileme, ulus-devlete içkin gibi görünen biçimler almış ve yasalar izlemiştir.

Belli ölçülerde 1880 ve 1890'larda Fransa'nın başına gelenler, sonraki 30-40 yılda bütün Avrupa ulus-devletlerinin de başına gelmiştir. Ne kadar farklı tarihlerde de olsa Weimar ve Avusturya Cumhuriyetleri'nin tarihsel bakımdan Üçüncü Cumhuriyet'le ortak pek çok özellikleri vardır ve 1920'lerin ve 1930'ların Almanya ve Avusturya'sındaki belli siyasal ve toplumsal örüntüler, neredeyse bilinçli bir şekilde Fransa'nın *fin-de-siecle*'ı [yüzyıl sonu] örneğini izlemiştir.

60 Yves Simon, *La Grande Crise de la Republique Française*, Montreal, 1941, s. 20: "Fransız Devrimi'nin ruhu Napolyon'un yenilgisinden sonra da yüzyıl kadar daha varlığını sürdürdü. Ama bu zafer sadece 11 Kasım 1918'de sessiz sedasız sönüp gitmek içindi. Fransız Devrimi mi? Onun tarihi elbette 1789-1918 olmalıdır."

19. yüzyıl antisemitizmi doruğuna Fransa'da ulaşmış ve Fransa'da varolmayan emperyalist eğilimlerle temas kurmadan, ulusal bir mesele olarak kaldığı için yenilgiye uğramıştır. Bu antisemitizm türünün belli başlı özellikleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve Avusturya'da yeniden ortaya çıkmıştır ve her iki ülkenin de Yahudileri üzerinde, daha az keskin ve uç etkilerle daha bozulmuş olmakla beraber neredeyse aynı toplumsal etkiyi yaratmıştır.[61]

Ancak Yahudilerin, Yahudi olmayan toplum içindeki rollerini örneklemek amacıyla Faubourg Saint-Germain salonlarının seçilmesinin başlıca nedeni, bu ölçüde heybetli bir toplumun başka hiçbir yerde bulunmaması, ya da burası hakkında daha gerçek bilgilere sahip olunmasıdır. Yarı Yahudi ve olağanüstü durumlarda kendini bir Yahudi olarak tanıtmaya hazır olan Marcel Proust'un "geçmişteki şeyler"i aramaya koyulduğunda yazdıkları, aslında kendisine hayran eleştirmenlerden birinin dediği gibi *apologia pro vita sua* [kendi yaşamı için bir savunma] idi. 20. yüzyıl Fransa'sının bu en büyük yazarının yaşamı yalnızca sosyete içinde geçmiştir; bütün olaylar ona, sosyeteye yansıdığı ve birey tarafından yeniden düşünüldüğü biçimiyle görünmüştür. Öyle ki bu düşünmeler ve yeniden düşünmeler, Proust'un dünyasının özgül gerçekliğini ve dokusunu oluşturur.[62] *A la recherche du temps perdu* [Geçmiş Zaman Peşinde] [roman kişisi], tıpkı Proust'un eseri-

---

61 Psikolojik fenomenlerin Alman ve Avusturya Yahudilerinde olduğu kadar kesin bir biçimde ortaya çıkmamış olması kısmen Siyonist hareketin bu ülkelerdeki Yahudi aydınları üzerindeki güçlü etkisinden kaynaklanmış olabilir :Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki, hatta ondan önceki onyılda Siyonizm gücünü siyasi içgörüsünden çok psikolojik tepkilerin ve sosyolojik olguların eleştirel çözümlemesinden almaktaydı. Etkisi esas olarak pedogojikti ve Siyonist hareketin gerçek mensuplarının oluşturduğu görece küçük çevrenin çok ötesine geçmekteydi.

62 Konu hakkında E.Lewinas'ın ("L' Autre dans Proust", *Deucalion*, 1947, sayı 2) ilginç sözleriyle karşılaştırın.

ni yazmaya karar verdiğinde ortadan kaybolması gibi dilsiz ve iletişimsiz bir yalnızlığa çekildiğinde bile, birey de, düşünceleri de topluma ait olmayı sürdürür. Orada, bütün dünyasal oldu bittileri bir iç deneyime dönüştürmeye çalışan içsel yaşam, düşünsel hakikatin görülebileceği bir ayna haline gelir. İç deneyimini seyreden birey, yaşama dolaysız yaklaşmayan, gerçekliği sadece yansıtıldığı biçimiyle algılayan yanıyla toplumdaki seyirciyi andırır. Sosyetenin kıyısında doğmuş, ama dışardan biri de olsa meşru biçimde sosyeteye ait biri sıfatıyla Proust'un bu iç deneyimini, kendisine göründüğü ve sosyete mensuplarınca yansıtıldığı biçimiyle [bu hayatın veçhelerinin bütününü kavrayacak ve üretecek bir ustalıkla değerlendirmesi], onun dehasının bir göstergesidir.

Sosyetenin kendini kamusal kaygılardan tamamen kurtardığı ve siyasetin toplumsal yaşamın bir parçası haline geldiği bu dönemin Proust'dan daha iyi bir tanığı yoktur. Burjuva değerlerinin yurttaşın sorumluluk duygusu üzerinde sağladığı zaferin, siyasal konuların ayrışarak sosyete içinde gözalıcı, büyüleyici düşüncelere dönüşmesi gibi bir anlamı vardı. Proust'un da bu sosyetenin gerçek bir örneği olduğunu buna eklemek gerekir; çünkü "Yahudasızlaştırılmış bir Yahudiliğin en büyük tanığı" olan o, sosyetenin en gözde "erdemsizlikleri"nin ikisine de (yani Yahudilik "erdemsizliği" ile eşcinsellik "erdemsizliği") bulaşarak ve bunları "şimdiye dek Batı Yahudiliği adına yapılmış en karanlık terkip"[63] içinde biraraya getirmişti ve [sosyetenin bu rezillik hakkındaki] düşünceleri ile bireysel düşünceler birbiri-

63 J.E. van Praag, "Marcel Proust, Temoin du Judaisme dejudaize", *Revue Juive de Geneve* içinde, 1937, No. 48, 49, 50.

Ne garip bir raslantıdır ki (yoksa raslantı denmemeli mi?) aynı durum, Yahudi Sorunu'nu işleyen *Crossfire* filminde de görülmektedir. Öykü, Richard Brooks'un *The Brick Foxhole* kitabından alınmıştır. Kitapta Crossfire'ı öldüren Yahudi, bir eşcinseldir.

ne son derece benzemekteydi.[64]

Rezilliğin, suçun sosyetedeki yansısından başka bir şey olmadığını keşfeden Disraeli oldu. Sosyetenin kabul ettiği insanî kötülük iradenin eylemi olmaktan çıkmış, insanların ne seçebilecekleri ne de reddedebilecekleri, onlara dışarıdan dayatılan ve uyuşturucunun alışkanlık yaratmasındaki buyurganlık kadar hükmedici, içkin, psikolojik bir niteliğe dönüşmüştür. Suçu soğurup, rezilliğe dönüştürmekle sosyete bütün sorumluluğu inkâr etmekte ve insanların kendilerini bulaşmış buldukları bir uğursuzluklar dünyası kurmaktadır. Güzide muhitlerin dar ve filisten bulduğu, normdan her sapmayı suç olarak değerlendiren ahlakçı yargı, [insanları otomatik işleyen bir mekanizmanın yasalarına göre aşağılayan modern psikolojinin insanî "anlayışına" kıyasla] en azından insanın onuruna [ve irade serbestisine] daha saygılıydı. Şayet suç, doğal olsun ekonomik olsun, bir tür uğursuzluk olarak anlaşılırsa bu durumda herkesin ondan nasibini almış olduğu düşünülecektir. "Ceza, suçlunun hakkıdır"; [ama] (Proust'un kelimeleriyle) şayet "yargıçlar, ırksal yazgı ... dan kaynaklanan nedenlerle Yahudilerde ihaneti, sapkınlarda cinayeti bağışlamaya kalkar ya da böyle bir eğilim gösterir"se, suçlu da bu hakkından mahrum edilmiş olur. Bu saptırılmış hoşgörünün ardında cinayette ve ihanette bir çekicilik bulma hali vardır, öyle ki bir anda bu çekicilik sadece bütün gerçek suçluları değil, belli suçları işlemeye "ırksal olarak" yazgılı olan herkesi yok etme kararına kayabilir. Hukuksal ve siyasal aygıtın toplumdan ayrılmadığı, o nedenle toplumsal ölçütlerin bu aygıta sızdığı, siyasal ve hukukî kurallar halini aldığı her zaman bu değişiklikler vuku bulur. Suç ile rezilliği eşitleyen görünüşteki bu geniş görüşlülüğe kendi yasal kodlarını kurması için göz yumulursa, bu anlayış ne kadar sert olursa olsun insanı

64 Aşağısı için özellikle bakınız: *Cities of the Plain*, Kısım I, s. 20-45.

davranışlarından sorumlu gören, onu bağımsız sayan yasalardan daha vahşi ve gayri insanî olduğunu şaşmaz bir biçimde kanıtlayacaktır.

Ancak Proust'un betimlediği şekliyle Faubourg Saint-German, bu gelişmenin ilk evrelerinde bulunmaktaydı. Eşcinselleri arasına almıştı, çünkü kendini rezillik olduğuna hükmettiği şeyin cazibesine kapılmış hissediyordu. Proust, kişisel büyüsü ve eski adı sayesinde "rezilliğine" bir zamanlar ancak tahammül edilen, [romanın kahramanı] Monsenyör de Charlus'un toplumun doruklarına nasıl tırmandığını anlatır. Artık çifte bir hayat sürdürmeye, kuşkulu tanıdıklarını gizlemeye gerek duymaz, onları gözde evlerin salonlarına getirmesi için cesaretlendirilmiştir. Normal olmadığını düşünmesinler diye eskiden uzak durmaya gayret edeceği -aşk, güzellik, haset gibi- sohbet konuları, şimdi görüşlerini dayandırdığı "tuhaf, gizli, süzme ve ucube bir deneyim olarak", doymak bilmez bir açgözlülükle karşılanmaktadır.[65]

Yahudilerin başına da bunlara çok benzer şeyler geldi. Ayrıksı Yahudiler, asalet sahibi bireyler, İkinci İmparatorluğun sosyetesi tarafından müsamaha ile karşılanmış, hatta iltifat görmüşlerdi, ama şimdi Yahudilerin popülariteleri bizzat Yahudi sıfatıyla artıyordu. Her iki durumda da toplumu harekete geçiren etken, önyargılarda meydana gelen bir değişme değildi. Ne eşcinsellerin "suçlu" ne de Yahudilerin "hain" olduklarından kuşku duymayı kesmediler; sadece suça ve ihanete karşı tutumlarını değiştirdiler. Bu yeni geniş görüşlülüklerinin yarattığı sorun, artık eşcinsellerden korkmamaları değil, suçtan korkmamalarıydı. Geleneksel yargıdan bir nebze olsun kuşku duymadılar. 19. yüzyılın en gizli hastalığı, korkunç bir can sıkıntısı ve bıkkınlık, çıban gibi patlamıştı. Toplumun bu tatsız durumda çağırdığı kopuklar ve paryalar, ne olurlarsa olsunlar en azından can sı-

65 *Cities of the Plain*, Kısım II, bölüm III.

kıcı değildiler ve Proust'un yargısına güvenecek olursak, *fin de siecle* toplumunun hâlâ tutku kapasitesi olan yegâne insanlarıydı. Proust bizi, sadece insanın (Monsenyör de Charlus'un Morel'e duyduğu sapkın tutkuda, Yahudi Swann'ın fahişesine duyduğu yakıcı bağlılıkta ve yazarın, romanda rezilliğin kişileşmesi olan Albertine'e karşı beslediği umutsuz kıskançlıkta temsil edilen) sevme yeteneğini izleyerek, toplumsal temaslar ve emeller labirentinde dolaştırır. Proust'un, dışardakileri ve yeni gelenleri, "Sodom ve Gomore"nin sakinlerini, sadece daha insan olduklarından değil, daha normal oldukları için de saydığı son derece açıktır.

Yahudilerin ve eşcinsellerin çekiciliğini ansızın keşfetmiş olan Faubourg Saint-Germain ile "Yahudilere ölüm" diye bağıran ayaktakımı arasındaki fark, salonların henüz açıkça suçla yan yana gelmemiş olmasında yatıyordu. Bunun anlamı şuydu: Bir yandan henüz cinayete etkin bir biçimde katılmak istemiyorlardı, öte yandan da hâlâ Yahudilere karşı açıkça bir antipati duyuyor ve eşcinsellerden korkuyorlardı. Bunun da şöyle bir sonucu oldu: Yeni üyelerin kimliklerini açıkça itiraf edemedikleri hem de saklayamadıkları bu ikircikli durumdan, açığa vurma ve gizleme, yarı itiraf, yarı yalan, abartılı bir tevazu ile abartılı bir kibirden oluşan karmaşık bir oyun doğdu. Bütün bunlar, kişinin sadece Yahudiliğiyle (ya da eşcinselliğiyle) seçkin salonların kapılarını açmasının, ama aynı zamanda da bu salonların sözkonusu kişinin durumunu son derece güvensiz kılmasının sonucuydu. Bu ikircikli durumda Yahudilik, Yahudi birey için, her ikisi de "ırksal yazgı"da içkin bulunan hem bedensel bir leke hem de gizemli bir kişisel ayrıcalıktı.

Proust, biteviye yabancı, egzotik, tehlikeli olanı gözleyen toplumun; sonunda rafine olanı ucube olanla nasıl özdeşlediğini ve "yerli oyuncuların oynadığı" tuhaf ve alışılmadık

"Rus ve Japon oyunları" gibi -gerçek ya da hayal ürünü- ucubeliklere;[66] "sadece tatma düşüncesinin bile yürek atışlarını hızlandırdığı tuhaf ünlü meyvaların bulunduğu egzotik ve kökeni şüpheli bir kutuyu andıran, boyalı, şiş göbekli ve düğmeleri sımsıkı iliklenmiş [dönmeyi oynayan] oyunculara;[67] "doğa üstü bir duyu" saçtıklarına inanılan ve "sınırsızlığın gizini öğrenmek için sanki [bir ruh çağırma seansındaymış] gibi" çevresine toplanılan "deha sahibi insanlar"a nasıl kucak açtığını uzun uzadıya anlatır.[68] Bu "*nekromani*" [ölüseverlik] ikliminde Yahudi bir beyefendi yahut bir Türk hanım, "sanki gerçekten de bir medyumun çağırdığı yaratıklar" gibi görünebilecektir.[69]

Bu egzotiklik, yabancılık ve ucubelik rolünün, hemen hemen yüzyıldır toplum tarafından "yabancı türedi"ler olarak kabul gören ve dostluklarını kimsenin gurur konusu etmeyi aklından bile geçirmeyeceği "ayrıksı Yahudi" bireylerce oynanamayacağı açıktır.[70] Asimilasyonlarının ilk evrelerinde, yakından tanınan yapılarla böyle bir özdeşlik sosyetenin düşgücünü ve beklentilerini ciddi ölçülerde sınırlandıracağından, Yahudi topluluğu ile özdeşleştirilmemiş, bu topluluğun temsilcisi olmayan, tanınmayan kimseler bu rol için biçilmiş kaftandılar. Swann gibi toplum için olağanüstü meziyetleri olan, genelde keyif veren kimseler kabul gördüler, ama Bloch gibi "hiç tanınmamış bir aile"ye mensup olup da "sadece Hıristiyan yüzeyin değil, Yahudi kastlarının da her birinin bir alttakine hakaretlerle ezerek uyguladığı bir okyanusun tabanındaki basıncı andıran inanılmaz baskılara dayanmak zorunda kalan" kişilere çok daha büyük

66 *A.g.y.*

67 *A.g.y.*

68 *The Guermantes Way*, Kısım I, bölüm I.

69 *A.g.y.*

70 *A.g.y.*

bir coşkuyla kucak açıldı. "Gelen her yeni kuşak, Yahudi aileleri arasından kendisini açık havaya çıkartacak yolu yine kendisi kazmak zorunda"idi.[71] Oysa toplumun yabancı ve (kendi kanısına göre) sefih olanı içine almakta gösterdiği isteklilik, kuşaklar boyu sürmekte olan bu tırmanışın karşısına kestirme bir yol çıkarmıştı. Bunun, Panama Skandalı sırasında Fransa Yahudilerinin meydanı bazı vicdansız Alman Yahudisi maceracılara bırakmasından kısa bir süre sonra gerçekleşmesi bir raslantı değildi; unvanı olsun olmasın, İkinci İmparatorluğun eski iyi günlerinin hayalini kurabildikleri antisemitik ve monarşist salonların sosyetesini her zamankinden daha çok arayan ayrıksı Yahudi bireyler, kendilerini, evlerine asla davet etmeyecekleri kişilerle aynı kategori içinde buluverdiler. Ayrıksılık olarak Yahudilik, Yahudilerin sosyeteye alınmalarının sebebi olmuştu. Bu durumda da "kendi içinde sağlam bir topluluk, türdeşlik oluşturan", henüz türedi din kardeşleriyle "aynı asimilasyon derecesine ulaşamamış olan [Yahudilere] hiç benzemeyen" kimseler yeğlendi.[72]

Benjamin Disraeli, ayrıksı olduklarından ötürü sosyeteye kabul edilen Yahudilerden biri olmakla beraber, kendini "seçilmiş bir ırkın seçilmiş kişisi" olarak laik tarzda takdimiyle, Yahudilerin kendi kendilerini yorumlayışının hatlarını çizerek, bir ön belirti niteliği taşımaktaydı. Bu deyim yerindeyse fantastik ve incelikten yoksun durum, şayet toplumun Yahudilerden beklentilerine tuhaf bir biçimde denk düşmeseydi, Yahudilerin bu müphem rollerini oynamaları asla mümkün olamazdı. Kuşkusuz ne Disraeli'nin kanaatlerini bilinçli bir biçimde benimsediler ne de yüzyılın başındaki Prusyalı seleflerinin kendileriyle ilgili ilk çekingen ve sapkın yorumlarını berraklaştırmayı amaçladılar; çoğu, Ya-

71 *A Budding Grove* içinde, Kısım II, "Yeradları: Saray".

72 *A.g.y.*

hudi tarihi hakkında hiçbir şey bilmemenin bahtiyarlığı içindeydi. Ama Batı ve Orta Avrupa'da toplum ile devletin oluşturduğu belirsiz koşullar altında eğitimden, laikleşme sürecinden ve asimilasyondan geçtikleri her yerde, Yahudiler köklerinde zımnen varolan, ayrıcalık ve egemenlik biçiminde de olsa Yahudi soyluların hâlâ duymakta olduğu siyasal sorumluluk boyutunu yitirdiler. Dinsel ve siyasal yan anlamlarını yitiren Yahudi köken olgusu, her yerde "Yahudi olma"ya dönüşerek psikolojik bir nitelik aldı ve o andan sonra ancak erdem ya da erdemsizlik\rezillik kategorileri içinde görüldü. Şayet "Yahudilik"in, onu bir suç olarak gören önyargı olmadan, saptırılarak ilgi çekici bir erdemsizlik haline getirilmesinin mümkün olamayacağı doğru ise, böyle bir saptırmanın, onda doğuştan bir erdem bulan Yahudilerce mümkün kılındığı da aynı ölçüde doğrudur.

Asimile olmuş Yahudiler, Musa dininden yabancılaşmakla suçlanıp, karalandılar. Şehitlik gibi eski bir değeri de yitirmiş olduklarından, başlarına gelen bu nihaî felaketin ekseriyetle korkunç ve bir o kadar anlamsız bir katlanış olduğuna inanılır. Bu sav, iman ile hayatın eski biçimleri sözkonusu olduğunda, Doğu Avrupa ülkelerinde de aynı ölçüde görünür bir "yabancılaşma" olduğu gerçeğini gözardı etmektedir. Ama Batı Avrupa Yahudilerini "Yahudasızlaşmış" olarak gören malum anlayış, başka bir nedenden dolayı da yanıltıcıdır. Resmî Museviliğin aksi yöndeki son derece ilginç sözlerine rağmen Proust, asimile olmuş Yahudilerin özel yaşamlarında ve günlük deneyimlerinde Yahudi doğmuş olmanın böylesi tayin edici bir rolü olmadığını göstermektedir. Dinin özel bir mesele olduğu anlayışıyla, ulusal bir dini dinsel bir mezhebe dönüştüren Yahudi reformcu, Yahudi ulusallığını sırtından atmak için bir dünya yurttaşı gibi davranan Yahudi devrimci, "evde Yahudi, sokakta insan" olan eğitimli Yahudi -bütün bu insanlar, ulusal bir vas-

fı özel bir meseleye döndürmeyi başarmış kimselerdir. Sonuçta özel yaşamları, kararları ve duyguları, tam da "Yahudilik"lerinin merkezî haline geldi. Ve Yahudi doğmuş olma gerçeği, dinsel, ulusal ve sosyo-ekonomik anlamını yitirdikçe, Yahudilik de bir takıntı durumuna geldi; fiziksel bir kusur ya da özür nasıl kişinin takıntısı olabilirse, bu da Yahudilerin takıntısı oldu ve bir kimsenin kendini rezilliğine kaptırması gibi, Yahudiler de kendilerini bu takıntıya kaptırdılar.

Proust'un "doğuştan mizaç"ı, başarı ve başarısızlığın Yahudi doğmuş olma gerçeğine bağlı olduğu bir toplum tarafından büyük ölçüde meşrulaştırılan bu kişisel, özel takıntıdan başka bir şey değildir. Proust, sadece toplumsal veçhesini veya bireysel yorumlarını görüp anlattığı için yanlış bir biçimde onu "ırksal yazgı" olarak değerlendirdi. Ve uzaktan izleyen biri için Yahudi hizbinin davranışları, eşcinsellerin davranış örüntülerinden farksız bir takıntıyı sergiliyordu. Her iki grup da ya üstünlük ya da aşağılık duygusu sergiliyorlardı, ama herhalükarda normal olanlardan gururlu bir farklılık içindeydiler; her iki grup da farklılıklarının doğuştan kazandıkları doğal bir olgu olduğuna inanıyordu; durmadan yaptıklarını değil, olduklarını meşrulaştırma gayreti içindeydiler; ve son olarak her iki grup da her zaman tahrik edici, ani seçkinlik iddiaları ile özürcü tutumlar arasında gidip geliyordu. Doğa sanki toplumsal konumlarını sonsuza dek dondurmuş gibiydi; bir hizipten diğerine geçemiyorlardı. Ait olma ihtiyacı toplumun başka üyelerinde de vardı -"Hamlet için sorun olmak ya da olmamak değil, ait olup olmamaktır"[73]- ama aynı ölçüde değil. Hiziplere ayrılmış ve artık dışarda kalanlara, Yahudilere ve eşcinsellere birey olarak değil, topluma kabul edilmelerini sağlayan özel şartlarından ötürü hoşgörü gösteren bir toplum, bu klanlığın ki-

73 *Cities of the Plain*, Kısım II, bölüm III.

şilik bulmuş hali gibi görünüyordu.

Her toplum, üyelerinden belli ölçülerde eylemde bulunma, gerçekte ne olduğunu gösterme, temsil etme ve eylem yeteneği göstermesini ister. Toplum hiziplere bölündüğünde bu tür talepler artık birey tarafından değil, hizip üyeleri tarafından anlaşılır. Bu durumda, tıpkı bir oyuncunun oyununun bütün diğer rollerle bütünlük arzetmesi gerektiği gibi, davranış da sessiz taleplerin değil, bireysel yeteneklerin denetimindedir. Faubourg Saint-German salonları, her biri uç bir davranış örüntüsü sergileyen hiziplerin birliğinden oluşmaktaydı. Eşcinsellerin rolü normal dışı yanlarını sergilemek, Yahudilerinki kara büyüyü (nekromani) temsil etmek, sanatçılarınki bir başka doğaüstü ve insanüstü bir temas biçimini ortaya koymak, aristokratlarınki sıradan ("burjuva") olmadıklarını göstermekti. Birer klan yaşamı sürdürmelerine rağmen, Proust'un da gözlemlediği gibi, "tıpkı Yahudilerin Dreyfus'un etrafında toplanması gibi, çoğunluğun kurbanın etrafında toplandığı genel yıkım günleri hariç", bütün bu yeni gelenler kendi türleriyle ilişki kurmaktan kaçındılar. Bunun nedeni şuydu: Bütün ayrım alametlerini belirleyen sadece bu hizipler arasındaki uyumdu, öyle ki Yahudiler ya da eşcinseller, Yahudiliğin ya da eşcinselliğin dünyadaki en doğal, ilgi çekici olmaktan en uzak, en sıradan şey haline geldiği Yahudiler ya da eşcinseller topluluğu içinde kendilerini ayırt edici kılan özelliklerini yitirdiklerini hissediyorlardı. Ancak aynı durum, karşısında farklı olabilecekleri bir muadiller topluluğuna ihtiyaç duyan evsahipleri, Yahudilere ya da eşcinsellere hayranlık duyan aristokratlara hayran aristokrat olmayanlar için de geçerliydi.

Bu hizipler kendi içlerinde tutarlı olmamakla ve çevrelerinde başka hiziplerden kimseler bulunmadığında hemen dağılmakla beraber, hizip üyeleri, sanki birbirlerini tanımaları için tuhaf ve yabancı bir şeye ihtiyaçları varmış gibi gi-

zemli bir işaret dili kullanırlardı. Proust özellikle de yeni katılanlar için bu işaretlerin ne denli önemli olduğunu uzun uzun anlatır. Ancak işaret dili uzmanları olan eşcinsellerin en azından gerçek bir sırları vardı, oysa Yahudiler bu dili sadece kendilerinden beklenen o gizemli havayı yaratmak için kullandılar. İşaretleri, evrensel olarak bilinen şeyleri gizemli ve gülünç bir hale sokmaktaydı: Prenses falancanın salonunun o köşesine, kimliğini açıkça belirtmesine izin verilmeyen, ama bu anlamsız nitelik olmadan da o köşeye kurulması olanaksız olan bir Yahudi otururdu.

19. yüzyılın sonundaki bu yeni karma toplumun, Berlin'deki ilk Yahudi salonları gibi yeniden soyluluk etrafında odaklanması dikkate değerdir. Aristokrasinin her şeyi vardı, ama kültüre duyduğu isteği ve "insanlığın yeni örnekleri"ne olan merakını yitirmişti. Yine de burjuva toplumuna beslediği küçümsemeyi elden bırakmamıştı. Üçüncü Cumhuriyet düzeni tarafından olumlanan siyasal konumunu ve ayrıcalıklarını yitirmiş olmaya ve siyasal eşitliğe verdiği yanıt, toplumsal ayrımcılık gütmek oldu. İkinci İmparatorluk sırasında yaşadığı kısa ve yapay bir yükselişten sonra Fransız aristokrasisi ancak oğulları için orduda yüksek görevler ayarlamak gibi gönülsüzce çabaları ile toplumsal bir klanlık olarak ayakta duruyordu. Orta sınıf ölçütlerine karşı hakaretamiz bir saldırganlık, siyasal emellerden çok daha ağır basmaktaydı ve hiç kuşkusuz toplumsal bakımdan kabul görmeyen sınıflara üye bütün guplar ve bireyler için topluma girmenin en güçlü güdülerinden birini oluşturmaktaydı. Prusyalı aristokratları oyuncular ve Yahudilerle buluşturan toplumsal güdü, Fransa'da sonunda eşcinsellerin toplumsal saygınlık kazanmalarına yol açmıştı. Öte yandan, o dönemlerde servet ve iktidar sahibi olmalarına rağmen orta sınıflar, toplumsal özsaygıdan yoksundular. Ulus-devlet içinde siyasal bir hiyerarşinin olmaması ve eşitliğin zaferi,

"toplumu dışarıdan bakıldığında daha demokratik ama içten içe daha hiyerarşik" kılmıştı.[74] Hiyerarşi ilkesi Faubourg Saint-Germain'in sosyetik muhitlerinde kişilik bulduğu için, Fransa'daki her sosyete, "üyelerinin konumları ve siyasal düşünceleri ne olursa olsun karşısında zaman zaman büyüklük tasladığı Faubourg Saint-Germain'in dışlayıcı sosyetik muhitlerinin, ufak tefek değişikliklerle birer karikatürünü oluşturdu". Aristokratik toplum sadece görünüş olarak geçmişe özgü bir şeydi, aslında "gözde bir toplum yaşamının gramerini ve anahtarını" elinde bulundurmak ve dayatmakla (sadece Fransa halkını değil) bütün bir toplumsal yapıyı istila etmişti.[75] Proust, bir *apologia pro vita sua* ihtiyacı duyar ve aristokratik çevrelerde geçirdiği yaşamını yeniden düşünürken, böyle bir toplumun çözümlemesini yapmaktadır.

Bu *fin de siecle* toplumunda Yahudilerin rolü konusunda ana nokta, toplumun kapılarını Yahudilere açan Dreyfus Meselesi'ndeki antisemitizmdi ve Mesele'nin kapanması, ya da daha doğrusu Dreyfus'un masum olduğunun keşfedilmesiyle [Yahudilerin] toplumsal görkemleri sona erdi.[76] Başka bir deyişle Yahudiler kendileri hakkında ya da Dreyfus hakkında ne düşünürlerse düşünsünler, toplumun kendilerine verdiği rolü, ancak aynı toplum onların soy vatan hainleri oldukları yargısını taşıdığı sürece yerine getirebileceklerdi. Hainin [Dreyfus], aslında sıradan bir komplonun aptal bir kurbanı olduğu keşfedildiğinde ve Yahudilerin

74 *The Guermantes Way*, Kısım II, bölüm II.

75 Ramon Fernandez, "La vie sociale dans l'oeuvre de Marcel Proust", *Les Cahiers Marcel Proust* içinde, sayı 2, 1927.

76 "Ama bu, Dreyfus davasının yarattığı etkilerden, İsraililerin topluma nüfuz etmesi yönündeki daha verimli bir harekete paralel bir antisemitik hareketin doğduğu andı. Politikacılar, adli hata bulunmasının antisemitizme öldürücü bir darbe olacağını düşünürken yanılmamışlardı. Ama en azından geçici olarak bu durum toplumsal antisemitizmi yükseltti ve şiddetlendirdi." Bakınız: *The Sweet Cheat Gone*, bölüm II.

masum oldukları saptandığında, Yahudilere duyulan toplumsal ilgi de en az siyasal antisemitizm kadar süratle duruldu. Yahudilere tekrar sıradan ölümlüler gözüyle bakılmaya başlandı ve aralarından birinin işlediği varsayılan suçun onları geçici olarak çıkardığı o önemsizliğin içine yeniden düştüler.

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, çok daha sert koşullar altında Alman ve Avusturya Yahudileri de özünde benzer bir toplumsal görkem içindeydiler. O zamanlar onların sözde suçu savaştan sorumlu olmalarıydı ki, artık tek bir bireyin tek bir eylemiyle özdeşleştirilmeyen, aksi kanıtlanamayacak bir suçtu bu. O nedenle ayaktakımının, Yahudiliğin bir suç olduğu yönündeki değerlendirmesi kendini kabul ettirdi ve toplum sonuna dek Yahudilerinden keyif almayı ve büyülenmeyi sürdürebildi. Şayet günah keçisi kuramında psikolojik bir hakikat varsa, o da Yahudilere karşı bu toplumsal tutumun etkisi konusundadır; çünkü antisemitik yasalar toplumu Yahudileri defetmeye zorladığında bu "semitikseverler" de kendilerini gizli kötülüklerden arıtmak, gizemle ve günahkârca sevdikleri bir lekeden kurtulmak zorunda hissettiler. Elbette bu psikoloji Yahudi "hayranı" olan bu insanların Yahudi katili olup çıkmalarını açıklamaz. Bizzat katiller arasında eğitimli denen sınıflardan insanların oranının şaşırtıcı rakamları bulması ve ölüm fabrikalarını çalıştıranlar arasında ağırlıklı kesimi bunların oluşturması düşündürücüdür. Ama bu psikoloji, toplumun Yahudileri en yakından tanıyan, Yahudi dostlarıyla olmaktan tad almış ve büyülenmiş bu tabakalarının gösterdiği inanılmaz sadakatsizliği açıklar pekala.

Yahudiler sözkonusu olduğunda, Yahudilik "suçu"nun, Yahudi olmanın rezilliğe dönüştürülmesi son derece tehlikeli olmuştur. Yahudiler din değiştirmek suretiyle Musa dininden kurtulabilirlerdi, ama Yahudilikten kurtuluş yoktu.

Üstelik bir suçun karşılığı cezadır, oysa rezillik ancak yok edilebilir. Toplumun, Yahudi doğmuş olmaya ve Yahudilerin oynadığı role toplumsal yaşam çerçevesi içersinde getirdiği yorumun, antisemitik önlemlerin işleme konduğu korkunç kusursuzlukla yakından alakası vardır. Antisemitizmin Nazi kolu, köklerini siyasal şartlardan olduğu kadar bu toplumsal koşullardan almıştır. Irk kavramının daha başka ve dolaysız siyasal hedefleri ve işlevleri olmuşsa da, en uğursuz veçhesiyle uygulandığı Yahudi Sorunu'nda sağladığı başarı, büyük oranda kamuoyu tarafından tam rıza gören toplumsal fenomenler ve yargılardan kaynaklanmaktaydı.

Yahudileri olayların merkezine sürüklemeye karar veren güçler, hiç kuşku yok ki siyasaldılar; ama toplumun antisemitizme tepkisi ile Yahudi Sorunu'nun bireyde yol açtığı psikolojik yansıların, bu özel vahşetle, Yahudi kökenden gelen her bireye yöneltilen (ki bu durum kendini henüz Dreyfus Davası'nda göstermişti) örgütlü ve hesaplı saldırılarla bir ilgisi vardı. Eğer antisemitizmin tarihine kendinde bir varlık, yalın bir siyasal hareket olarak bakılırsa "genelde Yahudi"ye, "her yerde ve hiçbir yerdeki Yahudi"ye yönelen bu gözü dönmüş avı anlamak mümkün olamaz. Siyaset ya da ekonomi tarihinde gözönüne alınmamış, olayların oluşturduğu yüzeyin altına gizlenmiş, tarihçiler tarafından asla farkedilmemiş, ancak şairlerin ve roman yazarlarının (toplumun umarsız bir terkedilmişliğe ve *apologia pro vita sua* yanlızlığına ittiği) daha nüfuz edici ve tutkulu güçlerinin yazıya döktüğü toplumsal etkenler; eğer kendi başına bırakılacak olsaydı yalın bir siyasal antisemitizm biçimi alarak olsa olsa Yahudi karşıtı yasalarla, en fazla kitlesel kovulmalarla (ama hiçbir zaman toptan imha ile değil) sonuçlanabilecek olan bir seyri değiştirmiştir.

Dreyfus Davası ile bunun Fransız Yahudilerinin hakları üzerinde yarattığı siyasal tehdit, Yahudilerin görkemli top-

lumsal yaşamlarının belirsizliğe sürüklendiği bir toplumsal durum yarattığından beri; Avrupa'da antisemitizm, siyasal güdülerin ve toplumsal ögelerin oluşturduğu çözülmez bir karmaşa olarak ortaya çıkmıştır. Yahudilerin lehine davranan güçlü bir antisemitik harekete ilk tepkiyi her zaman toplum göstermiştir. Öyle ki Disraeli'nin "bugün Yahudiler kadar Avrupa'yı eğlendiren, büyüleyen, yücelten ve soylulaştıran... bir ırk daha yoktur" sözleri, özellikle tehlike anları için doğru sözler olmuştur. Toplumsal "semitikseverlik" daima siyasal antisemitizle son bulmuştur. Gizemli bir fanatizm olmadan antisemitizm de kitleleri örgütlemek için en iyi slogan haline biraz zor gelirdi. Kapitalist toplumun bütün sınıflar[1] dışına itilmiş kitleleri sonunda kendine ait ayaktakımı örgütleri kurmak için hazırdı; propagandaları ve yarattıkları çekicilik, tam da rezillik suretindeki suçu tam da yapısına dahil etmek için can atmış bir toplumun, şimdi suçlulara açıkça göz yumarak ve alenen suç işleyerek kendini kötülükten arındırmaya hazır olduğu varsayımına dayanmaktaydı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Dreyfus Davası

I. DAVANIN OLGULARI

Sözkonusu dava, 1894 sonlarında Fransa'da görüldü. Fransız Genel Kurmayı'nda çalışan Yahudi bir subay olan Dreyfus, Almanya adına casusluk yapmakla suçlandı ve mahkûm edildi. Mahkeme oybirliği ile Dreyfus'un yaşam boyu Şeytan Adası'na sürülmesine karar verdi. Duruşma kapalı kapılar ardında yapıldı. Dosya dolusu bir iddianamenin olduğu söyleniyordu ama ortada bir tek "bordro" gözüküyordu. Dreyfus'un el yazısıyla yazıldığı varsayılan bu bordro, Alman askerî ateşesi Schwartzkoppen'e gönderilmişti. Temmuz 1895'de Genel Kurmay'ın İstihbarat Bölümü'nün başına Albay Picquard getirildi. Mayıs 1896'da Genel Kurmay Başkanı Boisdeffre'ye, Dreyfus'un masumiyetine, asıl suçlunun Binbaşı Walsin-Esterhazy olduğuna kanaat getirdiğini söyledi. Altı ay sonra Picquard, Tunus'ta tehlikeli bir göreve gönderildi. Bu arada Dreyfus'un kardeşleri adına Bernard Lazare, dava ile ilgili ilk risaleyi yayınladı: *Une erreur judiciaire: la verite sur l'affaire Dreyfus* [Bir Hukuk Hatası: Drey-

fus Davası'ndaki Gerçek]. Haziran 1897'de Picquard, Senato Başkan Yardımcısı Scheurer-Kesten'i mahkemeye sunulan maddî deliller hakkında aydınlatarak Dreyfus'un masum olduğunu belirtti. Kasım 1897'de Clemenceau, davanın tekrar görülmesi için ilk adımları attı. Clemenceau'nun gazetesi, Ocak 1898'de *J'Accuse*'yi [İtham Ediyorum] yayınladı. Bu arada Picquard da tutuklandı. Zola, orduya iftira etmekten gerek olağan mahkeme gerekse Temyiz Mahkemesi tarafından mahkûm edildi. Ağustos 1898'de Esterhazy, zimmetine para geçirdiği suçlamasıyla onur kırıcı bir biçimde ordudan atıldı. Vakit geçirmeden bir İngiliz gazeteciye koşan Esterhazy, "bordro"yu yazanın -Dreyfus değilkendisi olduğunu, kendi üstü ve karşı casusluk bölüm başkanı Albay Sandher'in emir kâğıtları üzerinde bulunan Dreyfus'un el yazısını taklit ettiğini anlattı. Birkaç gün sonra yine aynı bölümden Albay Henry, gizli Dreyfus dosyasının pek çok yerinde sahtekârlık yapıldığını itiraf ederek kendini öldürdü. Bunun üzerine Temyiz Mahkemesi, Dreyfus Davası'nın araştırılmasını istedi.

Haziran 1899'da Temyiz Mahkemesi, 1894 tarihinde Dreyfus için verilen ilk kararı iptal etti. Ağustos ayında Rennes'de yeni bir mahkeme yapıldı. "Hafifletici sebepler"den dolayı on yıl hapis cezası verildi. Cumhurbaşkanı bir hafta sonra Dreyfus'u affetti. 1900 yılının Nisan ayında Paris'te Dünya Fuarı yapıldı. Mayıs'ta fuarın başarılı olduğunun görüldüğü günlerde parlamento büyük bir çoğunlukla Dreyfus Davası'nı gündemden kaldırmaya karar verdi. Aralık'ta Dreyfus Davası'na bağlı bütün alt davalar af yoluyla sona erdirildi.

1903'de Dreyfus, mahkemenin yeniden görülmesini istedi. Dilekçesi, Clemenceau başbakan oluncaya kadar dikkate alınmadı. 1906 Temmuz'unda Temyiz Mahkemesi Rennes'deki kararı iptal ederek, Dreyfus hakkındaki bütün suç-

lamaları düşürdü. Ancak Temyiz Mahkemesi'nin bunun için yetkisi bulunmuyordu; yeni bir mahkeme yapılmasını istemek durumundaydı. Askerî mahkeme önünde yapılacak bir başka duruşma, kanıtlar ezici bir biçimde Dreyfus lehine olmakla birlikte, yeni bir mahkûmiyet kararına yol açabilirdi. O nedenle Dreyfus yasaya göre hiçbir zaman beraat etmedi[1] ve Dreyfus davası da çözümlenmeden kaldı. Fransız halkı sanığın görevine iadesini asla kabul etmedi ve ilk baştaki duyguları yatıştırmak asla mümkün olamadı. Dreyfus'un affından dokuz, aklanmasından iki yıl sonra, Clemenceau'nun isteğiyle Emile Zola'nın ölüsünün Panteon'a nakledildiği 1908 gibi geç bir tarihte bile Alfred Dreyfus sokakta saldırıya uğrayabiliyordu. Bir Paris mahkemesi saldırganı salıvermiş ve Dreyfus'u aklayan karara "muhalefet şerhi" koymuştu.

Hatta daha da garibi, ne Birinci ne de İkinci Dünya Savaşı bu meselenin unutulup gitmesini sağlayabilmişti. Action Française'ın 1924'de yayımladığı *Precis de l'Affaire Dreyfus*[2] [Dreyfus Davası'ndaki Kesinlik] o tarihten itibaren Dreyfus karşıtlarının el kitabı haline geldi. 1931'de *L'Affaire Dreyfus*'un (Rene Kestner takma adıyla Rehfisch ile Wilhelm Herzog'un yazdığı bir oyun) açılışında hâlâ 1890'ların havası hâkimdi: Salonda ağız dalaşları oldu, koku bombaları atıldı, oyuncuları, izleyicileri ve civardan geçenleri korkutmak için Action Française'ın hücum kıtaları etrafta cirit atı-

---

1 Bu konudaki en kapsamlı ve vazgeçilmez çalışma Joseph Reinach'ın *L'Affaire Dreyfus*'udur, Paris, 1903-1911, 7 cilt. Sosyalist bakış açısından yazılmış yakın döneme ait çalışmalar arasında en ayrıntılı olanını Wilhelm Herzog yazmıştır: *Der Kampf einer Republik*, Zürih, 1933. Buradaki kapsamlı kronolojik tablolar çok önemlidir. Meselenin en iyi siyasal ve tarihsel değerlendirmesini şurada bulmak mümkündür: D.W. Brogan, *The Development of Modern France*, 1940, VI. ve VII. kitaplar. Kısa ve güvenilir bir çalışma da G.Charensol'a aittir, *L'Affaire Dreyfus et la troisieme Republique*, 1930.

2 İki subay tarafından yazılmış ve Henri Dutrait-Crozon takma adıyla yayımlanmıştır.

yordu. Hükümet de -Laval'ın Hükümeti- otuz yıl kadar önce seleflerinin davrandığından hiçbir biçimde farklı davranmadı: adeta memnuniyet duyarak, tek bir oyunun bile salimen oynanmasını garanti edemeyeceğini açıkladı. Böylelikle Dreyfus karşıtlarına gecikmiş bir zafer armağan etti. Oyun ertelenmek zorunda kaldı. Dreyfus 1935'de öldüğünde genel basın meseleye değinmekten korktu,[3] solcu gazeteler ise Dreyfus'un masum olduğunu ve Dreyfus'a yüklenmeye çalışılan suçu sağcıların işlediğini yazdılar. Daha az ölçüde de olsa bugün bile Dreyfus Meselesi, Fransız politikasında hâlâ bir tür paroladır. Petain mahkûm olduğunda etkili bir yerel yayın organı olan (Lille'de çıkan) *Voix du Nord*, Petain'ın davasını Dreyfus davasına bağlayarak siyasal bir çatışmanın çözülmesi ve "bütün Fransa'ya akıl ile yüreğin barışının getirilmesi" mahkeme kararıyla mümkün olmadığı için, "ülkenin Dreyfus davasından sonra bölündüğünü" ileri sürmüştür.[4]

Genel siyasal veçheleri açısından Dreyfus Meselesi 20. yüzyıla ait olmakla beraber; Dreyfus Davası ve Yahudi yüzbaşı Alfred Dreyfus'un muhtelif duruşmaları, her duruşma yüzyılın en büyük başarısının, yani yasanın tarafsızlığının sınanması anlamına geldiği için insanların yargılama usullerini büyük bir şevk ve gayretle izlediği, tamamen 19. yüzyıla özgüdür. Adlî bir hatanın bu tür siyasal duygulara yol açması ve bitmeyen bir mahkemeler ve karşı mahkemeler silsilesini ateşlemesi (kavgalar, düellolar da cabası) bu dönemin bir özelliğidir. Yasa karşısında eşitlik öğretisi, uygar dünyanın vicdanına öylesine yer etmişti ki tek bir adlî hata bile Moskova'dan New York'a dek kamuoyunu ayağa kal-

3 Action Française (19 Temmuz, 1935) . Fransız basınının kısıtlanmasına övgülerde bulunmakta diğer yandan da "kırk yıl öncesinin ünlü adalet ve hakikat şampiyonları arkalarında hiç mürit bırakmadılar" demekteydiler."

4 Bakınız: G.H. Archambault, *New York Times*, 18 Ağustos 1945, s. 5.

dırmaya yetiyordu. Fransa'dakiler dışında hiç kimse bu konuyu siyasal mevzularla bitiştirecek kadar "modern" değildi.[5] Fransa'da tek bir Yahudi subaya karşı yapılan bir yanlış bile, dünyanın her yanından, bir kuşak sonra Alman Yahudilerinin uğrayacağı zulümden çok daha hiddetli ve müşterek bir tepki çekebiliyordu. Çarlık Rusya'sı bile Fransa'yı barbarlıkla suçlayabilmiş, Almanya'da Kaiser'in maiyeti, ancak 1930'larda [en sol liberal gazetelerin Hitler'e karşı göze alabildiği üslupta] bir infial sergilemişti.[6]

Davanın *dramatis personae*'sı [dramatik kişileri] adeta Balzac'ın sayfalarından çıkmış gibiydi: Bir tarafta kendi hizip üyelerinin yaptıklarını hasır altı etmek için didinen, sınıf bilincine sahip generaller; öte yanda sakin, berrak bakışlı, hafif ironik bir dürüstlüğü olan hasımları Picquard. Onların arkasında, her biri yanı başındakinin bilebileceklerinden dehşetle korkan, parlamentodaki bir sürü ne idüğü belirsiz kişi; Cumhurbaşkanı, Paris genelevlerine ziyaretleri herkesçe bilinen ve sadece toplumsal temas uğruna yaşayan tetkik hâkimleri. Sonra durmadan meslektaşlarına aile servetini kadınlarla yemekle böbürlenen, aslında bir sonradan görme olan Dreyfus'un kendisi; yakınlarının serbest bırakıl-

---

5 Bunun biricik istisnası olarak, bütün ülkelerde Dreyfus'a karşı kışkırtmaların çoğunu yapan Katolik gazeteler aşağıda ele alınacaktır. Öyle ki Amerikan kamuoyu protestolara ek olarak, 1900 yılında yapılması planlanan Paris Dünya Fuarı'nı örgütlü olarak boykot etmeye çalışmıştı. Bu tehdidin etkileri hakkında aşağıya bakınız. Kapsamlı bir araştırma için bakınız: Columbia Üniversitesi'nde Rose A. Halperin'nin hazırladığı "Dreyfus Davası'na Amerika'nın tepkisi" (1941) başlıklı lisansüstü tezi. Yazar, elindeki bu çalışmayı verme nezaketi gösterdiği için S.W. Baron'a teşekkür eder.

6 Bu yüzden örneğin Almanya'nın Paris'teki maslahatgüzarı H.B. von Below, Reich'ın şansölyesi Hohenlohe'ye, Rennes'de alınan kararın "barbarlığın en kesin işareti olan bayağılıkla ödlekliğin bir karışımı" olduğunu ve Fransa'nın "böylelikle kendini uygar uluslar ailesinin dışına attığı"nı yazdı ... Herzog tarafından *a.g.e.*'de, 12 Eylül 1899 tarihi altında zikredilmektedir. Von Below'un görüşüne göre Affaire [Dava], Alman hür düşüncesinin parolası olmuştu. Bakınız: *Denkwürdigkeiten*, Berlin, 1930-31, I, 428.

ması için dokunaklı bir biçimde bütün servetlerini vermeyi teklif eden, sonra bu teklifi 150.000 Frank'a düşüren, bir özveride bulunmak mı yoksa basitçe Genel Kurmay'ı ayartmak mı istediklerinden asla tam olarak emin olamamış Dreyfus'un kardeşleri; ve müvekkilinin masum olduğuna gerçekten inanan, ama kendini saldırılardan ve kişisel çıkarlarına verilebilecek zararlardan korumak için savumasını tartışmalı bir konu üzerine dayandıran avukat Demange. Son olarak, her nevi kahramanlıktan her nevi sahtekârlığa kadar burjuva dünyasından bîzar olmuş, soyluluk unvanı onu nereden aldığını hatırlayamayacağı denli "eskimiş" maceracı Esterhazy. Yabancı Lejyonu'nun sabık teğmeni Esterhazy, gözüpekliği ve küstahlığı ile meslektaşlarını etkilemiş biriydi. Yahudi subaylara düello şahitliği yaparak ve onların zengin dindaşlarından [baş haham aracılığıyla] şantajla para sızdırarak, hep zorluklar içinde yaşamıştı. Son çöküşünde bile Balzac geleneğine sadık kaldı. Yazgısını belirleyen şey, vatan hainliği ya da yüzbin Prusyalı süvarinin Paris sokaklarının altını üstüne getirdiği büyük bir cümbüşe dair delice hayaller değil,[7] zimmetine para geçirmek gibi bayağı bir iş oldu. [Hüküm giymesi üzerine] Londra'ya kaçarken Dreyfus'un kendisine bu özveride bulunması için yalvaran sesini duyduğu biçimindeki melodramatik beyanatıyla, [retoriği güçlü ama siyasal açıdan içeriksiz coşkusuyla ve naif mağrurluğuyla] Zola'ya ne demeli?[8]

Bütün bunlar tamamen 19. yüzyıla ait şeylerdir ve o yüzden iki dünya savaşını aşmaları mümkün olamadı. Ayaktakımının Zola'ya duyduğu nefret kadar Esterhazy'e yaptığı tezahürat da çok geçmeden küllenmişti; ama bir zamanlar Jaures'i ateşleyen ve Dreyfus'un sonuç olarak serbest bıra-

7 Theodore Reinach, *Histoire sommaire del'Affaire Dreyfus*, Paris 1924, s. 96.

8 Herzog, Joseph Reinach'ın raporundan 18 Haziran 1898 tarihinde söz etmiştir.

kılmasını tek başına sağlayan kilise ve aristokrasiye karşı ateşli coşku da aynı akıbete uğramıştı. Cagoulard meselesinin de göstereceği gibi, Genel Kurmay'daki subayların bir darbe hazırlarken halkın gazabından artık korkmalarına gerek yoktu. Kilise ile devletin birbirinden ayrılmasından bu yana Fransa, tıpkı Katolik Kilisesi'nin siyasal emellerini büyük ölçüde yitirmesi gibi, kilise karşıtı duygularını büyük ölçüde yitirmişti. Petain'in cumhuriyeti Katolik bir devlet haline getirme girişimi, halkın mutlak kayıtsızlığına ve biraz da din adamlarının *clerico fascism*'e [Kilise faşizmi] besledikleri husumete takılmıştır.

Ögelerinden ikisinin önemindeki artıştan dolayı Dreyfus Meselesi, 20. yüzyılda da siyasal yansımaları bakımından varlığını sürdürebildi. Birincisi, Yahudilere karşı duyulan nefretti; ikincisi bizzat Cumhuriyet'e, Meclis'e ve devlet aygıtına duyulan şüphe. Halkın büyük bir kesimi bu ikinci ögeyi, doğru ya da yanlış, hâlâ Yahudilerin nüfuzu ve bankaların iktidarı altında düşünmeyi sürdürmekteydi. Zamanımıza gelinceye kadar "anti-Dreyfusçu" terimi, hâlâ cumhuriyet, demokrasi ve Yahudi karşıtı herkesi tanımlayan bir sıfat olarak kullanılmaktaydı; birkaç yıl önce hâlâ Action Française'ın monarşizminden, Doriot'un nasyonal bolşevizmine ve Deat'ın sosyal faşizmine kadar her şeyi kapsıyordu. Ancak Üçüncü Cumhuriyet'in yıkılış nedeni sayısal olarak önemsiz denebilecek bu faşist [ve şovenist] gruplardan kaynaklanmadı. Belki paradoksal gibi görünecek ama işin gerçeği tam tersiydi; bu grupların etkisi hiçbir zaman Cumhuriyet'in çöküşü sırasındaki kadar zaman zayıf olmamıştı. Fransa'yı düşüşe götüren olgu, daha fazla sayıda gerçek Dreyfusçulara sahip olmamasıydı.[9] Demokrasi ve özgürlü-

9 Hatta Rene Benjamin'den (*Clemenceau dans le retraite*, Paris, 1930, s.249) alınan şu sözler, Clemenceau'nun yaşamının sonlarına doğru artık ona inanmadığını açıkça göstermektedir: "Umut mu? Olanaksız! Beni heyecanlandıran o

gün, eşitlik ve adaletin artık bu cumhuriyet altında savunulabileceğine ya da gerçekleştirilebileceğine inanan tek bir insan bile yoktu. Sonunda Cumhuriyet, her zaman ordunun çekirdeğini oluşturmuş eski Dreyfus karşıtı hizbin kucağına, çok az düşmanı olduğu ama hiçbir dostu bulunmadığı bir sırada aşırı olgunlaşmış bir meyva gibi düştü.[10] Kırk yıl öncenin formüllerine gösterdiği kölece bağlılık, Petain hizbinin Alman Faşizmi'nin bir ürünü olmadığını açıkca ortaya koymaktadır.

Almanya, kurnazca Fransa'nın kollarını budar ve sınır hattındaki bütün ekonomisini tarumar ederken, Fransa'nın Vichy'deki önderleri, Barres'in eski "özerk eyaletler" formülünün orasını burasını yamamakla, dolayısıyla Fransa'yı daha da kötürümleştirmekle uğraşıyorlardı. Herkese Almanya'dan antisetimizm ihraç etmeye gereksinimleri olmadığını ve Yahudilerle ilgili yasalarının temel noktalarda Reich'ın yasalarından farklı olduğunu böbürlenerek anlatırken, hiçbir işbirlikçinin yarışamayacağı bir süratle Yahudi karşıtı yasalar çıkardılar.[11] [Yine de Almanlarca antisemitizmin

---

şeye, yani demokrasiye artık inanmıyorsam, nasıl ümit etmeye devam edebilirim?".

10 Action Française'ın tanınmış savunucusu Weygand, gençliğinde bir Dreyfus karşıtıydı. Genel Kurmay'dayken yaptığı sahtekârlıkların bedelini intihar ederek ödemiş talihsiz Albay Henry'nin [dul eşi yararına] *Liebre Parole* gazetesinin açtığı kampanyanın bağışçılarından biriydi. Petain'a gelince, Dreyfus karşıtlığı kanıtlanmış olanlar dışında kimseye hoşgörüyle bakılmadığı bir dönemde 1895-1899 arasında Paris'in askeri hükümetinde Genel Kurmay'da görevliydi. Bakınız: Contamine de Latour, "Le Marechal Petain", *Revue de Paris* içinde, I, s. 57-59. D.W. Brogan'ın, *a.g.e.*, s.382'deki şu gözlemi yerindedir: Birinci Dünya Savaşı'nın beş mareşalinden dördü (Foch, Petain, Lyautey ve Fayolle) şiddetle cumhuriyetçiydi, oysa beşincisi Joffre'nin herkesçe malum ruhbancı eğilimleri vardı.

11 Petain'ın, neredeyse bütün Fransız Yahudilerini kapsayan Yahudi karşıtı yasalarının Reich tarafından kendisine dayatıldığı efsanesi bizzat Fransa'da çürütülmüştür. Özellikle bakınız: Yves Simon, *La Grande Crise de la Republique Française: Observations sur la vie politique des Français de 1918 a 1938*, Montreal, 1941.

manasını anlamadılar diye azarlanacaklardı. Anti-Dreyfus Hareket'te Katolik rahiplerin oynadığı role öyle kapılmışlardı ki, Nasyonal Sosyalizm'in temsil ettiği modern antisemitizmin Kilise'yi lafa karıştırmaya hiç niyeti olmadığını farkedene dek,] Katolik Kilisesi'ni Yahudilere karşı seferber etmeye çalıştılar. Oysa tersine Yahudilere yapılan mezalime karşı en etkili itirazları dillendirenler, tam da Vichy rejiminin bir kere daha siyasal güç merkezleri haline getirmek istediği piskoposlar ve ruhani meclisler oldu.

20. yüzyılın yüz hatları, duruşmalarıyla Dreyfus Davası'nda değil, bütün yönleriyle Dreyfus Meselesi'nde ortaya çıktı. 1931'de Bernanos'un dile getirdiği gibi,[12] "Dreyfus Meselesi, son savaşla bitmediği kesin olan bu trajik çağa aittir. Bu mesele, dizginsiz tutkuların yarattığı hengâmenin ve nefret ateşinin ortasında anlaşılmaz bir biçimde soğuk ve duygusuz kalabilen aynı gayrı insanî karakteri açığa vurmaktadır". Bu meselenin asıl devamını Fransa'da aramak kesinlikle doğru bir iş olmaz, ama neden Fransa'nın Nazi saldırganlığına kolayca yem olduğunun sebeplerini aramak için uzağa bakmak gerekmez. Hitler'in propagandasındaki dil, uzun zamandır aşina olunan ve asla tümüyle unutulmamış bir dildi. Action Française'ın "Sezarizm"inin,[13] Barres ile Maurras'nın nihilistik milliyetçiliğinin özgün biçimleriyle başarı sağlayamamalarının, tümü olumsuz bir dolu nedeni vardır. Toplumsal bir ufuktan yoksun oldukları gibi, zekâyı küçümsemelerinin yol açtığı zihinsel fantazmagoryalarını popüler terimlere dönüştürmeyi de başaramadılar.

---

12 Karşılaştırın:Georges Bernanos, *La grande peur des bien-pensants, Edouard Drumont*, Paris, 1931, s.262.

13 Waldemar Gurian, *Der integrale Nationalismus in Frankreich: Charles Maurras und die Action Française*, (Frankfurt-am Main, 1931, s.32), monarşist hareketle diğer reaksiyoner eğilimler arasında keskin bir ayrım yapar. Aynı yazar Dreyfus Davası'nı *Die politischen und sozialen Ideen des französischen Katholizismus*'da (M. Gladbach, 1929) ele almaktadır.

Biz burada esasen Dreyfus Meselesi'nin siyasal etkileri ile ilgilenmekteyiz, yoksa davanın hukukî yanlarıyla değil. Bu meselede genel hatlarıyla da olsa, 20 yüzyıla özgü pek çok ayırt edici özellik bulunmaktadır. Yüzyılın ilk onyıllarında ayırt edilmesi neredeyse olanaksız, belli belirsiz bir nitelik taşıyan bu özellikler sonunda gün yüzüne çıkarak modern zamanların ana eğilimlerine ait olduklarını gösterdiler. Ilımlı, salt toplumsal bir Yahudi karşıtı ayrımcılık biçimiyle geçen otuz yıldan sonra, iç politikası antisemitizm meselesi üzerinde billurlaşmadan hemen önce bir kez daha modern devletin her yanında yansılanan "Yahudilere ölüm" çığlığını hatırlamak hiç de zor olmadı. Yahudilerin dünya ölçeğinde komplo hazırladığına ilişkin efsaneler otuz yıl boyunca renkli basının ve ucuz romanların beylik konuları olmaktan öteye gitmemişti; ve çok uzun zaman önce de değil, "Siyon Bilgelerinin Protokolleri"nin henüz bilinmediği bir sırada, bütün dünyanın, bir ulusun, dünya politikasının dizginlerini "gizli Roma"nın mı yoksa "gizli Yahuda"nın mı elinde tuttuğunu saptamaya çalışarak beynine azap çektirdiğini hatırlaması kolay olmadı.[14]

Dünya kendiyle geçici bir barış yaptığında, dolayısıyla vahşetin ve vicdansızlığın sarhoşluğunu haklılaştıracak hiçbir seçkin tarafından kalburüstü suçlular yaratılmadığı dönemde, aynı şekilde ateşli ve nihilist kendinden nefret etme felsefesi de bir tutulma yaşadı.[15] Jules Guerin'ler, hava yeni-

14 Her iki tarafta da bu tür efsanelerin yaratılması hakkında bakınız: Daniel Halevy, "Apologie pour notre passe", *Cahiers de la quinzaine*, Series XL, sayı 10, 1910.

15 Zola'nın 1898 tarihli *Letter to France*'ında [Fransa'ya Mektup] son derece modern bir tespit göze çarpmaktadır: "Her yanda özgürlük kavramının iflas ettiğini duyuyoruz. Dreyfus Meselesi'nin patlak vermesiyle, özgürlüğü hedef alan bu yaygın nefret duygusu da altın bir fırsat yakalamış oldu ... Scheurer-Kestner'e böylesi bir hiddetle saldırılmasının yegâne nedeninin, özgürlüğe inanan ve onun için çalışan bir kuşağın üyesi olmasından ileri geldiğini görmüyor musun? Bugün herkes bu tür şeylere omuz silkip geçiyor ..'Yaşlı kır sakallılar, yüksek ruhların saati geçti' deyip, gülüyorlar." Herzog, *a.g.e.*, 6 Ocak 1898 tarihli.

den yarı askerî hücum kıtalarından yana dönmeden önce yaklaşık kırk yıl beklemek zorunda kalmıştı. 19. yüzyıl ekonomisinin ortaya çıkardığı sınıflarından dışlanmışlar sayısının; Fransa'da grotesk bir tertip[16] olmanın ötesine geçememiş darbenin, Almanya'da neredeyse en ufak gayret gösterilmeden bir gerçeklik halini almasından önce, ülkelerinin güçlü azınlıkları haline gelinceye kadar artması gerekti. Nazizmin ön-oyunu, bütün bir Avrupa sahnesinde oynanmıştı. O nedenle Dreyfus Davası, garip, eksik, çözümlenmemiş bir "suç"tan;[17] takma sakalları, karanlık gözlükleriyle kılık değiştirmiş, akşamları Paris sokaklarında aptalca hazırladıkları sahte belgeleri sokuşturmaya çalışan Genel Kurmay subaylarıyla ilgili bir meseleden daha fazla bir şeydir. Kahramanı Dreyfus değil, Clemenceau'dur ve bir Yahudi Genel Kurmay subayının tutuklanmasıyla değil, Panama Skandalı ile başlar.

II. ÜÇÜNCÜ CUMHURİYET VE FRANSIZ YAHUDİLERİ

Süveyş Kanalını yapan, de Lesseps'in başkanlığındaki Panama Şirketi, 1880-88 arasında çok az bir ilerleme sağlayabilmişti. Buna rağmen Fransa'da bu dönemde [Fransız halkının kesesinden çıkan] iç borçlanma en az 1.335.538.454 Frank'a yükselmişti.[18] Fransız orta sınıfın para konuların-

16 90'larda bir darbe tezgâhlamak için yapılan türlü girişimlerin gülünçlükleri, Rosa Luxemburg'un şu yazısında açık bir biçimde çözümlenmektedir: "Die soziale Krise in Frankreich", *Die Neue Zeit*, cilt I, 1910

17 Albay Henry'nin Dreyfus dosyasındaki belgeleri kendi başına mı yoksa Genel Kurmay'ın talimatıyla mı değiştirdiği de bugün hâlâ bilinmemektedir. . Aynı şekilde Rennes mahkemeleri sırasında Dreyfus'un avukatı olan Labori'ye yönelik suikast girişimi asla tam olarak açığa çıkartılamadı. Karşılaştırın Emil Zola, *Correspondance: lettres Maitre Labori*, Paris, s.32, sayı 1.

18 Karşılaştırın: Walter Frank, *Demokratie und Nationalismus in Frankreich*, Hamburg, 1933, s.273.

daki dikkati bilindiği için, bu "başarı" daha da önem kazanmaktadır. Şirketin başarısının sırrı, elindeki devlet istikrazlarının şaşmaz bir biçimde Meclis tarafından arkalanmasında yatmaktaydı. Kanalın yapımı özel bir girişim olmaktan çok genelde bir devlet ve millet hizmeti olarak görülmekteydi. O nedenle şirket iflas ettiğinde, bu felaketi savuşturmak cumhuriyetin dış politikası haline geldi. Ancak birkaç yıl sonra yarım milyon orta sınıf Fransızın uğradığı yıkımın çok daha önemli olduğu ortaya çıktı. Basın da Meclis Araştırma Komisyonu da tamamen aynı sonuca vardılar: Şirket yıllar önce zaten iflas etmişti. İddialarına göre de Lesseps, kısa zamanda işe devam etmeyi sağlayacak yeni fonların geleceği beklentisiyle, bir mucize umarak yaşamıştı. Yeni borçlanmalar-krediler için onay alabilmek amacıyla basının büyük bölümüne, Meclis'in yarısına ve yüksek memurların tamamına rüşvet verilmesi gerekmişti. Ancak bu da birtakım aracı kimseleri işe almak, dolayısıyla fahiş komisyonlar ödemek demekti. O yüzden başlangıçta bu işe halkın güvenmesini sağlayan şeyin, yani Meclis'in borçların arkasında olmasının, sonunda itibarlı bir özel işi muazzam bir yemliğe dönüştüren etkenin ta kendisi olduğu ortaya çıkmıştı.

Ne Meclis'teki rüşvetçiler arasında ne de şirketin genel kurulunda tek bir Yahudi bulunmaktaydı. Ancak Jacxwues Reinach ile Cornelius Herz, birincisi sağ kanat burjuva partilerine, ötekisi radikallere (küçük burjuvazinin kilise karşıtı partileri) olmak üzere Yönetim Kurulu üyeleri arasında bahşiş dağıtmanın onurunu paylaşamıyorlardı.[19] Reinach, 80'lerde hükümetin gizli malî danışmanıydı[20] ve o nedenle Panama Şirketi ile ilişkiler onun elinden geçiyordu. Herz'in rolü ise şüpheliydi. Bir yandan Reinach aracılığıyla Reinach'ın

19 Karşılaştırın: Suarez, *La Vie orgueilleuse de Clemenceau*, Paris, 1930, s.156.

20 Örneğin Soruşturma Komisyonu karşısında eski bakan Rovier bu yönde tanıklık etmişti.

ulaşamadığı Meclis'in sağcı partileri ile irtibatı sağlıyordu; öte yandan bu görev çürümenin boyutlarını daha yakından görmesine, böylelikle patronuna durmadan şantaj yapmasına ve giderek daha fazla pisliğe batırmasına olanak sağlıyordu.[21]

Gerek Herz gerekse Reinach için çok sayıda küçük Yahudi işadamının çalışması gayet doğaldı. Ancak bu işadamlarının isimlerini, çoktan hak ettikleri o unutuluşa terketmek yerinde olur. Şirketin durumu belirsizleştikçe komisyonlar da doğal olarak arttı, ta ki sonunda şirket kendine ayrılmış olan avanstan bir kuruş bile alamayıncaya dek. Bundan kısa bir süre öncesine kadar Herz, Meclis içindeki tek bir işlemden en az 600.000 Frank avans alıyordu. Ancak bu avans, erken alınmaktaydı. Borçlar ödenmemiş ve aşağı yukarı 600.000 Frank hisse sahiplerinin cebinden çıkmıştı.[22] Bütün bu çirkin tezgâh, Reinach'ı felakete sürükledi. Herz'in şantajlarından usanan Reinach sonunda intihar etti.[23]

Ancak ölümünden kısa bir süre önce, Fransız Yahudileri için hiç de abartılı sayılamayacak sonuçlar yaratan bir adım atmıştı. Edouard Drumont'un antisemitik gazetesi *Libre Parole*'a, haber yayımlandığında gazetenin ismini saklaması kaydıyla "alacaklılar" diye anılan ayartılmış Meclis üyelerinin adlarının bulunduğu bir liste verdi. *Libre Parole*, küçük ve siyasî bakımdan önemsiz bir gazeteyken bir gecede 300.000 tirajla, ülkenin en etkili gazetelerinden biri durumuna geldi. Reinach'ın sağladığı bu altın fırsattan mükemmel bir özen ve beceriyle yararlanıldı. Sanık listesinin kü-

21 Barres (Bernanos'un *a.g.e.*, s. 271'de zikrettiği) sözlerle meseleyi özlü bir biçimde ortaya koymaktadır: "Reinach ne zaman bir şeyler yutsa, Cornelius Herz onu nasıl kusturacağını bilirdi".

22 Karşılaştırın: *a.g.e.*, "Panama" başlıklı bölümde. Karşılaştırın: Suarez, *a.g.e.*, s. 155.

23 Reinach ile Herz arasındaki çekişme, Panama Skandalı'na 19. yüzyılın hiç alışık olmadığı bir çetecilik havası vermektedir. Herz'in şantajlarına direnirken Reinach işi, hasmının kellesine onbin Franklık bir ödül koymaları için eski polis müfettişlerinden yardım almaya kadar vardırdı. Karşılaştırın: Suarez, *a.g.e.*, s. 157.

çük tefrikalar halinde yayımlanması, yüzlerce politikacının her sabah diken üstünde uyanmasına sebep oldu. Drumont'un gazetesi ve onunla birlikte bütün antisemitik basın ve hareket, Üçüncü Cumhuriyet'in en tehlikeli güçlerinden biri haline geldi.

Drumont'un ifadesiyle görünmezi görünür kılmış olan Panama Skandalı, beraberinde iki ifşaatı daha getirdi. Birincisi, Meclis üyelerinin ve devlet görevlilerinin birer işadamı haline geldiklerini ortaya koydu. İkincisi, özel teşebbüsle (burada sözkonusu şirket) devlet aygıtı arasındaki aracıların hemen hemen tamamına yakınının Yahudiler olduğunu gösterdi.[24] En şaşırtıcı olanı, devlet aygıtı ile böylesine yakın ilişkiler içinde olan bütün Yahudilerin ülkeye yeni gelenler olmasıydı. Üçüncü Cumhuriyet kuruluncaya kadar devletin malî işleri Rothschild'in tekelinde gayet güzel yürütülüyordu. Rakipleri Pereires Kardeşler'in, Credit Mobilier'i kurarak işin bir bölümünü ellerinden alma girişimi anlaşmayla neticelenmişti. 1882'de bile Rothschild grubu, gerçek hedefi Yahudi bankerleri yok etmek olan Katolik Union Generale'i iflasa sürükleyecek kadar güçlüydü.[25] Malî şartları Fransa adına Rothschild, Almanya adına da ailenin eski bir temsilcisi olan Bleichroeder tarafından düzenlenecek olan 1871 tarihli barış anlaşmasının hemen ardından Rothschild önceden tahmin edilmeyen bir politika başlattı: Açıkca monarşistlerden yana tavır alarak cumhuriyete karşı çıktı.[26] Burada yeni olan monarşist eğilim değil, ilk kez

---

24 I. Levaillant, "La Genese d l'antisemitisme sous la troiseme Rebuplique", *Revve des Etudes Juives* içinde, cilt 53, 1907, s. 25.

25 Bakınız: Bernard Lazare, *Contre l'Antisemitisme: histoire d'une polemique*, Paris, 1896.

26 Haute Banque'nin Orleancı hareketle işbirliği konusunda bakınız: G.Charensol, *a.g.e.* Bu güçlü grubun sözcülerinden biri, Le Gaulois'in yayıncısı Arthur Meyer'di. Vaftiz edilmiş bir Yahudi olan Meyer, Dreyfus karşıtlarının en zehirli kesimine mensuptu. Bakınız: Clemenceau, "Le spectacle du jour", *L'Iniquite*,

önemli bir Yahudi malî gücün mevcut rejimle karşı karşı gelmesiydi. O zamana dek Rothschild'ler iktidardaki siyasal sistem ne olursa olsun kendilerini ona uydururlardı. O nedenle öyle görünüyor ki cumhuriyet Rothschild'lere gerçekten yaramayan ilk hükümet biçimi olmuştu.

Yahudilerin gerek siyasal nüfuzu gerekse toplumsal statüsü, yüzyıllardan beri doğrudan devlet için çalışan ve özel hizmetlerinden dolayı doğrudan devlet tarafından korunan kapalı bir grup olmalarından kaynaklanmaktaydı. Hükümet aygıtıyla yakın ve dolaysız bağlantıları ancak devlet halktan uzakta olduğu ve aynı zamanda hâkim sınıflar devlet idaresine karşı kayıtsızlıklarını sürdürdüğü müddetçe mümkün olmuştu. Bu koşullar altında Yahudiler, sadece gerçekten topluma ait olmadıkları içindir ki devletin bakış açısından toplumdaki en bağımlı unsuru oluşturmaktaydılar. Parlamenter sistem, liberal burjuvazinin devlet aygıtının denetimini ele geçirmesine izin vermişti. Ancak Yahudiler bu burjuvaziye ait değildiler ve o nedenle durumu hiç de haksız sayılmayacak bir şüpheyle karşıladılar. Meclis aracılığıyla, eskinin mutlak ya da anayasal monarklarının delice hayallerini aşan ölçülerde malî genişleme ve yayılma mümkün hale geldiğinden, rejimin artık Yahudilere önceki kadar ihtiyacı kalmamıştı. Bu yüzden önde gelen Yahudi aileler yavaş yavaş malî politika sahnesinden çekilerek, giderek daha fazla antisemitik aristokrasinin salonlarına yöneldiler ve oralarda eski güzel günleri geri getirmek amacıyla reaksiyoner hareketleri malî yönden desteklemenin hayallerini kurdular.[27] Ama bu arada Yahudi plütokratlar [güçlü zenginler] arasına yeni katılan diğer Yahudi çevreler, Üçüncü Cumhuriyet'in ticarî yaşamının giderek artan bir bölü-

1899; yine bakınız: Hohenlohe'un günlüklerinin girişi, Herzog içinde, *a.g.e.*, 11 Haziran 1898 tarihli.

27 Bugün Bonapartizme olan eğilimler hakkında bakınız: Frank, *a.g.e.*, s.419.Alman Dışişleri Bakanlığı'nın arşivlerinden alınmış belgelere dayanmaktadır.

münü ele geçirmeye başlamışlardı. Rothschild'ler, rejime olan etkin ilgilerini bir an bile geri çekecek olduklarında sadece kabine üyeleri üzerindeki değil, Yahudiler üzerindeki nüfuzlarını da yitireceklerini, bu basit gerçeği neredeyse unutmuşlardı ve bu unutuş onların iktidarına maloldu. Yahudi göçmenler, çıkan fırsatı ilk görenler oldular.[28] Gelişimi itibarıyla bu cumhuriyetin, birleşmiş bir halkın ayaklanmasının mantıksal bir sonucu olmadığını gayet güzel anlamışlardı. 20.000 civarında Komüncünün katledilmesinden, askerî bozgun ve ekonomik çöküşten ortaya çıkan şey, aslında daha en başından hükümet etme yeteneği su götürür bir rejimdi. Üç yıl içinde mahvolmanın eşiğine gelmiş bir toplum, bas bas bağırarak bir diktatör arıyordu. (Ayırt edici tek özelliği Sedan'da yenilmek olan) Başkan General MacMahon'un şahsında bu diktatörü bulduğunu sandı; ama çok geçmeden onun da eski ekolden bir parlamenterden farklı olmadığı ortaya çıktı ve birkaç yıl sonra da (1879) istifa etti. Ancak bu arada oportünistlerden radikallere, koalisyon yanlılarından aşırı sağcılara kadar toplumdaki çeşitli unsurlar, kendi temsilcilerinden ne tür politikalar isteyecekleri, hangi yöntemlerin kullanılması gerektiği üzerine kafa patlatıyorlardı. Doğru politika kazanılmış hakların savunulması, doğru yöntem de çürümeydi.[29] 1881'den sonra (Leon Say'ın de-

---

28 Jacques Reinach, Almanya'da doğmuş, İtalya'da baronluk unvanı almış ve Fransa uyruğuna geçmişti. Cornelius Herz, Bavyeralı bir ana babanın oğluydu ve Fransa'da doğmuştu. İlk gençliğinde Amerika'ya göç eden Herz, Amerikan vatandaşlığına geçerek burada gözkamaştırıcı bir servet yaptı. Daha fazla ayrıntı için bakınız: Brogan, *a.g.e*, s.268 ve devamında.

Panama Şirketi'nin işleri kötü gitmeye başladığında şirketin ilk malî danışmanı olan Levy Cremieux'un yerine Reinach'ın geçirilmesi, yerli Yahudilerin devlet işlerinden tedricen uzaklaşma tarzını göstermek açısından karakteristiktir. Bakınız: Brogan, *a.g.e.*, Kitap VI, bölüm 2.

29 Georges Lachapelle, *Les Finances de la troisieme Republique*, Paris, 1937, s. 54 ve devamında, bürokrasinin kamu fonlarının denetimini eline geçirişi ve özel çıkarların Bütçe Komisyonu'na nasıl yön verdiği, ayrıntılı bir biçimde anlatılmaktadır.

yişiyle) madrabazlık yegâne yasa haline geldi.

Haklı olarak Fransa tarihinin bu döneminde, bir zamanlar her kraliyet hanedanının Saray Yahudilerine sahip olması gibi her siyasî partide Yahudilerin varlığı üzerinde durulmuştur.[30] Ancak arada derin bir fark vardı. Yahudi sermayesinin devlete yatırılması, Avrupa ekonomisinde Yahudilerin üretken bir rol oynamalarını sağlamıştı. Onların yardımı olmadan ulus-devletin ve bağımsız meslek memuriyetinin gelişmesi anlaşılır olmaktan çıkar. Hepsi bir yana Batı Yahudileri kurtuluşlarını bu Saray Yahudilerine borçluydular. Reinach ile suç ortaklarının karanlık işleri bile kalıcı bir zenginliğe yol açmadı.[31] Bütün yaptıkları iş yaşamı ile politika arasında varolan gizemli ve skandal ilişkileri daha da koyu karanlıklar içine gömmek oldu. Çürümüş bir beden üzerindeki bu asalakların, adamakıllı yozlaşmış bir topluma son derece tehlikeli bir özür bahanesi vermek gibi bir faydaları oldu. Bu insanlar Yahudi olduğundan, halkın öfkesinin yatıştırılması gerektiğinde onları günah keçisi yapmak mümkündü. Sonra işler aynı minval üzre devam edebilirdi. Bu esnada antisemitikler de, her yerdeki bütün Yahudilerin halkın sağlıklı gövdesi üzerindeki karıncalardan başka bir şey olmadıklarını "kanıtlamak" için çürümüş toplumun üzerindeki bu Yahudi asalakları gösterebilirlerdi. Siyasî gövdedeki çürümenin başlamasında Yahudilerin en ufak bir katkısının olmamasının; (Yahudilerin ait olmadığı bir bur-

---

Parlamento üyelerinin ekonomik durumları hakkında karşılaştırın: Bernanos, *a.g.e.*, s. 192: "çoğu, Gambetta gibi iç çamaşırlarını bile değiştirme şansından yoksundular".

30 Frank'ın dediği gibi (*a.g.e.*, s. 321 ve devamında) sağın Arthur Meyer'i, Boulangerismin Alfred Naquet'i, oportünistlerin Reinachları ve Radikallerin Dr. Cornelius Herz'i vardı.

31 Drumont'un suçlaması (*Les Tretaux du succes*, Paris, 1901, s. 237) bu yeni gelenler için geçerlidir: "Başlangıçta ellerinde hiçbir şey olmayan ama her şeyi elde etmiş olan bu büyük Yahudiler, tanrı bilir ya ... sırlar içinde yaşayıp ölmeye geldiler ... Gelmediler, atladılar ... ölmediler, söndüler".

juva toplumunda) işadamlarının politikasının ve sınırsız rekabet ülkülerinin, devletin parti politikaları içersinde parçalanmasına yol açmasının; hâkim sınıfların bırakın bir bütün olarak ülkenin çıkarlarını, kendi çıkarlarını bile korumaktan âciz olmalarının, onlar için bir önemi yoktu. Kendilerine vatansever diyen antisemitikler, esasen kendi halkını baştan ayağa beyazlara boyayıp, geri kalan herkesi toptan mahkûm etmekten ibaret yeni bir milli duygu örneği sundular.

Yahudilerin toplumun dışında, ayrı bir grup olarak kalabilmeleri, ancak az çok türdeş ve istikrarlı bir devlet aygıtı onlar için bir yarar ifade ettiği ve onları korumakla ilgilendiği sürece mümkün olabilmiştir. Devlet aygıtının çöküşü, onunla yakından bağlı olan Yahudi saflarında çözülmelere yol açtı. Bu konudaki ilk işaret, enflasyon döneminde Almanya'da yaşananlara çok benzer bir biçimde, Fransız uyruğuna yeni geçmiş Yahudilerin Fransa'da doğmuş Yahudilerin denetimlerinden çıkarak yürüttüğü işlerde baş gösterdi. Ticaret dünyası ile devlet arasındaki açıklığı bu yeni gelenler doldurdu.

Yine bu dönemde başlamış ve yukarıdan dayatılan, ama çok daha yıkıcı bir başka süreç vardı. Devletin hiziplere bölünmesi, Yahudilerin kapalı toplum yapısını çatlatmasına karşın onları devletin ve toplumun dışında bitkisel hayat sürdürebilecekleri bir boşluk içine de itmedi. Çünkü Yahudiler çok zengindiler; ve paranın, gücün en belirgin gerekliliklerinden biri olduğu devirde, çok da güçlüydüler. Yahudiler daha ziyade siyasal eğilimlerine ya da daha sıklıkla toplumsal ilişkilerine uygun olarak, bir dizi toplumsal "zümre" içinde erime eğilimi içine girdiler. Ancak bu gelişme onları yok olmaya götürmedi. Tersine devlet aygıtıyla olan belli ilişkilerini korudular ve can alıcı bir farklılıkla da olsa, devlet yatırımlarını yönlendirmeyi sürdürdüler. Bu

yüzden, vaftiz edilmiş ve yeminli bir monarşi yanlısı olmasına rağmen Arthur Meyer, Panama Skandalı'na karışarak rezil olurken; Üçüncü Cumhuriyet'e karşı oldukları bilindiği halde, Rusya'ya borç verilmesi işini Rothschild'lerden başka üstlenen çıkmadı. Bunun anlamı şuydu: Fransız doğumlu Yahudiler, özel ticarî yaşam ile hükümet aygıtı arasında esas bağlantıyı oluşturan yeni gelenleri izlediler. Ama Yahudiler, şimdiye dek devlet için yararı su götürmez, güçlü ve bağları sıkı bir topluluk oluşturmuş olsalar da, artık hepsi toplumun devletin sırtından zenginleşmesine aracılık etmek gibi ortak bir hedefi paylaşmanın dışında birbirine muhalif kliklere ayrılmışlardı.

III. CUMHURİYETE KARŞI KİLİSE VE ORDU

İkinci İmparatorluğun mirası olan ordu, görünüşte bütün bu etkenlerden uzak, görünüşte bütün bu çürümeden bağışık gibiydi. [Ordu içindeki] Monarşi yanlıları ve entrikacılar, Boulanger bunalımı sırasında kendilerini açıkça ortaya koydukları zaman bile Cumhuriyet orduyu hâkimiyeti altına almaya cesaret edememişti. Daha önce olduğu gibi o zaman da subay sınıfı, [Fransız Devrimi'nden kaçan] muhacir atalarının devrim savaşları sırasında baba toprağına karşı savaştığı eski aristokrat ailelerin çocuklarından meydana geliyordu. Devrimden sonra bu subaylar, reaksiyoner ve cumhuriyet karşıtı hareketler için bir dayanak noktası oluşturan din adamlarının fazlasıyla etkisi altındaydılar. [Bu, daha yüksek kariyeri hedefleyen az sayıdaki burjuva kökenli subay için daha fazla geçerliydi. Çünkü onlar kariyerlerini Kilise'nin salt secereye bakmayıp yeteneğe de prim veren eski âdetlerine borçluydular.]

Girmenin kolay olduğu topluma ve Meclis'in esnek, kay-

gan ve vefasız kliklerinin aksine ordu, kast sistemine özgü sert bir dışlayıcılık arzediyordu. Cumhuriyet'e ve bütün demokratik etkilere karşı reaksiyoner bir siper oluşturan bu ordu görevlilerini biraraya getiren şey, ne askerî yaşam, ne meslek onuru ne de *esprit de corps*'du [askerlik ruhu]; yalnızca [kast ruhu] kast bağlarıydı.[32] Devletin orduyu demokratikleştirmeye ve sivil yetkililere bağlamaya yanaşmayışının önemli sonuçları olmuştur. Ordu, ulusun dışında bir varlık haline gelmiş, bağlılıkları önceden kimsenin tahmin edemeyeceği yönlere kayabilecek silahlı bir güç yaratılmıştı. Tersine açıklamaların varlığına rağmen gerçekten de içinde rol almaya istekli olmadığı, vodvili andıran darbe öyküsü, kast baskısı altındaki bu gücün ne birilerinden yana ne de birilerine karşı olmadığını yeterince açık biçimde göstemektedir -yeter ki kendi haline bırakılsın. Hatta o namlı monarşi yanlılığı bile, son tahlilde ayrıcalıklarını "cumhuriyete aldırmadan, cumhuriyete rağmen, hatta cumhuriyete karşı" savunmaya hazır, bağımsız bir çıkar grubu olarak kendini korumanın bahanesinden başka bir şey değildi.[33] Çağdaş gazeteciler ve sonra da tarihçiler Dreyfus Meselesi sırasında ordu ile sivil güçler arasındaki çatışmayı, "işadamları ile askerler" arasındaki bir çatışma şeklinde açıklamak için kahramanca çabalar gösterdiler.[34] An-

32 Yazarı bilinmeyen şu mükemmel makaleye bakınız: "Dreyfus Davası: Fransız Kamuoyu Üzerine bir Araştırma", *Contemporary Review*, cilt LXXIV, Ekim, 1898.

33 Bakınız: Luxemburg, *a.g.y.*: "Ordunun harekete geçmekte gönülsüz olmasının nedeni, kendini bir monarşiye bağlayıp muhalefetin gücünü de yitirmeden, cumhuriyetin sivil gücünü muhaliflerine göstermek istemesiydi."

34 Maximilian Harden (bir Alman Yahudisi) *Die Zukunft*'da (1898) Dreyfus davasını bu başlık altında anlatmıştır: Antisemitik bir tarihçi olan Walter Frank, Dreyfus hakkındaki bölümünün başlığında aynı sloganı kullanmıştır. Bernanos ise aynı anlama gelen şu sözleri söylemiştir: "Doğru ya da yanlış, demokrasi orduyu en tehlikeli rakibi olarak görür".

cak bugün bu dolaylı antisemitik yorumun ne kadar temelden yoksun olduğunu biliyoruz. Genel Kurmay'ın istihbarat birimi, yabancı askerî ateşelere satılan yanlış haberlere, bir dericinin derilere veya Cumhurbaşkanı'nın üvey oğlunun nişanlara davrandığı gibi muamele ediyordu. [Burada da geçerli olan tek yasa, arz-talep yasasıydı].[35] Aslında Fransa'nın gizlemesi gerektiğinden çok daha fazla askerî sır keşfetmiş olmaktan tedirginlik duyan Alman Ateşe Schwartzkoppen'in gayretkeşliği, ürettiklerinden fazlasını satmaları mümkün olmayan karşı casusluk servisinin bu beyefendilerini müşkül durumda bırakmış olmalıdır.

Katolik politikacıların, Avrupa politikalarının devamı olarak, sadece cumhuriyet karşıtı gibi göründüğü için Fransız ordusunu kullanabileceklerini düşünmeleri büyük bir hata oldu.[36] Aslında bu hatanın bedelini Fransa'da sahip olduğu bütün siyasal nüfuzu yitirmekle ödemek üzere Kilise seçilmişti. Konumu gereği bunu bilecek durumda olan Esterhazy'nin İkinci Bürosu'nu betimlerken[37] dediği gibi, istihbarat biriminin fason imalat yapan bir fabrika olduğu ortaya çıktığında, Fransa'da kimse, hatta ordu bile Kilise kadar rezil olmadı. Geçen yüzyılın sonlarına doğru Katolik ruhban, eski siyasal gücüne, şu ya da bu nedenle laik otoritenin sararıp solmakta olduğu bu ordugâhlarda kavuşmaya çalışmıştı. Köhne bir feodal aristokrasinin ülkeyi ekonomik ve kültürel bir yıkıma sürüklediği İspanya ile ulusal gruplar arasındaki çatışmaların devleti gün be gün yıkımla tehdit ettiği Avusturya-Macaristan, kötü örnekler olarak duruyorlardı. Fransa'nın durumu buna çok benzerdi: Ülkenin sü-

35 Panama Skandalı'nın öncesinde "Wilson meselesi" denen bir konu yer alır. Başkanın üvey oğlunun bu onur ve madalya-nişan trafiğini yürüttüğü anlaşılmıştır.

36 Bakınız: Peder Edouard Lecanuet, *Les Signes avant-coureurs de la separation*, 1894-1910, Paris, 1930.

37 Bakınız: Bruno Weil, *L'Affaire Dreyfus*, Paris, 1930, s.169.

ratle çıkar çatışmalarının batağına battığı görülüyordu.[38] Üçüncü Cumhuriyet'in siyasal bir boşluğa terkettiği ordu, hiç olmazsa, ordunun -Clemenceau'nun dediği gibi- "sivil toplumda kişilik bulmuş ilkeleri savunmak olan varoluş nedenini yitirmeyeceği", ona sivil bir önderlik sağlayan Katolik ruhbanın kılavuzluğunu memnuniyetle karşıladı.

Katolik Kilisesi o zamanlar popülaritesini, cumhuriyet ve demokraside düzenin, güvenliğin ve siyasal iradenin tümüyle kaybolduğunu gören halk arasındaki yaygın kuşkuculuğa borçluydu. Kilisenin hiyerarşik yapısı pek çok kişiye bu kaostan kurtulmanın yegâne yolu gibi görünüyordu. Aslında ruhbana duyulan saygının nedeni herhangi bir dinî canlanmadan ziyade buydu.[39] Bu dönemde Kilise'nin en sadık destekçileri doğal olarak, bundan böyle bütün monarşi yanlısı ve aşırı milliyetçi hareketlere egemen olacak olan "akli" Katolizm denen şeyin temsilcisi ve tefsircileri, yani "imansız Katolikler"di. Bu "Katolikler", bu kurumların ötedünyasal temellerine inanmaksızın, bütün otoriter kurumlara daha fazla iktidar verilmesini istiyorlardı. Aslında bu hat ilk kez Drumont tarafından çizilmiş ve daha sonra Maurras tarafından onay görmüştü.[40]

Katolik ruhbanın boğazına dek siyasal manevralara gömülmüş olan büyük kesimi, bir uyum politikası izledi. Dreyfus Meselesi'nin de açıkça gösterdiği gibi, bu politika-

---

38 Karşılaştırın: Clemenceau, "La Croisade", *a.g.e.*: "İspanya, Roma Kilisesi'nin buyruğu altında inim inim inlemektedir. İtalya'nın da teslim olacağı görülmektedir. Geriye sadece, çoktandır ölüm-kalım savaşı vermekte olan Katolik Avusturya ile bugün bile kendisine karşı papalık ordusu kurulan Devrim Fransa'sı kalmaktadır."

39 Karşılaştırın: Bernanos, *a.g.e.*, s. 152: "Bu nokta ne kadar tekrarlansa azdır: İmparatorluğun düşmesini ve yenilgiyi izleyen bu reaksiyoner hareketten gerçekten kazançlı çıkan, ruhban oldu. Onların sayesinde 1873'den sonra ulusal reaksiyon, dinsel bir uyanış halini aldı."

40 Drumont ve "akli" Katolizmin kökeni üzerine bakınız: Bernanos, *a.g.e.*, s. 127 ve devamında.

da son derece başarılı oldular. O yüzden Victor Basch'ın, Dava'nın yeniden görülmesini destekleyen Rennes'deki evi, üç rahibin başını çektiği saldırılara uğramıştı,[41] bunlardan Dominiken Rahip Didon gibi seçkin bir sima, College D'Arcueil öğrencilerini "kılıçları çekmeye, dehşet saçmaya, kafaları kesmeye, yakıp yıkmaya" çağırmaktaydı.[42] *Libre Parole*'un (hapishanedeyken intihar eden albayın dul eşi[43]) Madam Henry için açtığı ve o tarihte Fransız halkının üst sınıflarının şaşırtıcı çürüyüşünün anıtı olan bağış kampanyasında dendiği gibi, kendilerini "Henry'nin Anısına" ölümsüzleştiren üçyüz küçük rütbeli rahibin oluşturduğu manzara da aynı anlamı taşımaktaydı. Dreyfus bunalımı sırasında Katolik Kilisesi'nin izlediği siyasal hat, ne kadrolu ruhban, ne sıradan dinsel talimatlar ne de kesinlikle *homines religiosi* [dindar insanlar] tarafından etkilenmişti. Viyana, Paris ve Cezayir'deki antisemitik eğilimleri desteklemesinin yanında, Kilise'nin Fransa, Avusturya ve İspanya'daki reaksiyoner politikaları muhtemelen Cizvit etkisinin yarattığı dolaysız bir sonuçtu. Katolik ruhbanın antisemitik okulunu gerek yazılı gerekse sözlü en iyi temsil edenler daima Cizvitler olmuştur.[44] Bu durum büyük ölçüde çömezlerin, Yahudi kanı taşımadıklarını dördüncü kuşağa dek kanıtlamalarını gerektiren nizamnamelerinden ileri gelmekteydi.[45] Ve 19. yüzyılın

---

41 Karşılaştırın: Herzog, *a.g.e.*, 21 Ocak 1898 tarihli.

42 Bakınız: Lecanuet, *a.g.e.*, s. 182.

43 Bu bölümdeki 10.dipnota bakınız.

44 Cizvitlerin dergisi *Civilta Cattolica*, onyıllardır dünyadaki nüfuzlu Katolik dergilerinden biriydi ve açıkça antisemitikti. İtalya faşist olmadan çok önce Yahudi karşıtı propagandaya başlamıştı. Nazilerin Hıristiyan karşıtı tutumu da politikasını etkilememiştir. Bakınız: Joshua Starr, "İtalya'nın Antisemitikleri", *Jewish Social Studies*, 1939.

L. Koch, S.J.'ye göre: "Bütün tarikatlar arasında nizamnamesi ile Yahudi etkilerine karşı en iyi korunmuş tarikat, İsa'nın Cemaati idi. *Jesuiten-Lexikon*, Paderborn,1934 içinde, "Juden" makalesi.

45 Başlangıçta Yahudi soyundan gelen bütün Hıristiyanlar, 1593 Anlaşması'na

başından itibaren Kilise'nin uluslararası politikası, Cizvitlerin eline geçmişti.[46]

Rothschild'lerin antisemitik aristokrasinin bulunduğu muhitlere girmesinin, devlet aygıtının çözülmesini nasıl kolaylaştırdığını önceden görmüştük. Gözde Faubourg Saint-German zümresi kapılarını yalnızca birkaç Yahudi asilzadesine açmakla kalmamış, vaftiz edilmiş dalkavuklar, antisemitik Yahudiler de, yeni gelenlerle birlikte bu kapıdan içeri sürüklenmişlerdi.[47] Dreyfus ailesi gibi, Alsas'ın bırakılmasını takiben Paris'e göçen Yahudilerin bu toplumsal yükselişte hayli ağırlıklı bir kesimi oluşturmaları oldukça gariptir. Bu insanların abartılı vatanseverlikleri, kendilerini Yahudi göçmenlerden ayırmaya çalışmalarında son derece belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştı. Dreyfus ailesi de bir antisemitiklik alameti benimseyerek asimile olmaya çalışan Fransız Yahudilerinin bu kesimine aittiler.[48] Fransız aristokrasisine bu

göre dışlanmıştı. 1608 tarihli bir fermanla beşinci kuşağa kadar yeniden araştırmalar başlatıldı; son 1923 tarihli düzenleme bunu dört kuşağa indirdi. Tek tek durumlarda tarikatların başı, bu gerekliliklerden sarfı nazar edebilirdi.

46 Karşılaştırın: H. Boehmer, *Les Jesuites*, Almancadan çeviri, Paris, 1910, s.284: "1820'den bu yana Cizvitlerin dikte ettiği Papa'nın emirlerine karşı çıkabilecek bağımsız ulusal kiliseler mevcut değildi. Günümüzün yüksek ruhbanı, Kutsal Göl'ün önüne çadırlarını kurdu ve Kilise, büyük Cizvit münakaşacısı Bellarmin'nin her zaman olmasını istediği gibi oldu, yani politikalarına Cizvitlerin yön verdiği, gelişmesi bir düğmeye basılarak belirlenebilen mutlak bir monarşi".

47 Karşılaştırın: Clemenceau, "Le spectacle du jour", *a.g.e.*: "Bütün antisemitik soyluların dostu Rothschild... Papadan daha Papacı olan Arthur Meyer'in tıpkısıdır."

48 Dreyfus'un da ait olduğu Alsaslı Yahudiler hakkında bakınız: Andre Foucault, "Un nouvel aspect de l'Affaire Dreyfus", *Les Oeuvres Libres*'da,1938, s. 310: "Paris'in Yahudi burjuvazisinin gözünde onlar milliyetçi akıncıların canlı sembölüydüler ... ki bu, burjuvazinin sonradan görme dindaşlarına karşı sahte, soğuk gönül indirmesiydi. Galyalı örneğine uygun biçimde tamamen asimile olma, eski yerleşik ailelerimizle içli dışlı yaşama, devletin en seçkin yerlerini işgal etme arzuları ve Yahudilerin ticari unsurlarına karşı gösterdikleri aşağılayıcı tutum, son zamanlarda Fransız uyruğuna geçmiş Galiçyalı 'Polaklar'a, neredeyse kendi ırklarına ihanet eden hain görüntüsü vermiştir ... 1894'ün Dreyfusları mı? Neden, onlar da antisemitikti!."

uyarlanışlarının şöyle bir kaçınılmaz sonucu olmuştu: Yahudiler de, tıpkı yeni edindikleri dostlarının yaptığı gibi, onların izinden giderek çocuklarını ordu yaşamına sokmaya çalıştılar. İlk sürtüşmelerin ortaya çıktığı yer de burası oldu. Yahudilerin yüksek sosyeteye girmesi nispeten barışçıl bir biçimde gerçekleşmişti. Monarşinin geri gelmesi hayallerine rağmen üst sınıflar siyasal bir omurgadan yoksundular ve şu ya da bu yönde aşırı ve gereksiz bir ısrarları olmadı. Ama orduda eşitlik istemeye kalkan Yahudiler, günah çıkarmaya bağışık subayların varlığına müsamahakâr davranmaya hazır olmayan Cizvitlerin sert ve kararlı muhalefetiyle karşı karşıya geldiler.[49] Üstelik karşılarına, salonların o rahat havası içinde unutmaya yüz tuttukları, zaten gelenek ve iş gereği olarak berkitilmiş, ayrıca hâlâ Üçüncü Cumhuriyet'e ve sivil yönetime karşı uzlaşmaz bir husumetle takviye edilmiş müzmin bir kast ruhu da dikilmişti.

Bir modern tarihçi, Yahudiler ile Cizvitler arasındaki mücadeleyi, "iki rakibin, yüksek Cizvit ruhbanı ile Yahudi plütokrasisinin Fransa'nın orta yerinde, görünmeyen bir savaş hattı boyunca savaşı" olarak betimlemiştir.[50] Yahudilerin Cizvitlerin şahsında ilk boyun eğmez düşmanlarını buldukları, Cizvitlerin ise antisemitizmin ne denli güçlü bir silah olabileceğini derhal farkeden ilk kişiler oldukları düşünülecek olursa, bu betimleme doğrudur. Belki de Hitler'den önce, "büyük bir siyasî fikir"[51] olarak antisemitizmi Avrupa ölçeğinde kullanan ilk girişim buydu. Öte taraftan "rekabet" eden eşit güçlere sahip iki tarafın varlığı varsayılacak-

49 Karşılaştırın: "K.V.T.", *The Contemporary Review*, LXXIV, 598: "Demokrasinin iradesiyle bütün Fransızlar asker olacaklar; ama belli başlı komuta yerlerini Kilise'nin iradesiyle Katolikler ellerinde bulunduracaklardır."

50 Herzog, *a.g.e.*, s.35.

51 Karşılaştırın: Bernanos, *a.g.e.*, s. 151: "Böylece antisemitizm gülünç mübalağalar olmadan gerçekten ne olduğunu herkese gösterdi: Salt bir saplantı, zihinsel bir tuhaflık değil, büyük bir siyasal fikir".

sa, sözkonusu betimlemenin yanlış olduğu su götürmez. Yahudiler, cumhuriyetin çözülmesiyle ayrışan diğer klikle-rin sahip olduğundan daha fazla bir güç arayışı içinde ol-mamıştı. O dönemde bütün istedikleri toplumsal ve işle il-gili çıkarlarının takipçiliğini yapmaya yetecek kadar nüfuz sahibi olmaktı. Devlet yönetiminde siyasal hisse sahibi ol-ma emelleri yoktu. Bunun peşinde olan yegâne grup Cizvit-lerdi. Dreyfus'un mahkemesi öncesinde Yahudilerin büyük bir gayret ve kararlılıkla ordu içinde yer edinmeye çalıştık-larını ve onlara karşı ne denli yaygın bir husumetin bulun-duğunu gösteren yığınla olay olmuştu. Az sayıdaki Yahudi subaylar sürekli hakarete maruz bırakılarak düello yapma-ya zorlanıyorlardı. Ne var ki Yahudi olmayan arkadaşları onlara düello şahitliği yapmaya gönüllü değildi. İşte alçak Esterhazy'nin kuralın istisnası olarak sahneye çıktığı sırada durum buydu.[52]

Dreyfus'un tutuklanmasının ve mahkûm edilmesinin, şans eseri bir siyasî yangını tutuşturan basit bir adlî hata mı olduğu, yoksa Genel Kurmay'ın sonunda bir Yahudiye va-tan haini damgası vurma amacıyla o sahte bordroyu basına bilerek mi sızdırdığı konusu hiçbir zaman tam olarak açığa çıkmamıştır. Dreyfus'un Genel Kurmay'a giren ilk Yahudi

---

52 Bakınız: Esterhazy'nin Edmond de Rothschild'a gönderdiği Temmuz 1894 tarihli mektup, zikreden J. Reinach, *a.g.e.*, II, s. 53 ve devamında: "Yüzbaşı Cremieux'un düello şahitliği için Hıristiyan bir subay bulamayacağından hiçbir endişem yok." Karşılaştırın: T. Reinach, *Histoire sommaire de l'Affaire Dreyfus*, s. 60 ve devamında. Yine bakınız: Herzog, *a.g.e.*, 1892 tarihli ve Haziran 1894 tarihli; burada ayrıntılı bir şekilde düello listeleri ve Esterhazy'nin aracılarının tümünün isimleri yer almaktadır. Son olayın tarihi Eylül 1890. Bu tarihte 10.000 Frank almıştır. Bu cömertliğin yanlış kişiye gösterilmesinin ilerde rahatsız edici sonuçları olmuştur. Esterhazy, İngiltere'nin sunduğu gü-venli ortamda uzun uzun ifşaatlarda bulunduğunda ve bu yüzden davanın yeniden gözden geçirilmesine neden olduğunda antisemitik basın doğal ola-rak, Esterhazy'nin kendini suçlaması için Yahudilerin para ödediğini iddia et-mişti. Bu düşünce hâlâ Dreyfus'un suçluluğu lehine güçlü bir sav olarak kul-lanılmaktadır.

olması ve mevcut koşullar altında bunun sadece can sıkıntısı değil, bir öfke ve telaş da yaratmış olabileceği ihtimali, ikinci varsayımı güçlendirmektedir. Ancak Yahudi karşıtı nefret, daha bu karar çıkmadan önce dizginlerinden boşanmıştı. Henüz *sub iudice* [hüküm giymemiş] olan bir casusla ilgili bilgilerin saklanmasını gerektiren geleneğin aksine Genel Kurmay subayları *Libre Parole*'a davanın ayrıntılarını ve sanığın adını güle oynaya vermişlerdir. Görünüşe bakılırsa Yahudilerin hükümetteki nüfuzlarının davanın hasır altı edilmesine yol açmasından ve bütün işin yatmasından korkmuşlardı. Fransız Yahudilerinin belli çevrelerinin o sıralarda Yahudi subayların sallantılı durumlarına ciddi bir biçimde eğildiği bilindiği için, aslında bu korkular hiç de mesnetsiz değildi.

O dönemde Panama Skandalı'nın henüz halkın kafasında çok taze olduğu ve Rothschild'ın Rusya'ya borç para vermesinin Yahudilere olan güvensizliği artırdığı da unutulmamalıdır.[53] Burjuva basını her yeni duruşmada Savaş Bakanı Mercier'e övgüler düzmekle kalmıyor, hatta sosyalistlerin yayın organı *Jaures*'in gazetesi de onu "çürümüş politikacıların ve büyük malî sermayenin dehşetengiz baskılarına göğüs gerdiği" için kutluyordu.[54] *Libre Parole*'un bol keseden yaptığı övgülerden Jaures'in de payına düşeni alması ilginç-

53 Herzog, *a.g.e.*, 1892 tarihi altında uzun uzun Rothschild'lerin kendilerini cumhuriyete nasıl uydurduklarını anlatır. Katolik Kilisesi'nin cumhuriyetle uzlaşma girişimini temsil eden Papa XIII. Leo'nun politikasının tarihi de tam olarak aynı yıla uzanmaktadır. O nedenle Rothschild'lerin politikasının ruhban tarafından etkilenmiş olması ihtimal dışı değildir. Rusya'ya verilen 500 milyon Franklık borç konusuna gelince, Kont Münster şu yerinde gözlemi yapmaktadır: "Spekülasyon Fransa'da ölmüştür ... Kapitalistler, değerli kâğıtlarını elden çıkarmanın hiçbir yolunu bulamazlar ve bu da borç verenin başarısını artıracaktır ... Büyük Yahudi [patronlar] para kazanırlarsa küçük din kardeşlerine en iyi şekilde yardım edeceklerine inanıyorlar. Sonuç, Fransa piyasası ağzına kadar Rus hisseleri ile dolsa da, Fransızlar hâlâ kötü rublelere iyi Franklar veriyorlar." Herzog, *a.g.e.*

54 Karşılaştırın: J. Reinach, *a.g.e.*,I, s. 471.

tir. İki yıl sonra, Bernard Lazare adlî hata üzerine ilk broşürünü yayımladığında, Jaures'in gazetesi meselenin içeriğini tartışmaktan özenle kaçınmış, ama bu sosyalist yazarı Rothschild'ın hayranı, hatta paralı uşağı olmakla suçlamıştı.[55] Yine 1897 gibi geç bir tarihte Dreyfus'un görevine iade edilmesi için yaptığı mücadele başlayalı hayli süre geçmişken Jaures burada, biri oportünist diğeri dinci iki burjuva grubunun çatışmasından başka bir şey göremiyordu. Sonunda Rennes'deki mahkemeden sonra bile Alman Sosyal Demokratı Wilhelm Liebnecht hâlâ, üst sınıftan birinin yanlış bir kararın kurbanı olabileceğini havsalasına sığdıramadığından, Dreyfus'un suçlu olduğuna inanmaktaydı.[56]

Güçlü bir Yahudi karşıtı hissiyatla renklenmiş radikal ve sosyalist basının sergilediği kuşkuculuk, Dreyfus ailesinin mahkemenin yeniden açılması için izledikleri garip taktikler yüzünden de güçlenmekteydi. Masum bir insanı kurtaralım derken, ancak suçluluk halinde kullanılması normal karşılanabilecek yöntemlere başvurdular.[57] Alenilikten onlar da korkuya kapılarak sadece kapalı kapılar ardındaki manevralara bel bağladılar. Etrafa para saçtılar ve en değerli yardımcılarından ve davanın en önemli simalarından biri olan Lazare'a sanki paralı bir uşakmış gibi davrandılar.[58] En

55 Karşılaştırın: Herzog, *a.g.e.*, s. 212.

56 Karşılaştırın: Max J. Kohler, "Dreyfus Davasında Yeni Gelişmeler", *Studies in Jewish Bibliography and Related Subjects in Memory of A. S. Freidus* içinde, New York, 1929.

57 Örneğin Dreyfus ailesi, yazar Arthur Levy ile bilimadamı Levy-Bruhl'un, kamu yaşamının önde gelen simaları arasında bir protesto dilekçesi dolaştırarak imzalarını alma önerilerini kestirmeden reddettiler. Onun yerine ilişkileri bulunan her politikacıya şahsen yanaşmayı yeğlediler. Karşılaştırın: Dutrait-Crozon, *a.g.e.*, s. 51. Yine bakınız: Foucault, *a.g.e.*, s. 309: "Uzaktan bakan biri, Fransız Yahudilerinin gazetelerde gizlice iş görmek yerine neden kızgınlıklarını açık bir biçimde dile getirmediklerini merak edebilir."

58 Karşılaştırın: *a.g.e.*, Aralık 1894 ile Ocak 1898 tarihleri. Yine bakınız: Charensol, *a.g.e.*, s. 79 ve Charles Peguy, "Le Portrait de Bernard Lazare", *Cahiers de la qiunzaine*, Seri XI, sayı 2 (1910).

etkin Dreyfusçuları sayarsak, Clemenceau, Zola, Picquard ve Labori, isimlerini, ancak çabalarını, az veya çok kamusal bir biçimde konunun somut veçhelerinden ayırmalarıyla kurtarabildiler.[59]

Dreyfus'un kurtulabileceği ya da kurtarılmaya layık olacağı tek bir temel vardı: Çürümüş bir meclisin entrikalarının, çökmüş bir toplumun ahlak bozukluğunun ve ruhbanın iktidar açlığının, insan haklarına dayalı sert Jakoben bir ulus ilkesiyle, tek bir insanın haklarını çiğnemenin herkesin hakkını çiğnemek olacağını ileri süren cumhuriyetçi bir komünal yaşam anlayışıyla, dürüstçe, cepheden karşılanması gerekirdi. Meclise ya da topluma güvenmek savaşı daha başlamadan kaybetmek demekti. Zengin Katolik burjuvazinin kaynakları Yahudilerin kaynaklarından hiç de daha eksik değildi. Faubourg Saint-Germain'in ruhban ve aristokrat ailelerinden, ruhban karşıtı ve radikal küçük burjuvaziye kadar toplumun bütün yüksek tabakaları, Yahudilerin resmen siyasî kuruluştan uzaklaştırıldığını görmeyi istiyorlardı. Burjuvazinin Yahudi kesimini karalayarak kendilerini aklayacaklardı. Bunun için Yahudilerle toplumsal ve ticarî bağlantılarını yitirmeleri de ödemeye değer bir bedel gibi görünmüştü. Aynı şekilde, Jaures'in sözlerinden de anlaşılacağı gibi, Dreyfus Meselesi meclis açısından, ahlak abidesi olduğu zamanlara geri dönmenin ya da daha ziyade bu ünü yeniden kazanmanın altın bir fırsatı gibi görülmüştü.

59 Rennes'deki mahkeme henüz devam etmekteyken Dreyfus'un ailesi vekaleti apar topar kendisinden aldıktan sonra Labori'nin davadan çekilmesi büyük bir skandala yol açtı. Büyük ölçüde abartılı da olsa bu konuda kapsamlı bir izahat için bakınız: Frank, *a.g.e.*, s. 432. Labori'nin, karakterinin soyluluğundan belagatle dem vurduğu bir beyanatı *La grande Revue*'da (Şubat 1900) yayımlandı. Avukatının ve dostunun başına gelenlerden sonra Zola, Dreyfus ailesi ile bütün ilişkilerini kopardı. Picquard'a gelince *Echo de Paris* (30 Kasım 1901) Rennes'den sonra Dreyfus'larla hiçbir ilişkisinin kalmadığını yazmıştır. Clemenceau, mahkemelerin gerçek anlamını bütün Fransa'nın, hatta bütün dünyanın sanıktan ve ailesinden daha iyi kavraması karşısında, olaya daha alaylı bir şekilde bakmaya başlamıştı; karşılaştırın: Weil, *a.g.e.*, s. 307-308.

Daha az önemsiz olmamakla birlikte son olarak "Yahudilere ölüm" veya "Fransa Fransızlarındır" gibi sloganlara gösterilen teveccühte, kitleleri, hükümetin ve toplumun mevcut durumuyla bağdaştırmanın neredeyse büyülü formülü bulunmuştu.

IV. HALK VE AYAKTAKIMI

Propagandanın her şeyi başarabileceğini ve konuşmasının yeterince gürültülü ve kurnazca olması koşuluyla bir insanın her şey hakkında konuşabileceğini düşünmek zamanımızın ortak hatası ise; "halkın sesinin tanrının sesi olduğuna" ve Clemenceau'nun küçümseyerek ifade ettiği gibi,[60] önderin görevi bu sesi [kuzu gibi] izlemek olduğuna inanmak da o dönemin ortak yanlışıydı. Her iki görüş de aynı temel hataya, ayaktakımını halkın bir karikatürü olmaktan çok halkla özdeş görmeye dayanmaktadır.

Ayaktakımı esas olarak içinde bütün sınıfların kalıntılarının temsil edildiği bir gruptur. Bu durum, ayaktakımının, aynı zamanda toplumun bütün tabakalarını kapsayan halkla kolayca karıştırılmasına sebep olur. Bütün büyük devrimlerde halk gerçek temsil için savaşırken ayaktakımı her zaman "güçlü insan", "güçlü önder" için haykıracaktır. Çünkü ayaktakımı, temsil edilmediği meclisten olduğu kadar dışlandığı toplumdan da nefret eder. O nedenle modern ayaktakımı önderlerinin mükemmel neticeler aldıkları plebisitler, ayaktakımına bel bağlayan politikacıların eski bir fikridir. Dreyfus karşıtlarının en zeki önderlerinden biri olan Deroulede, "plebisitle kurulacak bir cumhuriyet" istemişti.

60 Karşılaştırın: Clemenceau'nun, *a.g.y.*'deki 2 Şubat 1898 tarihli yazısı. İşçileri antisemitik sloganlarla kazanmaya çalışmanın faydasızlığı ve özellikle de Leon Daudet'in girişimleri için bakınız: Kralcı yazar Dimier, *Vingt ans d'Action Française*, Paris, 1926.

Yüksek sosyete ve Üçüncü Cumhuriyet'in politikacıları bir dizi skandal ve devlet sahtekârlığı sayesinde bir Fransız ayaktakımı yaratmıştı. Şimdi ise kendi ürünlerine karşı adeta bir ebeveyn yakınlığıyla, hayranlık ve korkunun karıştığı aidiyet duyguları besliyorlardı. Toplumun kendi yavrularına karşı yapabileceği en küçük şey onları sözlü olarak korumaktı. Ayaktakımı fiilen Yahudilere ait dükkânları yağmalar, sokakta Yahudilere saldırırken, yüksek sosyete bu gerçek, ateşli şiddeti zararsız çocuk oyunlarıymış gibi gösterecek bir dil kullanmaktaydı.[61] Bu açıdan çağdaş belgeler arasında en önemli olanı [Dreyfus Davası'nın intihar eden albayı] "Henry'nin Anısına" kampanyasıyla, burada Yahudi Sorunu'na önerilen çeşitli çözümlerdir: Yahudiler, Yunan efsanelerindeki Marsyas gibi parçalarına ayrılmalıdır; Reinach kaynar suda haşlanmalıdır; Yahudiler yağda kızartılmalı ya da ölünceye kadar vücutlarına iğneler batırılmalıdır; "boğazına kadar sünnet" edilmelidirler. Bir grup subay, yeni bir silahı kırsal kesimdeki Yahudilerin üzerinde denemek için sabırsızlandıklarını söylerler. Bağışçılar arasında, dördü aktif görevde general olmak üzere binden fazla subay ile Savaş Bakanı Mercier de bulunmaktaydı. Bağış listesinde, aralarında Yahudilerin de yer aldığı oldukça büyük sayıda aydının bulunması şaşıtıcıdır.[62] Üst sınıflar ayaktakımının kendi kanlarından, canlarından olduğunu biliyorlardı. Hatta dönemin bir Yahudi tarihçisi, ayaktakımının egemen olduğu sokaklarda Yahudilerin artık güvenlikte olmadığını kendi gözleriyle görmüş olmasına rağmen bu "büyük toplu hareket"ten gizli bir hayranlıkla söz etmekteydi.[63] Bu durum olsa

61 Çağdaş topluma ilişkin olarak J. Reinach, *a.g.e.*, I, s.233 ve devamı ile III, s. 141'de anlatılanlar bu bakımdan son derece karakteristiktir: "Sosyetenin ev sahipleri, Guerin'in izinden gitmektedir".

62 Bu aydınlar arasında, üç Franklık bir bağışta bulunan Paul Valery'nin de yer alması son derece gariptir - *"noms sans reflexion"* [düşüncesiz isimler].

63 J. Reinach, *a.g.e.*, I, s. 233.

olsa çoğu Yahudinin kendilerini yok etmek isteyen bir topluma nasıl derinden kök saldıklarını göstermeye yarar.

Şayet Bernanos, Dreyfus Meselesi'ne atfen, antisemitizmi büyük bir siyasal fikir olarak betimliyorsa, ayaktakımı açısından tamamen haklıdır. Bu fikir şimdiye dek [Berlin ve] Viyana'da, Ahlwardt hareketinde, Schoenerer ile Lueger tarafından denenmiş ama hiçbir yerde etkisini Fransa'dakinden daha açık bir biçimde gösterememişti. Ayaktakımının gözünde Yahudiler, iğrendikleri her şeyi kişileştirmeye başlamışlardı. Eğer toplumdan nefret ediyorlarsa, Yahudilerin toplum tarafından nasıl hüsnükabul gördüğünü gösterebilirlerdi; şayet hükümetten nefret ediyorlarsa Yahudilerin devlet tarafından korunma ya da devletle özdeşleşme biçimlerine işaret edebilirlerdi. Ayaktakımının sadece onları avladığını sanmak bir hata olursa da, Yahudilerin gözde kurbanları arasında yer aldığına hiç kuşku yoktur.

Toplumdan ve siyasal temsilden dışlanmış olan ayaktakımı zorunlu olarak parlamento dışı eylemlere yönelir. Üstelik siyasal yaşamın gerçek güçlerini, gözlerden gizlenmiş, sahne gerisinde iş gören gruplarda aramak eğilimindedir. 19. yüzyıl boyunca, (özellikle Latin ülkelerinde) Farmasonlar ve Cizvitler gibi, Yahudilerin de bu kategoriye girdiğine hiçbir kuşku olamaz.[64] Elbette bu gruplardan herhangi birinin, devasa bir fesat tertibi yoluyla dünyaya egemen olmak isteyen gizli bir cemiyet oluşturduğu tamamen gerçek dışıdır. Buna karşılık gizlilikten ne denli uzak da olsa, etkilerini, siyasetin resmî alanının dışında, büyük ölçüde lobilerde, localarda ve günah çıkarma hücrelerinde duyurdukları doğrudur. Fransız Devrimi'nden itibaren bu üç grup da Avru-

64 Avrupa batıl itikatları üzerine yapılacak bir araştırma rahatlıkla şunu ortaya koyacaktır: Yahudiler ancak çok sonraları 19. yüzyıla özgü hayalet korkusunun nesnesi haline gelmişlerdir. Yahudilerden önce de Doğaüstücüler , Tapınakçılar, Cizvitler ve Farmasonlar aynı durumla karşılaşmıştır. 19.yüzyıl tarihi böyle bir incelemenin noksanlığını hissetmektedir.

palı ayaktakımının gözünde dünya politikasının eksenini oluşturmak gibi şüpheli bir onuru paylaşmışlardır. Dreyfus bunalımı sırasında her biri, dünyanın egemeliğini ele geçirmek için fesat tertipleme suçlamasını birbirinin üzerine yıkarak, bu popüler anlayışı sömürebilmişlerdir. "Gizli Yahuda" klişesi, hiç kuşkusuz, ilk Siyonist Kongresi'nde (1897) dünya çapında bir Yahudi fesadının kokusunu alan bazı Cizvitlerin uydurmasıdır.[65] Aynı şekilde "gizli Roma" kavramı da kilise karşıtı (antiklerikal) Farmasonlardan ve biraz da bazı Yahudilerin ayrım gözetmeden attıkları iftiralardan kaynaklanmaktadır.

Ayaktakımının dönekliği dillere destandır. 1899'da rüzgârın yönü değişip başlarında Clemenceau'nun bulunduğu küçük bir grup gerçek cumhuriyetçi karışık duygularla ansızın bir bölüm ayaktakımının kendi yanlarına geçtiğini farkettiklerinde, Dreyfus'un hasımları da başlarına geleni anlayacaklardı.[66] Aslında Jakoben Clemenceau'nun sesi Fransız halkının bir bölümünü büyük geleneklerine geri götürmeyi başarmış olmakla birlikte, bu büyük ihtilafın iki tarafı şimdi bazılarının gözüne "güruhun onayını kazanmak için dalaşa tutuşmuş iki rakip şarlatan çetesi"[67] gibi görünmekteydi. O yüzden büyük bilimadamı Emile Duclaux şunları yazabilmekteydi: "Bütün halkın önünde oynanan ve basının da bütün ulusun rol alması için çalıştığı bu dramda antik trajedideki gibi iki koronun birbirine hakaret edip durduğunu görüyoruz. Sahne Fransa, tiyatro ise dünyadır".

Başlarında Cizvitler, arkasında ayaktakımı olduğu halde ordu sonunda zaferine inanmış olarak bu arbedenin içine

---

65 Bakınız: "Il caso Dreyfus", *Civilta Cattolica* içinde (5 Şubat 1898). Önceki açıklamanın istisnaları arasında en kayda değer olanı, "Protokoller"i kınayan Cizvit Pierre Charles Louvain'dir.

66 Karşılaştırın: Martin du Gard, *Jean Barois*, s. 272 ve devamında ve Daniel Halevy, *Cahiers de la quinzaine*, Series XI, bölüm 10, Paris, 1910.

67 Karşılaştırın: Georges Sorel, *La Revolution Dreyfusienne*, Paris, 1911, s. 70-71.

girdi. Sivil iktidardan gelebilecek karşı saldırı erken davranıp önlendi. Antisemitik basın, Panama Skandalı'na karışmış milletvekillerinin adlarının yer aldığı Reinach'ın listesini yayınlayarak insanları susturdu.[68] Her şey kolay bir zaferi gösteriyordu. Üçüncü Cumhuriyet'in politikacıları ve toplum, skandallar ve davalar, yeni bir sınıflar(ın)dan dışlanmışlar sınıfı yaratmıştı; kendi yarattıkları şeye karşı savaşmaları beklenemezdi. Ordu aracılığıyla Cizvitler çürümüş sivil iktidara galebe çaldılar. Kansız darbeye giden yol böylece hazırlanmış oldu.

Şeytan Adası'ndan yakınlarını kurtarmak için garip yöntemler deneyenler sadece Dreyfus ailesinden ibaret kaldığı ve antisemitik salonlarla daha da antisemitik ordu içindeki konumlarından kaygılananlar bir tek Yahudiler olduğu sürece her şey kesinlikle bu yola işaret ediyordu. Bu yönden ne topluma ne de orduya yönelik bir saldırı gelmesi için hiçbir sebep yoktu. Yahudilerin tek arzusu topluma kabul edilmeye ve silahlı kuvvetlere alınmaya devam etmeleri değil miydi? Askerî ya da sivil çevrelerde kimsenin onlar yüzünden uykusuz tek bir gece geçirmesi gerekmiyordu.[69] O nedenle, Genel Kurmay istihbaratında iyi bir Katolik arka plana, mükemmel bir askerî geleceğe ve Yahudilere karşı "yeterli" düzeyde bir antipatiye sahip olmakla birlikte amacın aracı haklılaştırdığı ilkesini henüz benimsememiş yüksek rütbeli bir subayın varolduğunun duyulması herkesi çok şaşırtmıştı. Vicdanı toplumsal aidiyetlerden ya da mes-

---

68 Senatonun başkan yardımcısı ve en iyi milletvekillerinden olan Scheurer-Kestner'in durumu, Meclis üyelerinin birbirine ne denli göbekten bağlı olduklarını göstermektedir. *Libre Parole*'un üvey oğlunun Panama Skandalı'na karıştığını ilan etmesinden sonra mahkemeyi protesto etmişti, daha önce değil. Bakınız: Herzog, *a.g.e.*, Kasım 1897 tarihli kısımda.

69 Karşılaştırın: Brogan, *a.g.e.*, Kitap VII, bölüm 1: "Özellikle zengin Fransız Yahudileri arasında konuyu soğutmak gibi bir istek bulunmuyordu".

lekî hırslardan tamamen bağımsız kalmış bu adam Picquard idi. Genel Kurmay bu basit, sessiz, siyasetle tamamen ilgisiz insanla başedemedi. Picquard bir kahraman veya büyük bir fedakâr değildi. Tehlike anlarında (ama bir dakika önce değil), günlük işlerini yaparkenki kuşku götürmez kesinlikle ülkesini savunmak için ayağa kalkan, kamu işlerine ortalama bir ilgiyle yaklaşan, ortalama bir vatandaş örneğiydi.[70] Buna karşın davanın ciddiyeti ancak, yığınla gecikme ve tereddüdün ardından Clemenceau sonunda Dreyfus'un masum ve cumhuriyetin de tehlikede olduğuna kanaat getirdiğinde arttı. Mücadelenin başlarında davanın çevresinde Zola, Anatole France, E.Duclaux, tarihçi Gabriel Monod ve Ecole Normale'in kütüphane müdürü Lucien Herr gibi bir avuç tanınmış yazar ve bilimadamı toplanmıştı. Bunlara, daha sonra Cahiers de la quinzaine'de tarih çalışarak isim yapacak olan küçük ve önemsiz bir genç aydınlar çevresini eklemek gerekir.[71] Ancak Clemenceau'nun müttefiklerinin nöbet listesi bundan ibaretti. Yanında ne itibarlı tek bir politikacı ne de siyasal bir grup bulunmaktaydı. Clemenceau'nun yaklaşımındaki büyüklük, somut bir adlî hataya karşı yönelmiş olmaktan ziyade, adalet, özgürlük ve sivil erdem gibi "soyut" düşüncelere dayanmasından geliyordu. Kısacası eskinin Jakoben vatanseverliğini oluşturan ve tam da çoktandır çamura ve küfüre boğulmuş olana karşı çıkan bu kavramlara dayanmaktaydı. Zaman geçiyor ama Clemenceau tehditler ve hayalkırıklıklarına rağmen hiç istifini

70 Bu keşiflerde bulunduktan hemen sonra Picquard, Tunus'ta tehlikeli bir göreve gönderildi. Bunun üzerine istediğini yaptı, bütün işi ifşa etti, belgelerin bir kopyasını da avukatına gönderdi. Birkaç ay sonra hâlâ yaşadığı farkedildiğinde, onu aşağılayan ve "vatan haini" Dreyfus'un suç ortağı olmakla suçlayan yığınla isimsiz mektup almaya başladı. Ona polisle işbirliği yapan bir çete üyesi gibi davranıldı. Bütün bunlar semeresini verdi: Picquard tutuklandı, ordudan kovuldu ve madalyaları söküldü. Bütün bunları tam bir vakarla karşıladı.

71 Genç Romain Roland, Suarez, Georges Sorel, Daniel Halevy ve Bernard Lazare, Charles Peguy'nin başkanlığındaki bu gruba dahildiler.

bozmadan aynı hakikatleri söylemeye devam ediyordu. Oysa daha "somut" milliyetçiler ayaklarının altındaki toprağı yitirdiler. Dreyfus'u destekleyenleri "metafizik orjisine" dalmış olmakla suçlayan Barres gibilerini izleyenler, "Kaplan"ın soyutlamalarının siyasal gerçeklere, mahvolmuş işadamlarının ya da mütevekkil aydınların kısır gelenekçiliğinin sınırlı kavrayışından çok daha yakın düştüğünü anlamaya başladılar.[72] Gerçekçi milliyetçilerin somut yaklaşımının onları götürdüğü yer, Fransa'nın yenilmesinden sonra, ona son olayların siyasal anlamını yorumlayarak ve Nazilerle işbirliği yapmasını tavsiye eden bir kadın müneccimle güneye kaçışı sırasında Charles Mauras'ın nasıl düşüşün "onurunu ve hazzını" yaşadığını anlatan paha biçilmez hikâyede ifadesini bulmuştur.[73]

Her ne kadar Dreyfus'un tutuklanmasından sonraki üç yıl süresince, Clemenceau'nun kampanyasının başlamasından önce antisemitizmin zemin kazandığına şüphe yoksa da ve yine Yahudi karşıtı basın, belli başlı gazetelerin tirajına yakın bir tiraja kavuşmuş olsa da sokaklar sessizliğini korumaktaydı. Ayaktakımı ancak Clemenceau *L'Aurore*'de yazılarına başladığı, Zola *J'Auccuse*'u yayımladığı ve Rennes mahkemesi kasvetli duruşmalar dizisine başladığında eyleme geçti. Küçük bir azınlık olduğu bilinen Dreyfus yanlılarına indirilen her darbeyi, sokaklarda az çok şiddet içeren kargaşalar izledi.[74] Ayaktakımını Genel Kurmay'ın örgütle-

---

72 Karşılaştırın: M. Barres, *Scenes et doctrines du nationalisme,* Paris, 1899.

73 Bakınız: Yves Simon, *a.g.e.,* s. 54-55.

74 Beş profösörün mahkemeden yana tavır koymasından sonra Rennes Üniversitesi'nin fakülte odaları saldırıya uğrayarak enkaza döndürüldü. Zola'nın ilk yazısının yayınlanmasıyla birlikte Kral yanlısı öğrenciler, *Figaro*'nun önünde gösteriler yaptı. Bunun üzerine gazete bu tür yazılar yayımlamaktan vazgeçti. Dreyfus yanlısı *La Bataille*'in yayıncısı sokak ortasında dövüldü. Sonunda 1894 tarihli kararı bir yana koyan Temyiz Mahkemesi yargıçları oybirliğiyle, "yasa dışı saldırılar"la tehdit edildiklerini bildirdiler. Örnekler çoğaltılabilir.

mesi dikkate değerdir. İpler ordudan, doğrudan ya da dolaylı olarak, yazılarıyla ya da editörlerin müdahaleleriyle öğrencileri, monarşi yanlılarını, maceracıları, alelade haydutları seferber ederek sokaklara döken *Libre Parole*'a kadar uzanmaktaydı. Zola bir kelime yazacak olsa hemen evinin camları indiriliyordu. Scheurer-Kestner, Sömürge Bakanı'na mektup yazacak olsa derhal sokak ortasında dövülüyor, bu arada gazeteler özel yaşamına küfürlü saldırılarda bulunuyorlardı. Eğer Zola kendisine yöneltilen suçlamalardan beraat edecek olsaydı rivayetlere göre mahkeme salonundan canlı çıkamayacaktı.

"Yahudilere ölüm" narası bütün ülkeye yayıldı. Lyon'da, Rennes'de, Nantes'da, Tours'da, Bordeaux'da, Clermont-Ferrant'da ve Marsilya'da -aslında her yerde- antisemitik gösteriler patlak verdi. Hepsi de bizi aynı kaynağa götürmektedir. Halk infialleri aynı günde ve tamı tamına aynı saatte ortaya çıkıyordu.[75] Guerin'in önderliğinde askerî bir yapı kazanmıştı. Sokaklarda antisemitik hücum kıtaları görülüyordu ve Dreyfus yanlısı her toplantının kanlı bir biçimde sonlanacağı kesindi. Polisin suç ortaklığı ise her yerde son derece aşikârdı.[76]

Dreyfus karşıtlarının saflarındaki en modern sima muhtemelen Jules Guerin'di. İş yaşamında başarısızlığa uğrayan Guerin siyasal yaşamına bir polis muhbiri olarak başlamış ve yeraltı dünyasına damgasını vuran disiplin ve örgütleme yeteneğini burada kazanmıştı. Sonraları bu yeteneğini siyasal kanallara yönelterek Antisemitik Birlik'in kurucusu oldu ve başına geçti. Yüksek sosyete ilk cani kahramanını onun

---

75 18 Ocak 1898 tarihinde Bordeaux'da, Marsilya'da, Clermont-Ferrant'da, Nantes'da, Rouen'de ve Lyon'da gösteriler oldu. Ertesi gün Rouen'de, Toulouse'da ve Nantes'da öğrenci ayaklanmaları meydana geldi.

76 Evi 2.000 kişilik bir güruhun saldırısına uğradığında Rennes polis şefinin Profesör Victor Basch'a, artık güvenliğini sağlayamayacağı için istifasını vermesi gerektiğini tavsiye etmesi, bunun en bariz örneğidir.

şahsında bulmuştu. Guerin'e yaltaklanmakla burjuva toplumu, etik ve moral düsturlarıyla birlikte "iyi" ile olan bağlarını da kopardığını açıkça göstermekteydi. Birlik'in arkasında iki aristokrat, Orleans Dükü ile Mores Markizi bulunmaktaydı. Bunlarda ikincisi servetini Amerika'da yitirdi ve Paris kasaplarından bir katliam tugayı oluşturmakla ünlendi.

Bu modern eğilimler arasında en dokunaklı olanı Chabrol Kalesi denilen yerde yapılan gülünç kuşatmaydı. Polisin içerdekileri tutuklama kararı çıkarttığı bu evde, Antisemitik Birlik'in seçkinleri toplanmıştı. Tertibat, çağına göre teknik mükemmellik abidesiydi. "Pencereler demir kafeslerle korunuyordu. Bodrumdan çatıya kadar elektrikli zil ve telefon sistemi bulunmaktaydı. Her zaman kilitli ve sürgülü tutulan yekpare girişin beş yarda kadar arkasında demirden dökülmüş uzun bir ızgara vardı. Sağda, ızgara ile ana girişin arasında, kasap lejyonlarından adeta cımbızla seçilmiş nöbetçilerin gece gündüz nöbet tuttukları, demir kaplama küçük bir kapı bulunmaktaydı."[77] Cezayir pogromlarının tahrikçisi, o dönemde de Paris'in ayaktakımının coşkulu alkışları altında "özgürlük ağacını Yahudilerin kanıyla sulama" çağrısı yapan Max Regies de bu yakın tarihin bir simasıdır. Regies, hareketin yasal ve parlamenter yöntemlerle iktidara ulaşmayı uman kesiminin temsilcisiydi. Bu programa göre kendini Cezayir Belediye Başkanlığı'na seçtirerek bu makamı yığınla Yahudinin öldürüldüğü, Yahudi kadınlara saldırıldığı ve Yahudilere ait dükkânların yağmalandığı pogromların düzenlenmesinde kullanmıştı. Yine en ünlü Fransız antisemitiği olan kibar ve kültürlü Edouard Drumont, meclisteki yerini ona borçluydu.

Bütün bunlarda yeni olan ayaktakımının etkinliği değildi; zira bunun uzun bir geçmişi vardı. O sırada -bize son derece tanıdık gelmekle birlikte- yeni ve şaşırtıcı olan, ayaktakı-

77 Karşılaştırın: Bernanos, *a.g.e.*, s. 346.

mın örgütlenmesi ve önderlerinin şahsında kahramana tapınma olgusuydu. Ayaktakımı, birlikte genç aydınlar denen şeyi oluşturan Barres, Maurass ve Daudet'nin benimsediği bu "somut" milliyetçiliğin doğrudan faili haline gelmişti. Halkı küçümseyen ama kendileri de yakın zamanda yıkıcı ve köhne bir estetizm kültünden doğmuş bu insanlar, ayaktakımında eril ve ilkel bir "kuvvet"in canlı bir ifadesini görmüşlerdi. Ayaktakımını halkla ilk kez özdeşleştiren ve ayaktakımının önderlerini ulusal kahramanlar haline dönüştürenler onlar ve kuramları oldu.[78] Bu kişilerin kötümserlik felsefesi ve kıyamete duydukları düşkünlük, Avrupalı entelijensiyanın çöküşünün ilk işareti oldu.

Clemenceau bile ayaktakımını halk ile özdeş görme iğvasına kapılmaktan bağışık değildi. Onu böyle bir yanlışa özellikle yatkın kılan şey, "soyut" adalet sorununa karşı İşçi Partisi'nin ısrarla sürdürdüğü belirsiz tutumdu. Sosyalistler dahil hiçbir parti adaletin kendisini bir mesele haline getirmeye, "adaleti, uygar insanlar arasındaki yegâne kopmaz bağ yapma"ya hazır değildi.[79] Sosyalistler, işçilerin çıkarlarını, oportünistler liberal burjuvazinin çıkarlarını, koalisyoncular, Katolik yüksek sınıfların, radikaller de kilise karşıtı küçük burjuvazinin çıkarlarını desteklemekteydi. Sosyalistlerin, türdeş ve birleşik bir sınıf adına konuşmak gibi bir üstünlükleri vardı. Burjuva partilerinden farklı olarak, sayısız hizibe ve entrikacı gruba bölünmüş bir toplumun temsilcisi değildiler. Buna karşın asıl olarak kendi sınıflarının çıkarlarıyla ilgilendiler. İnsanî dayanışma gibi daha yüksek bir yükümlülüğü dert edinmediler; toplu yaşamın gerçekten ne anlama geldiğine dair bir anlayışları yoktu. Fransa

78 Bu kuramlar hakkında özellikle bakınız: Charles Maurras, *Au Signe de Flore; souvenirs de la vie politique; l'Affaire Dreyfus et la fondation de l'Action Française*, Paris, 1931; M. Barres, *a.g.e.*; *Leon Daudet, Panorama de la Troisieme Republique*, Paris, 1936.

79 Karşılaştırın: Clemenceau, "A la derive", *a.g.e.* içinde.

Partisi'nde Jaures'in dengi olan Jules Guesde'nin şu gözlemi, sosyalistlerin tutumunu yansıtmak açısından son derece tipiktir: "Yasa da onur da laftan ibarettir".

Milliyetçilerin başlıca özelliği olan nihilizm, Dreyfus yanlılarına karşı olanların tekelinde değildi. Tersine sosyalistlerin büyük bir bölümü ile Guesde gibi Dreyfus'un şampiyonluğunu yapanların çoğu aynı dili konuşmaktaydılar. Örneğin Katolik La Croix, "artık sorun Dreyfus'un masum mu yoksa suçlu mu olduğu değil; ordunun dostlarının mı yoksa düşmanlarının mı kazanacağı sorunudur" dediğinde, Dreyfus yanlıları da *mutadis mutandis* [gerekli değişiklikler yapılmak kaydıyla] buna eş bir duyarlılık sergileyebilmekteydiler.[80] Sadece ayaktakımı değil, Fransa halkının hatırı sayılır bir bölümü de, halkın bir grubunun hukuktan dışlanıp dışlanmadığı meselesiyle -iyi ihtimalle- hiç ilgilenmediğini ortaya koymuştu.

Ayaktakımı, Dreyfus yanlılarına karşı terör hareketini başlattığında, yolu önceden açılmış buldu. Clemenceau'nun belirttiği gibi Parisli işçiler, meseleye bütün olarak bakmadılar. Burjuvazinin çeşitli unsurlarının kendi aralarında kavgaya tutuşmuş olmalarının, kendi çıkarlarını etkilemeyeceğini düşünüyorlardı. "Halkın da açık rızası ile" diye yazdı Clemenceau, "dünyanın gözü önünde 'demokrasileri'nin başarısızlığını ilan ettiler. Onlar aracılığıyla egemen bir halk, yanılmaz majestelerinden mahrum, kendi adaletinden sürüldüğünü göstermektedir. O yüzden bu kötülüğün başımıza halkın suç ortaklığı yüzünden geldiğini yadsımak sözkonusu değildir ... Halk, tanrı değildir. Bu yeni tanrılığın günün birinde kendi kazdığı çukura düşeceği öngörülebilirdi. Toprağın enine boyuna yayılmış kolektif bir ti-

80 Dreyfus şampiyonlarının, özellikle de Charles Peguy'un çevresinde toplananların gözünü açan şey, tam olarak buydu. Dreyfusçularla, Dreyfus yanlılarına karşı olanların arasında varolan bu rahatsız edici benzerlik, Martin du Gard'ın öğretici romanı *Jean Barois*'in (1913) başlıca temasıdır.

ran, kendi tahtına kurulmuş tek bir tirandan daha kabul edilir değildir."[81]

Sonunda Clemenceau, Jaures'i, tek bir insanın haklarının çiğnenmesinin, herkesin haklarının çiğnenmesi anlamına geldiğine ikna etti. Ama bunda başarılı olmasının nedeni, hak yiyicilerin Devrim'den itibaren müzmin halk düşmanları, aristokrasi olmasıydı (yani aristokrasi ile ruhban). İşçileri sonunda sokaklara döken şey, cumhuriyetten, adaletten ve özgürlükten yana olmaları değil, zenginlere ve ruhbana karşı olmalarıydı. Gerek Jaures'in konuşmalarının gerekse Clemenceau'nun yazılarının, insan haklarına duyulan eski devrimci tutkuyu hatırlattığı doğrudur. Yine, bu tutkunun insanları mücadeleye çekecek kadar güçlü olduğu da doğrudur, ama önce salt adaletin ve cumhuriyetin onurunun değil, aynı zamanda kendi sınıf "çıkarları"nın da sözkonusu olduğuna inandırılmaları gerekmişti. Gerek ülke içindeki gerekse dışındaki çok sayıda sosyalist bunu hâlâ (kendi ifadeleriyle) burjuvazinin kendi arasındaki dalaşa karışmak, dolayısıyla bir hata olarak görüyor, ya da cumhuriyeti korumaktan rahatsızlık duyuyordu.

Sonunda kısmen de olsa işçileri bu kayıtsızlık halinden çıkartan ilk kişi, halkın sevgilisi Zola oldu. Ne var ki cumhuriyeti konu ettiği ünlü iddianamesinde kesin siyasal olguları ortaya sermekten cayıp, "kutsal Roma" cinini şişeden çıkartarak ayaktakımının tutkularına kapılan ilk kişi de yine Zola oldu. Zola'nın broşürlerinden fark edilmesi olanaksız olan gerçek başarısı, yaşamı ve eserlerinde halkı "tapınma kertesi"nde yücelten ve tıpkı Clemenceau gibi hiçbir zaman ayaktakımını halktan ayırt edememiş olan bu adamın kitlelere meydan okurken, savaşırken ve sonunda onları fethederken sergilediği kararlılık ve gözüpeklikten ibarettir. "İnsanların en güçlü monarklara karşı direndikleri ve önle-

81 *Contre la Justice*'in (1900) Önsözü'nde.

rinde eğilmedikleri görülmüştür, ama pek azı yığına karşı koymuş, yanlış yönlendirilmiş kitlelerin önünde tek başına durmuş, aman tanımaz çılgınlıklarının karşısına silahsız çıkmış ve kollarını kavuşturup 'evet' yerine 'hayır' deme cesaretini göstermiştir!".[82]

Paris sosyalistleri ilk toplantılarını yapıp, Dreyfus davasının düzeltilmesini isteyen bir karar aldıklarında, J'Accuse henüz ortalarda yoktu. Ama sadece beş gün sonra otuziki sosyalist görevli çarçabuk bir bildirge yayınlayarak, "sınıf düşmanı" Dreyfus'un kaderinin kendi meseleleri olmadığını ilan ettiler. Partinin Paris'teki unsurlarının büyük bölümü bu bildirgenin arkasında yer aldı. Dreyfus Meselesi parti saflarında bir ayrılmaya neden olmuştu gerçi, ama partide, Antisemitik Birlik'in sokakların denetimini eline geçirmesini önleyen yeter sayıda Dreyfus yanlısı bulunmaktaydı. Hatta bir sosyalist toplantıda antisemitizm, "yeni bir tutuculuk biçimi" olarak damgalandı. Ancak parlamento seçimlerinden birkaç ay sonra Jaures geri dönmedi ve bundan kısa bir süre sonra Savaş Bakanı Cavaignac, Meclis'te Dreyfus'a saldıran ve orduyu öven bir konuşma yaptığında, delegeler sadece iki aleyhte oyla bu söylevin metnini Paris'in duvarlarına asmaya karar verdiler. Benzer şekilde aynı yılın Ekim ayında büyük Paris grevi patlak verdiğinde Alman Büyükelçisi Münster, kendinden emin bir biçimde Berlin'e şu mesajı geçti: "Geniş kitleler açısından bakıldığında bu grevin hiçbir siyasal anlamı yok. İşçiler sadece ücret artışı için sokaktalar ve greve son vermek zorunda kalacaklar. Dreyfus davasına ise kafalarını hiç takmıyorlar."[83]

O zaman, genel bir ifadeyle Dreyfus'u destekleyenler kimdi? Zola'nın *J'Accuse*'unu adeta yiyip yutan, Clemence-

82 Clemenceau'nun birkaç yıl sonra Senato önünde yaptığı konuşmadan; karşılaştırın: Weil, *a.g.e.*, s. 112-13.

83 Bakınız: Herzog, *a.g.e.*, 10 Ekim 1898 tarihli bölümde.

au'nun makalelerini sofuca takip eden 300.000 Fransız kimdi? Sonunda Fransa'daki her sınıfı, hatta her aileyi Dreyfus meselesinde rakip hiziplere bölmeyi başaran bu insanlar kimdi? Yanıt, bir parti ya da türdeş bir grup oluşturmadıklarıdır. Dendiği gibi üst sınıflardan ziyade alt sınıflardan geliyorlardı; yeterince tanımlayıcı olacak bir karşılaştırmayla aralarında doktorlar, avukat ya da devlet memurlarından daha fazlaydı. Farklı unsurlardan oluşan bir karışımdılar: Zola ve Peguy ya da Jaures ve Picquard gibi bugün biraraya gelip ertesi gün yollarını ayıracak kadar birbirinden ayrı insanlardı. "Ortak hiçbir yanları olmayan, hatta birbiriyle çatışan siyasal partiler ve dinî cemaatlerden geliyorlar ... Birbirlerini hiç tanımıyorlar. Savaşıyorlar ve fırsat olsa yeniden savaşırlar. Kendinizi aldatmayın; bunlar Fransız demokasisinin 'seçkinleri'dirler."[84]

Şayet Clemenceau o zamanlar dikkatini Fransa'nın gerçek halkına çekmeye çalışanlara kulak verecek özgüvene sahip olsaydı, kariyerinin bundan sonraki dönemine damgasını vuran o ölümcül kibrin tuzağına düşmeyebilirdi. Dreyfus Meselesi sırasında yaşadıklarından sonra halktan umudunu kesti, insanları küçük görmeye başladı ve sonunda cumhuriyeti sadece kendisinin koruyabileceğine hükmetti. Asla ayaktakımının soytarılarına şakşakçılık edecek kadar alçalmadı. O yüzden ayaktakımını halkla aynı görmeye başlar başlamaz, aslında bindiği dalı kesmiş oldu ve bu o andan sonra asık yüzlü, kibirli bir ifade takınmak zorunda kaldı.

Fransa halkı, aileler düzeyinde parçalanmaktaydı. Bu parçalanmanın, siyasal ifadesini sadece işçi partisi saflarında bulmuş olması yeterince tanımlayıcıdır. Parlamentodaki bütün gruplar dahil diğer herkes, mahkemenin yeniden görülmesi için açılan kampanyaya daha başından itibaren oybirliğiyle karşıydılar. Ne var ki bütün bunlar, burjuva parti-

84 "K.V.T.", *a.g.e.*, s. 608.

lerinin artık seçmenlerin gerçek duygularını temsil etmediği anlamına gelmekteydi; çünkü sosyalistler arasında son derece aşikâr olan çözülme, halkın neredeyse bütün kesimleri arasında da sözkonusuydu. Clemencau'nun adalet talebi, azınlığın varolduğu her yerde yankı buldu ve bu türdeş olmayan azınlık, Dreyfus yanlılarını oluşturmaktaydı. Orduya ve ordunun arkasında yer alan kokuşmuş cumhuriyete karşı savaş, 1897'nin sonlarından 1900'de Fuar'ın açılışına kadar Fransa'nın iç politikasının hâkim ögesiydi. Aynı zamanda ülkenin dış politikası üzerinde de farkedilir bir etkisi vardı. Buna karşın, sonunda kısmî bir zaferle noktalanacak olan bütün bu mücadele, tamamen Parlamento'nun dışında cereyan etmişti. İşçi ve burjuva her renkten 600 delegenin doldurduğu bu sözde temsilî organda, 1898'de Dreyfus'u destekleyen sadece iki kişi vardı ve bunlardan Jaures de yeniden seçilememişti.

Dreyfus Meselesi'nde rahatsız edici bir husus, parlamento dışı yollara başvurmak zorunda kalanların sadece ayaktakımından ibaret olmamasıydı. Deyim yerindeyse Parlamento, demokrasi ve cumhuriyet için savaşan bütün bu azınlık da savaşını Meclis dışında vermeye mecbur edilmişti. Bu iki unsur arasındaki yegâne fark, birinin sokakları kullanırken, ötekinin basına ve mahkemelere başvurmasıydı. Başka bir deyişle Dreyfus bunalımı sırasında Fransa'nın bütün siyasal yaşamı Parlamento dışına taşınmıştı. Parlamento'da, mahkemenin yeniden görülmesine karşı ve ordu lehine tek tük oy çıkmış olması da bu sonucu geçersiz kılmamaktadır. Paris Fuarı'nın açılmasından kısa bir süre önce, Parlamento'daki hava dönmeye başladığı sıralarda Savaş Bakanı Gallifet'in doğru bir biçimde bunun hiçbir suretle ülkenin ruh halini yansıtmadığını söyleyebildiğini unutmamak gerekir.[85] Öte

85 Savaş Bakanı Gallifet, Waldeck'e şunları yazmıştır: "Fransa'da halkın büyük çoğunluğunun antisemitik olduğunu unutmayalım. O nedenle konumumuz

yandan mahkemenin yeniden görülmesini reddeden oylama da, Cizvitlerle bazı radikal antisemitiklerin ordunun yardımıyla devreye sokmaya çalıştıkları bir askerî darbe politikasının tasdiki gibi görülmemelidir.[86] Tersine bu, statükoda herhangi bir değişikliğe karşı basit ve açık bir direnişten kaynaklanmıştı. Meclis'te aynı oranda ezici bir çoğunluğun, askerî-dinî bir diktatörlüğü reddettiği bir vakıaydı.

Siyaseti, kazanılmış çıkarların meslekî temsili olarak görmeyi öğrenmiş parlamento mensuplarının, "meslekleri"nin ve kazançlarının bağlı olduğu bu durumu korumak için çırpınmaları doğaldı. Üstelik Dreyfus Davası keza halkın da, temsilcilerinden bir devlet adamı gibi hareket etmelerinden ziyade kendi özel çıkarlarına bakmalarını istediğini ortaya koymuştu. Seçim propagandasında bu davanın sözünü etmek hiç akıllıca bir iş olmazdı. Bu durum salt antisemitizmden ileri gelmiş olsaydı, Dreyfusçuların durumu kesinlikle umutsuz olurdu. Aslına bakılırsa seçimler sırasında işçi sınıfı arasında hatırı sayılır bir destek bulmuşlardı. Buna karşın Dreyfus'un yanında olanlar bile bu siyasal sorunun seçimlerin ortasına sürüklendiğine dikkat etmediler. Gerçekte Jaures'in seçimi kaybetmesinin nedeni bu konuyu ısrarla kampanyasının merkezi yapmaya çalışmasından kaynaklanmıştı.

Clemenceau ile Dreyfus yanlıları, bütün sınıflardan geniş kesimleri davanın yeniden görülmesi talebinde biraraya ge-

---

şu olmalı: Bir taraftan orduyu ve Fransızların çoğunluğunu elimizde tutmalıyız; devlet görevlileri ile senatörlerin sözünü etmeye değmez". Karşılaştırın: *a.g.e.*, V, 579.

86 Bu tür girişimler arasında en yakından bilineni, Deroulede'in, 1899 Şubat'ında Başkan Paul Faure'un cenazesinde General Roget'i isyana teşvik girişimiydi. Almanya'nın Paris'teki elçileri ve maslahatgüzarları, Berlin'i birkaç ayda bir bu tür girişimlerden haberdar ediyorlardı. Barres (*a.g.e.*, s.4), bu durumu gayet güzel özetlemektedir: "Savaş alanımız Rennes; ihtiyacımız olan tek şey askerler, daha doğrusu generaller, hatta daha da kesin olarak bir general." Ancak bu generalin bulunamayışı raslantı değildi.

tirmeyi başarmışlardı. Katolikler ise bir blok halinde tepkilerini ortaya koydular; aralarında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmuyordu. Aristokrasiyi ve Genel Kurmay'ı sevk ve idare ederken Cizvitlerin yaptığını, Fransa'da bütün Katolik gazeteler arasında en yüksek satış oranına sahip *La Croix*'i elinde bulunduran Assumptionistler de alt ve orta sınıflar için yaptılar.[87] Her iki grubun ajitasyonları da Yahudiler etrafında cumhuriyete karşı yöneltilmişti. Her ikisi de kendilerini "uluslararası Yahudilik"in entrikalarına karşı kamu yararının ve ordunun savunucuları olarak gösteriyorlardı. Ne var ki dünyanın her yanındaki Katolik basının oybirliğiyle Dreyfus'a karşı olması, Fransa'daki Katoliklerin tutumundan daha dikkat çekiciydi. "Bütün bu gazeteciler, üstlerinin bir emriyle yürüyüşe geçtiler".[88] Dava ilerledikçe, Fransa'da Yahudilere karşı ajitasyonun uluslararası bir çizgi izlediği daha da belirginleşti. Örneğin *Civilta Cattolica,* Yahudilerin, Fransa, Almanya, Avusturya ve İtalya'da, her yerde Ulus'tan dışlanması gerektiğini bildirdi. Çağın gerektirdiği güç politikalarının, sömürgeci emellerin etkileşimine bağlı olduğunu ilk farkedenler Katolik politikacılar oldu. O nedenle, Yahudilerin İngiltere'nin ajanları olduklarını ilan ederek, böylelikle de onlara yönelik antagonizmayı *Anglofobi* [İngiltere düşmanlığı] ile özdeşleyerek, antisemitizmi emperyalizme bağlayan ilk kişiler onlar oldu.[89] Bu anlamda Yahudilerin ana figürü oluşturdukları Dreyfus Davası, oyunlarını oynamaları için çok iyi bir fırsat oluşturdu. Şa-

87 Brogan, bütün dini ajitasyondan Assumptionistleri sorumlu tutacak kadar ileri gitmektedir.

88 "K.V.T.", *a.g.e.,* s. 597.

89 "Bu meselede ilk uyaranın, 1896-1898 tarihli Kongo-Nil misyonunun bir miktar rahatsızlık yarattığı Londra'dan gelmiş olması son derece muhtemeldir"; örneğin Maurras'ın *Action Française*'deki yazısı (14 Temmuz 1935). Londra'daki Katolik basın Cizvitleri savunmuştu; bakınız: "Cizvitler ve Dreyfus Davası", *The Month* içinde, cilt XVII (1899).

yet İngiltere Mısır'ı Fransızlardan alsaydı bu olaydan Yahudiler sorumlu tutulur[90] ve tabiî ki "Rotschild emperyalizmi"nin Anglo-Amerikan ittifak arayışı içinde olduğu ilan edilirdi.[91] Bu özel sahnenin perdesi kapandığında, sözkonusu Katolik oyunun Fransa ile sınırlı olmadığı açığa çıktı. 1899'un sonunda, Dreyfus'tan özür dilendiğinde ve Fuar'ın boykot edileceği korkusu yüzünden Fransız kamuoyu çarkettiğinde, antisemitizmin dünyanın her köşesine yayılmasını durdurmak için Papa XIII. Leo ile bir görüşme yapmak yetti.[92] Hatta Katolik olmayanlar arasında coşkun bir Dreyfus şampiyonluğunun yapıldığı Amerika'da bile 1897'den sonra Katolik basında, her ne kadar XIII. Leo ile yapılan görüşmenin ardından bir gecede yatışmış olsa da, antisemitik hissiyatta belirgin bir canlanma olduğunu görmek mümkündü.[93] Antisemitizmi Katolikliğin bir aracı olarak kullanan "büyük strateji" böylelikle ölü doğmuş oldu.

V. YAHUDİLER VE DREYFUSÇULAR

Talihsiz yüzbaşı Dreyfus'un davası, bütün dünyaya her Yahudi soyluda ve mültimilyonerde, ülkesi olmayan, insan haklarından yoksun, toplumun ayrıcalıklarından mahrum etmekten memnuniyet duyacağı eski zaman paryalığından hâlâ bir şeyler kaldığını göstermişti. Ne var ki hiç kimse bu gerçeği kavramakta kurtulmuş Yahudiler kadar zorlanmadı. "Yabancı ülkelerde doğmuş din kardeşleriyle dayanışmaya yanaşmamakla da kalmadılar" diyor Bernard Lazare, "aynı

90 *Civilta Cattolica,* 5 Şubat 1898.

91 Özellikle Rev. [Saygıdeğer] George McDermot'un, C.S.P., "Bay Chamberlain'ın Dış Politikası ve Dreyfus Davası" başlıklı, aylık *Amerikan Catholic World* dergisindeki yazısı, cilt LXVII, Eylül 1898.

92 Karşılaştırın: Lecanuet, *a.g.e.*, s. 188.

93 Karşılaştırın: Rose A. Halperin, *a.g.e.*, s. 59, 77 ve devamında.

zamanda kendi ödleklikerinin yarattığı bütün kötülüklerden de onları sorumlu tutma cihetine gittiler. Gerçek Fransızlardan daha fazla savaş çığırtkanlığı yapmakla yetinmeyip, başka yerlerdeki kurtulmuş Yahudilerin tümü gibi kendi iradeleriyle bütün dayanışma bağlarını kopardılar. Aslında öyle ileri gittiler ki, Fransa'da şehit din kardeşlerini savunmaya hazır üç düzine insana karşılık, ülkenin en kudurmuş vatanseverleriyle birlikte Şeytan Adası'nda nöbet beklemeye amâde bin kişi bulabilirsiniz."[94] Tam da üzerinde yaşadıkları toprakların siyasal gelişmesinde çok küçük bir rol oynayabilmiş olmalarından ötürü, yüzyıl boyunca yasal eşitlik meselesini bir fetiş haline getirdiler. Onlar için bu, ebedî güvenliğin tartışma götürmez temelini oluşturmaktaydı. Dreyfus Meselesi güvenliklerinin tehlikede olduğunun sinyallerini vermeye başladığında, siyasal akıl noksanlıklarını başka her şeyden daha fazla şiddetlendirmiş olan asimilasyon nedeniyle çoktan parçalanmışlardı. Toplumsal züppeliğin, *big business*'in [büyük iş âlemi] ve şimdiye dek görülmedik kazanç fırsatlarının cesedi altında boğulan toplumun bütün siyasî tutkuları, bu unsurlarla süratle kaynaştılar. Bu eğilimin yarattığı antipatiden, bu antipatiyi kendi yoksul, ancak o zamana dek asimile olmamış göçmen din kardeşlerine çevirerek kurtulmayı umdular. Yahudi olmayan toplumun kendilerine karşı kullandığı taktikleri kullanarak, Ostjuden'le olan bağlarını koparmaya özen gösterdiler. Kendini Rusya ve Romanya'daki pogromlarda ortaya koyduğu biçimiyle siyasal antisemitizmi, modern siyasetin bir gerçeği olmaktan çok uzak, bir Ortaçağ uzantısı gibi görme havailiğine kapıldılar. Dreyfus Meselesi'nde salt toplumsal statüden daha fazlasının sözkonusu olduğunu asla anlayamadılar.

Şu halde Dreyfus'un Fransız Yahudiliği saflarında bu den-

94 Bernard Lazare, *Job's Dungheap*, New York, 1948, s. 97.

li az samimi destekçi bulmasının nedenleri bunlardır. Zanlı durumdaki ailenin kendisi dahil, Yahudiler siyasal bir savaş başlatmaktan çekinmişlerdi. Bu gerekçelere dayanarak Zola'nın avukatı Labori'nin, Rennes mahkemesi önünde savunma yapması reddedilmiş; Dreyfus'un ikinci avukatı Demange, savunmasını şüphe noktasına dayandırmakla sınırlandırmıştı. Bununla ordudan ya da subaylardan gelebilecek olası bir saldırıyı övgü seli altında boğmak amaçlanmıştı. Fikir şuydu: Beraate giden yolda krala yapılan müracaatta, bütün her şeyin adlî bir hata olduğu, kurbanın Yahudi olmasının da tamamen bir raslantı olduğu iddia edilecekti. Sonuçta ikinci bir karar verildi ve işin aslıyla yüzleşmeye yanaşmayan Dreyfus, mahkemenin tekrar görülme isteğinden vazgeçmeye ve bir af dilekçesi yazmaya, yani suçu kabul etmeye ikna edildi.[95] Yahudiler, kendilerine karşı siyasal cephede örgütlü bir savaşın sözkonusu olduğunu göremediler. O nedenle de yüzleştikleri meydan okumayı bu temelde karşılamaya hazır kimselerin işbirliğine karşı direndiler. Tutumlarında ne denli kör oldukları, Clemenceau'nun durumudan da açıkça görülmekteydi. Clemenceau'nun devletin temeli olarak adalet uğruna verdiği mücadele, kesinlikle Yahudilere yeniden eşit haklar tanınmasını içeriyordu. Ne var ki bir yandan sınıf mücadelesinin, öte yandan şahlamış aşırı milliyetçiliğin geçerli olduğu çağda; gerçekte baskı altında olanların baskı uygulayanlara karşı mücadelesi bağlamında anlaşılmadığı ölçüde, ancak siyasal bir soyutlama olarak kalabilirdi bu tasarı. Clemenceau, salt

95 Karşılaştırın: Fernand Labori, "Le mal politique et les partis", *La Grande Revue* içinde (Ekim-Aralık 1901): "Rennes'de, sanığın suçu kabul ettiği ve savunma tarafının özel af çıkarma umuduyla mahkemenin yeniden görülmesi için [bir üst mahkemeye] başvurmaktan vazgeçtiği andan itibaren, büyük, evrensel bir insanî mesele olarak Dreyfus Davası da tamamen kapanmış oldu." "Le Spectacle du jour" isimli makalesinde Clemenceau, "Rothschild'ın [Cezayirli Yahudiler] için gıkını çıkarmayacağını" yazmaktadır.

bütün dünyanın önünde Yahudilerin Avrupa'nın baskı gören halklarından biri olduğunu kabul ve ilan ettiği için modern Yahudiliğin tanıdığı birkaç gerçek dosttan biriydi. Antisemitik biri, Yahudi bir sonradan görmeye baktığında, onun şahsında türedi bir parya görme eğilimindedir; dolayısıyla her sokak satıcısında bir Rothschild ve her dilencide bir sonradan görme bularak korkar. Ama adalet için yanıp tutuşan Clemenceau, Rothschildlerde hâlâ, ezilmiş, mazlum bir halkın üyelerini görmekteydi. Fransa'nın ulusal talihsizliğinden duyduğu keder yüzünden, [kendilerini] halklarının önderleri olarak gösterip, sonra da ilk fırsatta onları yüzüstü bırakıp kaçan bu "talihsizler"e; cehaletten, zayıflıktan ve korkaklıktan, herhangi bir aktif mücadelede onları ortaklıktan dışlayacak denli güçlü olanlara duydukları hayranlıkla gözleri kamaşmış ve ancak savaş kazanıldığında "galibin yardımına koşabilen", sindirilmiş ve boyun eğdirilmiş bu unsurlara gözlerini ve yüreğini açmıştı.

VI. ÖZEL AF VE ANLAMI

Dreyfus'un dramının aslında bir komedi olduğu, ancak son perdeye gelindiğinde ortaya çıktı. İkiye bölünmüş ülkeyi birleştiren, Parlamento'yu mahkemenin yeniden görülmesi lehine döndüren ve sonuçta halkın aşırı sağdan sosyalistlere dek farklı kesimlerini uzlaştıran *deus ex machina* [fırsat], 1900 yılındaki Paris Fuarı'ndan başkası değildi. Ne Clemenceau'nun günlük yazılarının ne Zola'nın tutkusunun ne Jaures'in konuşmalarının ne de halkın ruhbana ve aristokrasiye karşı duyduğu nefretin başaramadığı şeyi, yani parlamentodaki hissiyatı Dreyfus'tan yana çevirme işini, sonunda bir boykot korkusu gerçekleştirdi. Bir yıl önce mahkemenin yeniden görülmesini oybirliğiyle reddeden aynı

parlamento, şimdi üçte iki çoğunlukla Dreyfus karşıtı bir hükümeti kınayan bir karar çıkardı. Temmuz 1899'da Waldeck-Rousseau kabinesi iktidara geldi. Başkan Loubet, Dreyfus'a af çıkardı ve bütün meseleyi tasfiye etti. Fuar, en parlak ticarî ufukla açılmalı ve genel bir dostluk sağlanmalıydı: Sosyalistlere bile hükümette görev verildi; Ticaret Bakanlığı'na getirilen Millerand, Avrupa'nın ilk sosyalist bakanı oldu.

Parlamento, Dreyfus'un şampiyonu oldu. Bu, sondu. Elbette Clemenceau için bu son bir yenilgi anlamı taşımaktaydı. Belirsiz özel affa, daha da belirsiz genel affa sonuna dek karşı çıktı. "Bütün bunlar" diye yazdı Zola, "onurlu insanlarla külhanbeylerini kokuşmuş, pis bir özel af içinde biraraya getirmekti. Hepsi bir potada eritildi."[96] Clemenceau, tıpkı başlarda olduğu yine tümüyle yalnız kaldı. Sosyalistler, herkesten önce de Jaures, bu özel ve genel aftan memnuniyet duydular. Onlara hükümette yer veren ve kendi özel çıkarlarını daha geniş bir biçimde temsil etmelerini sağlayan bu değil miydi? Birkaç ay sonra, Mayıs 1900'da, Fuar'ın başarısı sağlama alındıktan sonra asıl gerçek sonuç ortaya çıktı. Bütün bu yatıştırıcı taktikler Dreyfusçulara fatura edilecekti. Ayrıca bir mahkeme daha açılması için yapılan oylama 425'e 60 oyla geri çevrildi ve hatta Clemenceau'nun 1906'da kurulan kendi hükümeti bile bu durumu değiştiremedi; davayı tekrar gördürmek üzere normal bir mahkemeye havale etmeyi göze almadı. Temyiz Mahkemesi'nin verdiği (yasadışı) beraat kararı, bir uzlaşıydı. Ama Clemenceau'nun yenilgisi, Kilise'nin ve ordunun zaferi anlamına gelmiyordu. Kilise ile devletin ayrılması ve ruhanî eğitimin yasaklanması, Katolisizmin Fransa'daki etkisine son verdi. Aynı biçimde, istihbarat servisinin Savaş Bakanlı-

96 Karşılaştırın: Zola'nın 13 Eylül 1899 tarihli mektubu, *Correspondance: lettres a Maitre Labori* içinde.

ğı'na, yani sivil otoriteye bağlanması da ordunun kabine ve Meclis üzerindeki şantajcı nüfuzunu kırdı ve polis soruşturmalarını kendi yararına yönlendirmesini sağlayacak hiçbir dayanak bırakmadı.

1909'da Drumont, Akademi'den yana saf tuttu. Bir zamanlar antisemitizmi yüzünden Katoliklerden övgü, halktan alkış almıştı. Oysa şimdi "Fustel'den sonra gelmiş bu en büyük tarihçi" (Lemaitre), pornografik sayılabilecek *Demi-Vierges*'in yazarı Marcel Prevost önünde eğilmek zorunda kalmıştı ve bu yeni "ölümsüz", Cizvit Papazı Du Lac'dan tebrik görmüştü.[97] Hatta İsa Topluluğu, Üçüncü Cumhuriyet ile olan kavgasını besteye bile dökmüştü. Dreyfus davasının kapanması, dinî antisemitizmin sonunu belgeledi. Üçüncü Cumhuriyet'in kabul ettiği uzlaşma, Katolik örgütlerin faaliyetlerine kısıtlama getirirken, olağan bir yargılanma olanağı vermeden sanığı temize çıkardı. Bernard Lazare, her iki tarafa da eşit haklar tanınmasını istemişti; oysa devlet, Yahudilere Katoliklerin vicdan özgürlüğünü tehdit eden bir istisna tanıdı.[98] Birbirleriyle gerçekte çatışma halinde olan bu iki taraf da yasa dışına itildiler. Bunun sonucu olarak Yahudi Sorunu da siyasal Katolisizm de o tarihten sonra pratik siyaset sahnesinden sürülmüş oldular.

Şu halde kapanan, sadece 19. yüzyılın dip akıntılarının yazılı tarihin aydınlığında boy gösterdiği bir perdeden iba-

---

97 Karşılaştırın: Herzog, *a.g.e.*, s. 97.

98 Lazare'ın Dreyfus Meselesi'ndeki konumunu en iyi Charles Peguy tarif etmektedir; "Notre Jeunesse", *Cahiers de la quinzaine*, Paris, 1910. Lazare'ın Yahudi çıkarlarını gerçekten temsil ettiğini kabul eden Peguy, Lazare'ın taleplerini aşağıdaki gibi formüle etmektedir: "Hukukun tarafsızlığının bir partizanıydı. Konu ister Dreyfus davası ister dinî cemiyetler olsun, hukuk ona göre tarafsız olmalıydı. Bu, fasa fiso gibi gelebilir; insanı alâkasız yerlere de götürebilir. Nitekim onu da ölümüne dek [toplumdan] tecrite götürmüştür. (Bu çeviri, Lazare'ın *Job's Dungheap*'ına Giriş bölümünden alınmıştır. Lazare, cemaatlerin kendilerine özgü yasalarca idare edilmesine karşı çıkmış ilk Dreyfusçulardan biriydi.

retti. Gözle görülebilir yegâne sonucu, Siyonist hareketi yaratmak oldu; o Siyonist hareket ki Yahudilerin antisemitizme bulabildikleri yegâne siyasî yanıtı ve o antisemitizm ki Yahudilerin onları dünya olaylarının merkezine sürükleyecek bir hasım olarak ciddiye aldıkları yegâne ideolojiyi oluşturmaktaydı.

Antisemitizm, Hannah Arendt'in, modern siyasal düşünceler kitaplığının klasikleri arasında yerini almış olan başyapıtı **Totalitarizmin Kaynakları**'nın birinci cildidir. Antisemitizm akımı, eski çağların Yahudi karşıtlığından farklı olarak, modern zamanlarda muazzam bir önyargılar yığınına ve komplo teorileri üretimine yataklık etti. Öyle ki, salt Yahudilerle ilgili somut bir mesele sözkonusu olmadığında bile "Yahudi" sayılanları hedef alan komplocu, "asalım-keselim"ci bir hezeyanlarına dayanak ve model oluşturabildi. Arendt eserinde bu süreci, antisemitizmin çağımızın totaliter ideolojilerinin temel bir yapıtaşı haline gelişinin 19. yüzyıl / 20. yüzyıl dönümündeki tarihsel dinamiğini irdeliyor. Kitabın ilk bölümünde, Yahudi cemaatlerinin Batı'da millî devletler oluşurken nasıl 'kenarda kaldığını' ve bu kenarda kalışın millî devletlerin cumhuriyetçi-demokratik nitelikleri zayıflama sürecine girince ne gibi sonuçlar doğurduğunu gösteriyor. İkinci bölümde Yahudilerin modern kapitalist toplum içindeki konumlarını ve 'ana toplum'la ilişkilerinin seyrini inceliyor. Yahudi sermayesi ile yoksul Yahudiler arasındaki ayrışmaya, Yahudilerin özgün asimilasyon biçimi ile marjinalleştirilmeleri arasındaki ikileme dikkat çekiyor. Üçüncü bölümde Arendt, Yahudi meselesinin ve antisemitizmin şafağı sayılan ünlü Dreyfus Davası'nın parlak bir analizini yapıyor. Dreyfus Davası, içinde bulunduğunuz yüzyılın nice kitlesel sürek avlarının, bütün kamuoyunu sarsan dev demagojik kampanyalarının bir ilk-örneği... Dreyfus Davası, Arendt'e göre aynı zamanda Siyonist Hareketin de şafağı. Zaten Hannah Arendt **Antisemitizm**'de, Yahudi topluluklarının 'başlarına gelenler' karşısındaki reaksiyonlarının da acımasız bir eleştirisini yapıyor aynı zamanda.

İLETİŞİM 395
POLİTİKA DİZİSİ 20

ISBN-13: 978-975-470-590-4